DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ZİYA ŞAKİR

MAHMUT ŞEVKET PAŞA

HAZIRLAYAN:SERKAN ERDAL

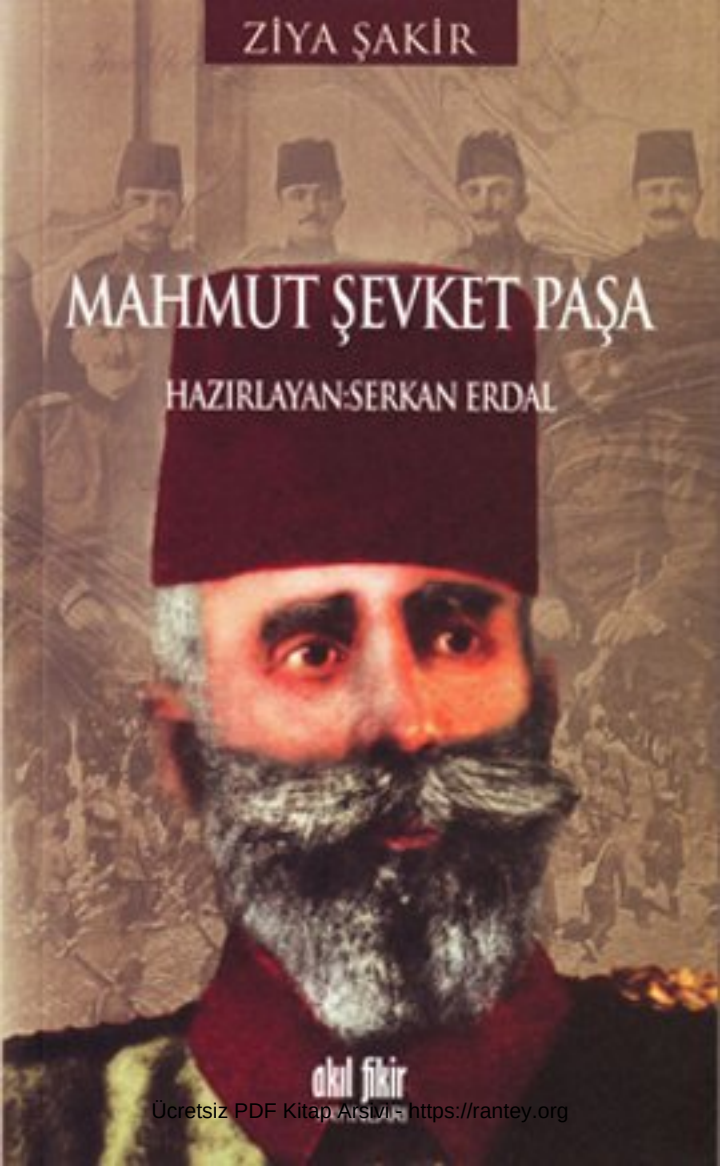

akıl fikir

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

MAHMUT ŞEVKET PAŞA

Kasım 2011

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MAHMUT ŞEVKET PAŞA / ZİYA ŞAKİR

Copyright© Akıl Fikir Yayınları - Kasım 2011
Bu kitabın tüm hakları Akıl Fikir Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilmeksizin kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

YAYINCI: Akıl Fikir Yayınları
YAYINA HAZIRLAYAN: Serkan Erdal
DİZGİ: Mine Çalışkan
EBRU ÇALIŞMASI: Siren Üstündağ
KAPAK TASARIMI: Akıl Fikir
İÇ DÜZEN: Akıl Fikir
BASIM: Kasım 2011

AKIL FİKİR YAYINLARI
Alayköşkü Caddesi Küçük Sokak Civan Han Kat:1 No:3
Cağaloğlu - Fatih / İSTANBUL
Tel: 212 - 520 98 90 / 97 Fax: 212 - 527 06 77
e- posta: bilgi@akilfikiryayinlari.com

ISBN: 978-605-62227-8-8

BASIM ve CİLT: Şenyıldız Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No:3 kat 1
Topkapı / İstanbul - Tel: 0212 4834791

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ZİYA ŞAKİR

Mahmut Şevket Paşa

Yayına hazırlayan: serkan erdal

AKIL FİKİR YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yayınevi Notu:
Bu kitap aslına sadık kalınarak basılmış ancak günümüz gençlerinin daha rahat faydalanması için cümlenin akışına uygun olarak bazı kelimelere parantez içinde güncel anlamları verilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Ziya Şakir Hakkında Bir kaç Söz 7
Önsöz 3
Mahmut Şevket Paşa Biyografisi / Serkan Erdal . 16
Mahmut Şevket Paşa / Ziya Şakir 25
Mahmut Şevket Paşa Kimdi? Nasıl Yetişti? 35
Mahmut Şevket Paşa'nın Sadrazamlığı 165
Kitapta İsmi Geçen Bazı Şahısların Biyografileri 347
Gazi Ahmet Muhtar Paşa 347
Kıbrıslı Kâmil Paşa 352
Ohrili Eyüp Sabri (Akgöl) 355
Resneli Niyazi Bey 357
Mehmet Nuri Conker 359
Emanuel Karasu 360
Şemsi Paşa 361
Dizin 366

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ZİYA ŞAKİR HAKKINDA BİR KAÇ SÖZ

1300'de *(1883)* Sultanahmet'te doğan Ziya Şakir, İstanbul, Bursa ve Halep'teki çeşitli okullarda eğitim almıştır. Daha 15-16 yaşlarında iken İrtika Mecmuası'nda yayınlanan yazıları ile takdir toplamıştır. Dönemin yasaklamaları neticesinde takma isimler kullanarak pek çok dergi ve gazetede yazılarını yayınlamış, Hanımlara Mahsus Gazete, Çocuklara Mahsus Gazete ve Terakki Gazetelerinin başyazarlığını yapmıştır. Cemiyeti İnkılabiye ile İttihat ve Terakki Cemiyetlerine katılmıştır.

Genç Türk Gazetesi'nde Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i hedef alan açık bir mektup yayınlayarak Paşayı keskin bir dille eleştirmiş ve istifaya davet etmiştir. Hemen akabinde cezalandırılacağı endişesi ile Mısır'a giden Ziya Şakir, burada sanatkârlar ile tanışmıştır. Şark'a yönelik *(Sultanın Gözdesi)* isimli bir senaryo yazmış, İskenderiye'ye geçerek İtalyan sinema şirketi ile anlaşmıştır. Napoli'ye giden Ziya Şakir İtalyanların Trablusgarp'a saldırmaları üzerine film çekemeyerek İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da mahkeme edilerek Sinop'a sürülmüş, Talat Paşa'nın ikinci nazırlığında affedilerek İstanbul'a getirtilmiştir. Talat Paşa tarafından memuriyet teklif edilmişse de Ziya Şakir memuriyeti kabul etmemiştir. Bunun üzerine Talat Paşa Süleyman Nazif'in çıkartmakta olduğu Hak Gazetesi'nde çalışmasını tavsiye etmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Balkan Harbi başladığında gönüllü asker olmuş ve Edirne muhasarasının bütün zorluklarını ve mahrumiyetlerini yaşamıştır. Siperlerde nöbet değişikliklerinde gazeteye yazılar yazmış, O dönemde tuttuğu notlardan daha sonra "Meçhul Asker", "Edirne Müdafaası" eserlerini oluşturmuştur.

Edirne'de yaralanıp esir düşen ve daha sonra firar ederek İstanbul'a dönen Ziya Şakir, Talat Paşa'nın yönlendirmesi ile Bursa'ya giderek Ertuğrul Gazetesi'nin başyazarlık görevini yürütmüştür. Padişah Vahdettin döneminde İttihatçıların takibatından O da nasibini almış ve muhtelif maceralar yaşamıştır. Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nde görev alarak Milli Mücadele'ye iştirak etmiştir. Memuriyet görevi ile gittiği Sivas'ta, memuriyet hayatından hoşlanmadığı için kısa sürede istifa etmiş ve bir süre avukatlık yapmıştır. Sivas Sanayi Mektep müdürlüğü görevini yürütmüş ve o dönem aldığı desteklerle bu okulu, numune bir okul haline getirmiştir. Daha sonra Amerikan Chester Grubu'nun Samsun-Sivas demiryolu projesinde görev almıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile İstanbul'a dönmüştür. İnhisar İdaresi'nce verilen görev gereği Diyarbakır'a oradan da Maraş'a gitmiş ancak buralarda uzun süreli kalamayarak İstanbul'a tekrar dönüş yapmıştır. Bu dönüş onun yazın alanındaki önemli dönüm noktası olmuştur, Ziya Şakir artık yazarak hayatını kazanmaya başlamıştır. 22 Kasım 1929 tarihinden itibaren "Meçhul Asker" Vakit Gazetesi'nde, sonrasında Ermeni vakalarını anlatan "Kan Dalgası" Son Posta

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gazetesi'nde, "Bektaşilik" Yeni Gün Gazetesi'nde yayınlanmış ve Ziya Şakir bu üç tefrika ile hem İstanbul hem de Anadolu gazetelerinde tanınan, bilinen, aranan ve tefrika siparişleri verilen önemli ve tarafsız ve güvenilir biri haline gelmiştir. Ziya Şakir adıyla yazdığı tefrikaların yanı sıra A.R, Z. Melek, Bahtiyar Fenkligil imzasıyla veya isimsiz pek çok eser vücuda getirmiş, bıkmadan usanmadan tarihi kaynaklardan aldığı ilhamlarla büyük eserler oluşturmuştur.

İlginçtir ki O, bu eserleri "O gün okunmasından ziyade, istikbal tarihine naçiz bir yardım olur ümidiyle" yazmıştır. Ziya Şakir 1930'lardan 1960'lara kadar en çok okunan yazarlardan biri olup muhtelif gazetelerde bine yakın tarihi makalesi yayınlanmıştır. Özellikle din ve İslâm tarihine yönelik on senelik uzun bir araştırma sonucunda Hz. Muhammed*(S.A.V)* ve İslam dünyası ile ilgili birbirinden kıymetli eserlerinin her biri kendine has dil, üslup, akıcılığıyla zamanında çok büyük ilgi ve iltifat görmüştür. Çocukluğunda misafir edildiği Yıldız Sarayı'nı ve II. Abdülhamid 'in, özel yaşamını, hususi özelliklerini, kendisine ulaştırılmış özel yazı ve hatıratları kullanarak ve yaşayan insanlarla bizzat görüşerek "Abdülhamid'in Son Günleri" adlı tefrikalarda anlatmıştır. Bu konuyu en geniş, tutarlı, tarafsız ve etraflıca anlatan yazarlardan biridir. Abdülhamid ile ilgili tefrikalar yayınlandığında olay kahramanlarının büyük çoğunluğu sağ olduğunun hatırlanması eserlerinin öneminin anlaşılması açısından önemlidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yine aynı döneme ait pek çok dosyayı, defterleri, el yazılarını, yüzlerce belgeyi, yurtdışından Çin'den, Hindistan'dan gönderilen vesikaları birleştirerek oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşunu, büyümesini ve yıkılışını anlatan 839 tefrikadan oluşan 5 bölümlük eseri kitap olarak yayınlanmayı beklemektedir.

"Bir Haremağasının Anıları" için Yıldız Sarayı altında geçen ve şimdiye kadar kimsenin öğrenmemiş olduğu hadiseleri muhtelif belge bilgi ve hatırattan yararlanarak bu bilgilerin toplamını anlattığını belirten Ziya Şakir *"Bu eserim öyle bir eser olacak ki. Bundan sonra Yıldız ve Abdülhamid hakkında başka eser yazılamıyacak. Çünkü bilinmeyen bir taraf bırakmıyacağım. Abdülhamid devrinin en doğru bir saray tarihi olacak"* diyecek kadar kendi eseri üzerinde iddialıdır.

Selim Tevfik'in Ziya Şakir ile yaptığı röportajda ise *"Tarihe dil uzatanların gafletlerinden birisi de hükümlerinde çok acul ve zalim davranışlarıdır. Gözlerini, tarihe mal olmuş eşhasın sade fena taraflarına dikerler. Benim eserim tarih denilen madalyanın ters tarafını gösterecektir... Okuyucularımdan rica ederim. Beni tenkit etsinler, yanlış noktaları düzeltsinler, eksik tarafları bildirsinler ki eser kitap haline girerken, o devrin mükemmel ve kusursuz bir tarihi halini alabilsin.... Bugüne kadar aldığım yüzlerce mektup içinde, taltiften, tebrikten başka tek satır yoktu. Bundan duyduğum iftihardır ki o esere verdiğim bütün emeklerin yorgunluklarını unutturmuştur. Ve bugün, bu te-*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

veccühü kaybetmemek için, elimden gelse yazılarımı değil, öksürüklerimi bile vesaike istinat ettireceğim..." diyerek kendi eserler için ne kadar titizlikle çalışma sürdürdüğünü ve elindeki belgelerin çok kuvvetli olduğunu kuvvetlice vurgulamıştır.

Senaryo yazarlığında iddialı olan Ziya Şakir'in filme alınmış "Çanakkale Geçilmez", "Allah'ın Cenneti", "Ebedi Meşale", "Beyaz Esire" eserlerinin yanı sıra "Nasrettin Hoca", "Hatay Yıldızı", "Atatürk'ün Çocukları", "Ruhlar Mucizesi", "Sarı Kurdele" gibi henüz filme çekilmemiş senaryoları da mevcuttur. Çok farklı konularda 300'ü aşan eser bırakan Ziya Şakir 22 Aralık 1959'da vefat etti. Rahmetle anıyoruz.

Eserlerinden Bazıları:

Abdülhamid'in Son Günleri, Sultan Hamid ve Mikado, 1897 Yunan Harbi, Bir Haremağasının Anıları vb. Sultan Hamid'in hayatına ait eserler

İttihad ve Terakki Nasıl Doğdu? Nasıl Yaşadı? Nasıl Öldü? *(5 kısım)*

Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver ve Cemal Paşa

Meçhul Asker, Kan Dalgası, Hilâl ve Zambak, Poyraz Ali, Esmer Gül, Ölüm Mangası, Hatice Sultan vb. tarihi romanlar

Fatih İstanbul'u Nasıl Aldı?

Türkler Karşısında, Napolyon

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Timurlenk ve Üç Boz Atlı

Atatürk Hayatı ve İnkılâpları

Hazreti Muhammed, Hazreti Ali, Hazreti Fatıma, Hazreti Hatice ve Hazreti Hamza'nın hayatlarını anlatan eserler

Hazreti Mevlana, Nasrettin Hoca, Ömer Hayyam, Sadullah ağa, Cinci Hoca, Molla Fenari, Şeyh Şamil, Nuri Demirağ, Celal Bayar gibi tarihe mal olmuş kişilerin hayatları

Haliç ve Eyüp Sultan, Mezhepler Tarihi, Bektaşilik ve Bektaşi Fıkraları

Gâvur Mehmet'in maceraları (Karayürek çetesi, Yedi Aşıklar Şirketi, Cibali zindanları vb. zabıta romanları)

Sahibinin Sesi, Bir Tangonun Romanı, Beyaz Kelebek, Tövbe, Aşk Hasreti vb. aşk hikayeleri

Ramazan Sohbetleri, Büyük Doğu vb. mecmualarda çıkan makaleler

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu açısından savaşlar, darbeler, ayaklanmalar ve nihayet parçalanmalar asrı olmuştur. Rusya ile yapılan uzun ve mağlubiyetle neticelenen savaşlar, özellikle İngiltere ve Fransa başta olmak üzere yabancı devletlerin kışkırtmasıyla başlayan ayrılıkçı ayaklanmalar imparatorluk için sonun başlangıcını oluşturmuştur. 500 yılda kazanılan toprakların neredeyse tamamı bu yüzyılda kaybedildi.

Osmanlı İmparatorluğu bir yandan yabancı devletlerin iç işlerimize müdahalelerini en aza indirmek ve ayrılıkçı hareketleri önlemek isterken diğer yandan da bir takım ıslahat hareketlerine girişerek imparatorluğun dağılmasını önlemeye çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ıslahat hareketlerini yaparken İlber Ortaylı'nın değimiyle Rumeli Kıtası, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında reformcu ve müdahaleci bir rol oynamıştır. 1807 yılı Mayıs ayında başlayan ve reformcu kişiliği ile Osmanlı Sultanları arasında ön plana çıkan III. Selim'e ve onun ıslahatlarına karşı yapılan Kabakçı Mustafa İsyanı, Rumeli'den (Rusçuk) gelen Alemdar Mustafa Paşa tarafından bastırılacaktı. İsyan sırasında III. Selim öldürülünce yerine II. Mahmut, Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahta geçirilecektir.

Tarih tekerrürden ibaret midir, bilinmez tam yüzyıl sonra bu defa II. ve III. Ordu'ya bağlı İttihatçı subaylar Sultan II. Abdülhamid 'e karşı isyan ederek kapatılan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

parlamentonun tekrar açılmasını ve Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasını sağlayacaklardı. Meşrutiyet'in yeniden ilânıyla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti de iktidarda ağırlığını hissettirmeye başlamış ve bu durum kısa süre sonra İstanbul'da Cemiyet ve Meşrutiyet aleyhinde bir muhalefet cephesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu muhalefet cephesi 13 Nisan 1909 tarihinde meşruti rejime karşı İstanbul'da isyan çıkarmıştır. Meşrutiyet'in ilanını sağlayan Rumeli askerleri doğal olarak şimdi de Meşrutiyet'i korumak zorundaydı. Rumeli'deki askeri kıtalar Hareket Ordusu adıyla yeni bir ordu teşkil ederek isyanı bastırmak için Alemdar Mustafa Paşa'nın takip ettiği yoldan İstanbul'a gelerek isyanı bastıracaktır. Bu isyan sonunda da Osmanlı İmparatorluğu'nda taht el değiştirecek ve ordu komutanı kurulacak olan Hakkı Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nezareti'ne getirilecektir.

Hareket Ordusu'yla ayaklanmayı bastırmak için gelenler arasında, geyiğiyle meşhur Kahraman-ı Hürriyet Niyazi Bey veya yıllarca Rumeli'de Osmanlı askeriyle savaşmış meşhur komitacı Sandanski kadar belki de onlardan daha fazla sola mail fesi, birbirine karışmış saç-sakalı ve otoriter tavırlarıyla Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa dikkat çekmektedir.

Hareket Ordusu kumandanı olmadan evvel pek fazla tanınmayan fakat zamanla ismi Hareket Ordusu'yla özdeşleşen Mahmut Şevket Paşa, İmparatorluğun fırtınalı yıllarında yapmış olduğu hamlelerle II. Meşrutiyet Dönemi'ne damgasını vurmuş askeri ve siyasi bir kişiliktir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mahmut Şevket Paşa'yla ilgili Anadolu Üniversitesi'nde yapılmış fakat henüz yayınlanmamış bir doktora tezi ve ciddi birkaç makale dışında maalesef çalışma yapılmamıştır.

Ziya Şakir'in bu eseri, Hareket Ordusu Kumandanı, I. II. ve III. Ordu Umumi Müfettişi, Harbiye Nazırı ve nihayet Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın askeri ve siyasi kişiliğini anlatan alanında tek eserdir. Hem Mahmut Şevket Paşa'nın askeri ve siyasi kişiliğinin hem de dönemin siyasi ve askeri özelliklerinin anlatıldığı eserin büyük bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Üstat Ziya Şakir tarafından akıcı bir üslupla kaleme alınan eserin diline müdahale edilmemiş, bazı kişi, olay ve kavramlar tarafımızdan dipnot usulüyle açıklanmaya çalışılmıştır. Tarafımızdan eserin giriş kısmına Mahmut Şevket Paşa'nın biyografisi sonuna da okuyucuya kolaylık olması düşüncesiyle kitapta adı geçen bazı kişilerin biyografileri ve indeks eklenmiştir.

Tarih araştırmacılarına ve okuyucularına faydalı olması dileğiyle...

Serkan ERDAL

Erzurum - Kasım 2011

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MAHMUT ŞEVKET PAŞA

Serkan Erdal

Mahmut Şevket Paşa, Hicri 1273-1856 yılında Bağdat'ta doğdu. Babası Basra eski mutasarrıfı Kethüdazade Süleyman Bey'dir.[1] İlköğrenimini burada tamamladıktan sonra 1287-1870 yılında İstanbul'a gelerek iki sene Üsküdar'da Atlamataşı Rüştiyesi'nde öğrenim gördükten sonra 1289-1872 yılında Kuleli Askeri Lisesi'ne kaydolmuştur.[2] Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirdikten sonra Mekteb-i Harbiye'ye girmiş ve 1296-1877 senesinde Harbiyeyi birincilikle bitirip mülazım-ı sani rütbesiyle erkân-ı harbiye sınıfına geçti.[3] Burada da başarılı olan Mahmut Şevket erkân-ı harbiye birincisi olarak Harbiye'den Yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur.[4]

Kısa bir müddet Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin II. Şubesi'nin Telif ve Tercüme Bürosu'nda göreve başlamıştır.[5] Bu sırada Mısır'da Arabî Paşa aleyhine sevk edilen birliğe katılarak Girit'e gitti. Bir yıl kadar bir süre Girit'te kaldıktan sonra seferden vazgeçilmesi üzerine tekrar İstanbul'a döndü ve

1- **Tanin**, 30 Mayıs 1329/ 12 Haziran 1913 No:1629, **Resimli Kitap**, 8 Mayıs 1325, No: 8 s. 748, İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, İstanbul,1982 C.IV. s.1869

2- **Resimli Kitap**, 8 Mayıs 1325, No: 8 s. 749

3- TÜRKMEN, Zekeriya, **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**, İstanbul 1993,s. 136

4- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, İstanbul, 1325 s.3

5- TÜRKMEN, **Ordu-Siyaset Çatışması**, s. 136

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tekrar Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nde çalıştı. Bu arada Erkân-ı Harbiye sınıflarına " Cebr-i Âlâ ve Hendese-i Halliye" hocalığına atandı.[6] Von der Goltz Paşa'nın Mekteb-i Harbiye müfettişliğine atanması üzerine "Fenn-i Esliha" hocalığına getirildi.[7] Bir sene Almanyalı Kampofner Paşa'nın ve iki yıl kadar da Goltz Paşa'nın maiyetinde bulunmuş ve çalışkanlığıyla bu iki paşanın da nazar-ı dikkatini çekmişti.[8] Von der Goltz Paşa'nın teklifi üzerine 1303-1886 senesi başlarında Mavzer tüfeklerinin muayene ve teslimi için Almanya'ya gönderilecek komisyon azalığına seçildi ve Almanya'ya gitti.[9] Daha sonra Tüfek ve Fişek Muayene Komisyonları başkan yardımcılığına tayin olundu.[10] Yaklaşık 9 yıl Almanya'da kaldı. Bu sırada birçok askeri manevralarda ve Krupp Fabrikası'nda yapılan topların tatbikatında bulundu. 1892 yılında Magdeburg'da çeşitli devletlerden 250 subayın katıldığı ve 12 gün devam eden seri ateşli top ve zırhlı kale tatbikatlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu temsilen bulunmuştur. 1894 yılında Osmanlı subaylarından oluşan özel bir komisyonun başkanı olarak Fransa silah fabrikalarını ziyaret etmiş ve Fransız zırhlı kaleleriyle seri ateşli

6- Tanin Gazetesi, 3 Mart 1299 tarihinde Mekteb-i Harbiye, Erkân-ı Harbiye I.sınıf Fenn-i Esliha ve Endaht Nazariyatı ve piyade III. Sınıf Fenn-i Esliha muallimliğine atandığını yazmaktadır. **Tanin**, 30 Mayıs 1329

7- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.3

8- **Resimli Kitap**, 8 Mayıs 1325, No: 8 s. 748

9- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.3

10- **Mücahidin-i Hürriyet Mahmut Şevket Paşa ve Hareket Ordusu**, İstanbul,1327, s.7

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

efvah-ı nariyesi (top) hakkında incelemelerde bulunmuştur.[11] Almanya'da yapmış olduğu uzun ve yorucu çalışmalar sonucu Nevrasteni hastalığına yakalandı ve Almanya'daki görevinden istifa ederek İstanbul'a geldi.[12]

Yunan Harbi'nin başladığı sıralarda hastalıktan henüz kurtulmadığı için istemesine rağmen harbe katılamamıştır.[13] Alman Doktor Ficher Paşa'yı tedavi eder ve açık havada çalışmasını önerir. Bunun üzerine Paşa, padişaha bir ariza takdim ederek kıta görevi ister. Paşa'yı çekemeyenler padişaha jurnaller göndererek Paşa'nın Reşad Efendi'ye intisap ettiğini, maksadının bir kıta görevi alarak emrindeki askerlerle darbe yaparak Reşad Efendi'yi tahta çıkarmak olduğunu bildirmişlerdir.[14] Bu yüzden paşaya kıta görevi yerine Tophane-i Amire Tecrübe ve Muayene Dairesi reis vekâletine tayin edilir.[15]

1317-1901 yılında Mekke-Medine arasında telgraf hattı yapılmasını sağlamak amacıyla Hicaz'a gönderildi. Bir seneye yakın Hicaz'da kalan Paşa, Mekke Şerifi Avnürrefik ve Hicaz Valisi Ahmet Ratip Paşa'nın muhalefetiyle karşılaşmış ve hattın yapımını tamamlayamadan İstanbul'a dönmüş[16] ve eski görevine devam etmiştir.[17]

11- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.3
12- **Resimli Kitap**, 8 Mayıs 1325, No: 8 s. 749
13- **Resimli Kitap**, 8 Mayıs 1325, No: 8 s. 749
14- TÜRKMEN, **Ordu-Siyaset Çatışması**, s. 138
15- **Tanin**, 30 Mayıs 1329
16- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.3
17- **Resimli Kitap**, 8 Mayıs 1325, No: 8 s. 749

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1321-1905 yılında rütbesi I. Ferikliğe terfi ettirilmiş ve boş bulunan Kosova Valiliği'ne atanmış ve tam kırk ay Kosova Valiliği'nde bulunmuş, Meşrutiyet'in ikinci defa ilanından bir ay sonra da III. Ordu Kumandanlığı sıfatıyla Selanik'e gitmiştir. 1324-1908 Kasım ayında Hüseyin Hilmi Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne tayin olunması üzerine ondan boşalan Rumeli Vilâyeti Müfettiş-i Umumilik Vekâleti görevi de ilâve memuriyet olarak Mahmut Şevket Paşa'ya verilmiştir. 31 Mart Vak'ası üzerine II. ve III. Ordulardan oluşan Hareket Ordusu kumandanı sıfatıyla İstanbul üzerine yürümüş ve 9 Nisan da Ayestefanos'a ve 11 Nisan'da da İstanbul'a gelerek ayaklanmayı bastırmıştır.[18] İsyanın bastırılmasından sonra I. II. ve III. Ordu Müfettiş-i Umumiliğine ve daha sonra da Hakkı Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nezareti'ne tayin edilmiştir[19].

Trablusgarp Harbi'nde alınan yenilgi üzerine muhalefet cephesi Hakkı Paşa ve Mahmut Şevket Paşa'yı suçlayınca 29 Eylül 1911 tarihinde Hakkı Paşa kabinesi istifa etti. Aynı gün kurulan Sait Paşa Kabinesi'nde de Harbiye Nazırlığı görevi Mahmut Şevket Paşa'ya verildi. Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine örgütlenen subaylar Halâskârân-ı Vatan, Nigehbân-ı Hürriyet ve Hıfz-ı Vatan adlı cemiyetleri kurarak kamuoyunu İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Mahmut Şevket Paşa aleyhine kışkırtmaya başladılar. Bunun üzerine önce Mahmut

18- **Resimli Kitap**, 8 Mayıs 1325, No: 8 s. 749, **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.3
19- **Tanin**, 30 Mayıs 1329

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şevket Paşa Harbiye Nazırlığı'ndan sonra da Said Paşa sadrazamlıktan istifa etmek zorunda kaldı. [20] İki Balkan Savaşı arasında İttihat ve Terakki erkânı tarafından gerçekleştirilen hükümet darbesiyle Harbiye Nazırı Nazım Paşa öldürülmüş, Kâmil Paşa ise sadaretten uzaklaştırılmıştır. Yeni kabineyi kurma görevini İttihat ve Terakki Cemiyeti Mahmut Şevket Paşa'ya vermiştir.

11 Haziran 1913 Çarşamba günü Paşa mutat Harbiye Nezaretine ait işlerle meşgul olduktan sonra, yanında yaverleri İbrahim ve Eşref Beylerle uşağı Kâzım Ağa ile birlikte Babıâli'ye gitmek üzere Harbiye Nezareti'nden ayrılmıştır. Tramvay hattından Divanyolu'na çıkacak dar ve tamir edilmekte olan yol üstünde otomobille hareket eden Paşa ve yaverleri önlerine çıkan bir cenaze alayı nedeniyle durmak zorunda kalmışlar ve işte bu sırada suikastçıların kurşunlarına hedef olmuşlardır. Çatışmada Mahmut Şevket Paşa, yaveri İbrahim Bey ve uşağı Kâzım Ağa ölmüştür. Birgün sonra yapılan cenaze merasiminden sonra Paşa ve Yaveri İbrahim Bey'in naaşları Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne defnedilmiştir.

Çeşitli dillerde tercümeler yapacak kadar batı dillerine hâkim olan Mahmut Şevket Paşa, Türkçe, Arapça, Fransızca ve Almanca[21] dillerini bilir ve son derece güzel bir şekilde kullanırdı. yazmış ve tercüme etmiş olduğu eserler şunlardır:

20- TÜRKMEN, **Ordu-Siyaset Çatışması**, s. 144

21- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.4

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1-) Logaritma Cedavili Risalesi, 1311 - İstanbul (Jean Dupuis'den tercüme)

2-) Usûl-ü Hendese,

I. Cilt 1302- İstanbul

II. Cilt 1304- İstanbul (Hasan Fuad ile birlikte yazmıştır)[22]

3-) Seferber Zabıtâna Mahsus Muhtıra, 1301- İstanbul (Von der Goltz Paşa'dan çeviri)

4-) Fenn-i Esliha 1301-1302-İstanbul

5-) Asakir-i Şahane'nin Piyade Sınıfına Mahsus 87 Model Mükerrer Ateşli Mavzer Tüfeği, 1303-1305- İstanbul

6-) Küçük Çaplı Mavzer Tüfekleri

7-) 9,5 mm'lik Mavzer Tüfekleri Risalesi

8-) Osmanlı Devleti'nin Bidayet-i Tesisinden Şimdiye Kadar Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi, 1325- İstanbul

9-) Hendese-i Mücesseme

10-) Ihlamurlar Altında (Fransız Alphons Karr'dan tercüme bir roman) 1297- İstanbul[23]

22- TÜRKMEN, **Ordu-Siyaset Çatışması**, s. 150

23- Bkz, **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.4, **Tanin**, 30 Mayıs 1329, İNAL, **Son Sadrazamlar**, s.1881

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mahmut Şevket Paşa'nın sahip olduğu madalya ve nişanlar:

1-) I. Rütbeden Nişan-ı Osmanî[24]

2-) Murassa Osmanî Mecidi, altın ve gümüş imtiyaz madalyaları

3-) Altın Liyakat ve Sanayi Madalyaları

4-) Yunan Harbi Madalyası[25]

5-) 11 Nisan 1325 Madalyası[26]

6-) Hareket Ordusu'yla İstanbul'a girdikten yeniden I. Rütbeden Nişan-ı Osmanî

Bunların dışında Mahmut Şevket Paşa'ya yabancı devletler tarafından da verilmiş nişan ve madalyalar vardır. Bunlar ise:

1-) I. Rütbeden Frederic Nişanı (Almanya)[27]

2-) I. Rütbeden Grand Karduva Nişanı (Fransa)[28]

3-) I. Rütbeden Kuron Ditali Nişanı (İtalya)

4-) I. Rütbeden Ayjerne Krone Nişanı (Avusturya)

5-) I. Rütbeden Sen Sava Nişanı (Sırbistan)[29]

6-) I. Rütbeden Kırmızı Kartal Roteradler Nişanı

24- **Başbakanlık Osmanlı Arşivi,** Babıâli Evrak Odası**,** Dosya No: 3604 Gömlek No: 270298

25- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.4

26- **BOA**, BEO, Dosya No: 3551 Gömlek No: 266261

27- **BOA**, BEO, Dosya No. 3656 Gömlek No: 274152

28- **BOA**, BEO, Dosya No. 3656 Gömlek No: 274181

29- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.4

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(Almanya)[30]

Mahmut Şevket Paşa'nın almış olduğu rütbeler ise:

1-) 1300-1884 yılında Erkân-ı Harbiye Kolağalığı

2-) 1302-1886 yılında Binbaşılık

3-) 1305- 1889 Kaymakamlık

4-) 1307- 1891 Miralaylık

5-) 1311-1895 Mirlivalık

6-) 1316-1899 Feriklik

7-) 1323-1905 I. Feriklik[31]

30- TÜRKMEN, **Ordu-Siyaset Çatışması**, s. 152

31- Tarihler kaynaklarda farklı verilmiştir. Biyografiyi hazırlarken Mahmut Şevket Paşa'nın Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye adlı esere göndermiş olduğu tercüme-i halini esas alınmıştır**. Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.4, İNAL, **Son Sadrazamlar,** s.1869-70, **Tanin**, 30 Mayıs 1329, **Mücahidin-i Hürriyet Mahmut Şevket Paşa ve Hareket Ordusu**, s.10

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

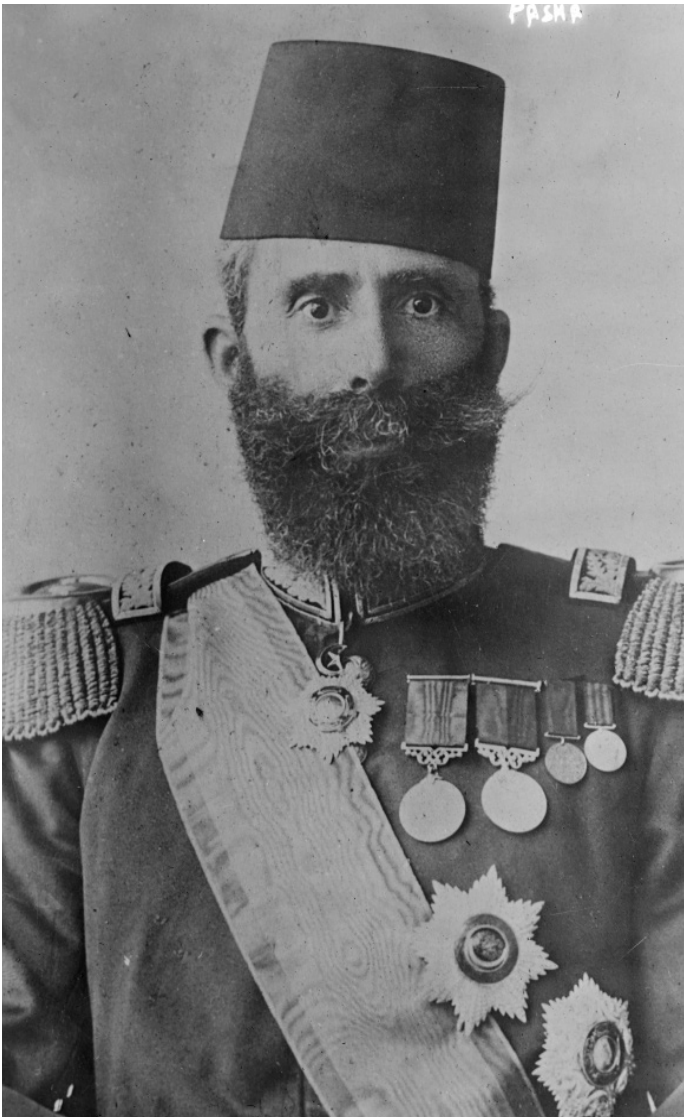

Mahmut Şevket Paşa

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MAHMUT ŞEVKET PAŞA

1329 senesi Mayıs ayının 29. Çarşamba günü... Saat 11'i geçiyor. Sema, açık ve berrak, hava, çok sıcak.

O tarihte Beyazıt Meydanı, bugünkü gibi değildi. Ortada, havuzu yok. Şimdi meydana milli ve asilâne bir ziynet veren İnkılâp Kütüphanesi görünmüyor. O cephe, adi ve sefil kahvehanelerden ve birkaç kırtasiye dükkânından mürekkep, kahvelerin önlerinde çardaklar var. Bu çardakların altı işsiz, güçsüz müşterilerle dolu. Bunların çoğu nargile içiyor ve tavla oynuyor.

Meydanın cami tarafı da aynı halde. Oradaki salaş kahvelerin önlerinde de üzerlerine bez ve çuvallar çekilmiş çardaklar var. Burada da küme küme işsizler oturuyorlar. Boş nazarlarla meydandan gelip geçenleri seyrediyorlar. Atıl hareketlerle, nargilelerini çekiştiriyorlar.

Saat, tam on bir buçuğa on dakika var.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harbiye Nezareti'nin meydana açılan taht kapısının önündeki nöbetçiler birdenbire irkiliyor. Kapının küçük kobyasına sert bir kumanda sesi aksediyor:

— Selâm, dur!

Taht kapı, hürmetkârane bir sükût içinde...

Bu sükûtu, tatlı bir asker borusunu andıran notalı bir düdük sesi ihlâl ediyor. Bir saniye sonra da, sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın yüksek karoserli[1] otomobili görünüyor.

Otomobil, orta süratle kapıdan çıkıyor. Tramvay yoluna amut olmak üzere meydana doğru ilerliyor.

Arabanın sağ tarafındaki camı açık. Pencerenin yanında Mahmut Şevket Paşa'nın dimdik duran başı ve görenlere hürmet telkin eden heybetli siması fark ediliyor.

Paşanın solunda, yaveri Yüzbaşı Eşref Bey görünüyor. Meydan, oldukça kalabalık. Şoför, sık sık düdük çalıyor ve yol kesmeye mecbur oluyor.

Otomobil, Parmakkapı Caddesi'nin başına yaklaşıyor. Burada kalabalık daha fazla ve daha hareketli. Tramvay yolundan gelip geçen otomobiller ve arabalar da var.

Paşanın otomobili, süratini bir kat daha kesiyor. Bir kazaya meydan vermemek için mütemadiyen korna çalarak, kalabalıktan yol istiyor, çünkü sadrazamın bir an evvel Babıâli'ye varması lâzım.

1- Otomobilde, mekanizmayı oluşturan motor, makine, tekerlek ve şasi gibi bölümlerin dışında kalan, görünen dış bölüm. (Y.H.N)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tam o sırada, Parmakkapı Caddesi'nin başında bir kalabalık beliriyor. Oldukça dolgun cemaatli bir cenaze zuhur ediyor. Şoför biraz süratli davransa, cenazenin önünden geçebilecek. Fakat şoförün yanında oturan – Mahmut Şevket Paşa'nın ağası – Kâzım Ağa, dindarane bir hisse kapılıyor. Şoför İsmail'in kulağına eğiliyor:

— Dur. Cenazeye yol verelim, diyor.

Otomobil, duruyor. Fakat tekerlekler son devirlerini yaparken, arabanın sağ taraf gerisinden birbirini müteakip iki silâh sesi işitiliyor. O anda Mahmut Şevket Paşa kısa ve mustarip bir sesle:

— Ayyyy, diye inliyor.

Sol tarafında oturan yaveri Yüzbaşı Eşref Bey'in omzuna devriliyor.

Eşref Bey, şaşırıyor.

— Paşam! Ne oldunuz? Diye soruyor.

Cevap alamayınca, Mahmut Şevket Paşa'yı köşesine doğru itiyor. Başını, arabanın arka penceresine çeviriyor. Otomobile pek yakın duran ve elinde tabanca bulunan bir adam görüyor.

Eşref Bey, derhal silaha davranıyor. Üzerinde taşıdığı iki revolverden birini çıkarıyor. Yanındaki camı süratle açıyor. Oradan dışarı eğiliyor. Revolverin namlusunu caninin üzerine çeviriyor. Tetiğe basıyor. Tetik işliyor, fakat revolver ateş etmiyor. Eşref Bey, hemen ikinci revolverini çıkarıyor, bununla caniyi orada yere mıhlamak istiyor, fakat bu revolverin de tetiği işlediği

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

halde ne ateş sesi duyuluyor ve ne de mermi çıkıyor.

Eşref Bey müthiş sinirleniyor. Heyecan, hiddet ve teessüründen âdeta çıldırma derecesine geliyor. Lâkin soğukkanlılığını muhafazaya çalışıyor. Hemen elini Mahmut Şevket Paşa'nın arka cebine daldırıyor. Paşanın revolverini alıyor. Otomobilin sağ kapısını açıyor, dışarıya fırlıyor. Caniyi tutmak için ileri atılıyor fakat artık, iş işten geçmiştir.

Cani, Parmakkapı'nın köşesinde duran bir otomobile koşuyor. Açık duran kapısından giriyor. O anda otomobil, yıldırım süratiyle Aksaray istikametine doğru kaçıyor. Fakat cinayet sahnesinde hareket devam ediyor.

İlk caniyi kaçıran otomobilin tekerlekleri henüz birkaç devir yapmadan, hemen orada, alargada bekleyen birkaç cani daha ileri atılıyorlar. Derhal Mahmut Şevket Paşa'nın otomobilini ortaya alıyorlar. Bunlardan biri, otomobilin penceresine dayanıyor. Elindeki Vebley tabancasını içeri uzatıyor. Arabanın orta sandalyesinde oturan ve şaşkınlıktan âdeta taş kesilmiş olan – diğer yaver – Bahriye Mülazımı İbrahim Bey'in üzerine çeviriyor. Tetiği çekiyor. Fakat her nedense tabancanın tetiği işlemiyor.

İbrahim Bey, ancak o zaman kendisini toplayabiliyor. Şakaklarına kadar dayanmış olan tabancanın işlemediğini görünce, hemen silahına davranıyor. Fakat çekmeye muvaffak olamıyor. Cüretkâr cani, elindeki Vebley tabancasını fırlatıp yere atıyor. Belinden Smith Wesson sisteminde başka bir tabanca çıkarıyor. Büyük

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir soğukkanlılıkla otomobilin basamağına sıçrıyor. İbrahim Bey'in üzerine ateş ediyor. Onu, olduğu yere devirdikten sonra, otomobilin içine eğiliyor. Artık döşemenin üzerine ve sol tarafına uzanmış olan Mahmut Şevket Paşa'ya da ateş etmeye başlıyor.

Bu pervasız hareketten, diğer caniler de cüret alıyor. İçinde iki kanlı vücut yatan otomobilin üzerine korkunç bir yaylım ateş açıyorlar. Bir dakikadan daha az bir zaman zarfında tam yirmi iki kurşun atıyorlar. Arabayı delik deşik ediyorlar.

Şoför İsmail, çok atik davranıyor. Daha ilk silâh patladığı zaman hemen arabanın kapısını açıyor ve kaçıyor. Kâzım Ağa, yaralanan paşasına yardım etmek için geriye doğru uzanırken, omuzundan yaralanıyor. Otomobilde sağlam olarak yalnız şoför muavini Mehmet kalıyor. O da korkusundan direksiyonun dibine siniyor.

Eh... Artık canilerin kaçması lâzım gelir, değil mi?

Hayır... Kaçmıyorlar... Bilâkis, cinayetlerinin neticesini öğrenmek için otomobile sokuluyorlar.

Bunlardan Topal Tevfik, arabanın içine eğiliyor. Bir birinin üzerine yığılmış olan kanlı vücutları yanındaki Abdullah Sâfa'ya gösteriyor. Zafer ifade eden katil bir tebessümle gülerek:

— Bak, diyor.

İlk caniyi kaçıran otomobilin arkasından beyhude yere birkaç adım koştuktan sonra geri dönen yaver Eşref Bey, bu iki cani ile karşılaşıyor. Hiddetli bir sesle soruyor:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— Siz, kimsiniz?

Abdullah Sâfa, alaylı bir gülüşle cevap veriyor:

— Doktorum, doktor.

Sadrazamın kanlar içinde yatmasından büyük zafer kazanıldığına emin olan Topal Tevfik küstah bir tavır alıyor:

— Evet efendim... Doktordur, diye, arkadaşının istihzasına *(alaycılığına)* iştirak ediyor.

Mahmut Şevket Paşa ile birlikte öldürülen Yaveri İbrahim Bey

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu esnada, gene canilerden Şevki, otomobilin sol taraf çamurluğuna çıkıyor. Yaptıkları vahşet ve cinayetin muvaffakiyetine kanaat getirmek için başını arabanın içine sokuyor.

İlk silâhın atılmasıyla o ana kadar, üç dakika geçmiştir. Bu müddet zarfında, ne halktan ve ne de zabıta memurlarından hiç kimse cinayet sahnesine atılmıyor. Hiç kimse, canileri tutmaya teşebbüs etmiyor.

Hatta - elinde Mahmut Şevket Paşa'nın tabancası bulunan – yaver Eşref Bey bile canilerle burun buruna bulunduğu ve hatta onlarla konuştuğu halde, hâdisenin verdiği şaşkınlıkla onlardan şüphelenmiyor. Elindeki tabancayı onların üzerine çevirmiyor. Onları ya vurup öldürmeyi veyahut silâh tehdidi altında tevkif etmeyi aklından geçiremiyor.

Ancak... Harbiye Nezareti tarafından bir boru sesi işitiliyor. Tahtkapı'dan, birkaç silahlı askerin fırlayıp cinayet yerine doğru koştukları görülüyor, işte o zaman Topal Tevfik, arkadaşlarına:

— Kaçınız. Asker geliyor, diye bağırıyor.

Canilerin her biri birer tarafa dağılırken, kendisi de Gedikpaşa'ya doğru kaçmaya başlıyor.

Yaver Eşref Bey, artık cinayet yerinde yapılacak hiçbir şey kalmadığına kanaat getirince, şoför muavini Mehmet'e:

— Direksiyona geç. Daireye döneceğiz, diye emir verdi.

Kendisi de, otomobile girdi. Kanlı vücutların yanı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

na ilişti. Daha beş dakika evvel Harbiye Nezareti'nin kapısından haşmet ve azametle çıkan Sadrazam ve Harbiye Nazırı'nın otomobili, şimdi altından kanlar sızarak dönüyordu ve arkasında kanlı izler bırakarak hazin bir süzülüşle taht kapıdan içeri giriyordu.

Kapının iki tarafındaki nöbetçiler şaşırmışlardı. Gözlerini derin bir hayretle kanlı izler bırakan otomobile dikmiş olmakla beraber, gene vazifelerini unutmamışlardı.

Kapı çavuşu, birden bire yaylandı. Dimdik, esas vaziyeti aldı. Sert bir hareketle sağ elini şakağına kaldırarak:

— Selâm dur! Diye bağırdı.

Şimdi nöbetçiler, hain kurşunlarla vücudu beş yerinden delinmiş olan Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'yı selâmlıyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa, henüz ölmemişti. Fakat sekerât *(ölüm)* halinin son devresinde ve baygın bir halde olduğu için, hayatında kendisine son defa olarak ifa edilen bu resmi selâmdan, tamamıyla bihaberdi.

Tarihin unutamayacağı bu büyük cinayet, bir anda İstanbul'u alt üst etti. Mahmut Şevket Paşa, hayatında kendisini halka pek sevdirememiş olmakla beraber vefatına herkes büyük bir alâka gösterdi. Hatta muhtelif sebeplerle kendisinden memnun olmayanların kalplerinde bile, derhal derin bir teessür belirdi.

Aynı zamanda İstanbul'un en yüksek mahfillerinden *(çevrelerinden)* en kuytu köşelerine kadar her tarafta bir takım dedikodular baş göstermişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Saatler ve günler geçtikçe, bu dedikodular dallanıp budaklanıyordu ve muhtelif şekillere ayrılıyordu.

Canilerin bir kısmı yakalanmıştı. Diğer kısmı da, hudut haricine kaçmaya muvaffak olmuşlardı.

Mahmut Şevket Paşa'nın muhalifler tarafından öldürüldüğü tahakkuk etmişti *(ispat edilmişti)*. Hatta ele geçen caniler, tahkik heyeti huzurunda cinayetlerini itiraf etmekten de çekinmemişlerdi. Fakat dedikoducular, bu cinayet şebekesinin ortaya çıkmış olmasıyla iktifa etmiyorlardı *(yetinmiyorlardı)*. Bu kanlı hâdisenin gizli bir cephesi olduğunu iddia edecek kadar ileri gidiyorlardı.

Bu iddiada bulunanlara nazaran *(göre)*, hükümet erkânı, muhaliflerin böyle bir harekette bulunduklarını biliyorlardı. Nitekim İstanbul Muhafızı Miralay Cemal Bey[2] ile Polis Müdürü Azmi Bey tarafından muhaliflerin gizli cinayet şebekesi erkânı, adım adım takip ediliyorlardı. Bu şiddetli takibe rağmen, caniler nasıl hareket geçebildiler? Sivil ve askeri takip memurları, neden bu cinayetin önüne geçemediler?

Mahmut Şevket Paşa'ya ilk atılan kurşun ile canilerin: "Asker geliyor" diye firarları arasında, en aşağı beş dakika kadar bir zaman geçti. Bu zaman zarfında, niçin hiç kimse canileri tevkife teşebbüs etmedi?

Mahmut Şevket Paşa'nın katlini haber alan Talât Bey'in[3] de gayet lâkayt bir tavır ile:

— Eh... Ne yapalım? Hepimiz o yolun yolcusuyuz,

2- Cemal Paşa. Z.Ş.
3- Talât Paşa. Z.Ş.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dediği de rivayet ediliyor, bundan da manalar çıkarılıyordu.

Hülâsa... Bu dedikodular bir tek noktaya dayanıyordu. Mahmut Şevket Paşa'yı öldürenler, muhalifler olmakla beraber, İttihat ve Terakki erkânı da bazı mühim ithamlar altında kalıyordu.

Aradan, seneler geçti. Bu esrarlı hâdisenin düğümleri daha hâlâ çözülemedi. Şimdi biz bu eserimizle o esrar perdesini kaldırmaya gayret edeceğiz. Ve bunun içinde evvelâ Mahmut Şevket Paşa'nın umumi hayatını tebarüz ettireceğiz *(göstereceğiz)*.

M.Şevket Paşa'nın katillerinin kullandığı silahlar (Askeri Müze)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MAHMUT ŞEVKET PAŞA KİMDİ? NASIL YETİŞTİ?

Sultan Hamid devrinde, Mahmut Şevket Paşa, pek o kadar maruf *(bilinen)* şahsiyet değildi. Oldukça mühim işler görmekle beraber, kendisinden ancak tanıyanlar arasında bahsedilirdi.

Arkadaşlarından bazıları – mektep künyesine uygun olarak- ona "Bağdatlı Şevket" derlerdi. Mamafih *(bununla birlikte)* – Bağdatlı olmasından kinaye olarak- "Arap Şevket" diyenler de az değildi. Asıl dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, meşrutiyeti ilân eden İttihatçılar ona derhal dört elle sarılmak ve kendisini ikbal şahikasının en yüksek mevkiine çıkarmakla beraber onun milli şahsiyeti ile esaslı bir surette meşgul olmamışlar, hatta onu Arap kavmine mensup olarak tanımışlardır. Nitekim hain kurşunlarla şehit olduğu zaman kendisinin kısa bir hal tercümesini yazan Tanin Gazetesi'nde:

"Türkçeyi iyi bilirdi." Diye bir kayıt koymuşlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hâlbuki inceden inceye yaptığımız tetkikat, Mahmut Şevket Paşa'nın Araplıkla hiçbir münasebeti olmadığını göstermektedir ve onun aile vaziyeti şu merkezdedir:

Mahmut Şevket Paşa, Bağdatlılar arasında maruf olan Kethüdazâde ailesindendir. Bu aile, eşraftan addedilir. Resmi sicillere nazaran bu aileyi kuran zat, aslen Gürcü olup Bağdat kölemenlerindendir. Ailenin Kethüdazâde unvanını nereden aldıklarına dair kati malûmat olmamakla beraber, aile reisinin, Bağdat valilerinden birine kâhyalık ettiği zannedilmektedir.

Ancak malûm olan bir keyfiyet *(durum)* varsa o da, aile efradının avam sınıfına mensup olmamasıdır. Bilâkis Bağdat'ın yüksek sınıfına mensup olması ve zenginler arasında sayılmasıdır.

Mahmut Şevket Paşa'nın pederi, Kethüdazâde Süleyman Bey'dir. Bu zat, Sultan Aziz devrinde İstanbul'a gelmiş. Uzun zaman ikamet etmiş. O devir münevverleri arasına girmiş. Hatta şair Namık Kemal ile samimi münasebet tesis eylemiştir.

Rivayetlere nazaran Süleyman Bey, gayet zeki bir zat olup şahsen de münevvermiş. Oldukça iyi yazı yazarmış. Parlak fikirleri ihtiva eden bir takım ufak tefek eserleri varmış. Bu eserlerin nerelerde ve ne suretle intişar ettiğini *(yayınlandığını)* bilmiyoruz. Fakat Süleyman Bey hakkındaki tetkiklerimizi *(araştırmalarımızı)* derinleştirince onun da Namık Kemal partisine mensup olduğunu öğreniyoruz. Nitekim Namık Kemal İstanbul'dan uzaklaştırıldığı zaman Süleyman Bey'in

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de Müntefik Mutasarrıflığı[4] ile payitahttan *(İstanbul'dan)* çıkarılarak Basra çöllerine atıldığına vakıf oluyoruz. Süleyman Bey, bu mutasarrıflığı esnasında, gene Bağdat'ın maruf *(bilinen)* hanedanından Cin Murat ailesine mensup bir kız ile izdivaç etmiştir *(evlenmiştir)*. Ve Mahmut Şevket Paşa, bu izdivaçtan husule gelmiştir.

Bu ailenin reisi olan Cin Murat Ağa, halis kanlı bir Anadolu Türkü olup IV. Murad'ın maiyetinde Bağdat'a gelmiştir. Ve fetih esnasında gösterdiği yararlılıklara binaen padişah tarafından kendisine Bağdat İhtisap Ağalığı[5] verilmek suretiyle taltif edilmiştir.

Şu malumattan da anlaşılıyor ki, Mahmut Şevket Paşa'nın Araplıkla hiçbir münasebeti yoktur. Baba tarafından Gürcü, ana tarafından da Türk'tür. Fakat bu zat, baba soyundan ziyade ana soyuna ehemmiyet vermiştir. Gürcülüğe ait kendisinde en küçük bir temayül eseri bile görülmemiştir.

Mahmut Şevket Paşa, 1273 (1857) senesi Ağustos ayında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Küçük yaşında, çok yüksek zekâ ve istidat *(yetenek)* eseri göstermiştir. İlk tahsil çağını pederi ile beraber Basra'da geçirmiştir. O devrin âdeti mucibince *(gereğince)* hatim indirmek suretiyle bu tahsil devresini bitirmiştir. Ve tahsiline devam etmek için pederi tarafından Bağdat'a gönderilmiştir.

O tarihte Bağdat Valisi Mithat Paşa idi. Onun himmetiyle Bağdat'ta ilk defa olarak rüştiye mektebi tesis edilmişti. Küçük Mahmut Şevket de bu mektebin ilk talebeleri arasına girmişti.

4- Irak'ta Merkezi Nasıriye olan sancak.(Y.H.N.)

5- İhtisap Ağalığı: Bugünün şehremini ve belediye reisi. Z.Ş.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Zeki ve tahsile son derecede hevesli olan Mahmut Şevket, bu mektepte ancak bir sene kadar okuyabildi. Çünkü mektep, onu kâfi *(yeteri)* derecede tatmin etmemişti. Cevval *(çevik)* bir ruha malik olan ve enerjisine daha geniş bir inkişaf *(gelişme)* sahası arayan küçük Mahmut Şevket asker olmak istiyordu. Ve yüksek kabiliyeti de, o sahada muvaffak olacağını gösteriyordu.

Pederi Süleyman Bey, oğlunun bu temayülüne *(yönelimine)* uygun hareket etti. Henüz on üç yaşında bulunan Mahmut Şevket'i, İstanbul'a gönderdi.

Mahmut Şevket, İstanbul'a geldi. Üsküdar'daki akrabalarının nezdine *(yanına)* yerleşti. O tarihte İstanbul'da da askeri rüştiye mektepleri tesis edilmişti. Bunlardan biri de, Üsküdar'da Atlamataşı mevkiinde idi. 1287 (1871) senesi başında bu mektebe devama başlayan Mahmut Şevket, 1289 (1873) senesi sonunda bu mektebi bitirerek Kuleli İdadisi'ne girdi.

O, artık gayesinde muvaffak olmuştu. Pek çok sevdiği askerlik hayatına kavuşmuştu. Sınıfında 240 talebe vardı. Bunların arasında sınıfının ikinciliğini kazandı. Ve Harbiye'ye nakledilinceye kadar o derecede kaldı. 1294 (1878) senesi iptidasında, Harbiye'ye geçti. 1296 (1880) senesi sonunda, birincilikle Harbiye'yi bitirdi. Mülazım-i sâni *(teğmen)* rütbesiyle erkân-ı harbiye *(genelkurmay)* sınıfına geçti. Burada da cidden temayüz *(seçkinlik)* gösterdi. 1298 senesi sonunda, yüksek askerlik tahsilini de ikmal ederek *(tamamlayarak)* erkân-ı harp yüzbaşılığı ile mektepten neş'et etti *(mezun oldu)*.

Erkân-ı harp yüzbaşısı Mahmut Şevket Bey, bu tah-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sil devresinde muhitine büyük bir hakikat telkin etmişti. Bütün hocaları ve arkadaşları, onun iyi bir asker olacağına kanaat getirmişlerdi.

Gün geçtikçe bu kanaat kuvvetlendi. Genç Bağdatlı erkân-ı harbin meslek hayatı, şu parlak seyri takip ederek günden güne yükseldi.

Mektepten çıkar çıkmaz, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi II. Şubesi'ne tayin edildi. Bu şubenin telif ve tercüme bürosunda vazife verildi.

Mahmut Şevket Bey'e böyle bir vazifenin verilmesi tabii idi. Çünkü o tarihte yabancı dil bilen erkân-ı harpler pek mebzul *(çok)* değildi. Vakıa Harbiye mektebinin ve erkân-ı harbiye sınıflarının programlarında Fransızca, Almanca ve Rusça lisan dersleri vardı. Fakat bunlardan birini lâyıkıyla öğrenen erkân-ı harpler pek azdı. Hâlbuki Mahmut Şevket Bey mektepteyken diğer derslere çalışmakla beraber, lisan derslerine de ehemmiyet vermişti. Oldukça doğru tercüme yapacak kadar Fransızca ve Almanca öğrenmişti. Bu itibarla mektepten çıkar çıkmaz diğer erkân-ı harpler gibi ordulardan birine gönderilmemiş, İstanbul'da alıkonularak – en büyük iltimaslıların bile gıpta edebileceği – parlak bir mevkiye yerleştirilmişti.

Mahmut Şevket Bey, daha ilk memuriyetinde kendini göstermeye başladı. Bir taraftan resmi tercüme işleriyle uğraşırken, diğer taraftan da Mecmua-i Fünûn-u Askeriye adlı resmi risalenin *(derginin)* muharrirleri *(yazarları)* arasına katıldı. Bu mecmuaya tercümeler yaptı. Askeri makaleler yazdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Eğer onun bu çalışması devam etseydi, herhalde çarçabuk bir şöhret kazanacaktı. Fakat Mısır'da Arabî Paşa meselesinin zuhuru *(çıkması)*, onu bu inkişafa *(gelişmeye)* müsait mevkiden ayırdı. İstanbul haricine çıkardı.

Sultan Hamid, Mısır'daki ihtilâli bastırmak için oraya bir asker kuvveti göndermek istemişti. Fakat bazı devletlerin müdahalesinden çekindiği için bu asker kuvvetinin Girit'te toplanarak orada kat'i emre intizar etmesini *(beklenmesini)* irade eylemişti *(buyurmuştu)*. Yüzbaşı Mahmut Bey de bu askeri kuvvetin erkân-ı harbiye heyetine memur edildi. Girit'e gitti. Orada, Mısır seferini bekledi. Fakat Sultan Hamid, Girit'te toplanan fırkayı *(tümeni)* Mısır'a göndermekten vazgeçti. Bu mürettep fırkanın efradı yerlerine dağılırken, Mahmut Şevket Bey de İstanbul'a avdet etti *(döndü)*. Tekrar eski yerine yerleşti.

Üç ay sonra, Mahmut Şevket Bey'in parlak talihi yeni bir cilve gösterdi. Harbiye mektebinin hendese-i halliyye *(düzlem geometrisi)* ve cebr-i a'lâ *(yüksek matematik)* hocalıklarına tayin edildi. O tarihte Mekteb-i Harbiye hocalığı, çok mümtaz *(seçkin)* bir mevkiydi. Aradan üç ay daha geçti. Mahmut Şevket Bey'in talihi, bu defa da gene parlak bir inkişâf *(gelişim)* gösterdi. Meşhur Alman generali Von der Goltz, Harbiye mektebini ıslah maksadıyla İstanbul'a gelmişti. Kendisine muavinlik için birkaç zeki ve çalışkan genç erkân-ı harp istemişti.

Alman generalinin maiyetine memur edilen genç erkân-ı harplerden biri de, Yüzbaşı Mahmut Şevket Bey'di.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Devlet hizmetine girerek bir Osmanlı generali olan Von der Goltz Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın zekâ, kudret ve çalışkanlığını takdir etmekte gecikmedi. Onu bir taraftan mektebin ıslah ve tensik işlerinde çalıştırırken, diğer taraftan da derslerini değiştirdi. Hendese-i Halliye *(düzlem geometrisi)* ve Cebr-i A'lâ *(yüksek matematik)* derslerinden çekerek Harbiye'nin üçüncü sınıfının Fenn-i Esliha *(silah teknikleri)* ve erkân-ı harbiye sınıflarının Endaht Nazariyatı *(atış teorileri)* hocalıklarına tayin etti.

Mahmut Şevket Bey, yüzbaşılıkla mektepten çıkalı iki sene olmuştu. O tarihte erkân-ı harplerin terfii için tayin edilen müddeti doldurmuştu. Buna binaen 1300 (1884) senesinde – usulen – bir derece terfi etti. Erkân-ı harp kolağası rütbesini ihraz eyledi *(kazandı)*.

Goltz Paşa, muavininden çok memnundu. Onu bir taraftan asli vazifelerinde istihdam ederken, diğer taraftan da tercüme işlerinde kullanıyordu. Goltz Paşa, Fransız lisanıyla Seferde Zabitana Mahsus Muhtıra adında bir eser yazmıştı. Bu eseri Mahmut Şevket Bey'e tercüme ettirmeye başlattı. Mahmut Şevket Bey, tercümeyi muvaffakiyetle ikmal etti *(tamamladı)*. Goltz Paşa, genç ve çalışkan erkân-ı harbin bu muvaffakiyetini yalnız kuru bir takdir ile geçiştirmek istemedi. Eserinin tercümesini Sultan Hamid'e takdim etti ve bu takdim vesilesiyle padişaha yazdığı arizada *(resmi yazıda)*, Mahmut Şevket Bey'den bahsederken:

"Bu genç erkân-ı harp, çok yüksek bir istidada *(yeteneğe)* maliktir. Az zaman sonra Osmanlı Ordusu'nda

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mümtaz bir mevki ihraz edecektir ." Diye, düşüncesini söylemekten çekinmedi.

Sultan Hamid, Mahmut Şevket Bey'in yaptığı tercümeyi dikkatle gözden geçirdi. Çok beğendi. Aynı zamanda, Von der Goltz Paşa'nın takdirini de nazar-ı dikkate alarak Mahmut Şevket Bey'i taltif etmek *(ödüllendirmek)* istedi. Rütbesini binbaşılığa terfi ettirdi.

Sultan Hamid'in saray erkânından bazılarının rivayetlerine nazaran *(göre)* bu taltif keyfiyetine, Kızlar Ağası Hafız Behram Ağa tavassut *(aracılık)* etmiştir. Bu zat, Sultan Hamid'in iradesiyle *(buyruğuyla)* Mahmut Şevket Bey'i Yıldız Sarayı'ndaki dairesine davet etmiş. Tercüme ettiği eserdeki muvaffakiyetinden dolayı padişahın pek memnun olduğunu tebliğ ettikten sonra, rütbesinin binbaşılığa terfi ettirildiğini tebşir eylemiştir *(müjdelemiştir)*.

Kızlar Ağası Behram Ağa, çok dirayet *(beceri)* sahibi bir Habeşli idi. Sarayda binbir çeşit insan içinde yaşadığı için insan sarrafı kesilmişti. Bu itibarla Sultan Hamid, kendisine çok itimat ederdi. Bu sebepledir ki, Behram Ağa Mahmut Şevket Bey ile mülâkatının neticesini Sultan Hamid'e arz ederken bu genç erkân-ı harbin zekâ ve istidadı hakkında bir hayli meth-ü senada bulunmuş; Mahmut Şevket Bey lehinde, padişahın nazar-ı dikkatini celbeylemişti *(çekmişti)*.

Sultan Hamid'in hususiyetlerinden biri de, yüksek zekâ ve istidat sahiplerini himaye etmekti. Nitekim bu hâdise dolayısıyla Mahmut Şevket Bey de onun gözüne girmişti. Bu suretle, Sultan Hamid ile Mahmut Şevket Bey arasında artık gıyabi bir aşinalık husule gelmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

O sırada Mahmut Şevket Bey'in kıymetli cevherini keşfedenlerden biri de, Sabah Gazetesi'nin sahibi meşhur Mihran Efendi idi. Mihran da, o devrin ekseri gazetecileri gibi saray mensuplarından idi. Sık sık Yıldız Sarayı'na gider. Kalbur üzerine gelen zevatın odalarını gezerdi. Bu arada, Behram Ağa'nın ziyaretini ihmal etmezdi. İşte bu ziyaretlerden birinde idi ki, Behram Ağa'nın odasında Mahmut Şevket Bey'e tesadüf etti. Kızlar Ağası'nın ona gösterdiği iltifattan, genç erkân-ı harp binbaşının istikbalini sezdi. Derhal kendisine alâka gösterdi. Bir takım şaklabanlıklarla, Suadiye sahilindeki yalısına davet etti. Mihran'ın bu köşkü, o devrin güzide gençlerinin gizli bir eğlence yeri idi. Bu kurnaz adam, davetlilerinin zevk ve arzularını tatmin edecek vasıtaları temin etmekte mahirdi.

O tarihte Suadiye sahilleri bomboştu. Mihran, sahildeki beyaz boyalı bir köşkü satın alarak burada âdeta bir sefahat tuzağı kurmuştu. Köşkte zevk ve eğlence namına hiçbir şey eksik değildi. Hatta hamam âlemlerine pek düşkün olan Mihran Efendi, mükellef bir hamam bile inşa ettirmişti.

Bu hamamı görenler, şöyle tarif ederler:

"Hamam, beyaz mermerden, gayet geniş bir havuzlu meydanlıktan sonra, içeriye girilince, Topkapı Sarayı'nın hamamına benzer. Kapıları, içerden kırmızı çuhalı, geniş banyolu, kurnaları bulunan bir hamamdır. Havuzlu meydanda hamam eğlencelerine iştirak edenler oynarlardı. Bilhassa Mihran Efendi, bunların arasında çırılçıplak olduğu halde göbek atardı.[6]"

6- Ali Ulvi Bey'in notlarından. Z.Ş.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mahmut Şevket Bey, ağır başlı bir zat olmakla beraber – bütün sıcak iklimde doğanlar gibi – kapalı örtülü eğlencelerden de hazzederdi. Nitekim Mihran Efendi'nin köşkündeki eğlenceler de hoşuna gitti. Oranın müdavimleri arasına girdi. Kurnaz Mihran'ın iki sınıf davetlileri vardı. Biri, Esvapçıbaşı İsmail Bey'in oğlu meşhur Fehim Paşa, saray mensuplarından Hamdi Paşa vesaire gibi o günün nüfuzlu adamları idi. Diğerleri de, istikballeri parlak olan mühim şahsiyetlerdi.

Mihran, o günün adamlarından bol bol istifade ediyordu. Onlar vasıtasıyla Sultan Hamid'den bol bol para, rütbe ve nişan çekiyordu. İkinci zümreyi de istikbale saklıyor, onların da günü geldiği zaman temin edeceği menfaati düşünüyordu.

Bu kurnaz adam, hesaplarında hiç aldanmamıştı. Mahmut Şevket Bey'e karşı yaptığı zevk tellallığı tam yirmi beş sene sonra onun işine yaramış; - sırası gelince nakledeceğimiz veçhile *(şekilde)* – Mihran Efendi'ye "Mahmut Şevket Paşa" isminde bir vapur kazandırmıştı.

Mahmut Şevket Bey'in, Mihran Efendi zevk yurduna devamı, pek uzun sürmedi. İşlerinde ve mesleğinde çok yüksek kabiliyet gösteren bu genç erkân-ı harbin hayatında birdenbire büyük bir değişiklik husule geldi.

O tarihte Mavzer tüfekleri, Avrupa ordularında mevcut olan silâhların en elverişlisi sırasına geçmişti. Ve Sultan Hamid de ordunun bir kısmını bu tüfeklerle silahlandırmak istemişti. Almanya'dan alınacak

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

silâhları muayene etmek için, Vidinli Tevfik Paşa'nın riyaseti altında bir komisyon teşekkül etti. Bu komisyona aza seçilirken, Von der Goltz Paşa Sultan Hamid'e bir mektup gönderdi:

"Şevketmeap! Ordunun hayatına taallûk eden *(alakalı)* bu işte size en sadıkane hizmette bulunacak bir kimse varsa o da, erkân-ı harp binbaşısı Mahmut Şevket Bey'dir. Bu zat, bilhassa silah fenninde ihtisas kesbetmiştir *(kazanmıştır)*. Bu noktadan, Mahmut Şevket Bey'in komisyona dâhil olması, çok büyük fayda temin edecektir. Sonra... Silâh ve cephane mubayaalarında *(satın almalarında)* ekseriya bunları tesellüme *(teslim almaya)* memur olan kimselerin, fabrikatörler tarafından iğfal edilmeleri *(kandırılmaları)* çok muhtemeldir. Hâlbuki Mahmut Şevket Bey, hiçbir tesirin altına girmeyecek derecede metin ahlâk sahibidir. Bu itibarla da onun komisyonda bulunması, muhtemel suiistimallerin önüne geçecektir." Diye, Mahmut Şevket Bey'in komisyona girmesini inha[7] etti.

Sultan Hamid'in, Goltz Paşa'ya karşı büyük bir itimadı vardı. Mahmut Şevket Bey'i de onun vasıtasıyla tanımıştı. Şimdi de onun bu mektubunu alınca, Mahmut Şevket Bey'i Almanya'ya gidecek komisyona tayin etmek için hiçbir tereddütte bulunmadı.

Binbaşı Mahmut Şevket Bey, bu komisyon ile Almanya'ya gitti. Komisyon, hükümet hesabına 500 bin piyade mavzer tüfeği, 50 bin süvari filintası[8] ve

7- Resmî bir göreve atama veya bir üst aşama için yazılan yazı. (Y.H.N.)

8- Namlusu kısa, kurşun atan bir çeşit küçük tüfek. (Y.H.N.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

100 milyon da siyah barutlu mavzer fişeği mubayaa edecekti... Mahmut Şevket Bey tüfeklerin muayenesini deruhte etti *(üstlendi)*. Tam 550 bin tüfek, teker teker onun elinden geçecekti.

Hâlbuki bu, kolay bir iş değildi. Fakat Mahmut Şevket Bey de o kadar kuvvetli bir enerji vardı ki, başladığı işin güçlüğünü bir an bile düşünmeden işe girişti.

O esnada, silah fennine aşina olanlar, tüfek çaplarının küçültülmesini daha faydalı görüyorlar, bu iş üzerinde münakaşalar ve tecrübeler icra ediyorlardı. Hatta mavzer tüfeğini icat eden Her Mavzer bile aynı fikirdeydi. Ve 7,65 milimetre çapında bir tüfeğin tecrübelerini henüz bitirmemişti.

Bu vaziyet, Mahmut Şevket Bey'in nazar-ı dikkatini celbetti *(çekti)*. Derhal Sultan Hamid'e bir rapor gönderdi. Bu rapor, şu mealde idi:

"Hükümetimiz, 550 bin mavzerin mubayaasına karar vermiştir. Bu tüfekler, hükümetimizin hesabına Mavzer Fabrikasında imal edilerek tarafımızdan da muayene edilmektedir. Ancak şu var ki, tüfeklerin daha küçük çapa indirilmesi düşünülmekte ve yapılan tecrübelere nazaran da bu fikir galebe etmektedir.

Şimdi bizim fabrikaya sipariş ettiğimiz 9,5 mm. çapındaki tüfeklerin imalini derhal durdurmamız lâzım gelir. Zira fabrika direktörü Her Mavzer'in tecrübe ettiği 7.65 mm. çapındaki tüfek muvaffakiyet kazanırsa, büyük çaplı mavzerler derhal kıymetten düşecektir. Bu takdirde hem ordunun silah kudreti zayıf kalacak ve hem de hükümetin bu silahlara vereceği milyonlar-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ca lira, heba olup gidecektir."

Sultan Hamid, Mahmut Şevket Bey'in bu raporundan o kadar memnun oldu ki, rütbesini derhal erkân-ı harp kaymakamlığına terfi ettirdi (1304 - 1888).

Nihayet, küçük çaplı mavzerler, muvaffakiyet kazandı. Fabrika, hükümet hesabına, bu silahları yapmaya başladı. Hatta Sultan Hamid, eski siparişe ilâve olarak, 200 bin silahla 100 milyon fişek daha ısmarladı.

Artık Mahmut Şevket Bey, Almanya'ya yerleşmişti. Bütün günlerini, fabrikanın poligonunda tüfeklerin muayenesine hasretmişti *(adamıştı)*. Durup dinlenmeden çalışıyordu. Zevk ve eğlence âlemlerinden tamamıyla uzak yaşıyordu.

Avrupa'ya gidenlerin hayatlarını gizlice inceden inceye takip ettiren Sultan Hamid, Mahmut Şevket Bey'in bu çalışmasını büyük bir memnuniyetle karşılıyor, onu rütbeler ve nişanlarla taltif ediyordu *(ödüllendiriyordu)*.

Mahmut Şevket Bey, kaymakamlığa *(yarbaylığa)* terfiinin üzerinden henüz iki sene geçmeden miralaylık *(albaylık)* rütbesi kazanmıştı. Aynı zamanda altın, gümüş imtiyaz, altın liyakat ve sanayi madalyaları almıştı (1306 - 1890).

Aylar ve seneler geçtikçe, Mahmut Şevket Bey'in Almanya'daki vazifesi ehemmiyet kesbediyordu *(kazanıyordu)*. Hükümet tarafından Almanya'ya gönderilen muhtelif heyetlerin reislikleri de, Sultan Hamid tarafından ona tevdi ediliyordu *(veriliyordu)*.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ezcümle *(özetle)*, 1307 (1891) senesinde Magdeburg şehrinde Grozon ismindeki büyük top fabrikasında seri ateşli toplarla – yeni icat olunan – zırhlı kulelerin tecrübeleri icra edilecekti. Bu tecrübelerde bulunarak, muvaffakiyet takdirinde fabrikaya siparişler vermek için Sultan Hamid tarafından Almanya'ya bir heyet gönderilmişti. Padişah, bu heyetin riyasetinde, Miralay *(Albay)* Mahmut Şevket Bey'in bulunmasını emretti.

Bu tecrübelerde bulunmak üzere, muhtelif hükümetlere mensup 270 zabit gelmişti. Türk heyeti de, bunların içindeydi. Seri ateşli topların tecrübesi, 7–8 gün kadar devam etti. Ve o kadar muvaffakiyet gördü ki, herkeste seri ateşli toplara karşı takdir eserleri belirdi. Bütün Avrupa gazetelerine bu hususta uzun makaleler dercedildi *(yer verildi)*.

Bu mühim muvaffakiyeti elde eden Grozon Fabrikası'nın komisyoncuları, muhtelif hükümet merkezlerine dağıldılar. Toplarının kıymet ve meziyetlerini meth-ü sena ederek siparişler almaya başladılar. Bu arada birkaç komisyoncu da İstanbul'a geldi. Saray erkânından bazı kimseler vasıtasıyla Sultan Hamid'den sipariş almak teşebbüsüne girişti. Hatta bu hususta mukaveleler bile yapıldı. Ve bu mukaveleler, alâkadarlar tarafından imzalanacaktı.

İşte tam o esnada idi ki Mahmut Şevket Bey İstanbul'a geldi. Ve gelir gelmez, Sultan Hamid'e mufassal *(ayrıntılı)* bir rapor verdi. Bu raporun hülâsası, şundan ibaretti:

"Seri ateşli topların ilk defa yapılan tecrübelerinde

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bulundum. Elde bulunan mantelli toplara kat kat faiktir *(üstündür)*. Ancak şu var ki bu yeni toplar henüz tekemmül etmemiştir *(olgunlaşmamıştır)*. Yapılacak yeni yeni tecrübeler sayesinde, daha bir hayli terakki edecektir. Buna binaen, bu toplardan alınmaya derhal heves etmemelidir. Bunların son terakki devresini beklemelidir."

Mahmut Şevket Bey'in bu raporu, hükümeti acele etmekten men ediyordu. Bu sayede beyhude yere yüz binlerce liranın elden çıkmasının önüne geçiyordu.

Sultan Hamid, Mahmut Şevket Bey'in bu raporunu da takdir etti. Kendisini saraya celbedip *(çağırıp)*, iltifatlara gark etmekle beraber, muhtelif rütbeden nişanlar da verdi.

1310 (1894) senesinde Fransız fabrikaları tarafından Sultan Hamid'e bir zırhlı kule modeli takdim edildi. Kule, görünüşe nazaran çok elverişli idi. Hudutlara bu kabil kuleler yerleştirildiği takdirde mühim bir müdafaa kuvveti vücuda gelecekti. Saray erkânından bazıları, Fransız fabrikasının komisyoncularıyla uyuşmuşlardı. Bu kulelerden satın alınması için Sultan Hamid'e tavsiyelerde bulunuyorlardı.

Sultan Hamid, bu hususta Mahmut Şevket Bey'in mütalaasına müracaat lüzumunu hissetti. Tekrar Almanya'ya gitmiş olan Mahmut Şevket Bey'e sefaret vasıtasıyla mektup gönderdi. Mahmut Şevket Bey, ancak fabrika tarafından yapılacak bir tecrübede hazır bulunduktan sonra mütalaasını *(görüşünü)* bildireceğine dair cevap verdi. Derhal bahriye miralaylarından

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(albaylarından) Fuad ve erkân-ı harp kaymakamlarından Mazhar Beylerden mürekkep bir heyet teşkil edildi. Fransa'ya gönderildi. Mahmut Şevket Bey de reis sıfatıyla bu heyete iştirak etti. Derhal fabrikada tecrübeler, iki ay kadar devam ettikten sonra heyet tarafından rapor verildi. Zırhlı kuleler, göründükleri gibi kuvvetli olmayıp kâfi derecede mukavemeti haiz *(sahip)* değillerdi.

Bu rapor üzerine Sultan Hamid, bu zırhlı kulelerin satın alınmasından vazgeçti. Mahmut Şevket Bey, bu hizmeti ile de devlet hazinesine mühim miktarda bir paranın israf olmasına meydan vermemişti. Ancak şu var ki, bu hareketi ile bir taraftan Sultan Hamid'in yeniden teveccüh ve iltifatlarına mazhar olurken, diğer taraftan da istifadelerine kani olduğu *(inandığı)* saray erkânının kendisine düşman olmalarına sebebiyet vermişti.

Mahmut Şevket Bey, işlerine o kadar dalmıştı ki, başta – mabeyincisi, Ragıp Bey gibi – en nüfuzlu saray erkânının kendisine gizlice husumet beslemeye başladıklarının farkında değildi. Uzun seneler yaptığı tecrübelerin neticesini tespit ederek Türk Harbiyesi Kütüphanesi'ne hediye etmek için "Küçük Çaplı Mavzer Tüfeklerine Dair Atlas" adında yazdığı risaleyi *(kitapçığı)* İstanbul'a gönderdi. Maiyet-i seniyye erkân-ı harbiye müşiri Şakir Paşa vasıtasıyla Sultan Hamid'e takdim etti. Sultan Hamid, bu küçük esere karşı da derhal büyük bir kıymetşinaslık gösterdi. Mahmut Şevket Bey'in rütbesini, erkân-ı harbiye mirlivalığına *(tuğgeneralliğine)* terfi ettirdi.

Bu suretle çalışarak zekâsı ve irfanı sayesinde parlak ve şerefli bir mevki kazanan Mahmut Şevket Paşa artık o kadar yorgun düşmüştü ki, sinirlerinde ve dimağında baş gösteren rahatsızlık, doktorların müdahalesini icap ettirdi. Uzunca bir zaman, hiçbir şeyle meşgul olmayarak istirahat etmesine lüzum gösterildi.

Mahmut Şevket Paşa, gençliğine rağmen, âdeta dimağı uyuşmuş bir halde İstanbul'a avdet etti *(döndü)*. Doktorların gösterdiği lüzum üzerine, Erenköy'de oturarak âdeta inzivaya çekildi. O sırada, 1313 (1897) Yunan Harbi zuhur etti. Genç erkân-ı harp livası, bu harbe iştirak etmek istedi. Fakat doktorlar tarafından müsaade edilmedi.

Mahmut Şevket Paşa, bu vaziyetten çok büyük bir teessür duydu ve bu teessür, hastalığının 1314 (1818) senesi sonlarına kadar uzamasına sebep oldu. O esnada Almanyalı Doktor Fişher İstanbul'a gelmişti. Mahmut Şevket Paşa'nın tedavisini deruhte etti *(üstlendi)* ve az zaman zarfında Paşa'nın rahatsızlığı iyiliğe doğru tahavvül *(dönüşme)* eseri gösterdi.

Alman doktoru, hastasının tedavisinde en makul vasıtalarla müracaat ediyordu. Bütün hayatı hummalı bir çalışmayla geçtikten sonra birdenbire atıl kalmaktan müteessir olan genç erkân-ı harp livasının büsbütün yeise *(ümitsizliğe)* düşürmemek için, günde bir saat kadar çalışmasına izin veriyordu. Mahmut Şevket Paşa, bununla da iktifa etmedi *(yetinmedi)*. Mutlaka, yeniden faal hayata girmek istedi. Doktor Fişher buna bir şartla müsaade gösterdi. Paşa, büroda çalışmaya-

caktı. Bir kıt'a kumandanlığı alacak, her gün açık havada, at üzerinde talimlerde bulunacaktı.

Mahmut Şevket Paşa, Doktor Fişher'in bu tavsiyesi üzerine derhal Sultan Hamid'e bir ariza *(resmi yazı)* takdim etti. İstanbul'da bir liva *(tugay)* kumandanlığı istedi. Şimdiye kadar kendisine mebzulen *(bolca)* rütbeler, nişanlar ve ihsanlar vermiş olan Sultan Hamid'in, bu arzusunu da memnuniyetle kabul edeceğine emindi. Fakat birkaç sene evvel Mahmut Şevket Paşa tarafından menfaatleri sektedar *(bozulmuş)* olan saray erkânı, onun bu teşebbüsünü haber alır almaz derhal hareket geçtiler. Sultan Hamid'e, Mahmut Şevket Paşa aleyhinde müteaddit jurnaller vererek padişahın evhamını *(kuruntusunu)* tahrik ettiler *(kışkırttılar)*.

Bu jurnallere nazaran Mahmut Şevket Paşa, gizlice Veliaht Reşad Efendi'ye intisap etmişti *(bağlanmıştı)* ve hastalığı bahane edilerek İstanbul'a gelmişti. Maksadı da bir kıt'a kumandanlığı alarak fiilen birkaç bin askerin başına geçmek, bu kuvvet vasıtasıyla Reşat Efendi'yi cebren tahta geçirmekti.

Sultan Hamid'in bu jurnallere ne dereceye kadar ehemmiyet verdiğini bilmiyoruz. Fakat Mahmut Şevket Paşa'nın müracaatına sükût ile mukabele edişine bakılırsa, kendisine karşı ihtiyatlı davranmak lüzumunu hissettiğini istidlâl ediyoruz *(çıkarıyoruz)*. Mamafih Sultan Hamid, Mahmut Şevket Paşa'ya büsbütün ihmal göstermedi. Birkaç ay kadar düşündükten – belki de, verilen jurnaller hakkında inceden inceye tahkikat icra ettikten – sonra, birgün kendisini saraya celbetti

(çağırdı). Şimdiye kadar ifa etmiş olduğu hizmetlerden dolayı memnuniyet göstermekle beraber:

— Kendisini, Tophane'ye memur ettim. Bundan sonra, orada da devlet ve millet hizmetlerine devam etsin, diye, haber gönderdi.

Mahmut Şevket Paşa, Sultan Hamid'in bu iradesiyle *(buyruğuyla)* çok nazik bir vaziyete girmiş oluyordu. Çünkü o esnada, Tophane Müşiri Zeki Paşa ile Sultan Hamid'in en nüfuzlu hafiyelerinden Mekâtib-i Askeriye *(Askeri Okullar)* Müfettişi Umumisi Zülüflü İsmail Paşa arasında şiddetli bir husumet ve mücadele cereyan ediyordu.

Tophane Müşiri Zeki Paşa, Sultan Hamid'in birçok teveccüh ve iltifatlarına mazhar olan Mahmut Şevket Paşa gibi zeki ve çalışkan bir zatın kendi maiyetine tayin edilmesinden büyük bir memnuniyet duymuştu. Zülüflü İsmail Paşa ise, bundan dolayı son derecede münfail olmuştu *(gücenmişti)*.

İsmail Paşa, bir türlü bu vaziyeti hazmedemiyordu. Sultan Hamid'e, mütemadiyen Mahmut Şevket Paşa aleyhinde jurnaller veriyordu.

31 Mart Vakası'nı müteakip Yıldız Sarayı'nın evrak hazinesindeki jurnaller arasında Zülüflü İsmail Paşa'nın Mahmut Şevket Paşa aleyhinde birçok jurnaline tesadüf edilmiştir. Hatta bunlardan birinde:

"Yezid Mahmut, sizin için en tehlikeli bir adamdır." Cümlesi, aynen münderiçtir *(yer almıştır)*.

Mahmut Şevket Paşa, bir müddet Tophane'de Tec-

rübe ve Muayene Dairesi reis muavinliği vazifesini ifa etti. Burada da bütün bilgi ve çalışkanlığını gösterdi. Bu hizmetlerine mükâfat olmak üzere de Sultan Hamid tarafından, 1316 (1900) senesinde aynı dairenin reisliğine terfi ve hamil olduğu *(taşıdığı)* nişanların rütbeleri de birinciye tebdil edildi.

Mahmut Şevket Paşa'dan en çok memnun olan, Tophane Müşiri Zeki Paşa idi. Meşrutiyetin ilk senelerinde bütün istibdat *(despotluk)* erkânına yapıldığı gibi birçok hücumlar karşısında kalan Zeki Paşa, hiç de fena bir adam değildi. Evvelâ şu hakikati söylemek lazımdır ki, bu zat o devrin en âlim askerlerindendi. Bilhassa riyaziyede *(matematikte)* çok yüksek bir kudrete malikti. Her ne kadar – o devrin modasına tabi olarak – Sultan Hamid'in jurnalcileri arasında sayılabilirse de, şunun bunun ocağını söndürmeyi ve istikbalini mahvetmeyi âdet edinmemişti. Hatta hürriyetperverlikle itham edilen talebelerden birçoklarını kurtardığı da vakidir. Bu yüzden de, Mekâtib-i Askeriye *(Askeri Okullar)* müfettişi Zülüflü İsmail Paşa ile daima mücadele halinde idi. Buna binaen maiyetinde bulunan kimselerin kendisine tam bir sadakatle bağlı olmalarını isterdi.

Mahmut Şevket Paşa ise, Zeki Paşa'nın istediği bütün şartları haizdi *(taşıyordu)*. Yüksek bilgilere ve hayrete şayan faaliyete malik olmakla beraber, Zülüflü İsmail Paşa'dan da nefret edenlerdendi. Bu itibarla Mahmut Şevket Paşa'nın Tophane'ye gelmesi, âdeta Zeki Paşa'ya mühim bir kuvvet temin etmişti.

Zeki Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın yalnız askerlik

işlerindeki faaliyetinden istifade etmekle kalmıyordu. Tophane'ye temas eden sivil işlerde de onun kıymetli hizmetlerinden istifade ediyordu.

Meselâ... 1315 (1889) senesinde, Nâfia Nazırı *(Bayındırlık Bakanı)* Mahmut Celâleddin Paşa'nın riyasetinde *(başkanlığında)* bir bütçe komisyonu teşekkül etti. Zeki Paşa, tophane müşirliğini temsil etmek üzere bu komisyona Mahmut Şevket Paşa'nın riyasetinde toplanan komisyonlarda da daima Mahmut Şevket Paşa bulunarak Tophane'nin maliye işlerini tanzim etti *(düzenledi)*.

Sultan Hamid, Mahmut Şevket Paşa'nın bu hizmetlerini de haber alıyordu. Ve bu çalışkan erkân-ı harp livasını mükâfatsız bırakmıyordu. Nitekim 1317 (1901) senesi bidayetinde *(başlarında)* rütbesini ferikliğe *(korgeneralliğe)* terfi ve hâmil olduğu *(taşıdığı)* birinci rütbeden Mecidi nişanını da, murassaya *(mücevherli nişana)* tebdil etti.

Mahmut Şevket Paşa'nın ikbal yıldızı, hiç durmadan parıltısını arttırıyordu. Hatta Sultan Hamid'in iradesiyle *(buyruğuyla)*, Yıldız Sarayı'nda vakit vakit – serasker Rıza Paşa'nın riyasetinde – toplanan Komisyon-u Mahsus-u Askeri'ye de davet edildiği vaki oluyordu.

Fakat Yıldız Sarayı, bambaşka bir âlemdi. Orada, muhtelif cereyanlar hüküm sürerdi. Padişahın sık sık iltifatına mazhar olanların etrafında derhal bir dalkavuk zümresi toplanırdı. Fakat bunların içinde öyle cüretkâr bir zümre de vardı ki, bunlar da ikbal mevkiine çıkanların sarayda nüfuz peyda etmemeleri için,

onları kıymetlerinden düşürmeye çalışırlardı. Bunlar, şimdi de Mahmut Şevket Paşa'ya musallat olmuşlardı. Onu padişahın gözünden düşürmek için sık sık Sultan Hamid'in evhamını tahrik ediyorlar, İstanbul'dan uzaklaştırmak için de bir bahane arıyorlardı.

O sırada Sultan Hamid Hicaz şimendifer *(demiryolu)* hattının inşa ve ikmali için bütün gayretini sarf ediyor, Mekke ile Medine arasında da bir telgraf hattı tesis etmeyi düşünüyordu. Fakat bu mühim işi kolaylıkla başarabilecek adamı bir türlü seçemiyordu.

Mahmut Şevket Paşa'yı çekemeyenler, Sultan Hamid'in bu arzusuna vakıf olur olmaz derhal araya girdiler:

— Efendimiz... Mahmut Şevket Paşa kulunuz, bu iş için biçilmiş kaftandır. Gayretli ve dirayetli *(becerikli)* bir zattır. Bâhusus *(üstelik)* kendisi, evlâd-ı Arap'tandır. Bu itibarla da az zaman zarfında çok muvaffakiyet kazanır, dediler.

Senelerden beri Mahmut Şevket Paşa'nın muhtelif hizmet ve faaliyetlerine şahit olan Sultan Hamid, kısa bir düşünceden sonra, bu tavsiyeleri kabul etti. Mahmut Şevket Paşa'yı saraya getirtti:

— Şimdiye kadar devlet ve millete bunca faydalı hizmetler etti. İki cihanda mükâfatsız kalmayacak olan bu hizmeti de bilhassa kendisinden beklerim, diye haber gönderdi.

Çok zeki bir zat olan Mahmut Şevket Paşa, Sultan Hamid'in bu iltifatlı sözleri karşısında birden bire sarsıldı. Kendisinin, lütuf şeklinde bir kahra uğradığını

anladı. Fakat kendisini çekemeyenlerin daha büyük şerlerine hedef olmamak için:

— Ferman, efendimizin... İrade-i şahaneleri *(buyruğunu)* bütün kuvvetimle icra edeceğime kanaat buyursunlar.

O esnada sarayın harem dairesinde bir vaka zuhur etmiş, Sultan Hamid'e son derece telaş vermişti.

Küçük yaşta saraya alınan kızlardan bazıları, harem dairesindeki tantanalı hayattan hoşlanırlar. O debdebe ve dârât *(tantana)* içinde hiç şikâyetsiz yaşarlardı.

Bazıları da evlenecek çağa gelince, saraydan ayrılmaya can atarlar, kendilerinin çırağ çıkarılarak bir kocaya verilmeleri için büyük kalfalar ve hazinedar ustalar vasıtasıyla Sultan Hamid'e maruzatta bulunurlardı.

Sultan Hamid, kendisine bu şekilde müracaat eden kızların beşeri ihtiyaçlarını takdir ederdi. Onlara - derecelerine göre - çeyiz ve saire vererek saray adamlarından birinin evine gönderir, orada münasip bir adamla evlendirirdi. İşte o sırada da gene birkaç genç saraylı, şehre çıkıp evlenmek istemişlerdi. Bunun için de usulen kalfalarına müracaat etmişlerdi.

Bu müracaattan pek kısa bir müddet evvel gene bazı genç saraylılar bu şekilde saraydan çıktıkları için kalfalar Sultan Hamid'e yeniden maruzatta bulunmaya sıkılmışlar, Kızları:

— Efendimize arz ettik. Hiçbir cevap çıkmadı. Hele biraz sabrediniz, diye, oyalamaya başlamışlardı.

Kızlardan biri, o derecede şiddetli bir izdivaç ih-

tiyacı hissetmişti ki, kalfasının vaat ve teminatlarıyla iktifa edemedi *(yetinmedi)*.

— Beni burada cebren alıkoymaya ne hakkınız var. Ben, dört duvar arasında yaşamaktan bıktım, usandım. Ya, beni bir an evvel saraydan çıkarınız. Yahut kendimi öldürürüm, diye tehditlere girişti.

Saray haricinde olduğu gibi, harem dairesinde de disipline karşı isyan etmek âdet değildi. Asi kızın kalfası, onu harem ağalarına dövdürmek ve odasına hapsetmek suretiyle cezalandırmak lüzumunu hissetti.

Bu cüretkâr kız, intikam almaya karar verdi. Bir gece, Sultan Hamid'in yattığı daireye pek yakın olan padişahın marangozhanesine girerek oradaki talaşları ateşledi.

Alevler, birdenbire daireyi sardı. Fakat saray tulumbacılarının gayreti sayesinde çarçabuk yangın bastırıldı. Ancak şu var ki, Sultan Hamid son derecede telâş içinde kaldı. Derhal şiddetle tahkikata başladı. Bu tahkikat, uzun sürmedi. Cüretkâr kızın hareketi keşfedildi. O da sebebini izah ederek cürmünü *(suçunu)* itiraf etmekten çekinmedi.

Lâkin Sultan Hamid'in içine meş'um *(uğursuz)* bir evham *(kuruntu)* girmişti. Acaba bu kız, saray haricindeki düşmanları tarafından teşvik edilerek kendisine bir suikastta bulunmak mı istemişti?

Sultan Hamid bu meselenin tahkikini, hususi yaverlerinden Çerkez Mehmet Paşa'ya havale etti.

Mehmet Paşa, kızı günlerce istintaka *(sorguya)* çekti.

Lakin:

— Ben, kalfaların bana yaptıkları haksızlığı efendimize duyurmak için yangın çıkardım. Beni, hiç kimse teşvik etmedi, sözlerinden başka bir şey söylemedi.

Mehmet Paşa, fena halde hiddetlendi. Kızın göğsüne o kadar şiddetli bir yumruk indirdi ki, bedbaht kız, derhal cansız olarak yere serildi.

İstitrat *(ara söz)* olarak arz edelim ki, Çerkez Mehmet Paşa 31 Mart Vakası'nda alakalı görünerek tevkif ve idama mahkûm edildiği zaman, mahpus bulunduğu Bekirağa Bölüğü'nde bu hâdiseyi aynen nakletmiş:

— İşte, hayatımda elimden çıkan cinayet budur. Bundan dolayı da senelerce vicdan azabı çektim, demiştir.

Sultan Hamid, bu genç kızın bu suretle izdivaç arzusuna kurban gitmesinden çok büyük bir teessür hissetti. Kızların taleplerini kendisine haber vermeyen kalfalarla, ölen kızı kırbaçla döven ve hapseden harem ağalarının derhal Medine'ye sürülmeleri için emir verdi.

O sırada, Şerif Nasır Paşa ile biraderi Şerif Bey de bazı sebeplerden dolayı Hicaz'a nefyedilecekti *(sürgün edilecekti)*. Kalfalardan, harem ağalarından, Şerif Nasır Paşa ile biraderi ve birkaç adamından mürekkep kafilenin Hicaz'a nakli için Bahriye Nezareti tarafından Mürüvvet Vapuru tahsis edildi.

Mahmut Şevket Paşa'nın Hicaz telgraf hattının temdidine *(sürdürülmesine)* memur edilmesini temin ederek onu İstanbul'dan çıkarmaya teşebbüs eden

aleyhtarları bu fırsatı kaçırmadılar. Ona da bir menfi damgası vurulması için:

— Aman efendimiz... Malûm ya, Mahmut Şevket Paşa kulunuz yeni vazifesinden memnun değildir. Şayet bir ecnebi vapuru ile yola çıkacak olursa, Port Sait'te veyahut Süveyş'te karaya çıkarak Avrupa'ya firar etmesi muhtemeldir, diye padişahın evhamını tahrike *(kuruntusunu kışkırtmaya)* başladılar.

Sultan Hamid, bu sözlerin tesirini yenemedi. Mahmut Şevket Paşa'nın da Mürüvvet Vapuru ile Hicaz'a gitmesini irade etti.

Mahmut Şevket Paşa kendi branşına uymayan bir vazife ile Hicaz'a gönderilmesinden, esasen müteessirdi. Şimdi de böyle bir sürgün kafilesinin arasına karıştırılarak yola çıkarılmasından daha büyük bir teessür hissetti ve artık İstanbul'dan menfi *(sürgün)* sıfatıyla uzaklaştırılmış olduğuna kanaat getirdi.

Çürük ve yolsuz bir tekne ile bir aya yakın devam eden yolculuk, Mahmut Şevket Paşa'nın üzerinde çok acı bir intiba bıraktı. Esasen, vaktiyle fazla çalışmaktan bozulmuş olan sinirlerinde âdeta buhran eserleri başladı. Fakat çok metin davrandı. Kendisini büsbütün yeis *(ümitsizlik)* ve teessüre kaptırmadı. Lâkin o tarihten itibaren de istibdat *(baskı)* idaresine karşı kalbinde derin bir kin beslemeye başladı.

Mamafih *(bununla birlikte)* Mahmut Şevket Paşa, metanetine halel getirmedi. Cidde iskelesine varıp da Hicaz topraklarına ayak basar basmaz, bir ciddiyetle işe girişti.

Her şeyden evvel, Mekke Emiri Şerif Avnürrefik Paşa ve Hicaz Valisi Paşalarla iyi bir münasebet tesis etti. Bunların yardımları ile telgraf hattı malzemesini icap eden yerlere gönderdi ve tam işe başlayacağı zaman nakliyat işlerinden dolayı bu iki zat ile arasında bir ihtilâf zuhur etti.

Mekke şerifleri, Hicaz dâhilindeki bütün nakil vasıtalarını haraca kesmişlerdi. Mahmut Şevket Paşa'nın ihtiyaç gösterdiği deve, katır, hamal vesaire gibi şeyler için çok yüksek para istemektelerdi.

Esasen Şerif, bu telgraf hattının yapılmasına taraftar değildi. Çünkü bu hat yapıldığı takdirde Hicaz'ın her günlük ve her saatlik vaziyetinden derhal hükümet merkezi olan İstanbul haberdar olabilecekti. Hâlbuki Şerif, daima İstanbul'dan uzak bulunmak istiyordu. Muhtelif sebep ve menfaatler dolayısı ile sık sık şurada burada çıkardığı hadiselere İstanbul'un müdahalesine tahammül edemiyordu.

Şerif Avnürrefik Paşa ile o zamanki Hicaz vali ve kumandanı olan kimse tamamıyla uyuşmuşlardı. Hac zamanı dünyanın her tarafından gelen hacıları muhtelif şekillerde soyup soğana çeviriyorlar. Bilhassa Hicaz'da bulunan askerlerin iaşe ve nakliye işlerinden aşırdıkları paraları arlarında taksim ediyorlardı.

Hiçbir şikâyet, fayda vermiyordu. Çünkü vaki olan şikâyetler ancak haftalarca sonra İstanbul'a aksediliyor, bu müddet zarfında da kuvvet ve tesirini kaybediyordu.

Hâlbuki Mahmut Şevket Paşa'nın yapacağı telgraf hattı, Hicaz Kıtası'nı İstanbul ile birleştirecekti. Gerek

şerifin gerek kumandanın kanunsuz hareketleri ve suiistimalleri, günü gününe İstanbul'a aksedebilecekti. İşte bu sebeplerden dolayı Mahmut Şevket Paşa'nın yapmak istediği iş, bunların hoşuna gitmemişti.

Bunun içindir ki, nakil vasıtalarının ücretlerinden başlayan ihtilâf artmaya başladı ve kısa bir müddet sonra Mahmut Şevket Paşa, bir telgraf direğini bile bir yerden kaldırıp diğer bir yere götürmeye imkân bulamadı.

Mahmut Şevket Paşa, çok müşkül bir vaziyette kaldı. Hatta Şerif tarafından tertip edilmiş olan birtakım tehlikeli suikastlar atlattı. Maruz kaldığı müşkülâtı İstanbul'a yazdı. Sultan Hamid, Hicaz telgraf hattının yapılmasına çok taraftar olmakla beraber, buna mâni olanlarla mücadeleye girmeye kıyaşamadı. Mahmut Şevket Paşa'ya:

— Elinizdeki malzemeyi Cidde iskelesinde depo ederek mevki kumandanına teslim ettikten sonra, İstanbul'a avdet ediniz *(dönünüz)*, diye emir vermeye mecbur kaldı.

Mahmut Şevket Paşa, sürgün olarak Hicaz'a gönderildiğine kaniydi. Buna binaen Sultan Hamid tarafından İstanbul'a avdeti hakkında verilen emre son derecede sevindi. Hicaz'ın kızgın çöllerinde on ay kadar beyhude yere yanıp kavrulduktan sonra, en küçük bir muvaffakiyet bile göstermeden İstanbul'a avdet etti.

Tophane Müşiri Zeki Paşa, neticenin bu şekli alacağını daha evvelden keşfetmişti. Buna binaen Mahmut Şevket Paşa'nın Tophane'deki yerini hiç kimseye ver-

memişti. Zülüflü İsmail Paşa'ya inat olmak üzere, Zeki Paşa derhal Sultan Hamid'e bir ariza *(resmi yazı)* takdim etti. Mahmut Şevket Paşa'nın ayrıldığı günden beri felce uğramış olan Tecrübe ve Muayene Dairesi'nin tekrar matlup *(istenilen)* faaliyeti kesbedilmesi *(sağlaması)* için sabık *(eski)* reisin gene eski vazifesine devamına müsaade buyrulmasını istirham eyledi.

Sultan Hamid, Zeki Paşa'nın bu inha ve istirhamını reddetmedi. Evvela Mahmut Şevket Paşa'dan Hicaz'daki işlerin ne yüzden muvaffakiyetsizliğe mahkûm olduğuna dair bir rapor istedi. Mahmut Şevket Paşa bu raporu yazıp takdim eder etmez, tekrar eski vazifesine devam için kendisine haber gönderdi. Ancak şu var ki, Mahmut Şevket Paşa bu vazife başında uzun zaman kalamadı. 1321 (1905) senesi Nisan ayının ilk günlerinde, gazetelerin resmi tebligat sütunlarında şu kısa havadis intişar ederek *(yayınlayarak)* hem Mahmut Şevket Paşa'yı, hem de kendisini tanıyanları hayretler içinde bıraktı:

Resmi Tebliğ

Tophane-i âmire Tecrübe ve Muayene Komisyonu Reisi Ferik Mahmut Şevket Paşa'nın rütbesi 1. Ferikliğe (tümgeneralliğe) terfi ettirilerek münhal (açıkta) bulunan Kosova Vilayeti valiliğine tayin buyrulmuştur.

Bu kısa resmi tebliğden sızan, gizli bir mana vardı. Çok iyi anlaşılıyordu ki, ondan hoşlanmayanlar, Sultan Hamid'in gizlice evhamını tahrik etmişler, Mahmut Şevket Paşa'yı İstanbul'da bırakmamışlardı.

Mahmut Şevket Paşa, bu defa İstanbul'u memnuniyetle terk etti. Ve Kosova'ya sevine sevine gitti. Çünkü

Hicaz'dan muvaffakiyetsizlikle avdet edip de sarayın dedikoduları arasına karışıverince sinirleri yine o kadar bozulmuştu ki, kendisini gürültülü bir hamamın boğucu havası içinde yaşayan hasta bir adama benzetirdi. Birçok defa arkadaşı Hurşit Paşa'ya:

— Artık burada pek bunaldım. İmkân olsa da kendimi rahatça çalışacak bir muhite atsam, diye şikâyet etmişti.

Bazı rivayetlere nazaran Kızlar Ağası Behram Ağa'nın odasında tanıştığı Başmusahip Cevher Ağa vasıtasıyla Sultan Hamid'e bir ariza *(resmi yazı)* takdim ederek taşraya bir vazife istemiştir. Fakat o devrin saray hayatının iç yüzünü iyi bilenlerin sözlerine inanmak lâzım gelirse, Mahmut Şevket Paşa'nın Kosova Valiliği ile İstanbul'dan çıkarılması, Zülüflü İsmail Paşa'nın mütemadiyen Sultan Hamid'e verdiği jurnallerin en tabiî neticesidir.

Bunlara üçüncü bir rivayet daha ilâve etmek lâzım gelir ki, o da, Rumeli vilâyetlerinin kesbettiği *(kazandığı)* nezaket ve ehemmiyet dolayısıyla Sultan Hamid'in Mahmut Şevket Paşa'yı Kosova Valiliği'ne kendi hususî düşüncesiyle seçip göndermesidir. Bu rivayetlerin hangisi doğru olursa olsun Mahmut Şevket Paşa bu defa İstanbul'dan ayrılırken en küçük bir teessür bile hissetmemiş. Bilakis serbest bir muhitte, istediği gibi çalışabileceğine kanaat getirmiş olarak büyük bir memnuniyetle vazifesi başına gitmiştir.

O tarihte Rumeli vilâyetleri ve bilhassa Kosova Vilâyeti çok nazik şekillere girmişti. Her taraf, kan ve ateş içinde çalkanıyordu. Bulgar ve Sırp çeteleri Türk

ve Müslümanları kasıp kavuruyordu. Islahat bahanesiyle gelmiş olan ecnebi jandarma zabitleriyle ajan sivillerin günden güne artan tahakkümleri çekilmez bir hal alıyordu.

Mahmut Şevket Paşa, Kosova Vilayeti'nin merkezi olan Üsküp'de yerleşti. Evvelâ, birkaç ay derinden derine muhiti tetkik etti. Sonra, halka biraz huzur ve sükûn temin edebilmek için eşkıya çeteleriyle mücadeleye girişti.

Fakat bu mücadele kolayca muvaffakiyet teminine kâfi gelmedi. Çünkü Bulgaristan ve Sırbistan'dan gelen çeteler, İslâm ve Türk köylerine kanlı ve ateşli baskınlar yaptıktan sonra, takip müfrezelerinin en küçük tazyiki karşısında, derhal kendi hudutlarının gerilerine çekilivermektelerdi.

Bütün Rumeli, tehlikeli bir uçuruma doğru kayıp gidiyordu. Reval Mülâkatı, artık tehlikenin ehemmiyetini büsbütün belirtiyordu. Bu elim vaziyetin önüne geçmek için, İttihat Terakki Cemiyeti teşekkül etmişti.

Fakat derin bir gaflet içinde bulunan İstanbul, faaliyete geçen vatanperverlerin tevkif edilerek şiddetle cezalandırılmaları için mütemadiyen Rumeli vali ve kumandanlarına emir vermekte idi.

Bu emirlere rağmen cemiyet mensupları milli ve vatani vazifelerini ifaya devam ediyorlardı. Büyük bir azim ve sebat ile her gün teşkilatlarını arttırıyorlardı. Hatta bazı vilayetlerin yüksek erkânı ile adliye memurlarını da içlerine alıyorlardı.

Bu cümleden olmak üzere Kosova Mektupçusu

Mazhar Bey de bu gizli cemiyete girmişti. Ve o da muhitinde faaliyete geçmişti.

Mahmut Şevket Paşa, cemiyetin varlığını, teşkilatını ve maksadını öğrenmekte gecikmedi. İstanbul'dan gelen kati emirlere nazaran derhal cemiyet mensupları aleyhinde takibata girişmesi lazım gelirdi. Fakat Mahmut Şevket Paşa bilakis cemiyetin bütün hareketlerine müsamaha gösterdi. Selanik ve Manastır vilayetlerinde gizliden gizliye vaziyete hâkim olan cemiyetin Kosova Vilayeti'nde de geniş mikyasta faaliyette bulunmasına mani olmak istememişti.

Fakat Kosova vilâyetinin vaziyeti, son derece nezaket kesbetmişti *(kazanmıştı)*. Vilâyetin en nüfuzlu şahsiyetleri, İttihat-Terakki Cemiyetinin teşkilâtına girmişlerdi. Bu zatlar, hükümetin haksızlıklarını bahane ederek halkı şikâyete teşvik ediyorlar; bu maksatla da Firzovik Ovası'nda büyük bir toplantı yapılarak Sultan Hamid'e ve İstanbul'daki hükümet merkezine telgraflar çekilmesini tavsiye eyliyorlardı.

Cemiyetin Selanik'teki umumi merkezi de artık meşrutiyetin ilanına karar vermişti. Bu maksatla, Manastır merkezi harekete geçmiş, Kolağası Niyazi Bey'in kumanda ettiği Resne Taburu ile Eyüb Sabri Bey'in kumandasında bulunan Ohri Taburu o civardaki dağlara çıkarak hükümeti resmen tehdide girişmişti.

İstanbul, telaş içinde idi. Üsküp'te bulunan Şemsi Paşa, asilerin tedibi *(yola getirilmesi)* için birkaç tabur askerle Manastır'a gönderildi. Bu hareket, Kosova Vilâyeti dâhilinde bulunan İttihatçıları son derece

memnun etti. Çünkü vilayet merkezindeki asker kuvveti bir hayli eksilmişti. Vali Mahmut Şevket Paşa ise, kendilerine muhalif değildi.

Şemsi Paşa Manastır'a gider gitmez, katledildi. Bunun üzerine Manastır ve Selanik'te de meşrutiyet ilanının ilk hareketleri baş gösterdi. Aynı zamanda Firzovik Ovası'nda on beş, yirmi bin kadar, Arnavut içtima etmişti *(toplanmıştı)*. Bunlar, hükümet memurları tarafından yapılan haksız muameleleri protesto edeceklerdi. Fakat bu hareketi gizlice hazırlayanların mahareti sayesinde, bu büyük içtimaın maksadı derhal mecrasını değiştirdi. Mesele meşrutiyet talebi şekline girdi.

7 Temmuz 1324 (20 Temmuz 1908) günü sabahı Mahmut Şevket Paşa vilayet dairesindeki makamında oturuyordu. Firzovik Ovası'nda toplanmış olanların verecekleri kararı bekliyordu. Telgraf müdürü, telaşla odasına girdi.

— Paşa Hazretleri! Şimdi telgrafhane bir heyet tarafından işgal edildi. Şu telgrafname verildi. Bunun derhal İstanbul'a çekilmesi isteniliyor. Ne emir buyurursunuz? Dedi.

Ve bu sözleri söylerken, elindeki kâğıdı Mahmut Şevket Paşa'ya verdi. Bu kâğıtta 180 imzayı ihtiva eden tarihi telgraf münderiçti *(yer alıyordu)*.

Mahmut Şevket Paşa, Sultan Hamid'e, Sadrazama ve Şeyhülislama hitaben yazılmış olan bu uzun telgrafa süratle göz gezdirdi. Ve:

Pek yakın görmekte olduğumuz felaketin esbabı men ve izalesi (ortadan kaldırılması) düşünülmek üzere Kosova Vilayeti ahalisi kulları namına olarak burada – yani Firzovik'te – vuku bulan içtimaımız (toplantımız) neticesinde, devletimizin muhafaza-i şevket ve mekineti (onuru) ve ilay-i şan (şanı yüce) ve ibkay-ı (baki) namını ve ahali kullarının refah ve saadetini temin için sünneti nebeviyye'den bulunan meşveret (danışma) usulü meşruasının (meşru usullerinin) yeniden iade ve ikamesinden başka çare olmadığını teyakkun ederek (tam olarak bilerek) Dersaadet'te (İstanbul'da) bir millet meclisinin celp (çağırılma) ve cem'ine (toplanmasına) müsaade-i seniye-i cenab-ı şehinşahilerini istirham ve istidayı müddehiden (birlikte) karar verdik.

Satırlarını okurken tebessüm etti. Kâğıdı Telgraf Müdürü'ne iade ederek:

— Hükümet makamları, halk tarafından verilmiş olan istidaları *(dilekçeleri)* reddedemez. Siz de vazifenizi ifa ediniz, dedi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânı, uzun zamandan beri Mahmut Şevket Paşa'yı kontrol altında bulunduruyorlardı ve onun, vatanperverane hareketlere mâni olmadığını gördükçe memnun oluyorlardı. Paşa'nın bu son hareketi, İttihatçıları bir kat daha memnun etti. 10 Temmuz 1324 günü vilâyete bağlı kazalardan kendisine şu telgraflar çekildi.[9]

9- Meşrutiyet ilânının mühim bir vesikası olan bu telgraflar, şimdiye kadar hiçbir yerde intişar etmemiştir (yayınlanmamıştır). Z.Ş.

Kosova Vilâyet-i Celilesine

Bugün saat üç buçuk raddelerinde, merkez ve mülhakatı (bağlı) kaza ulema ve meşayih (şeyhler) ve eşraf ve ahalisi ile mileli gayri müslime (Müslüman olmayan milletler) metropolitan ve rüesayı ruhaniye (din başkanları) ve muteberan (ileri gelenler) ve ahalisinden mürekkep beş altı bin kişiler bir cem'i gafir (toplanan kalabalık) daire-i hükümete gelerek tarafı eşrefi şahaneden doksan üç senesinde inayet ve ihsan buyurulup muahharen (sonradan) icrayı ta'vik edilmiş (uygulaması geciktirilmiş) olan Kanunu Esasi'nin yeniden mevkii tatbik ve icraya vaz'ı (konulması) hakkında cümlesi tarafından müttehiden (birlikte) ve müştereken (ortaklaşa) ref'i atabe-i ülya kılınacak istirhamat tazarruytun (rica ve yakarmalar) kabulünden kat'iyyen emin olduklarından, şimdiden ilanı sürur (sevinç) ve hürriyet edeceklerini beyan ve bu sırada bilumum (bütün) zabitan ve bu gece buraya geldiği anlaşılan erkânıharbiye binbaşısı Enver Bey ile bir bölük asakiri Osmaniye (Osmanlı askeri) ve süvari ve topçu takımları dahi sancaklarını hamilen (taşıyarak) vücut ederek ulema ve rüesayı ruhaniye tarafından kıraat olunan (okunan) nutuk ve duaları müteakip üç defa top endahtıyla (atışıyla) ve 'yaşasın millet, yaşasın vatan, yaşasın hürriyet' avazeleriyle ilanı hürriyet ve meserret (şenlik) ettikleri berayı malumat maruzdur (bilgi verilmek üzere anlatılmıştır), ferman

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908)

Köprülü Kaymakamı Ali Münif

Kosova Vilâyet-i Celilesine

Bugün saat dört buçukta asker ve İslâm ve Hıristiyan ve Musevi vesaireden mürekkep binlerce ahali daire-i hükümette toplanarak ilân-ı hürriyet ettikleri ve üç pare top endaht (atışı) olunduğu ve yekdiğerinin can ve mal ve ırz ve namusuna tecavüzden kat'iyyen münacebet eylemeleri (kaçınmaları) hakkında toplanan nesayihi lâzımede (gerekli uyarılarda) bulunulduğu bera-yı malûmat maruzdur (bilgi verilmek üzere anlatılmıştır), ferman

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908)

İştip Kaymakamı Rıza

Cuma-i bâlâ ve Koçana vesair civar kazalarda olduğu gibi şimdi burada dahi bilumum asakiri şahane (bütün padişah askerleri) ve bilâtefrik-i (ayırmaksızın) din ve mezhep ahali müttefikan (hep birlikte) hükümet konağı pişgâhında (girişinde) içtima ederek (toplanarak) Kanun-i Esasi ahkâmının (hükümlerinin) saye-i şahanede (padişah tarafından) temamiyyeti icrasıyla hürriyet ilân ve üç top endaht edip (atıp) o yolda mabeyn-i hümayunu cenab-ı mülûkâne baş kitabeti celilesine telgrafnameler keşide eyledikleri (çektikleri) ve saye-i şahanede başka bir gûna (bir surette) vukuat olmadığı bera-yı malûmat maruzdur (bilgi verilmek üzere anlatılmıştır), ferman

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908)

Çarova Nahiyesi Müdürü Tevfik

Kosova Vilâyeti Celilesine

Bu akşam saat on bir buçuk kararlarında piyade ve topçu asakir-i şahane efrat (padişah askerleri) ve zabitanı boru çalarak çarşı mahalline ve hükümet konağı önüne gelerek zabıtan tarafından idare-i hazıra aleyhine dair bir nutuk irad (okumuş) ve nümayişler (gösteriler) icra ettikleri ve ahali-yi İslâmiye ve Hıristiyaniye'den birçoğunun da bunlara iltihak ve iştirak eyledikleri ve el'an (şu an) ahali cihet-i askeriye nezdine (yanına) gitmekte oldukları maruzdur (anlatışmıştır).

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908)

Kıratova Kaymakamı Ali Galip

Kosova Vilayeti Celilesine

Bugün saat sekiz buçukta vazife ile meşgulken ulema ve meşayih (şeyhler) ve ruhban ve İslam ve Hıristiyan ahaliden bir cem'i gafir (kalabalık) ile bilumum (bütün) zabitan ve asakir-i şahane hükümet avlusuna geldiler.

Zabıtandan biri, otuz seneden beri çekilen felâketin bir yed-i idare-i âdileye tevdi edilmemiş (adil bir yönetim eline verilmemiş) olmasından ileri geldiğine ve Osmanlılık namı altında İslâm, Hıristiyan bilumum (bütün) ahalinin ittihat eylediğine (birleştiğine) dair bir nutuk irad (söylemiş) ve boru ile verilen işaret üzerine kışladan üç defa top endaht edilerek (atılarak) umum tarafından "yaşasın millet, yaşasın vatan, yaşasın adalet" diye bağırıldığı ve badehu (ondan sonra) gene zabitan önde olarak asakir-i şahane ile beraber kışlaya gittikleri ve ahali de dağıldık-

ları ve bir sureti yarınki posta ile takdim edilecek olan bir beyannameyi hükümet kapısına talik eyledikleri (astıkları) ve keyfiyet müfettiş paşa[10] *hazretlerine de arz edildiği maruzdur (anlatılmıştır), ferman*

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908)

Koçana Kaymakamı Hüsnü

Kaza kaymakamları ve nahiye müdürleri tarafından çekilmiş olan bozuk ifadeli şu telgraflara daha birçoklarının ilâvesi mümkündü. Fakat biz, sadet *(asıl konu)* haricine çıkmış olmamak için yalnız bunların derciyle iktifa ettik *(yer verilmesiyle yetindik)*. Ve bu suretle meşrutiyet ilânının o heyecanlı gün ve saatlerindeki devlet idare memurlarının görüşlerini ve düşüncelerini tebarüz ettirmek *(belirtmek)* istedik.

Görülüyor ki, bütün telgraflar, meşrutiyet zihniyeti etrafında tereddüt ifade ediyordu ve yalnız kaza ve nahiye merkezlerinde cereyan eden hadiseleri naklet-mekten ileri geçemiyordu.

Bu hâdiselere tek bir mana verilebilirdi ki, o da, hükümete isyandan ibaretti. Bir valinin bir hareketi karşısında sükûtunu muhafaza edebilmesi için, mutlaka asilerle aynı fikirde bulunması elzemdi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, teşkilâtına ve isyan hazırlıklarına devam ederken – pek azı müstesna olmak üzere – yüksek rütbeli zabitlerle büyük idare âmirlerini camiasına almak istememişti. Ancak harekete geçeceği zaman bunları en emin vasıtalarla

10- Rumeli Vilâyetleri Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa. Z.Ş.

vaziyetten haberdar etmiş, yapılacak vatanperverâne harekete muhalefetin ölümle neticeleneceğini kendilerine gizlice bildirmişti.

Mahmut Şevket Paşa'ya gelince, bu zeki zat yalnız kendi muhitinde değil, bütün Rumeli'ye şamil olmak üzere ordu zabitlerinden ve sivil vatanperverlerden mürekkep bir cemiyetin teşekkül ettiğini ve bu cemiyetin kısa bir zaman zarfında harekete geçtiğini haber almakta gecikmemişti. Fakat Rumeli Kıtası'nın yabancı eller tarafından parçalanmak üzere olduğuna o da kanaat getirdiği için hazırlanan vatanperverane harekete karşı tam bir müsamaha göstermiş. Cemiyet erkânı hakkında hiçbir takibat icrasına kalkışmadığı gibi, gizli bir heyecan ile sükût ederek neticeyi beklemişti ve bu netice, yukarıya naklettiğimiz telgraflarla baş gösterdiği zaman kalbinde çok derin bir memnuniyet hisseylemişti.

Mahmut Şevket Paşa'nın, meşrutiyetten evvel İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne intisap etmiş *(girmiş)* olduğuna dair bazı rivayetler vardır. Fakat cemiyet erkânından birçok zatların bize verdikleri malûmata nazaran, bu rivayetlere inanmamak lazımdır. Çünkü Mahmut Şevket Paşa ne meşrutiyetten evvel ve ne de sonra, şahsen cemiyete girmemiş. Cemiyetin hiçbir şubesinde tahlif-i icra edilmemiş *(yemin ettirilmemiş)*, o sadece meşrutiyete tam manasıyla sadakat göstereceğine dair yemin etmekle iktifa eylemiştir *(yetinmiştir)*.

Meşrutiyetin ilân edildiği gün birden bire cemiyet erkânı arasına karışıveren bazı vali ve mutasarrıfların hareketleri nazar-ı dikkate alınırsa, Mahmut Şevket

Paşa'nın aldığı vaziyet dikkate şayan görünebilir. Hatta bu zahiri harekete göre hükmedenlerden bazıları:

— Mahmut Şevket Paşa, Sultan Hamid'den pek çok lütuflar görmüştür. Bundan dolayı, meşrutiyetin ilânı hareketine fiilen iştirak etmedi, diyecek kadar ileri gitmişlerdir.

Hâlbuki bu düşünceler ve sözler, doğru değildir. Mahmut Şevket Paşa, sırf askerlik disiplinini ihlâl etmemek ve makamının ciddiyetini muhafaza eylemek için ağırbaşlılığını muhafaza etmiştir. Nitekim bunu, İttihatçılar da anlamışlardır. Onun, cemiyetin faaliyetine çok geniş bir müsamaha göstermiş olduğunu da nazar-ı itibara alarak kendisine bir an bile şüpheli nazarla bakmamışlardır. Hatta ondan ne suretle istifade edebileceklerini düşünmeye başlamışlardır.

Bu düşünme uzun sürmemiştir. Kendisinden – az çok – şüphe edilen III. Ordu Kumandanı İbrahim Paşa, diğer bir ordu kumandanlığına nakledilmiş; onun yerine Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir.

12 Ağustos 1324 (25 Ağustos 1908) günü ordu kumandanlığını fiilen deruhte etmiş *(üzerine almış)* olan Mahmut Şevket Paşa, ilk iş olarak şu beyannameyi neşreylemiştir *(yayınlamıştır)*:

Beyanname

III. Ordu gibi, izharı şan ve şeref etmiş bir orduya kumandan tayin edildiğim için büyük bir iftihar duyuyorum. Ordum, kazandığı emsalsiz şerefi artırmak için bundan sonra da vazifesiyle meşgul olacak. Siyasetle

alâkasını keserek badema (bundan böyle) *asli vazifesiyle meşgul bulunacak ve ancak askerlikte göstereceği terakki ve kudretle kıymet ve şerefini arttıracaktır.*

Mahmut Şevket Paşa'nın bu beyannameyi neşretmekten maksadı, meşrutiyetin ilânında amil *(etken)* olan bir takım genç zabitlerin taşkınlıklarının önüne geçmekti. Fakat bu genç zabitler, muvaffakiyetin tatlı şarabı ile o kadar mest olmuşlardı ki bu beyannameye ehemmiyet bile vermemişlerdi.

Vaziyet, son derece nazikti. Değil bir ordu kumandanının, hatta koca Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatı bile, beş on tecrübesiz ve cüretkâr şahsiyetin eline geçmişti. Bunlar, bir anda başlarının üzerine çıkardıkları bir kimseyi, ani bir tehevvürle *(öfkeyle)* kaldırıp yere vurabilirlerdi. Buna binaen Mahmut Şevket Paşa bu nazik vaziyeti nazar-ı dikkate alarak neşrettiği beyannamenin tatbikinde pek ileri gidemedi.

Ve hiç şüphesiz ki, bunda da çok büyük isabet gösterdi. Çünkü cemiyetin emniyet ve itimadını kazanmak suretiyle bir anda parlayan ikbal yıldızı, çarçabuk sönebilirdi. Hatta Sultan Hamid'in pek çok lütfunu görerek emsalinden evvel I. Ferik *(Tümgeneral)* olması ve bir hayli de yüksek rütbeli nişanları hamil bulunması *(taşıyor olması)* dolayısıyla, tam alnının ortasına, saray adamı damgasının basılıvermesi işten bile değildi.

Meşrutiyetin ilânıyla, hükümetin asırlardan beri devam eden istibdat idaresine hitam *(son)* verilmişti. Fakat meşrutiyetin ilânı üzerinden aylar geçtiği halde,

daha hâlâ matlup olan *(istenilen)* netice elde edilememişti. Hükümetin merkezi olan İstanbul'da ve bilhassa köhne Babıâli binasının örümcekli çatısının altında bir kaynaşma devam ediyordu. Bu kaynaşma, meşrutiyetin bir türlü hazmedilemediğini ifade ediyordu.

Meşrutiyetin ilânına müsaade eden Sultan Hamid, en yüksek idare ve siyaset adamı olmak üzere tanınan Sait Paşa'yı sadaret makamına getirmişti. Hâlbuki bu zat, meşrutiyete taraftar değildi. Hatta meşrutiyetin ilânına takaddüm eden *(önce gelen)* gün ve gecelerde, Yıldız Sarayı'nda fasılasız bir surette devam eden Meşveret Meclisi'nde *(danışma)* bu fikrini açıktan açığa söylemişti. Nitekim ilk meşrutiyet sadrazamı olarak Babıâli'ye gelir gelmez tıpkı bir mutlakiyet sadrazamı gibi hareket etmiş, bu yüzden de on gün zarfında azledilmişti.

Onun yerine gelen Kâmil Paşa'nın meşrutiyetperverliğinden şüphe edilmezdi. Fakat işler o kadar birbirine karışmıştı ki, Sait Paşa'dan daha çok yüksek ve bilhassa daha çok dürüst olan Kâmil Paşa'nın kudret ve liyakati de, bu karmakarışık vaziyeti çarçabuk ıslaha kâfi değildi.

İstanbul'da, meşrutiyeti tehdit eden vakalar zuhur ediyordu. Cemiyet, Yıldız Sarayı etrafında toplanmış olan ikinci fırkaya *(tümene)* itimat edemiyordu.

Henüz Selânik'te bulunan merkezi umumi İstanbul'un bu vaziyetini endişeli nazarlarla takibe başlamıştı. Anî bir irtica hâdisesini karşılamak için, İstanbul'da cemiyete tamamıyla sadık bir kuvvet bulundurmak ihtiyacı anlaşılmıştı.

Uzun müzakerelerden sonra, üçüncü ordudan İstanbul'a birkaç tabur asker gönderilmesine karar verildi. Bu maksatla, Manastır'da bulunan III. Avcı Taburu Selanik'e celbedildi *(çağırıldı)*.

İlk olarak bu tabur İstanbul'a gidecek, diğer taburlar da onu takip eyleyecekti.

III. Avcı Taburu Selânik'ten hareket ederken Mahmut Şevket Paşa taburun karşısına geçti. Parlak ve heyecanlı bir nutuk söyledi ve bu nutkunu, bilhassa şu sözlerle bitirdi:

— İstanbul'daki vazifeniz, pek mühimdir. Bunu, şimdiden düşünmelisiniz ve ona göre, vatanın maruz kalabileceği tehlikeleri göz önünde tutmalısınız... Siz sadece asker değil, aynı zamanda hürriyetinde nigehbânısınız *(bekçisisiniz)*.

Görülüyor ki, Mahmut Şevket Paşa artık, cemiyeti benimsemişti. III. Ordu kumandanlığı sandalyesine oturduğu anda askerliği siyasetten ayırmaya teşebbüs ettiği halde şimdi İstanbul'a giden askerlere âdeta siyasi bir vazife vermişti. Bu da o tarihte, İttihatçıların başlıca umdesiydi *(prensibiydi)*.

Mahmut Şevket Paşa, cemiyetin en büyük istinat kuvvetini teşkil etmekle beraber, merkez-i umuminin siyasetine karışmadı. Hatta bir aralık cemiyeti ikiye ayırmak istidadını gösteren Selânik ve Manastır merkezleri arasındaki ihtilâf ve münakaşalara da tamamıyla bitaraf kaldı. Dedikodulu cereyanlardan daima uzak yaşamaya çalıştı.

Büyük bir inkılâp kuvvetinin kendisine istinat et-

mesine *(dayanmasına)* rağmen, o tarihte dahi henüz fazla bir şöhrete malik değildi. Ancak inkılâbı muvaffakiyetle başarmış olan III. Ordu'nun kumandanlığına tayin edilmiş olmakla hususi bir şeref iktisap etmişti *(kazanmıştı)*... Onun bu vaziyeti, 31 Mart Vakası'na kadar böylece devam ettikten sonra, o vakayı müteakip hayatı birden bire değişti. Birkaç gün zarfında, ismi dünyanın her tarafına yayılan bir şahsiyet oluverdi.

İstanbul'da o kanlı isyan vakası zuhur eder etmez Mahmut Şevket Paşa kendisine ne derecede güvenilebilecek bir kumandan olduğunu gösterdi. Asilere kahir *(ezici)* bir darbe vurmak ve tehlikeye giren meşrutiyeti kurtarmak için derhal küçük bir ordu teşkil etti. Buna "Hareket Ordusu" adı verildi.

Fakat Hareket Ordusu'nun ihtiyaçlarını temin etmek için III. Ordu'nun kasasında kâfi derecede para mevcut değildi. Mahmut Şevket Paşa, bu ordunun bir an evvel İstanbul kapılarına dayanabilmesi için, refikasının *(eşinin)* birkaç bin liradan ibaret olan servetini bu uğurda feda etmekten de çekinmedi.

Verilen karar üzerine, Hareket Ordusu'nun kumandanlığına – Selânik Redif Fırkası Kumandanı – Hüsnü Paşa geçirilmişti... Hüsnü Paşa, ordusunun başında olarak Selânik'ten hareket etti. İstanbul civarındaki Halkalıköy'e geldi. II. Ordu'dan gelen kuvvetlerle birleşti. Planlarını tanzim ettikten sonra, 8 Nisan 1325 günü İstanbul üzerine yürüyeceğini – usulen- Mahmut Şevket Paşa'ya bildirdi.

Hüsnü Paşa'nın bu şifreli telgrafı Mahmut Şevket

Paşa'ya geldiği dakikada, Selânik'teki merkez-i umumide de mühim bir mesele müzakere edilmekteydi. O tarihte Berlin sefaretinde ateşemiliter olan Binbaşı Enver Bey[11] İstanbul'daki irtica hareketini haber alır almaz derhal Selânik'e gelmişti. Meşrutiyet inkılâbının en büyük amillerinden olan bu zatın en büyük arzusu, irticayı bastıracak olan ordunun ilk saflarında olarak İstanbul'a girmekti. Enver Bey'in bu fikrine merkez-i umumi de iştirak ediyordu. Ve onun biran evvel, Halkalıköy'deki orduya yetiştirilmesi düşünülüyordu.

Merkez-i umumide, büyük bir hararetle bu mesele müzakere edilirken, Mahmut Şevket Paşa'nın yaveri ve biraderi Halit Bey müzakere *(görüşme)* cereyan eden odaya girdi:

— Şimdi, Hüsnü Paşa'dan telgraf geldi. Her şey hazırmış. Yarın sabah şafakla beraber İstanbul üzerine taarruz başlayacakmış, dedi.

Halit Bey'in getirdiği bu haber üzerine, müzakerenin şekli derhal değişti. Ordunun, tayin edilen saatte taarruza geçmemesine karar verildi.

— Cemiyet, meşrutiyetin ilânına tesadüf eden 10 Temmuz gününe nazire yapmak istiyor. Bunun için de, meşrutiyeti tehlikeden kurtaracak olan ordunun 10 Nisan günü İstanbul'a girmesini münasip görüyor. Ordu, hazır bulunsun. Fakat o güne kadar İstanbul'a girmesin, diye, Mahmut Şevket Paşa'ya haber gönderildi.

11- Enver Paşa. Z.Ş.

Askerliğin ruhunu rencide edecek olan bu haber, Mahmut Şevket Paşa'nın hoşuna gitmedi. Fakat merkez-i umuminin *(genel merkezin)* bu arzusunu da reddedemedi. Hareket Ordusu kumandanı Hüsnü Paşa ile bizzat muhabere etmek *(haberleşmek)* için, müfettiş-i umumilik başkâtibi Halil Bey'i[12] yanına alarak askeri telgrafhaneye gitti. Müdür Nedim Bey'in odasına girdi. Oradaki makinenin başına geçerek Halkalıköyde'ki telgraf merkezinden, Hüsnü Paşa'yı makine başına istedi. Hüsnü Paşa gelir gelmez, merkez-i umuminin arzusunu bildirerek taarruz hareketinin durdurulmasını emretti.

Hüsnü Paşa, bu emir karşısında hayretler içinde kaldı:

— Nasıl olur, efendim... Ben, bütün tertibatımı yaptım. Taarruz kollarımı icap eden yerlere yolladım. Bu vaziyette, verdiğim emri nasıl geri alabilirim, diye, itiraz ve ısrara başladı.

Hüsnü Paşa, haksız değildi. Fakat merkez-i umuminin arzusunu reddetmek de imkân ve ihtimal haricindeydi.

Mahmut Şevket Paşa, müşkül bir vaziyette kalmıştı. Adeta bir sinir buhranı geçirmeğe başlamıştı. Hüsnü Paşa ile bu münakaşa esnasında kendisini o kadar kaybetti ki, telgraf müdürü Nedim Bey'in önündeki yazı kalemini birdenbire alarak masanın üzerine öyle bir atış attı ki kalemin demir ucu, masanın tahtasına

12- Edirne Valisi iken vefat etti. Z.Ş.

saplandı. Muhabereyi bizzat idare eden Nedim Bey'e:

— Sözlerimi, aynen Hüsnü Paşa'ya bildiriniz... Kat'i olarak emir veriyorum. Ordu, olduğu yerden bir adım bile ileri gitmeyecektir, diye bağırdı.

Ordunun hareketi, durmuştu. Ve şimdi Selânik'te:

— Hareket Ordusu Kumandanlığı'nı Mahmut Şevket Paşa taahhüt etmelidir *(üstlenmelidir)*, diye, bir cereyan baş gösteriyordu.

Bu cereyan, çok hesaplı düşünülmüş bir fikrin mahsulü idi. Maksat, orduya kumanda eden Hüsnü Paşa'yı düşürmekten ziyade, Hareket Ordusu'nun ilk hazırlıklarını yapan ve şimdi de Halkalıköy'de vaziyete hâkim olan, erkân-ı harp kolağası, Mustafa Kemal Bey'i[13] ıskat etmekti *(düşürmekti)*.

Mustafa Kemal Bey, merkez-i umuminin taşkın hareketlerini ve idaresizliklerini şiddetle tenkit ediyordu. Hatta İstanbul'daki irtica hareketi, merkez-i umumi tarafından oraya gönderilmiş olan avcı taburları tarafından çıkarıldığı için merkez-i umumiyi bu isyana sebep olmakla itham ediyordu.

İstanbul surları karşısına dayanan Hareket Ordusu'nun, İstanbul'a girebileceğine ve isyanı bastırarak büyük bir muvaffakiyet elde edeceğine, merkez-i umumice kanaat husule gelmişti. Şimdi asıl düşünülen cihet bu muvaffakiyetin şerefini Mustafa Kemal Bey'e kaptırmayıp, cemiyetin mühim şahsiyetlerine mal etmekti. Mustafa Kemal Bey'i iş başından çekebilmek

13- Ebedi şefimiz Atatürk. Z.Ş.

için de, Mahmut Şevket Paşa'yı Hareket Ordusu'nun başına geçirmek elzemdi. Çünkü Mahmut Şevket Paşa kumandayı deruhte eder etmez *(üstlenir üstlenmez)*, onun erkân-ı harbiyesi faaliyete geçecekti.

Böyle mühim ve nazik bir zamanda, bahusus *(özellikle)* birgün zarfında çevrilen bu entrikadan Mahmut Şevket Paşa'nın ne dereceye kadar malûmatı olduğunu bilmiyoruz. Ancak kendisine teklif edilen Hareket Ordusu kumandanlığını büyük bir hararetle kabul ettiğine – sureti aynen aşağıya dercedilmiş *(koyulmuş)* olan telgrafname ile – kanaat getiriyoruz.

- Aynen -

Selânik, Kosova, Manastır Defterdarlıklarına

Muhafaza-i meşrutiyet için II. ve III. Ordulardan ve Dersaadet (İstanbul) civarında tahşit edilen (yığılan) kuva-i askeriyenin emri idaresine ve kumandasına nezaret etmek üzere bizzat hareket ve müfettiş-i umumiliğe ait başkâtip beyefendiye tevdi eylediğimden (verdiğimden), müşarünileyh (adı geçen kişi) tarafından umur-u maliye (mali işler) ve sarfiyat ve te'diyata (ödemelere) dair usul ve mukarrerat-ı müttehideye tevfikan (birlikte alınacak kararlara uygun) vuku bulacak kâffe-i iş'aratın (bütün bildirilerin) ifa-yı icabatına (yerine getirilmesine) müracaat olunması tavsiye olunur.

III. Ordu Kumandanı ve Müfettiş-i Umumi Vekili

Mahmut Şevket

8 Nisan 1325 (21 Nisan 1909)

Pek bozuk bir ifadeyle yazılmış olan bu emirname telgrafhaneye gönderilirken, Binbaşı Enver Bey'le Binbaşı Hakkı Bey şimendifer *(tren)* istasyonuna koşmuşlar ve harekete hazır olan trene atlamışlardı.

Maksatları Mahmut Şevket Paşa'dan evvel Halkalıköy karargâhına varmak, paşayı orada karşılamaktı.

Hareket Ordusu'nun taarruzu, muvaffakiyetle neticelendi. Tarihi bir zafer elde edildi. İşte bu zaferin bütün dünyaya ilân edildiği dakikalardan itibaren de Mahmut Şevket Paşa'nın ismi, meşhur insanlar sırasına geçiverdi.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu şöhreti, sadece birkaç bin âsiye galebe etmekten ileri gelmemişti. Hareket Ordusu'nun zaferi Osmanlı tarihinin seyrini değiştirmiş... Osmanlı hükümdarlarının en meşhurları sırasında bulunan Sultan Hamid, tahttan indirilmişti.

Şimdi biraz bu nokta üzerinde durmamız ve Mahmut Şevket Paşa'nın bu meseledeki alâkasını tebarüz ettirmeye *(göstermeye)* çalışmamız lâzım geliyor.

Hareket Ordusu'nun kumandanı mevcutken ve hatta bu ordu taarruza da başlamak üzereyken, Mahmut Şevket Paşa'nın hiç beklenilmeyen bir surette kumanda mevkiine geçmesi, herkesten fazla Sultan Hamid'e hayret vermişti... Çünkü Mahmut Şevket Paşa, kendisince meçhul bir şahsiyet değildi. Onu henüz genç bir erkân-ı harp zabitiyken takdir etmiş, rütbeler, nişanlar, madalyalarla taltif eylemişti *(ödüllendirmişti)*. Hatta son defa olarak Kosova'ya vali tayin etmesi de, bu zeki erkân-ı harp paşasının ilim, irfan, dirayet *(beceri)* ve liyakatinden istifade etmek içindi.

İsyan hareketinde en küçük bir alâkası bile olmayan Sultan Hamid, Hareket Ordusu'nun başına Mahmut Şevket Paşa'nın geçmesinden büyük bir memnuniyet hissetti. Çünkü onun en büyük düşüncesi, Hareket Ordusu ile âsilerin arasında cereyan edecek olan müsademelerin önüne geçmek, beyhude yere kan dökülmesine meydan vermemekti. Nitekim Hareket Ordusu'nun hazırlanmaya başladığını duyduğu dakikadan itibaren devlet erkânına bu yolda emirler vermiş, hatta şiddetle müdafaaya taraftar olan Hassa Ordusu kumandanı Nazım Paşa ile Tüfekçibaşı Tahir Paşaların tekliflerini katiyen reddetmişti.

Sultan Hamid, Hüsnü Paşa'yı pek yakından tanımıyordu. Buna binaen bu zatın kumandanlığından endişe ediyor, Selânik'ten büyük bir tehevvürle *(öfkeyle)* gelen Hareket Ordusu'nun, pek kıyasıya hareket etmesinden endişe ediyordu. Bu itibarla, kumandayı Mahmut Şevket Paşa'nın deruhte etmesi *(üzerine alması)*, Sultan Hamid'e ümitler vermişti. Çünkü bu ilim ve fen adamının ne de olsa kendi aleyhinde bir harekete taraftar olmayacağına tamamıyla emindi.

Bir taraftan askeri hareket devam ederken diğer taraftan da Ayestefanos'ta[14] bir Meclis-i Milli toplanıyordu. Bu meclis, İstanbul'dan oraya kaçmaya muvaffak olan mebuslarla Ayan âzalarından teşekkül ediyordu.

Bu meclis toplanırken, Mahmut Şevket Paşa da boş durmuyor, İstanbul üzerine taarruz için yapılan harp planlarını tetkikle meşgul oluyordu. Bu meşguliyet arasında, İstanbul'dan kaçıp gelen III. Avcı

14- Yeşilköy. Z.Ş.

Taburu'nun kumandanı erkân-ı harp Binbaşı Remzi Bey, odaya girdi. Mahmut Şevket Paşa ile aralarında şu konuşma geçti.[15]

— Paşa hazretleri! Dayımın, İstanbul'da Sultan Hamamı'ndaki mağazasına, sarayın en mühim harem ağalarından biri gelmiş. Bendenizle görüşmek istemiş. Fakat benim burada bulunduğumu haber alınca: "Aman, Remzi Bey'e çabuk bir adam gönderiniz. Efendimiz - yani Sultan Hamid- kendisinden büyük bir hizmet bekliyor. Eğer Remzi Bey, icap eden zevat ile görüşerek Hareket Ordusu'nun şehre girmesine mâni olabilirse, zat-ı şahane kendilerine hem pek büyük bir para mükâfatı ve hem de en kıymetli gözdelerinden birini ihsan edecek." Demiş. Dayım, kendi adamlarından Nâşir Efendi isminde biri ile bu haberi bana göndermiş. Adam, burada bekliyor. Ne emir buyurursunuz?

Mahmut Şevket Paşa, Remzi Bey'in bu sözleri üzerine epeyce düşündükten sonra, şu cevabı vermiş:

— Oğlum! Siz de o adamla cevap gönderiniz. Hareket Ordusu, behemehâl *(mutlaka)* İstanbul'a girecektir. Ancak, zat-ı şahane bu hususta katiyen telâş buyurmasınlar. Çünkü ordunun kendilerine karşı olan hürmeti bakidir. Ordunun maksadı, sadece âsileri tedip etmektir *(yola getirmektir)*.

Hiç şüphesiz ki Mahmut Şevket Paşa bu cevabı verirken çok samimi idi. Çünkü kazanacağı zaferden pek emin olan kumandan, eğer Sultan Hamid hakkında

15- Remzi Bey'in bizzat yazmış olduğu notlarından. Z.Ş.

menfi bir fikir beslemiş olsaydı, daha başka türlü bir cevap verebilirdi.

Ancak şu var ki, ordunun genç zabitleri Mahmut Şevket Paşa gibi düşünmüyorlardı. Sekiz günden beri İstanbul'u dehşetler içinde bırakan isyan hareketinin mana ve mahiyeti henüz belli olmamakla beraber bu isyandan Sultan Hamid'i mesul *(sorumlu)* tutuyorlar, ordunun İstanbul'a girip de âsileri tedibe başladığı zaman, bu tedipten Sultan Hamid'e de büyük bir hisse çıkarılmasına taraftar bulunuyorlardı.

Ordu harekete geçerken, Meclis-i Milli'nin açılma hazırlıkları da bitmişti. 1325 senesi Nisan ayının 9. (22 Nisan 1909) günü alaturka saat 8'i çeyrek geçe Ayestefanos'ta Yat Kulübü binasının büyük salonunda Meclis-i Umumî-i Milli resmen küşat edildi *(açıldı)*.

Meclise; Ayan Meclisi Reisi Sait Paşa ile Meb'usan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey riyaset etmektelerdi.

Meclis, evvelâ bir beyanname neşretti. Bu beyanname ile Hareket Ordusu kumandanı Mahmut Şevket Paşa'ya âdeta bir diktatör salâhiyeti verilmişti.

Bizzat Sait Paşa'nın kaleminden çıkmış olan bu beyannamenin muhteviyatı, hakikate uygun değildi. İlk bakışta, âdeta hususi bir kasıt ile yazılmış olduğuna hükmedilebilirdi.

Bu beyanname, Ayestefanos'taki telgrafhane vasıtasıyla Babıâli'ye ve İstanbul matbuatına tebliğ edildi. Babıâli'den de, derhal Sultan Hamid'e gönderildi.

Sultan Hamid, beyannameyi görür görmez, hay-

retler içinde kaldı. Kendisi bizzat Yıldız'daki telgraf makinesinin başına gelerek, Mahmut Şevket Paşa'yı da makine başına çağırttı. Şöylece muharebeye *(haberleşmeye)* başladı:

Sultan Hamid:

— Tarafınızdan neşredilen *(yayınlanan)* beyannamede, İstanbul'da Ayan ve Meb'usan Meclislerinin ilga edildiğinden *(kaldırıldığından)* bahsediliyor. Hâlbuki böyle bir şey vaki değildir. Hatta mebuslar her gün, serbestçe içtima etmektedir *(toplanmaktadır)*.

Sonra... Orada bir meclisin toplandığını haber veriyorsunuz. Memlekette, ikilik husulüne sebebiyet verecek olan böyle bir meclisin toplanmasına ne lüzum var?

Eğer maksat, beni saltanat makamından hal'etmek *(indirmek)* ise, ben derhal istifa edip bir köşeye çekilmeye hazırım. Yalnız, hayatımın taarruzdan masun kalacağına *(korunacağına)* dair teminat veriniz.

Mahmut Şevket Paşa, derhal şu cevabı verdi:

— Mukaddes hayatınız, her şeyden evvel ordunun emniyeti altındadır. Ayni zamanda, zatı şahanenizin saltanat makamından hal'i de *(indirilmesi de)* katiyen tasavvur olunmamaktadır *(düşünülmemektedir)*. Ordumuzun maksadı, asilerle bunları teşvik edenleri tedip etmektir *(yola getirmektir)*. Zatı hümayunları hakkında hiçbir fena düşüncenin mevcut olmadığına kanaat buyurmanızı istirham ederim.

Tabiidir ki, hakikat böyle değildi ve gene pek tabii-

dir ki, Mahmut Şevket Paşa da hakikati söyleyemezdi. Zira Meclis-i Milli'nin akdinden birgün evvel Ayan reisi Sait Paşa orada bulunan ve kendi hususiyetine dâhil olan bazı mühim zevatı birer ikişer toplamış. Sultan Hamid'in behemehâl *(mutlaka)* hal'i lâzım geldiğine onları ikna etmişti.

Şurası da dikkate şayandır ki, Talat Bey ile Ahmet Rıza Bey, evvelâ Sait Paşa'nın fikrine iştirak etmemişler. Mahmut Şevket Paşa ile müzakereye girişmişlerdi. Mahmut Şevket Paşa, düşüncelerini açıkça ifade etti:

— Sultan Hamid'in artık saltanat makamından çekilmesi lâzım geldiğine, henüz Selânik'teyken kanaat getirmiştim. Bugün de, aynı fikirdeyim... Ancak şu var ki, tarafınızdan hal' edilmemelidir. Kendisine, istifa teklif edilmelidir. Ve bahusus *(özellikle)*, hayatına da kat'iyyen ilişilmemelidir, dedi.

Talât ve Ahmet Rıza Beyler de, Mahmut Şevket Paşa'nın bu fikrini kabul ettiler. Fakat Hareket Ordusu İstanbul'a girip de Meclis-i Milli Ayasofya'da ki mebusan dairesinde toplandığı Sait Paşa muhiti üzerinde o derece tesir yaptı ki, mecliste cereyan eden müzakere neticesinde, Sultan Hamid hal' edildi.

Hareket Ordusu'nun kazandığı zafer, artık Mahmut Şevket Paşa'ya tam bir diktatör salâhiyeti vermişti ve ona bütün dünyaya yayılan bir şöhret temin etmişti.

Mahmut Şevket Paşa'nın ihraz ettiği *(kazandığı)* bu mevki, herkesten evvel Sabah Gazetesi sahibi Mihran'a yaradı. Bu kurnaz adam, senelerce evvel Suadiye'deki köşkünde bir hayli eğlenceler temini suretiyle hususi-

yet kesbettiği Mahmut Şevket Paşa'ya tekrar çatabilmek için pek mahirane bir manevra ile işe başladı.

Bu hususta, gene Ali Ulvi Bey'in notlarına müracaat ediyorum. Ve onları aynen aşağıya derceyliyorum *(koyuyorum)*:

31 Mart hadisesinden sonra Selânik'ten kalkıp gelen ve Mahmut Şevket Paşa'nın kumandasında bulunan Hareket Ordusu Çatalca'ya geldiği zaman Sultan Hamid fevkalâde korku ve telâş içindeydi. Saraydan, sık sık Mihran'ı çağırıyorlardı ve gazetesine, halkın heyecanını teskin edecek yazılar yazdırmasını tavsiye ediyorlardı.

Mihran, uyanık davranıyordu. Bir taraftan sarayın emirlerini yerine getirirken, diğer taraftan da Hareket Ordusu'nun vaziyetini gözden kaçırmıyordu. Mütemadiyen Mahmut Sadık Bey'e direktifler veriyor, her iki tarafı da gücendirmeyecek yazılar yazdırıyordu.

Tam o esnada Hareket Ordusu'ndan sivil olarak bir zabit geldi. Mahmut Şevket Paşa'nın İstanbul halkına hitaben yazmış olduğu çok şiddetli bir beyannamenin derhal gazeteye dercini talep etti. Aynı beyanname, diğer gazetelere de tebliğ edilmişti.

Vaziyetin ne olacağı belli değildi. Hangi tarafın galebe edeceği kestirilemezdi. Buna binaen gazeteciler arasında bir toplantı yapıldı. Mesele müzakere edildi. Bu beyannamenin neşri, hükümet ve bilhassa Sultan Hamid üzerinde pek fena tesirler husule getireceği için, gazetelere dercedilmemesine *(koyulmamasına)* karar verildi.

Bu karara, Mihran da iştirak etmişti. Fakat şayet Hareket Ordusu galebe ederse, Mahmut Şevket Paşa'nın gözüne girmek için mahirane bir manevra çevirdi. Ertesi sabah çıkacak olan gazetelerin bir kısmına beyannameyi dercettirerek bu gazeteleri Fatih, Edirnekapı vesaire gibi ücra mahallelere dağıttı. Aynı zamanda birkaç bin gazete de Hareket Ordusu'na yolladı... Gazetelerin bir kısmına da beyannameyi dercettirmedi *(koydurtmadı)*. Bunları da İstanbul'un bir kısmı ile Beşiktaş semtlerine tevzi ettirdi *(dağıttırdı)*.

Hareket Ordusu İstanbul'a girdiği zaman Mahmut Şevket Paşa ile erkân-ı harbiyesi o sabah intişar eden *(yayınlanan)* gazetelere göz gezdirdiler. Beyannameyi göremeyince, fena halde hiddetlendiler. Yalnız, beyannameyi ilk sayfasına koyan Sabah Gazetesi'ni takdir ettiler.

Mahmut Şevket Paşa, Mihran'a bir zabit yolladı. Memuriyetini beyan etmekle beraber – yanlışlıkla Hareket Ordusu efrat ve zabitanı tarafından bir taarruza uğramaması için – matbaayı muhafaza altına aldırdı.

Mahmut Şevket Paşa, beyannamesini basmamış olan gazetelerin hepsini birden kapattı... Artık meydan, tamamıyla Mihran'a kaldı. İstanbul'da tek olarak bu gazete çıkıyordu. Ve 70–80 bin nüsha satılıyordu. Mihran'ın kasasına olukla para akıyordu.

Mihran, Mahmut Şevket Paşa'nın teveccühünden *(ilgisinden)* daha büyük mikyasta istifade etmek için bir plan hazırladı. İngiltere'den, büyücek iki nakliye gemisi satın aldı. Bunlardan birine Sabah diğerine de

Mahmut Şevket Paşa adlarını verdi. Ordunun erzak, mühimmat vesaire gibi eşyalarının münhasıran *(özellikle)* bu gemilerle nakli için Mahmut Şevket Paşa'dan bir emirname istihsal etti *(çıkarttı)*. Az zamanda, büyük bir servet ele geçirdi.

Vakıa Mihran, kurnazlığı sayesinde İstanbul'un büyük zenginleri arasına girmişti. Fakat Mahmut Şevket Paşa aleyhinde de bir hayli dedikoduya sebebiyet vermişti. Nitekim biraz sonra bu dedikodular Mahmut Şevket Paşa'nın kulağına kadar geldi ve artık Mihran'a yüz vermedi.

Hareket Ordusu, ciddi bir mukavemet karşısında kalmadan, mühim bir muvaffakiyet kazanmıştı. Bu da, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kudret ve hâkimiyetini arttırmıştı.

Cemiyet, bu muvaffakiyeti elde eden Hareket Ordusu kumandanından büyük mikyasta istifadeye karar verdi. Diktatör salâhiyetini haiz olan *(yetkilerini taşıyan)* Mahmut Şevket Paşa'ya meşrutiyetin hamisi *(koruyucusu)* ve İstanbul'un ikinci fatihi gibi unvanlar verildi.

Saltanatından ıskat edilen *(düşürülen)* Sultan Hamid, sürgün olarak Selânik'e gönderilmişti. Ele geçen asileri tedip *(yola getirmek)* için de üç divan-ı harp teşkil edildi.

Divan-ı harpler, meşrutiyeti kökleştirmek için, dehşet siyaseti takip ediyorlar, isyanın elebaşlarına en ağır cezalar veriyorlardı. Mahmut Şevket Paşa da Meclis-i Milli'nin kendisine bahşetmiş olduğu salâhiyeti *(yetkileri)* tamamıyla kullanıyordu. Ve gün geçtikçe, halkın üzerindeki nüfuz ve tesiri de arttıkça artıyordu.

Hayatının uzun seneleri ilmi tetkikler ve mesleğine ait işlerle geçmiş olan Mahmut Şevket Paşa esas itibariyle katı kalpli ve sert tabiatlı bir zat değildi. Fakat emri altında bulunan divan-ı harplerin birçok âsileri ve isyan müşevviklerini *(kışkırtıcılarını)* idam etmesi, ona karşı halkın kalbinde âdeta bir ürküntü husule getirmişti.

Bunda, onun harici manzarasının da büyük bir tesiri oluyordu. Daima sol kaşının üzerine eğdiği kırmızı

Hareket Ordusu Kumanda Heyet-i Âlisi
Soldan Sağa Oturanlar: H. Hüsnü Paşa - M.Şevket Paşa - A. Rıza Paşa

fesinin altında çatkın duran uzun sakallı çehresi, onu pek heybetli gösteriyordu.

Mahmut Şevket Paşa, muzafferen İstanbul'a girer girmez, Harbiye Nezareti'nin Beyazıt Meydanı'ndaki taht kapısının sağ tarafındaki köşke yerleşti. Karargâhını, orada tesis etti. Ve derhal, esaslı bir surette işe girişti.

İlk iş olmak üzere bir beyanname neşrederek *(yayınlayarak)* Hareket Ordusu'nun İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hiçbir alâkası olmadığını bildirdi. Maksadı, orduyu bitaraf *(tarafsız)* göstermek, gerek memleket dâhilinde ve gerek ecnebi siyaset mahfillerinde *(çevrelerinde)* cereyan eden bir takım dedikoduların önüne geçmekti. Fakat Mahmut Şevket Paşa'nın bu beyannamesi, matlup olan *(istenilen)* tesiri husule getirmedi. Hatta iyi bir netice de vermedi. Birçok basit düşünceli kimseler tarafından:

— Hareket Ordusu kumandanı, artık cemiyeti de tanımak istemiyor. Büsbütün diktatörlüğe doğru yürüyor, diye tefsir edildi.

Hâlbuki Mahmut Şevket Paşa, bütün düşüncelerini başlıca şu noktalar üzerinde teksif etmişti.

1-) Orduyu, siyasetten ayırmak.

2-) İstibdat devrinde büyük bir ihmale uğramış olan orduda, pek esaslı bir ıslahat *(iyileştirmeler)* yapmak.

3-) Bu ıslahattan sonra da talimler ve manevralarla ordunun terakki ve tekâmülüne *(ilerleme ve gelişmesine)* çalışmak.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu esaslı programı, hiç şüphesiz ki bir fayda temin edecekti. Fakat ona karşı bir takım kıskançlıklar baş gösterdi.

O sırada gerek Mebusan Meclisi'ni ve gerek efkâr-ı umumiyeyi *(kamuoyunu)* ehemmiyetle işgal eden bir şey vardı ki o da, jurnaller meselesiydi.

Yıldız Sarayı'nın evrak hazinesinde zuhur eden *(çıkan)* sandıklar dolusu jurnal Harbiye Nezareti'ne getirilmiş ve Mahmut Şevket Paşa'ya teslim edilmişti. Mebuslardan birçokları, bu jurnallerin ortaya dökülmesini ve ibret olmak üzere sahiplerinin teşhir edilmesini istiyorlar ve bu hususta ısrar gösteriyorlardı.

Mebusan Meclisi'nde hararetli bir müzakereden sonra, 28 Nisan 1325 (11 Mayıs 1909) Salı günü jurnallerin neşrine *(yayınlanmasına)* karar verildi. Ve bunun tatbiki için de Mahmut Şevket Paşa'ya bir tezkere gönderildi. Mahmut Şevket Paşa bu tezkereyi alınca merkez-i umumi *(genel merkez)* azalarından bazı zatları karargâhına davet etti. Bunlarla mahrem bir surette görüştükten sonra, meclisten gönderilen tezkerenin altına:

"Bahsolunan bu jurnaller hakkında, iş'ar vecihle *(yazı ile bildirilecek şekilde)* muamele olunması" diye bir havale yazarak I. Divan-ı Harp reisliğine gönderildi.

Mahmut Şevket Paşa bu emri vermekle beraber aynı tezkereye ayrıca küçük bir kâğıt leff etti *(iliştirdi)*. Bunda da, şu satırlar münderiçti *(yer alıyordu)*:

"Jurnallerin sahiplerinin teşhir ve ilânı, bunların

her hangi birine karşı efkâr-ı umumiyenin temayül etmesiyle ahval-i gayr-i münasebe zuhuru *(benzemeyen bir durum ortaya çıkması)* muhtemel bulunduğu zamanlara talik olunmak *(ertelenmesi)* lâzım gelir."

Görülüyor ki bu satırlar, çok müphemdi. Hatta Mahmut Şevket Paşa'nın ne demek istediği belli bile değildi. Fakat birkaç satırlık cümleden çıkarılan manadan şu anlaşılıyordu ki Mahmut Şevket Paşa, jurnallerin teşhirine *(yayınlanmasına)* taraftar değildi. Çünkü jurnallerin teşhiri birçok maskeleri düşürecek, o maskelerin altındaki iğrenç çehreleri gösterecekti.

Mahmut Şevket Paşa, yalnız bu jurnallerin teşhirine mâni olmakla kalmadı. Birkaç gün sonra onları Harbiye Nezareti meydanında yaktırmak suretiyle, o mülevves *(kirli)* vesikaları büsbütün ortadan kaldırttı.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu hareketinden maksadı, hiç şüphesiz ki kirli bir mazinin üzerine ıslak bir sünger çekmekten ibaretti. Fakat onun büyük bir hüsnü niyetle yaptığı bu hareket, birçok hasetkârlar tarafından mühim dedikodulara sebebiyet verdi. Hatta bazı mahfiller tarafından:

— Mahmut Şevket Paşa, vaktiyle Sultan Hamid'e takdim ettiği jurnallerin de ortaya çıkacağını düşünerek onları yaktırdı, diye, çirkin iddialara girişildi.

Vakıa Mahmut Şevket Paşa emsal ve akranından evvel yüksek rütbelere terfi etmiş ve müteaddit zamanlarda Sultan Hamid tarafından nişanlara ve ihsanlara gark edilmişti. Fakat bunlar, jurnallik mükâfatı olmayıp, Mahmut Şevket Paşa'nın durmak bilmeyen

gayreti ve günden güne inkişâf eden dirayet *(beceri)* ve liyakati eseri idi. Sultan Hamid onun memlekete, millete ve orduya ifa ettiği faydalı hizmetleri takdir etmiş, onu sık sık taltif eylemişti.

Sonra...

Mahmut Şevket Paşa'yı çekemeyenler, diğer bir meseleden daha bahsediyorlardı... İsyan hâdisesiyle alâkadar gösterilen Başmuhasip Cevher Ağa, güya idam edilmeden evvel Mahmut Şevket Paşa tarafından huzuruna celbedilmiş *(çağırılmış)*. Paşa, Cevher Ağa'yı görür görmez:

— Oooo... Gel bakalım, baş müstebit *(despot),* demiş.

Cevher Ağa da hiç bozgunluk göstermeden büyük bir sükûnetle:

— Niçin böyle söylüyorsunuz Paşa Hazretleri? Ortada bir istibdat meselesi varsa, bunu hepimiz taksim etmeliyiz. Senelerce sizin hususi maruzatınızı efendime takdim için ben tavassut *(aracılık)* ettim. Şu taşıdığınız nişanları ve sırmaları size ben temin eyledim. Şimdi müstebitliği *(despotluğu)* niçin sadece benim omuzlarıma yükletmek istiyorsunuz, diye cevap vermiş.

Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa fena halde hiddetlenmiş:

— Asın şu edepsiz fellâhı, diye, Cevher Ağa'yı derhal darağacına göndermiş.

Bu gibi rivayetlere inanmak hiç şüphesiz ki fazlaca safderunduk eseridir. Çünkü bütün bu dedikodular, Hareket Ordusu'nun muvaffakiyetini hazmedemeyen

muhalifler tarafından icat edilmiştir.

Asıl dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, üç divan-ı harp, âsileri ve İttihatçıların aleyhine olarak hareket eden isyan müşevviklerini *(kışkırtıcılarını)*, cemiyetin muhaliflerini şiddetle cezalandırmakta devam ederken, daha hâlâ bunlardan ibret dersi almayan unsurlar vardı. Bunlar, hayatları pahasına dahi olsa, İttihatçıların aleyhinde bulunmaktan zevk alıyorlardı ve en dürüst insanları bile lekelemekten çekinmiyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa, Sultan Reşad'ın cülûsunu *(tahta çıkmasını)* müteakip teşekkül eden kabineye girmedi. Merkez-i umuminin arzusu mucibince, *(gereğince)* meşrutiyetin hamisi *(koruyucusu)* mevkiinde kalmayı tercih etti ve Hareket Ordusu kumandanı unvanı baki kalmak üzere I. II. ve III. Ordu Müfettişi unvanıyla, bu üç ordunun başına geçti.

Hükümet bu yeni memuriyeti ihdas etmekle *(kurmakla)*, Mahmut Şevket Paşa'nın mevki ve salâhiyetini kuvvetlendirmişti.

Mahmut Şevket Paşa, meşrutiyetin ilânından sonra cemiyete dâhil olmakla beraber çok mutaassıp bir meşrutiyetperver olmuştu. Yeni rejimi kökleştirmek ve muhalefet cereyanlarının önüne geçmek için bütün nüfuz, kudret ve salâhiyetini *(yetkilerini)* şiddetle istimal etmekten *(kullanmaktan)* çekinmiyordu. Fakat o da, tıpkı Sultan Hamid gibi düşünüyordu. Milletin meşrutiyet ve hürriyeti birdenbire hazmedemeyeceğine kanaat getirdiği için geniş mikyasta *(ölçüde)* serbestiye taraftar görünmüyordu. Nitekim bu düşüncesini

de hocası Von der Goltz Paşa'ya yazdığı bir mektupla, şöylece tebarüz ettiriyordu *(belirtiyordu)*.

"Osmanlı milletinin meşrutiyet ile idare olunacak kadar henüz kemale ermediğini tasdik ederim. Fakat Türkiye ahvaline vâkıf olan bir kimse, saray hükümetinin istinat ettiği *(dayandığı)* desiseleri *(hileleri)* veliaht ile bilcümle saltanat hanedanı azalarına tamamen mahpus bir halde bulundurmalarından dolayı birgün ihraz edecekleri *(kazanacakları)* yüksek mevki için lâzım olan talim ve terbiyeyi iktisap edemedikleri *(elde edemedikleri)* nazar-ı dikkate alınacak olursa, her iki hükümet usulünü yekdiğeriyle mukayese edip *(kıyaslayıp)*, meşrutiyetin herhalde istibdat *(despotluk)* idaresinden daha ziyade vatanı tahlis etmeye *(kurtarmaya)* kabiliyeti olduğunu tasdik edeceğine şüphe yoktur." Diyordu.

Mahmut Şevket Paşa, bu düşüncesinde çok haklı idi. 10 Temmuz gününden beri şımaran, hürriyet ve meşrutiyetin manasını kendi telâkkilerine *(anlayışlarına)* uydurarak koca bir halk zümresini bir anda yumuşaklıkla susturmak mümkün değildi. Nitekim idare-i örfiyeler, divan-ı harpler bile matlup olan *(istenilen)* sükûneti temin edemiyorlardı. Bir taraftan muhalifler perde arkasından cemiyete sopa sallarlarken, diğer taraftan da cemiyetin sinesinde aykırı cereyanlar baş gösteriyordu.[16]

Cemiyete mensup zabitlerin mümtaz mülkiye memuriyetlerinde kullanılması, yeni ihtiraslara yol açmıştı. Bu da, Mahmut Şevket Paşa'da birtakım endişeler uyandırmaya başlamıştı. Hâlbuki onun başlıca dü-

16- Miralay Sadık Bey vesaire. Z.Ş.

şüncesi, orduyu siyasetten ayırmak ve esaslı bir ıslahata muvaffak olmaktı. Fakat merkez-i umumi, Mahmut Şevket Paşa'nın bu düşüncesinden çok uzaktı. Orada, onun fikrini münakaşa edenler:

— Mümkün değil... Ordu, cemiyetten ayrılamaz ve cemiyeti alâkadar eden siyasi cereyanlara karşı bitaraf davranamaz. Cemiyetin yegâne istinatgâhı olan kuvvet, ancak ordudur, diyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa'nın düşüncesiyle merkez-i umuminin fikri kısa bir zaman zarfında bir münakaşa halini aldı. Hatta merkez-i umumiye mensup bazı kimseler tarafından âdeta Mahmut Şevket Paşa'nın hüsnüniyeti hakkında şüpheler gösterilmeye başladı.

Meselâ, merkez-i umumi erkânından Doktor Bahaettin Şakir Bey, Üsküdar Kulübü'nde bir konferans verdi. Bu meseleden bahsetti. Basit düşünceli dinleyicileri arasında, âdeta bir cereyan husule getirdi.

Mahmut Şevket Paşa bunu haber alınca, son derecede müteessir oldu. Bahaettin Şakir Bey'i, Harbiye Nezareti'ndeki Hareket Ordusu karargâhına getirterek bu mesele hakkında kendisiyle uzun uzadıya münakaşada bulundu. Bu münakaşa, tabiidir ki, merkez-i umumiye intikal etti. Normal düşünceler tarafından, Mahmut Şevket Paşa'ya hak verildi. Fakat kendisine karşı hâsıl olan şüphe, bir türlü silinemedi.

O sırada Miralay *(Albay)* Sadık Bey sık sık Mahmut Şevket Paşa'yı ziyaret ediyordu. Ve aynı zamanda – meşrutiyetten evvel Manastır Kulübü'ne mensup olan – bazı zabitanı da evine toplayarak merkez-i umumi

aleyhinde münakaşalara girişiyordu.

Bu vaziyet, derhal merkez-i umuminin nazar-ı dikkatini celbetti *(çekti)*:

— Hah... İşte, Mahmut Şevket Paşa bir askeri parti hazırlıyor. Günün birinde cemiyetten ayrılacak. O zaman bizi, bir tarafa atacak. Kendisi, hakiki bir diktatör olacak, denildi.

Hâlbuki Mahmut Şevket Paşa, merkez-i umuminin yüz vermediği Miralay Sadık Bey'in teessürünü tadil etmek *(yok etmek)* için onu hoş tutuyor ve bu suretle cemiyetin asli erkânı arasında zuhur etmesi *(çıkması)* muhtemel olan makûs *(ters)* bir cereyanın önüne geçmek istiyordu. Mahmut Şevket Paşa, bununla da kalmamıştı. Sadık Bey'in etrafına toplanan zabitlerin adedi nazar-ı dikkatini celbedecek *(çekecek)* dereceyi bulunca, bu vaziyeti cemiyet için tehlikeli görerek:

— Aman, bu adama karşı soğuk muamele etmeyiniz. Cemiyet arasında bir ayrılık çıkarsa, vahim neticelere dayanır, diye, merkez-i umumiye haber yollamıştı.

Mahmut Şevket Paşa'nın gönderdiği bu haber, merkez-i umumi azalarından bazıları üzerinde iyi bir tesir husule getirmedi. Hatta Hareket Ordusu kumandanının hüsn-ü niyetinden şüphe edildi. Fakat sükûnetle düşünen bazı azalar tarafından Mahmut Şevket Paşa'ya hak verildi. Sadık Bey, merkez-i umumi ile çalışmak üzere, tatlılıkla Selânik'e gönderildi.

Görülüyor ki, cemiyet erkânı, Mahmut Şevket Paşa'ya kanunların fevkinde *(üstünde)* bir kudret ve

salâhiyet *(yetki)* vermekle beraber, ona karşı tam manasıyla emin bir vaziyette değillerdi.

Dâhili ve harici hâdiselerin birbirini takip etmesi yüzünden işler iyi gitmiyordu. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, memlekette hükümran olan kuvvetler arasında bir ahenk ve tevazün *(denge)* husule getiremiyordu.

Mahmut Şevket Paşa, bu vaziyetten müteessirdi. Evvelce, askerlikten başka hiçbir şeyle meşgul olmamaya karar verdiği halde, yavaş yavaş fikrini değiştirmişti. Artık, dâhili ve harici siyasete de karışmak lüzumunu hissetmişti. Mamafih *(bununla birlikte)* gene ilk düşüncesinin üzerinde duruyordu. Bütün bu bozuk işleri, ancak kuvvetli bir ordunun düzelteceğine kanaat besliyordu.

Hareket Ordusu kumandanı unvanının, artık hiçbir manası kalmamıştı. Mahmut Şevket Paşa, maksadına daha kısa yoldan vasıl olmak *(ulaşmak)* için bu lüzumsuz unvanı bir tarafa attı. Doğrudan doğruya, I. II. III. Ordu Müfettişi Umumisi unvanını aldı. Tasarladığı ıslahat *(iyileştirme)* planını tatbike başladı.

Ordunun siyasetten ayrılmasına taraftar olan birçok ağır başlı zevat, paşanın fiilen giriştiği bu işten büyük bir memnuniyet duyuyorlardı. Fakat bu ıslahat işleri biraz yoluna girip de Mahmut Şevket Paşa siyasete taallûk eden *(alakalı)* meselelere temas eder etmez, gene bir takım tenkitler başladı.

Uzun müddet Kosova Valiliği'nde bulunmuş olan Mahmut Şevket Paşa'nın Arnavutluk'ta takip edilmesi lazım gelen idare sistemini pek yanlış buluyorlar, aynı

zamanda harici siyasette de Yunanlılara ehemmiyet vermeyişini, devlet hesabına zararlı görüyorlardı.

En salahiyetli makam sahipleri, bu meseleler etrafında Mahmut Şevket Paşa ile münakaşalara girişiyorlar... Yunanlılarla hâsıl olacak yakınlığın faydalarını izah ediyorlardı. Fakat bütün bu sözlere karşı omuzlarını silken Mahmut Şevket Paşa'dan:

— Ben şimdi, Sırplarla Bulgarları birbirlerinden ayırmak ve Sırpları kazanmakla meşgulüm, cevabını alıyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu gibi düşünceleri ve hareketleri, hoşa gitmiyordu. Ancak kabineye dâhil olmadığı için hareketlerinden hükümete hiçbir mesuliyet terettüp etmiyordu *(düşmüyordu)*. Bunun için de, dedikodulara pek fazla ehemmiyet verilmiyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın şahsi muvazenesi *(dengesi)* çok iyi temin etmişti. Sadrazam Hilmi Paşa ile dostane bir münasebet tesis eylemişti. Bir taraftan orduya, diğer taraftan sadrazama istinat ettiği *(dayandığı)* için, mevkiinin hiçbir kuvvetin tesiriyle sarsılmayacağına emindi. Bu emniyet, Mahmut Şevket Paşa'nın nefsine itimadını artırıyordu ve faydalı telâkki ettiği meselelerde kanuni salâhiyetini tecavüz etmekten de *(yetkilerini aşmaktan da)* çekinmiyordu.

Meselâ, Sultan Hamid Selânik'e gönderildikten sonra Yıldız Sarayı'nda taharriyat *(araştırma)* icra edilmiş; nakit olarak 1.600.000 altın lira ele geçirilmiştir. Mahmut Şevket Paşa bu parayı doğruca Harbiye Nezareti kasalarına naklettirdi.

Maliye Nazırı Rifat Bey, meşrutiyetin usul ve kanunlarına göre, bu paranın evvel emirde umumi bütçeye ithali ve maliye kasalarına irsali *(gönderilmesi)* lazım geldiğine dair Mahmut Şevket Paşa'ya birkaç tezkere gönderdi. Parayı istedi. Fakat Mahmut Şevket Paşa bu müracaatlara ehemmiyet vermedi.

Nihayet, Maliye Nazırı salâhiyetini *(yetkilerini)* kullandı. Kanun mucibince *(gereğince)* paraların derhal maliye veznesine gönderilmesi için Sadrazam Hilmi Paşa'ya bir tezkere yolladı. Hilmi Paşa, bu işe müdahaleden çekindi. Hatta Mahmut Şevket Paşa ile bir ihtilâf çıkmaması için kabine azalarına da bitaraf kalmalarını tavsiye etti. Maliye nazırının tezkeresini Mebusan Meclisi'ne gönderdi. Mecliste derhal meselenin lehinde ve aleyhinde bir takım dedikodular baş gösterdi. Fakat müzakere günü meclis koridorlarında Mahmut Şevket Paşa'nın mahmuz şıkırtıları duyulur duyulmaz, bütün tenkit ve itiraz sadaları susuverdi. Cereyan eden müzakere, maliye nazırının aleyhine neticelendi. Rifat Bey, kendisini vicdan mesuliyetinden kurtarmak için, derhal istifa etti.

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, matlup olan *(istenilen)* muvaffakiyeti gösterememişti. Birbirini takip eden dâhili ve harici gaileleri teskin edememişti. Buna binaen İttihatçılar sadaret mevkiinde bir değişiklik yapmaya lüzum görmüşler, bunun için de Roma sefiri Hakkı Bey'i seçmişlerdi.

Hakkı Bey Roma'dan geldi. Hilmi Paşa istifa ettirildi. Sultan Reşad tarafından Hakkı Bey'in uhdesine *(sorumluluğuna)* vezaret rütbesiyle sadaret tevcih olunarak

(verilerek) yeni kabinenin teşkiline memur edildi.

Hakkı Paşa'nın 1325 senesi Kanun-i evvelinin 30. (7 Ocak 1910) günü teşkil ettiği kabinede, Mahmut Şevket Paşa da vardı. Hareket Ordusu kumandanlığı ile temayüz eden *(sivrilen)* Mahmut Şevket Paşa, ordu müfettişliğinde başlamış olduğu askeri ıslahatı daha geniş mikyasta *(ölçüde)* tatbik edebilmek için bu vazifeyi üzerine almıştı.

Bu sırada Harbiye Nezareti cidden ehemmiyet kesbetmişti *(kazanmıştı)*. Çünkü Arnavutluk'ta ve Arabistan'da artık açıktan açığa isyan hareketleri baş göstermişti. Bu hareketlerin önüne geçebilmek için Harbiye Nezareti makamına büyük enerji sahibi mühim bir şahsiyetin gelmesi elzemdi. Bu da ancak, Mahmut Şevket Paşa olabilirdi.

1326 (1910) senesi, kanlı hâdiselerle başlamış, Rumeli'de ve Arabistan'da gizli gizli hazırlanan isyan hareketlerinin esrar perdesi birden bire açılmıştı. Bilhassa İpek'te patlayan iki el silah, Arnavutluk İsyanının korkunç bir parolası halini almıştı.

Mart'ın 22. Cumartesi gecesiydi. İpek mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye ve Harbiye Nezaretlerine şifreli iki telgraf geldi. Bu telgraflara nazaran İpek'te hiç beklenilmeyen bir hâdise zuhur etmiş *(çıkmış)*, ilk isyan emaresi *(belirtisi)* baş göstermişti.

Hâdise, mühimdi. Cuma günü İpek mutasarrıfı, erkân-ı harbiye binbaşılarından - ve İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânından - İsmail Hakkı Bey, yanında VII. Alay Kumandanı Rüştü Bey olduğu halde memleketin eşrafından bazı dostlarını ziyarete gitmiş. Avdet

ederken *(dönerken)*, tam dört yol ağzına gelince, birden bire patlayan iki silahla, Rüştü Bey kanlar içinde yere serilmişti. Aynı zamanda kurşunların biri de mutasarrıfa isabet ederek onun da yaralanmasına sebebiyet vermişti.

Katil, derhal halk arasına karışmıştı. Şiddetli araştırmalara rağmen, bulunamamıştı. Asıl dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, katilin aranmaya başlanması üzerine, ahali arasında da hükümete karşı âdeta husumet eserleri başlamıştı. Bu katilin, Abbas oğlu Yaşar isminde bir Arnavut olduğu anlaşılmasına rağmen, bu adam ortaya çıkarılmamıştı.

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, bu kanlı vakanın haberini alır almaz derhal Nezaret Dairesi'nin telgrafhanesine gitti. Yaralı olan İpek Mutasarrıfı İsmail Hakkı Bey'i makine başına celbetti *(çağırdı)*. Onu kısaca bir isticvaptan *(sorgudan)* geçirdikten sonra, şu emri verdi:

— Derhal idare-i örfiye *(sıkıyönetim)* ilan ediniz. Katili, behemehâl *(mutlaka)* ele geçiriniz. Size, kâfi *(yeterli)* derecede kuvvet gönderiyorum.

Fakat Mahmut Şevket Paşa bu emri verirken, İpek cinayetinden daha korkunç bir hâdisenin haberi geldi.

Bu habere nazaran, gene Mart'ın 22. Cumartesi günü, Priştine civarında Lap Kolu denilen köylerin ahalisinden iki bin kadar silahlı Arnavut, Plâva mevkiinde toplanmıştı. Bunlar, Kulak cihetindeki yolları tutmuşlar, hükümeti tehdide başlamışlardı. Artık bu hareket, aşikâr bir surette hükümete karşı fiilen isyan-

dı.

Mevzumuzun haricinde olduğu için, bu isyan hareketlerinin tafsilâtına *(ayrıntısına)* girişmeyeceğiz. Sadece, bu hareketler karşısında Mahmut Şevket Paşa'nın aldığı vaziyetlere temasla iktifa eyleyeceğiz *(yetineceğiz)*.

Tabiidir ki hükümet, âsileri tedibe *(yola getirmeye)* karar verdi. Derhal Kosova Kuvva-i Mürettebesi namıyla seyyar bir kuvvet teşkil edildi. Şevket Turgut Paşa bu kuvvetin başına geçirildi. Tenkil *(sindirme)* işine girişildi.

Mahmut Şevket Paşa, Arnavutluk'ta takip edilecek bir dehşet siyaseti ile isyanın bastırılacağını ümit ediyordu. Diğer devlet erkânı da aynı kanaati besliyordu. Fakat isyan eden, yalnız Arnavutlar değildi. Havran ve Kerek'te de idaresizlik yüzünden isyanlar zuhur etmekle *(çıkmakla)* beraber, bilhassa Yemen'deki vaziyet son derecede vahamet kesbetmişti *(tehlike kazanmıştı)*. Aynı zamanda bunlara, Tehâme'de de Seyyit İdris'in isyanı inzimam eylemişti *(eklenmişti)*.

Hükümet, yanlış bir siyaset takip ediyordu. İsyanların mahiyetlerine nazaran tedbirler almak lâzım gelirken, dehşet siyasetinden medet umuluyordu. Vaziyet, büyük bir ciddiyet ve ehemmiyet kesbetmişti *(kazanmıştı)*.

Şimal-i *(Kuzey)* Arnavutluk da harekete geçmişti. Priştine'den sonra Yakova, Volçetrin, Firzovik ahalisi de kâmilen *(tamamen)* âsilere iştirak eylemişti. Bayramsur vesaire gibi nüfuzlu Arnavut reisleri ortaya atılmışlar, muhtelif müsademelerde tedip kuvvetlerini boz-

muşlar ve nihayet Kaçanik Boğazı'nda toplanmışlardı.

Bu işlerle alâkadar olanlar, ikiye ayrılmışlardı. Bir kısmı, artık tedhiş *(yıldırma)* siyasetinden vazgeçilerek daha makul tedbirlerle isyanın önüne geçmek lüzumunu tavsiye ediyorlardı. İkinci kısım ise, takip edilen şiddet politikasının son hadde kadar çıkarılmasına taraftar görünüyorlardı.

Bu ikinci zihniyetin başında, Mahmut Şevket Paşa bulunuyordu.

— Ben, Arnavutları bilirim. Bu iş, dayaksız bitmez, diyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu fikre saplanıp kalması birçok dedikodulara sebep oluyordu. Onun Kosova Valiliği esnasında bazı Arnavut reislerinden dilgir *(kırgın)* olduğundan bahsediliyor:

— İşte... Mahmut Şevket Paşa, eline geçen fırsattan istifade ediyor. Arnavutlardan intikam alıyor, deniliyordu.

Babıâli'de hararetli bir Vükelâ Meclisi akdedildi. Cereyan eden münakaşa ve müzakere neticesinde, bizzat Mahmut Şevket Paşa'nın Kaçanik Boğazı'na giderek yerinde tedbirler almasına karar verildi.

Mahmut Şevket Paşa, bu karar üzerine İstanbul'dan hareket etti. Selanik'e gitti. Orada, erkân-ı harp binbaşılarından Mustafa Kemal Bey[17] ile genç erkân-ı harplerden Aziz Samih, Bursalı Bahaeddin, Cafer Tayyar ve Nuri Beylerden mürekkep bir erkân-ı harbiye heyeti

17- Ebedi şefimiz Atatürk. Z.Ş.

teşkil etti. Bunları, müşavir sıfatıyla maiyetine alarak doğruca Üsküp'e gitti. Mahmut Şevket Paşa, iki gün kadar Üsküp'te kaldı. Âsilerin son vaziyetleri hakkında malûmat aldı. Sonra, Firzovik'e giderek kumandanları orada topladı. Bu toplantıda, tedip kuvvetleri kumandanı Şevket Turgut Paşa ile Kaçanik'teki Arnavutların baskınına uğrayan erkân-ı harp livası Esad Paşa, Osman Paşa, liva kumandanlarından Hasan Tahsin Bey, Kosova Valisi Mazhar Bey de vardı.

Burada, âdeta bir harp meclisi akdedildi. Âsilerin umumi şekilde tedipleri *(yola getirilmeleri)* için bir plan tanzimi lâzım geldi. Mahmut Şevket Paşa bu planın tanzimini, Selânik'ten getirdiği erkân-ı harbiye heyetine tevdi etti *(verdi)*. Heyet, müzakereye girişti. Mustafa Kemal Bey'in teklif ve mütalaaları kabul edildi. Yapılan plan, Mahmut Şevket Paşa'ya verildi.

Mustafa Kemal Bey'in bu planı askerlik noktasından gayet metin esaslara dayanmakla beraber son derecede makul ve âdilâne idare meselelerine de temas ediyordu. Mustafa Kemal Bey, bilhassa istikbali nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alıyordu. Komşu devletlerle Arnavutluk'un vaziyet ve münasebetlerini göstererek Arnavut milletinin lüzumsuz yere hırpalanmasında hiç mana ve fayda olmadığını ileri sürüyordu.

Mustafa Kemal Bey'in planı, Mahmut Şevket Paşa'nın düşüncelerine uygun değildi. Fakat artık hakikati pek yakından gördüğü için bu planı münakaşasız bir surette kabul ve tatbikini emretti.

Aradan yirmi dört saat geçmeden, vaziyette salâh

(iyileşme) eserleri belirdi. Muhtelif noktalarda, âsi kuvvetlerinin etrafı çevrildi. Kan dökülmeden birçok âsiler silahlarını teslim etti. O sırada Çirnova Boğazı daha hâlâ âsilerin elinde bulunuyordu. Ve şiddetle mukavemet gösteriyordu. Altı tabur piyade ile Doğla tepelerinde bekleyen liva *(tugay)* kumandanı Hasan Tahsin Bey, boğazı geçmek ve âsileri püskürtmek istemişti. Fakat vaziyeti buna müsait görememişti.

Bu sırada Mahmut Şevket Paşa, erkân-ı harbiye heyeti ile Firzovik'teki Çirnal Ova'da *(Çirnova)* bulunan âsilerin vaziyetini tetkik etmek istedi.

Mustafa Kemal Bey, hem âsilere en yakın bulunan kıtaları teftişten geçirmek ve hem de Çirnal Ova'nın vaziyetini daha yakından görmek için Mahmut Şevket Paşa'yı ileri harekete teşvik etti. Teklif pek korkunç ve cüretkârane idi. Lâkin âsilerin üzerinde de o nispette büyük bir tesir husule getirecekti.

Mahmut Şevket Paşa, Mustafa Kemal Bey'in bu tehlikeli teklifini kabul etti. Yanında, Mustafa Kemal Bey ile Yüzbaşı Nuri,[18] yaver Mülazım İsmail Hakkı Beyler[19] olduğu halde, ileri doğru hareket etti. O civardaki kıtaları teftiş etti. Sonra Çirnal Ova'nın yalçın kayalı geçitlerine dalarak âsilerin işgal ettiği mıntıkaya girdi.

On dokuz atlıdan ibaret olan bu asker kafilesi sarp ve çetin patikalardan cesurane bir eda ile ilerlerken binlerce âsi pusu tuttukları kayaların arkalarından fırlamışlardı. Önlerinde pervasızca geçen bu atlılara hayretle bakıyorlardı.

18- Cumhuriyet mebuslarından Kütahya Mebusu Nuri Conker. Z.Ş.
19- Osmanlı mebuslarından Sinop Mebusu İsmail Hakkı Bey. Z.Ş.

Artık, askerliğin aşk ve imanı galebe çalmıştı. Âsiler, akıl ve hayallerine sığdıramadıkları bu cüretkârane hareket karşısında donakalmışlardı. Ve bu harekete bakarak etraflarının tamamıyla asker tarafından çevrildiğini sanmışlardı. Alelâde bir gösterişten başka bir şey olmayan bu hareket, derhal matlup olan *(istenilen)* neticeyi verdi. Henüz silahlarını teslim etmeyen âsilerden mühim bir kısmı, yalçın kayalar arasında ancak kendilerine malûm olan yollardan savuşuvermişlerdi.

Mahmut Şevket Paşa'nın Arnavutluk'a giderek askeri kuvvetlerin başına geçmesi, çok mühim bir fayda temin etmişti. Kendisinin de Mebusan Meclisinde söylediği gibi, yüz tabur askerle başlayan hareketin neticesinde isyan ateşleri sönüvermişti. Lâkin bu, muvakkatti *(geçiciydi)*. Ateş, tamamıyla sönmemişti. Yalnız küllenmişti.

Mahmut Şevket Paşa, icraatının neticesinden memnun görünüyordu. Arnavut köylerini dolaşıyor, halkı bir araya topluyor, onlara nutuklar veriyordu. Bilhassa İslâm Arnavutlara halifeden, ona itaatten bahsederek bu sihirli sözlerle gönüllerini avlamaya çalışıyordu.

Arnavutlar, vakıâ Mahmut Şevket Paşa'nın ayetler ve hadislerle karışık nutuklarını derin bir sükût içinde dinliyorlardı. Fakat hareketlerine nedamet ettiklerine *(pişman olduklarına)* dair de hiçbir eser göstermiyorlardı.

İsyanlar, yarım tedbirlerle bastırılmıştı. Fakat bunların hâsıl ettiği huzursuzluk yüzünden de, memleketin her tarafında bir hoşnutsuzluk başlamıştı.

İstanbul ve havalisinde, idare-i örfiye *(sıkıyönetim)* devam edip gidiyordu. Bu da halkı, son derece sinir-

lendiriyordu. Divan-ı harplerin gösterdikleri şiddetler bile halkın gizli hiddetini teskin edemiyordu.

Hakkı Paşa kabinesi, tam manasıyla acz içinde kalmıştı. Her tarafta hüküm süren anarşinin bir türlü önünü alamamıştı. Resmi dairelerde, çatır çatır kasalar kırılıyor, her gece birkaç cinayet vukua geliyordu. Ücra mahallelerde ve yangın yerlerinde bağırta bağırta adamlar soyuluyordu. Ve bütün bunlar, hükümetin zararına kaydolunuyordu. Hükümet ise, belli başlı Mahmut Şevket Paşa'ya dayanıyordu.

Memlekette idare-i örfiye *(sıkıyönetim)* hâkim olduğu için en âdi zabıta vakalarına bile asker müdahale ediyor, bu da Mahmut Şevket Paşa'nın aleyhinde birçok dedikodulara sebebiyet veriyordu.

31 Mart Vakası'nın şiddetli tedip *(yola getirme)* hareketlerine rağmen, muhalifler de artık baş kaldırmaya başlamışlardı. Hükümeti alenen tenkit etmekten çekinmiyorlardı.

Muhaliflerden Sada-yı Millet Gazetesi muharriri Ahmet Samim yaptığı neşriyat *(yayın)* yüzünden güpegündüz Bahçekapı'da katledilmişti. Bu korkunç hareket bile, muhalefetin önüne geçemedi.

Bütün bu hâdisat arasında Mahmut Şevket Paşa bocalayıp duruyordu. Bir taraftan askeri ıslahat ile meşgul olurken, diğer taraftan da Almanya ve Fransa'da seyahatler icra ediyordu.

1326 (1910) senesinde Almanya'da büyük manevralar icra edilecekti. Almanya İmparatoru, Osmanlı hükümetine bir cemile olmak üzere bu manevralara

Mahmut Şevket Paşa'yı da davet etti. Fakat bu zeki zat, Fransızları kuşkulandırmak istemedi. Manevralardan sonra Fransa'ya geçti. Oradaki harp sanayii fabrikalarını ziyaret etti.

Mahmut Şevket Paşa, her iki memlekette de hürmetler, iltifatlar ve alkışlarla karşılandı. Almanya ve Fransa'dan en yüksek rütbeli nişanlar aldı. Bu şerefli seyahatten döndüğü zaman da, İttihatçılar tarafından kendisine parlak bir istikbal *(karşılama)* merasimi yapıldı.

Muhalifler, Mahmut Şevket Paşa'nın nail olduğu ikbal mevkiini bir türlü çekemiyorlar, onun her hareketini türlü türlü tefsir ederek halka dedikodu sermayesi veriyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa, Sultan Reşad'a karşı şahsi ve samimi bir hürmet besliyordu ve zamanın nezaketini nazar-ı dikkate alarak onun hiçbir şeyden kırılıp incinmesini istemiyordu.

Padişahın üç oğlundan ikisi pek yaramazdı. Bunlar, babaları hükümdar olur olmaz, son derecede şımarmışlardı. Saraydaki dairelerinde, zevklerini tatmin eden düşüncelerle genç ve dilber kadınlar olduğu halde, bunları kâfi görmüyorlar, zevklerini hariçte arıyorlar, ekseriya Beyoğlu'nun en süfli umumhanelerine kadar giderek içki içip çalgı çaldırıyorlar, bu hareketleriyle saltanat hanedanının şeref ve haysiyetini payimal ediyorlar *(ayaklar altına alıyorlar)*, bilhassa ecnebiler arasında çok fena dedikodulara sebebiyet veriyorlardı.

Sultan Reşad'ın ilk ser-yaveri olan Remzi Bey, bazı

zevatın tavsiye ve ısrarıyla bu vaziyeti Sultan Reşad'a bildirdi. Padişah oğullarıyla yüz göz olmak istemedi. Ser-yaver Remzi Bey'e:

— Git, Mahmut Şevket Paşa'ya söyle. Çapkınları biraz sıkıştırıversin, dedi.

Seryaver Remzi Bey, padişahın bu iradesini *(buyruğunu)* yerine getirmek için Mahmut Şevket Paşa'ya gitti. İradeyi aynen tebliğ etti. Fakat Mahmut Şevket Paşa:

— Ben hiçbir zaman baba ile oğulların arasına giremem. Zat-ı şahaneye ait olan bir vazifeyi ifa etmekle kendilerine karşı hürmetsizlik gösteremem. Şehzadeleri, siz münasip bir lisan ile ikaz ediniz, diye cevap vermekle iktifa etti *(yetindi)*.

Sultan Reşad; Mahmut Şevket Paşa'yı çok takdir etmekle beraber, kendisinden adeta çekinirdi. Biraderi Sultan Hamid'in hal'inde *(tahttan indirilmesinde)* mühim rol oynamış olan bu zata karşı adeta ihtiraz *(sakınma)* gösterirdi. Mamafih müteaddit *(birçok)* vesilelerle kendisini taltif etmekte de *(ödüllendirmekte de)* gecikmedi. Evvelâ yaver-i ekremlik *(padişah yaveri)* payesi verdi. Sonra da – harbiye nazırlığına zamime *(ilave)* olmak üzere – Ayan azalığına tayinini ve biraderinin de hünkâr yaverliği silkine *(sırasına)* ithalini istedi.

Mahmut Şevket Paşa, padişahın bu arzusuna minnettarlığını beyan etmekle beraber:

— Şayet günün birinde harbiye nazırlığından ayrılırsam, zat-ı şahanenin yaver-i ekremi olduğum için, iltica edeceğim *(sığınacağım)* yer, saray-ı hümayundur.

Böyle yüksek bir ilticagâhım olduktan sonra, Ayan âzalığına ne ihtiyacım var? Biraderim hünkâr yaverliğine gelince, zat-ı şahanenin lütufkârlığına teşekkür ederim. Ancak şu var ki halk, işin aslını bilmez. Biraderimin yaverliğini, zat-ı şahanenin arzusuna değil, benim harbiye nazırlığımdan istifade ederek yaptırdığıma hükmederler. Böyle hükümlere maruz kalmak istemem, diye cevap verdi.

Mahmut Şevket Paşa, bir hayli zamandan beri uğraştığı askeri ıslahatın semeresini görmek, dost ve düşmanlara da göstermek istedi. Seyyidler Ovası'nda, yüz bin askerin iştirak edeceği büyük manevra tertip etti.

Bu manevrada, bütün hükümet erkânı ile beraber Sultan Reşad da bulundu. Ve günlerce devam eden bu büyük manevra, tam bir muvaffakiyetle hitam *(son)* buldu.

Fakat manevraya iştirak eden askerler arasında kolera zuhur etti. Sarf edilen gayretlere rağmen, hastalığın çarçabuk önüne geçilemedi. Manevrayı müteakip yerlerine dağılan askerler, hastalığın mikroplarını taşıdılar. Rumeli ve Anadolu'nun birçok yerlerine bulaştırdılar. Binlerce insanın ölümüne sebep oldular.

Manevranın muvaffakiyeti neticesi, bu meş'um *(uğursuz)* hâdise ile derhal sıfır derecesine iniverdi. Mahmut Şevket Paşa'nın sarf ettiği bütün gayretler, boşuna gitti. Hastalığın hakiki sebepleri aranmadı. Mahmut Şevket Paşa, çok ağır ithamlar altında kaldı. Ve bu yüzden halkın kalbinde ona karşı – haksız olarak – bir hoşnutsuzluk uyandı.

Bu meseleyi, muhalifler de parmaklarına dolamışlardı. Büyük bir hüsn-ü niyetle, millete ordusunun vasıl olduğu *(ulaştığı)* terakki derecesini göstermek isteyen zavallı Mahmut Şevket Paşa aleyhinde söylenmedik söz bırakmıyorlardı.

Muhalefet, artık bütün şiddetiyle şahlanmıştı. Muhalifler, hükümeti devirmek için muhtelif vasıtalara teşebbüs ediyorlardı. Doktor Rıza Nur tarafından cemiyet-i hafiyeler teşkil olunuyor, Gümülcineli İsmail en azılı muhaliflerden mürekkep bir fırka *(parti)* kuruyor, muhalifler tarafından her gün bir gazete çıkarılarak hükümet şiddetle tenkit ediliyordu.

Bu tenkitlerin bazıları, haksız değildi. Fakat meseleyi post kavgasına dökenler, en ehemmiyetsiz hâdiseleri büyüterek hükümet erkânına şiddetle hücum etmektedirler.

O sırada bir hâdise vukua geldi. Yıldız Sarayı'ndan Babıâli'ye gelen Mahmut Şevket Paşa'nın otomobili, Tophane'nin önünde bir mütekait *(emekli)* zabit çiğnedi. Bu vaka, artık Mahmut Şevket Paşa'ya en ağır hücumların icrasına vesile teşkil etti.

Bu şartlar altında devlet erkânının iş görmelerine imkân görülmüyordu. En ehemmiyetsiz sebeplerle hükümetin şeref ve haysiyetini payimal eden *(ayaklar altına alan)* muhalifleri susturmak icap ediyordu.

Hükümet, divan-ı harplerin biraz daha şiddetle hareketini tensip etti *(uygun gördü)*. Her gün çıkan ve bilhassa muhalif gazetelerin sahip ve muharrirlerinden bazıları tevkif edildi. Bekirağa Bölüğü'nde bir hayli

mevkuf *(tutuklu)* birikti.

Tabiidir ki divan-ı harbin mevkufları, bunlardan ibaret değildi. İdare-i örfiye *(sıkıyönetim)* kanununa aykırı hareket edenlerden birçok kimseler de Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmişlerdi.

Divan-ı harpler, bunların muhakemelerini bitiremiyorlardı. Alâkadarlar da, divan-ı harp hapishanesi olan Bekirağa Bölüğü'ndeki izdihamdan şikâyet ediyorlardı. Vaziyet Mahmut Şevket Paşa'ya bildirildi. Yeniden bir iki divan-ı harp kurulması istenildi. Fakat Mahmut Şevket Paşa, yeniden divan-ı harpler teşkilini hem idare ve hem siyaset noktasından muvafık görmedi:

— Hafif kabahatli olan adi mevkuflara on beşer sopa atın, koyuverin, diye emir verdi.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu emirle, divan-ı harp hapishanesine – resmen – sopa girmiş oluyordu. Ve zabıta cürümlerinden dolayı mevkuf bulunan haşerata da bundan daha muvafık ceza yoktu. Fakat bu idari ceza harice akseder etmez, muhaliflerin eline yeni bir hücum vesilesi geçti. Aynı çatı altında bulunan siyasi mevkuflara da dayak atılması iddialarına girişildi.

Bu iddiaların münakaşası devam ederken, Ramazan ayı geldi. Tam Ramazanın beşinci günü idi. Şimdiki Emniyet Sandığı binasının karşısına tesadüf eden medreseden acı acı bir feryat yükseldi. O civarda bulunanlar, medreseye koştular. Fakat şu çirkin bir manzarayla karşılaştılar: Medresede bir yobaz ikamet ediyordu. Ve bunun esrarengiz halleri, bütün komşu-

larını şüphelendiriyordu. Şimdi bu yobaz henüz çocuk sayılacak bir genci yerlerde yuvarlıyordu. Nefret edilecek derecede iğrenç bir vaziyette çocuğu hırpalıyordu.

Medreseye girenler, evvelâ gördükleri tüyler ürpertici manzara karşısında donup kaldılar. Sonra, çocuğu kurtarmak için yobazın üzerine atladılar. Artık tamamıyla hayvanlaşmış olan bu sarhoş herifi çocuktan ayırmak için bir hayli uğraştılar.

Vaka, derhal zabıtaya aksetti. Yobaz, tevkif edildi. Şahitlerle beraber, derhal divan-ı harbe gönderildi. Vaka, o kadar ender tesadüf edilen bir şenaatti ki *(alçaklıktı ki)*, Mahmut Şevket Paşa'ya haber verildi.

Pek dindar ve ahlaki meselelerde son derece taassupkâr olan Mahmut Şevket Paşa, son derecede hiddetlendi. Medrese hocası sıfatını taşıyan o adamın mübarek Ramazan gününde sarhoş olarak irtikâp ettiği *(işlediği)* iğrenç fazahatin *(alçaklığın)* emsaline ibret olması için:

— Mel'un herife, yüz sopa vurun, diye emir verdi. Hiç şüphesiz ki, bu ceza pek yerinde idi.

Herif, tabip tarafından muayene edildi. Yüz sopaya tahammülü olduğuna dair rapor verildi. Mahmut Şevket Paşa'nın emri de yerine getirildi.

Bu müthiş dayak hâdisesinin Bekirağa Bölüğü'nden yayıla yayıla harice intişar ettiği *(yayıldığı)* esnada, Mahmut Şevket Paşa'yı vesair asayiş ile alâkadar olanların sinirlerini harekete getirecek derecede mühim bir vaka daha zuhura geldi. Şöyle ki:

Ramazanın sekizinci veyahut onuncu gecesiydi.

Şehzadebaşı'nın en kalabalık bir zamanında, birden bire Vefa tarafından bando mızıka sesi işitildi. Biraz sonra da önünde bir askeri bando olan silahlı bir tabur asker, o sımsıkı kalabalığı yara yara Beyazıt tarafına doğru geçti.

O gün, hiçbir sayılı gün değildi. Buna binaen gecenin o vaktinde, önünde bando bulunan bir tabur askerin – Harbiye Nezareti'nin bulunduğu – Beyazıt'a doğru gitmesi birçok kimselerin nazar-ı dikkatini celbetti *(çekti)*.

Derhal bir meraklı kitlesi belirdi. Bunların arasında bir hayli sarıklılar da mevcuttu. Yollarda bunlara iltihak edenlere bir kat daha kalabalıklaşan bu kafile, Beyazıt Meydanı'na kadar geldi.

Emniyet-i Umumiye Müdürü Miralay *(Albay)* Galip Bey o sırada, Beyazıt Meydanı'na nazır olan dairesinde bulunuyordu. Mızıkayı ve hatta mızıkanın ahengine karışan tekbir seslerini duydu. Buna hiçbir mana verememekle beraber, ihtiyaten hemen Merkez Kumandanlığı'na adamlar koştular. Ve dairede mevcut olan bütün polislerle de, kafileyi takip ettirmeye mecbur oldu. O sırada kafile, Beyazıt Meydanı'nı geçmiş, Divanyolu'na doğru ilerliyordu.

Merkez Kumandanlığı'ndan inzibat, zabit ve memurlar yetiştiler. Polislerle birleştiler. Evvelâ, derhal halkı askerlerde tecrit ettiler. Bandonun ahengini kestiler. Tabur kumandanını tevkif ettiler. Askerleri kışlalarına gönderdiler. Tabur kumandanını Merkez Kumandanlığı'na götürerek isticvaba *(sorguya)* girişti-

ler. Kumandan, sorulan suallere şu kısa cevabı verdi:

— Bu suretle hareketten, hiçbir maksadım yok. Canım böyle istedi, böyle yaptım, dedi.

Bu cevap, askerliğin nizam ve intizamıyla telif edilemezdi *(uzlaştırılamazdı)*. Buna binaen, tabur kumandanının hareketinden şüphelenildi. Ve bu, 31 Mart Vakası'na bir nazire *(gönderme)* zannedildi. Daha sıkı bir tahkikata girişildi. Cemiyet-i Hafiye mensuplarından bazılarının bu işte alâkaları sezildi. Üzerlerinde şüphe toplananlardan Matbaacı Enver, dava vekili Sait Bey, muhaliflerin en faal propagandacılarından Demokrat Mustafa vesaire gibi bir takım kimseler tevkif edildi. Meselenin bir an evvel meydana çıkarılması için bunlar falakaya çekildi.

Dava Vekili Sait Bey, nazik bir adamdı. Gördüğü sert muameleden dili tutularak cinnet alâmetleri göstermeye başladı. Derhal Gülhane Hastanesi'ne gönderildi. Muayene ettirildi. Gösterdiği cinnet alâmetlerinin sahte olduğu tahakkuk etti.

İstitrat *(ara söz)* olarak arz edelim ki, bilâhare İttihatçıların sükûtu *(düşüşü)* üzerine Sait Bey kendisini dövenler hakkında dava ikame etmişti. Gerek o zaman teşekkül eden Arif Paşa Divan-ı Harbi'nde ve gerek Adliye Mahkemesi'nde Sait Bey'i muayene eden Doktor Mazhar Osman Bey şahit sıfatıyla dinlendi ve şu ifadeyi verdi:

— Bu Sait Bey, Gülhane Hastanesi'ne getirildi. Muayene ve müşahede neticesinde anlaşıldı ki, kendisinde cinnet ârazı yoktur. Yalnız, korkudan dili tutulmuş-

tu. Bu, hakiki olmakla beraber, bizim merhametimizi celb için yapılmış da olabilir. Mamafih vücudu büyük bir dikkatle muayeneden geçirildi. Kollarında asar-ı kaddiyye *(şiddet belirtileri)* müşahede edildi. Başka bir darp alâmeti görülemedi. Birkaç gün müşahede ve tedavi altında kaldıktan sonra dili de düzeldi. Bu babdaki *(konudaki)* kanaatim, herhalde kendisi fevkalâde bir korkuya uğramıştır, dedi.

Bu hâdise, muhalif mebuslar vasıtasıyla Mebusan Meclisi'ne intikal etti. Mecliste:

— Vatandaşlar sopalar altında inliyor. Zulümler, işkenceler yapılıyor. Kanun-i Esasiye ve meşrutiyet prensiplerine mugayir *(aykırı)* olan bu hali bizzat meclis tetkik etmelidir ve mütecasirlerin *(cüret edenlerin)* cezası verilmelidir, diye feryatlar yükseldi.

Muhalifler, "mütecasirler" demekle en evvel Mahmut Şevket Paşa'yı kastediyorlardı. Ve bu fırsattan istifade ederek evvelâ Mahmut Şevket Paşa'yı ve sonra da İttihatçıları mevkilerinden düşürmek istiyorlardı. Fakat Mahmut Şevket Paşa'nın mevkii son derecede metindi. Üç beş muhalif mebusun yaygarasıyla sarsılacak gibi değildi. Ancak şu var ki meclisten taşan bu yaygaralar, halkın avam ve idraksiz zümresi üzerinde fena tesir husule getirdi. Mahmut Şevket Paşa'nın halka karşı zalimane bir dehşet siyaseti takip ettiğine hükümler verildi.

Hâlbuki Mahmut Şevket Paşa, muhaliflere ceza tertibi hususunda ne kadar hassas ve ihtiyatkâr olduğunu, Sadık Bey meselesinde göstermişti.

Meşrutiyetten evvel İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır Şubesi'ni idare eden ve bu suretle cemiyetin ön saftaki erkânından birini teşkil eden Miralay Sadık Bey, kâfi derecede tatmin edilmediği için İttihatçılardan ayrılmıştı. Kendi taraftarlarıyla yeni bir fırka kurmak hülyasına kapılmıştı.

1326 Nisan ayının 17. günü (30 Nisan 1910) Sultan Reşad Yıldız Sarayı'nda mebuslara ve Ayan azalarına bir ziyafet verdi. Ziyafetten sonra başmabeyinciyi çağırtarak:

— Miralay Sadık Bey isminde birisi, siyasi bir fırka teşkil ederek memleketi velveleye vermek istiyormuş. Eğer bu adamın bu teşebbüslerine nihayet verilmezse, kabine istifa edecekmiş. Mahmut Şevket Paşa'ya gidiniz. Bu adam hakkında kanunen icab eden muameleyi yapmasını söyleyiniz, dedi.

Başmabeyinci Lütfi Bey, derhal Harbiye Nezareti'ne gitti. Padişahın iradesini aynen Mahmut Şevket Paşa'ya tebliğ etti.

Mahmut Şevket Paşa bu irade karşısında adeta tereddüt gösterdi:

— Sadık Bey'in hareketlerini ben de takip ediyorum. Fakat bu adamı İstanbul'dan çıkarmak veyahut başka bir surette cezalandırmak için zaman bekliyorum, diye cevap verdi.

Lütfi Bey, - irade-i seniyenin katiliğine *(buyruğun kesinliğine)* rağmen – Mahmut Şevket Paşa'nın verdiği bu cevap karşısında dayanamadı:

— Aaaa, paşam... Askerlik sanatını suiistimal ederek siyasetle uğraşan ve memleketi tefrikaya düşürmeye çalışan bir zabiti cezalandırmak için zaman beklemenin manasını anlamıyorum. Padişah, başkumandandır. Emri, katidir. Bu emir, yerine getirilmelidir, demeye mecbur kaldı.

Mahmut Şevket Paşa, bu sözler karşısında adeta bocaladı. Tabiidir ki bir münakaşaya da imkân bulamadı. Birkaç gün sonra, Sadık Bey'i Selanik'e yolladı.

Eğer Mahmut Şevket Paşa – muhaliflerin iddia ettiği gibi – zalimane bir siyaset takip etmiş olsaydı, padişahın bu iradesi *(buyruğu)* üzerine derhal Sadık Bey'i divan-ı harbe dayar, ağır bir ceza ile hapishane köşelerinden birine atar veyahut İstanbul meydanlarından birine asardı. Böyle bir hareket karşısında, Sadık Bey'in taraftarlarından hiç biri de ağzını açamazdı.

Bu misalden de anlaşılıyor ki Mahmut Şevket Paşa, göründüğü gibi değildi. Şeklen gayet sert görünmesine ve haiz olduğu *(taşıdığı)* geniş salâhiyete *(yetkilere)* rağmen, hiçbir zaman kudret ve nüfuzunu suiistimal etmemişti. Fakat buna rağmen muhaliflerin propagandaları daima halk üzerinde zehirli tesirini yapıyordu ve halk bu zata, bir türlü ısınamıyordu.

Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nezareti'nde bulunurken, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği makamını da Ahmet İzzet Paşa işgal ediyordu. Bu iki zat gençliklerini büyük bir dostluk havası içinde geçirmişlerdi. Hatta hayatlarının en coşkun devirlerinde, zevk tellâlı Mihran'ın Suadiye'deki mahut *(bilinen)* köşkünde beraberce bir hayli zevk edip, eğlenmişlerdi.

Bu dostluk, uzun seneler devam etmişti. Hâlbuki Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı olup da – kendi programı mucibince – askeri ıslahata başlayınca, birdenbire vaziyet değişiverdi.

Bu iki eski dost, şimdi birbirlerinin düşüncelerini şiddetle ret ve cerh ediyorlar *(çürütüyorlar)*; bilhassa ıslahat bahislerinde şiddetle münakaşalara girişiyorlardı. Anlaşılıyordu ki bir postta iki aslan barınamayacaktı. Bu fikir çarpışmaları, günün birinde hoşa gitmeyecek bir şekil alacaktı.

O esnada Yemen ve Asir isyanları, birdenbire alevleniverdi. Bu alev, şimdiye kadar vakit vakit o havalide parlayıp sönen isyan ateşleri gibi değildi. Eğer ciddi tedbirler alınıp da vaktinde bastırılmayacak olursa hiç şüphesiz ki şimale doğru ilerleyecek. Bütün Arabistan, hatta Suriye ve Irak kıtalarının bile elden gitmesi pek muhtemeldi. Mahmut Şevket Paşa, bu vaziyetten istifade etti. Vükelâ Meclisi'nde Yemen meselesi müzakere olunurken:

— Ahmet İzzet Paşa Yemen'de bulunmuştur. O mıntıkanın ve Yemen halkının hususiyetlerini çok iyi bilir. Eğer onu gönderirsek, eminim ki az zamanda çok muvaffakiyet elde edilir, dedi.

Vükelâ Meclisi bu kararı kabul ederek, ehemmiyetli bir tedip *(bastırma)* kuvvetinin başında İzzet Paşa'nın Yemen'e gönderilmesine karar verildi.

İzzet Paşa, Vükelâ Meclisi'nin bu kararını – vatani bir vazife olarak – kabul etmekte tereddüt etmedi. Yalnız, erkân-ı harbiyeyi umumiye reisliğinin gene uhdesinde *(sorumluluğunda)* baki kalmasını şart ittihaz etti

(saydı). Tabiidir ki bu da kabul edildi.

Mahmut Şevket Paşa'nın, mahza *(sade)* Ahmet İzzet Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak için yaptığı bu iş, çok büyük bir isabet oldu. Çünkü İzzet Paşa'nın 40 tabur piyade, 10 cebel topu, 1 hafif obüs bataryası, 10 bölük makineli tüfekle Yemen'de yaptığı tedip hareketi, büyük bir muvaffakiyetle hitam *(son)* buldu.

Fakat Mahmut Şevket Paşa bu meselede çok büyük bir hata işledi. Sevkiyat ve nakliyatın kolaylığından istifade etmek için, Trablusgarp'taki fırkanın büyük bir kısmının derhal Yemen'e gönderilmesine karar verdi ve bu kararını da Trablus kumandanı Müşir İbrahim Paşa'ya bildirdi.

İbrahim Paşa, İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi hakkında besledikleri emellerin ani bir surette inkişâf etmesi *(gelişmesi)* ihtimalinden bahsederek Mahmut Şevket Paşa'nın bu kararına muhalefet göstermek istedi. Hatta:

— Buradaki askeri çekmek, Trablus'u İtalyanlara teslim etmek demektir, diye Harbiye Nazırını ikaz etti.

Lâkin Mahmut Şevket Paşa, verdiği emirde ısrar etti. Trablus'ta, jandarma vazifesini ifa edecek derecede az bir asker bırakılarak fırkanın kısm-ı küllisi, bütün mühimmatıyla beraber Yemen'e gönderildi ve aynı zamanda, Balkanların karışıklığının bir harp doğurması ihtimaline binaen, Trablus debboylarında *(askeri depolarında)* bulunan bir hayli silah ve cephane de – Sabah Gazetesi sahibi Mihran'ın vapurlarıyla – İstanbul'a nakledildi.

Yemen'deki vaziyet çarçabuk düzelmişti. Fakat

buna mukabil Arnavutluk'ta gene isyan eserleri baş gösterdi. Bu sefer de, Karadağ hududunda bulunan Malisörler harekete geçmişler, Tuz Kasabası üzerine yürümüşlerdi.

Bu defa asilere İtalyan ve Karadağlı zabitler kumanda ediyorlardı. Son derece cesur ve silahşor olan Malisörler de[20], karşılarına çıkan asker kuvvetlerini dağıtarak İşkodra istikametine doğru ilerliyorlardı.

Asiler, Tuz kasabasını işgal ettiler ve İşkodra'yı tehdide giriştiler. İki seneden beri isyan sahalarında dağdan dağa, Balkandan Balkana koşan askerler, artık bu sonu gelmeyen harekâttan bıkmış usanmışlardı. Halkın elindeki silahlar da kâmilen *(tamamen)* toplandığı için köyler, kasabalar ve şehirler de müdafaa vasıtalarından mahrum kalmışlardı. İsyan yerine gönderilen kırk tabur asker, asileri durdurmaya kâfi gelmiyordu. Vaziyet, günden güne fenalaşıyordu.

Mahmut Şevket Paşa, cidden müşkül bir vaziyette bulunuyordu. Çünkü İtalyanların teşvikiyle Karadağ hükümeti de harbe girmek için vesile arıyordu.

Hâlbuki Karadağ hükümeti harbe girerse, vaziyet derhal değişecekti. Hiç şüphesiz ki Balkan hükümetleri de bu fırsattan istifade ederek hudutları tecavüz eyliyeceklerdi.

Hükümet, harp için hazır değildi. Mahmut Şevket Paşa, başladığı ıslahatı ikmal edememişti.

Bu müşkül vaziyeti atlamak için, tek bir çare kalmıştı. O da, Malisörlerle uyuşmaktı. Hükümet, büyük

20- Osmanlı döneminde Arnavutluk'ta yaşayan Katolik Arnavutlara verilen ad. (Y.H.N.)

bir ıztırar *(çaresizlik)* ve ıstırap içinde, nihayet bunu da yaptı. Bu mesele de böylece, pamuk ipliği ile bağlandı.

Lakin... Hükümetin gösterdiği bu âcizane hareket, derhal Arnavutluk'un diğer kısımlarında fena tesirini gösterdi:

— Mademki Malisörlere bir takım imtiyazlar verildi. Biz de isteriz, feryatları yükseldi. Her tarafta, gene isyan ateşleri parlayıverdi.

Hakkı Paşa Kabinesi'nin hatalı siyaseti, memleketin vaziyetini güçleştiriyordu. Bunun en mühim mesuliyeti de, Mahmut Şevket Paşa'nın omuzlarına yükletiliyordu.

Bu yeni isyan Meb'usan Meclisi'ni de altüst etmişti. İsyanı teşvik mahiyetinde sözler söyleyen Arnavut mebuslarla Sadrazam Hakkı Paşa ve Hariciye Nazırı şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdi.

Bu mücadele, İttihat ve Terakki Fırkası meb'uslarından Serez Mebusu Derviş Bey'in, Arnavut meb'uslarından Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'in suratına müthiş bir sille indirmesiyle nihayete erdi.

Mahmut Şevket Paşa bir taraftan bu isyanları ve ihtilalleri bastırabilmek için bütün gayretini sarf etmek, diğer taraftan da muhalefetin önüne geçmek için divan-ı harplere yeni yeni talimatlar vermekten bıkmış usanmıştı ve adeta, bocalamaya başlamıştı.

Muhalifler, azıttıkça azıtıyorlardı. Hükümet erkânı içinde en ziyade Mahmut Şevket Paşa'ya hücum ediyorlardı. Fakat bu hücumların ekserisi, şuurlu içtihatların eseri değildi. Birçok cahil ve menfaatperestlerin

de karışmış olduğu muhalefet kütlesinin yegâne maksadı, İttihat ve Terakki Fırkası'na galebe çalarak iktidar mevkiine geçmekti.

Bir takım türedi gazeteler çıkıp batmakta devam ediyordu. Bunlar da, pek mütecasirane *(cüretkâr)* yazılar yazıyorlardı. Bütün varlığı Hilmi adında bir lideri ile Vitali isminde bir İtalyan azadan mürekkep olan Türkiye Sosyalist Partisi'nin mendil büyüklüğündeki gazetesinde[21], Mahmut Şevket Paşa aleyhinde, "Caka ve Tahakküm" başlıklı makale yazılmıştı. Ve bunda Mahmut Şevket Paşa'nın daima sol tarafa mail kalpağından başlanarak adam çiğneyen otomobiline kadar bütün şekil ve hareketleri tenkit edilerek Harbiye Nazırı'nın iler tutar yeri bırakılmamıştı.

Kendisi cahil bir adam olduğu halde bu küstahça makalenin altına imza koyan Sosyalist Hilmi, derhal yakalandı ve divan-ı harbe verilerek Bekirağa Bölüğü hapishanesine atıldı.

O sırada Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezareti'nin dairesini teftiş etmekte idi. Merkez kumandanlığı dairesini gezerken, Bekirağa Bölüğü hapishanesini de görmek istedi. Orada bulunan mevkufların *(tutuklula-*

21- Bu gazetenin ismi İştirak'tir. Birçok defa kapatılmıştır. Türk Siyasi hayatının ilk sosyalist yayınları arasındadır. Ordu mensuplarına dağıtılmasından dolayı 2 Haziran 1326 tarihinde Divan-ı Harbi Örfi tarafından yayını durdurulmuş, 13 Temmuz 1326 tarihinde ceza kâfi görülerek tekrar intişarına izin verilmiştir. Bkz. **Türk Tarih Kurumu Arşivi**, Kutu No: 97 Gömlek No: 6 Belge No: 6 İkinci defa kapatılması Sada-yı Millet Gazetesi başyazarı Ahmet Samim Bey'in bir cinayete kurban gitmesi üzerinedir. İştirak Gazetesi Ahmet Samim için özel bir sayı çıkarınca Divan-ı Harbi Örfi kararıyla tekrar kapatılmıştır. Bkz. **BOA, DH. EUM. THR.** Dosya No: 36 Gömlek No:54. Gazete kapatıldıkça İnsaniyet, Medeniyet ve Sosyalist gibi adlarla matbuat hayatına devam etmiştir. (Y.H.N.)

rın) kim olduklarını sorarken, Sosyalist Hilmi'ye tesadüf etti.

Hilmi, Mahmut Şevket Paşaya karşı pek mütecasirane *(cüretkar)* bir tavır aldı. Buna rağmen Mahmut Şevket Paşa, mülayim davrandı. Gerek ona ve gerek oradaki diğer siyaset mevkuflarına hitaben:

— Nedir bu yaptıklarınız. Memlekete acımıyor musunuz? Niçin hükümeti rahatça çalışmaya bırakmıyorsunuz. Aykırı düşüncelerden vazgeçin. Hükümetle el ele verin. Vatan ve milletinize hizmet edin, diye nasihat vermeye başladı.

Sosyalist Hilmi, Mahmut Şevket Paşa'nın bu mülayim tavrından şımardı:

— Paşa, paşa... Biri yer, öteki bakar. Kıyamet ondan kopar... Hükümet erkânı, o Selânik sazanikoları her şeyi kendilerine hasrediyorlar. Bize ne bir parmak yer ve ne de bir lokma ekmek veriyorlar. Bunun için biz sizinle mücadele halindeyiz ve sizi mağlup edinceye kadar, bu mücadelede devam edeceğiz, diye söylenmeye başladı.

O zamana kadar sükûnetini tamamıyla muhafaza etmiş olan Mahmut Şevket Paşa, artık küstahça sözlere dayanamadı.

— Pekâlâ... Bu mücadelenin size bugünkünden daha fazla bir şey kazandıracağını mı zannediyorsunuz? Benim arkamda, iki milyon süngü bulunduğunu unutmayınız, diye bağırmaya mecbur kaldı.

Hakikati söylemek lazım gelirse Mahmut Şevket Paşa böyle bağırmakla beraber, harikulâde bir

sükûn ve itidal göstermişti. Çünkü hükümet erkânını topyekûn bir halde "Selânik sazanikoları" diye alenen tahkir eden *(aşağılayan)* Sosyalist Hilmi'yi hemen orada mükemmel bir sopadan geçirtmesi veyahut divan-ı harp tarafından ağır bir cezaya çarpılması için kısa bir emir vermesi kâfi idi. Fakat hiddetinden tiril tiril titreyen Harbiye Nazırı:

— Bu herifleri, Allah ıslah etsin, diye söylenerek çıkıp gitti.

Fakat bu mesele de - tamamıyla şekil değiştirerek - harice aksetti. Hatta:

— Mahmut Şevket Paşa ile Sosyalist Hilmi hapishanede kavga etmişler. Hilmi, o kadar cüretkârane sözler söylemiş ki, Mahmut Şevket Paşa mukabeleden âciz kalarak hapishaneyi terk etmiş. Suretinde birtakım dedikodulara sebebiyet verdi ve bu dedikodular, Mahmut Şevket Paşa'nın zararına olarak bir müddet halk arasında sürüklenip gitti.

Hakkı Paşa Kabinesi'nin hatalı siyaseti, her taraftan yükselen şikâyetleri, isyanları, ihtilâlleri durduramadığı gibi, divan-ı harplerin gösterdikleri şiddet de bir türlü muhalifleri susturamıyordu... Hâlbuki Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını çok büyük bir tehlike tehdit ediyor, buna da hiç kimse ehemmiyet vermiyordu.

Arnavutluk'ta parlayan ikinci ihtilâl ateşinin biraz sönmeye başladığı bir zamanda idi ki, Avrupa matbuatında kuvvetli bir şayia dolaşmaya başlamıştı.

İtalya hükümetinin Babıâli'ye harp notasını verdiği zaman Sadrazam Hakkı Paşa'nın İtalyalı Rubilan Paşa'nın evinde kumar oynadığını iddia edenler, çok

büyük bir insafsızlık gösterirler. Ancak inkâr edilmez bir hakikat vardır ki, o da Hakkı Paşa Kabinesi'nin, İtalyanların harp hazırlıklarına ehemmiyet vermemesi ve vaziyetin ciddi telâkki edilmemesi idi. Bunun mesuliyeti de Hakkı Paşa kadar diğer nazırlara da aitti.

Fakat bu mesuliyetin ağırlığını, arkadaşlarından fazla Hakkı Paşa hissetti. Derhal istifanamesini yazarak Sultan Reşad'a gönderdi. Hakkı Paşa bu istifanamesini verirken, - o zamana kadar yedi defa sadaret mevkiine gelmiş olan – Sait Paşa'yı tavsiye etmişti.

— Bu müşkül vaziyeti, o tecrübeli zattan başka kimse idare edemez, demişti.

İttihatçılar, Hakkı Paşa'nın bu sözlerine ehemmiyet verdiler ve derhal Sait Paşa ile müzakereye giriştiler. Yeni kabinede, cemiyetin itimat ettiği şahıslar, - ezcümle, Mahmut Şevket Paşa – bulunmak şartıyla, Sait Paşa'nın sadrazamlığını kabul ettiler.

Sait Paşa 16 Eylül 1327 (29 Eylül 1910) günü akşamı Kabinesi'ni teşkil etti. Harbiye Nazırlığı yine Mahmut Şevket Paşa'nın uhdesinde ipka edilmişti *(sorumluğuna bırakılmıştı)*.

Sait Paşa, ilk tedbir olmak üzere Trablusgarp ve havalisine – tıpkı Mısır gibi – bir mümtaz eyalet şekli verilmesini istedi. Afrika'daki bu geniş Türk topraklarını büsbütün kaybetmektense, bu şekilde muhafaza eylemeyi tercih etti. Bu maksadı temin etmek için de kendisi İngiltere sefirine müracaat etmekle beraber, Mahmut Şevket Paşa'yı da Almanya Sefarethanesi'ne gönderdi.

İngiltere hükümeti, Sait Paşa'nın bu müracaatına,

şu kısa cevabı verdi:

— Pek geç...

Almanya İmparatoru ise sefiri vasıtasıyla şu haberi gönderdi:

— Topraklarınızı aslanlar gibi müdafaa ediniz. Zamanı gelince, müdahale edilecektir.

Bu cevapların ikisi de maksadı temin edecek mahiyette değildi. Artık harbi kabul etmek, bir zaruret haline gelmişti.

Fakat bu harbe nasıl devam edilecekti? Karadan Trablusgarp'a asker sevk etmek mümkün olmadığı gibi koca İtalya donanması karşısında denizden nakliyat yapmak da her türlü imkân ve ihtimal haricinde idi.

Muhalifler ve bilhassa Trablusgarp mebusları ayaklanmışlardı. Hakkı Paşa kabinesi aleyhinde ateş püskürüyorlar, kabinenin divan-ı âliye sevki için meclise takrirler veriyorlardı.

Trablusgarp mebuslarından Sadık ve Mahmut Naci Beyler tarafından verilen 9 maddelik uzun bir takririn *(önergenin)* beş maddesi askeri hatalara temas ediyor, bu hataların mesuliyeti de doğrudan doğruya Mahmut Şevket Paşa'nın omuzlarına yükletilmek isteniliyordu.

Eğer meclisteki hâkimiyet İttihat ve Terakki Fırkası'nın elinde olmasaydı, hiç şüphesiz ki, Hakkı Paşa kabinesi – ve bahusus *(özellikle)* Mahmut Şevket Paşa – müşkül vaziyete girebilirdi. Bereket versin ki, ekseriyet fırkasının gürültüleri, Trablusgarp mebuslarının şikâyetlerini ve muhaliflerin velvelelerini çarça-

buk bastırıverdi.

Trablusgarp ve Bingazi, artık bir kahramanlık mahşeri olmuştu. Kalpleri yurdun felâketiyle sızlayan birçok hamiyetli Türk zabitleri, birtakım dolambaçlı yollardan, kaçak suretiyle oraya koşuyordu.

Bu genç zabitler, adetleri dört bini tecavüz etmeyen *(aşmayan)* Türk askerleriyle, onlara iltihak eden yerli mücahitlerin başlarına geçiyorlar, hükümetin – paradan başka – hiçbir yardımda bulunamadığı o kızgın çöllerde, silah, mühimmat, asker vesaire cihetleriyle çok üstün olan düşmanla çetin harplere girişiyorlardı.

Trablusgarp ve Bingazi harpleri, artık bir devlet muharebesi şeklinde cereyan etmiyordu. Asrın en yüksek kıymetli silahlarıyla mücehhez olan *(donanmış)* düşman kuvvetlerine göğüs gerenler, her türlü mahrumiyete rağmen o düşman kuvvetlerini parça parça tepeleyenler, vicdanlarından ilham alarak oraya koşanlardan ibaret bulunuyordu.

Vakıâ Sait Paşa kabinesi ilk içtimaında *(toplantısında)*, Trablusgarp fırkası kumandanı Miralay Neşet Bey'e "düşman istilâsına silahla mukabele edilmesi" için emir vermişti. Fakat bu emrin tatbikine ve bir muvaffakiyet elde edileceğine, hiç kimse kani değildi.

Hatta bizzat Mahmut Şevket Paşa bile Trablusgarp müdafaasından ümidini kesmişti. Nitekim gönüllü olarak harbe gitmek isteyen mülazım Hakkı Bey'e:

— Oğlum! Siz, delisiniz... Takım takım oraya gidiyorsunuz amma, İtalyanlardan evvel sizi Araplar

kesecek,[22] dediği rivayet edilmekteydi.

Eğer bu rivayet sahih *(doğru)* ise, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Trablusgarp ve Bingazi muhitini hiç tanımadığına delâlet ediyordu. Çünkü harp devam ettikçe, onun bu düşüncesinin aksi sabit oluyor, her gün adetleri artan yerli mücahitler, Türk zabitlerinin kumandasına giriyordu.

Trablusgarp çöllerinde kanlı harpler devam ederken, Arnavutluk'ta da üçüncü isyan hareketi başlamıştı. Ve bu defa, evvelkilerden daha korkunç bir hal almıştı.

Babıâli ve Harbiye Nezareti, her ne pahasına olursa olsun isyanı bastırmaları için mütemadiyen emirler veriyordu ve Arnavutluk harekâtı başkumandanı İsmail Fazıl Paşa'dan da, verilen emirlere şu cevaplar geliyordu:

— Maiyetimde seksen tabur asker vardı. İsyan sahasının birden bire genişlemesi üzerine bu taburları lüzum görülen noktalara dağıttım. Taburlardan bazıları, silah çatarak müsademelere *(çarpışmalara)* iştirak etmiyorlar. Bazıları da, âsilerin tarafına geçiyorlar. Bu dağınık askeri toplamaya ve bunlarla büyük mikyasta umumi bir hareket yapmaya imkân kalmamıştır. İsyanın bastırılması için Babıâli tarafından siyasi tedbirler alınmalıdır...

Mahmut Şevket Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Vekili Hadi Paşa'ya müracaat ediyor. Nerelerden silâh altına asker celbedilebileceğini *(çağırılacağını)* so-

22- Sapancalı Hakkı Bey tarafından aynen not edilmiştir. Z.Ş.

ruyor. Ondan da şu cevabı alıyordu:

— İtalyanların Çanakkale'ye vesair Anadolu sahillerine hücum etmeleri ihtimali nazar-ı dikkate alınarak bütün Anadolu redifleri *(yedek askerleri)*, düşman tarafından asker çıkarılması muhtemel olan noktalara sevk edilmiştir. Arnavutluk isyanını teskin etmek için de nizamiye kıtaları Rumeli'ye gönderilmiştir. Artık Anadolu'da, silâh altına alınacak bir tek redif neferi bile kalmamıştır, diye cevap veriyor, Mahmut Şevket Paşa bu mahrumiyet karşısında ne yapacağını şaşırarak aciz içinde çırpınıyor, fakat vaziyeti ıslah edebilmek için hiçbir çare bulamıyordu.

Memleket, dâhilen ve haricen bu büyük tehlikelerin tehditleri karşısında titrerken artık muhalifler de fiilen harekete geçiyorlardı. İttihat ve Terakki'ye muhalif zabitler de Halâskâran-ı Vatan, Nigehban-ı Hürriyet, Hıfz-ı Vatan adlarında birtakım gruplar teşkil ederek Sait Paşa'nın derhal sadaret makamından çekilmesini, kabinenin bitaraf zevat tarafından teşkil edilmesini istiyorlardı.

Yüzbaşı Tayyar isminde bir Arnavut zabit, Manastır'da başına epeyce bir kuvvet toplamış, Meşrutiyetin ilânı sırasında İttihatçıların yaptıkları hareketi taklit ederek, Manastır'da dağa çıkıp hükümeti tehdide başlamıştı.

Mahmut Şevket Paşa evvelâ bazı nüfuzlu zabitleri ortaya koyarak bu grupları dağıtmaya, dağılmadıkları takdirde onlarla anlaşmaya teşebbüs etmişti. Fakat âsi grupların arasında Redif Müfettişi Topçu Şükrü Paşa gibi mühim ve yüksek rütbeli ümera bulunduğunu öğ-

renir öğrenmez, derin bir meyusiyete düşüverdi.

Mahmut Şevket Paşa, son bir çareye başvurmak istedi. Bir kere de bu âsi zabitleri şiddetle yıldırmak mümkün olup olmayacağını tecrübeye girişti.

Bir gece, Halâskâran grubuna mensup sekiz, on zabit Beyazıt'ta bir evde içtima etmişlerdi. Mahmut Şevket Paşa, en cesur İttihatçı zabitlerden on, on beş zabit seçtirerek o evin basılmasını emretti.

İttihatçı zabitler evi bastılar. İçtimaı dağıttılar. Hatta Halâskâr grubunun İstanbul şubesinin mührü ile defterlerini ve muhabere *(haberleşme)* evrakını ele geçirmeye muvaffak oldular. Fakat bu muvaffakiyet, ciddi bir mana ifade etmiyordu. Kendisine o derecede güvenilen Mahmut Şevket Paşa'nın acz içinde kalması, İttihatçıları fena halde sinirlendiriyordu.

Hareket Ordusu'nun namdar kumandanı artık bütün şöhretini kaybetmişti. İttihatçılar, vaktiyle ona karşı birtakım şüpheler beslemekte, kendilerini haklı görmektelerdi. Hatta merkez-i umumi salonlarında ve koridorlarında:

— İsyanların hiçbirini esaslı surette bastıramadı. Trablusgarp'ın müdafaasında da hiçbir ciddi tedbir almaya muvaffak olamadı. Her işte daima lüzumsuz ihtiyatlara saptı. Büyük enerjiler gösterilmesi lazım gelen meselelerde her zaman ağır davrandı, diye şikâyetler baş göstermişti.

Artık İttihatçıların Mahmut Şevket Paşa'ya emniyet ve itimatları kalmamıştı. Harbiye Nezareti'ne ce-

miyetin siyasetine uygun bir kimse getirilmesi için gizli gizli müzakereler başlamıştı.

Bir taraftan İttihatçıların bu müzakereleri devam ederken, diğer taraftan da Halâskâr grubuna mensup olan zabitler Maltepe'de, Bostancı'da içtimalar akdediyorlar. Mahmut Şevket Paşa'nın derhal Harbiye Nezareti'nden uzaklaşmasını istiyorlardı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ezeli ve ebedi hasmı olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarıyla birtakım hacılar, hocalar ve fesatçılar da artık işe karışmışlardı. Bunlarda Halâskârlara hulûl ederek:

— Aman, dayanın... İttihatçıları sırt üstü devirmenin sırası geldi, diye, Halâskârcıları teşvik ediyorlardı.

Bu hal, İttihatçıları fena halde düşündürüyordu. Ordunun, muhalifler tarafına geçmesi ihtimali karşısında, merkez-i umumide büyük bir telâş hüküm sürüyordu.

Artık muhaliflere karşı cebir ve şiddet istimali *(kullanılması)* zamanı gelmişti. Bilhassa Halâskârlara yapılacak olan örfi bir muamele, herhalde çok fena bir netice verecekti. Yapılacak tek bir hareket kalmıştı. O da Mahmut Şevket Paşa'yı derhal Harbiye Nezareti makamından uzaklaştırmaktı. Mahmut Şevket Paşa feda edilmekle, hem muhalifler susturulacak, hem de cemiyet artık kendisinden istifade edilemeyen bir adamdan kurtulacaktı ve onun yerine, cemiyeti daha kudret ve metanetle koruyacak bir adam bulunacaktı.

Ancak şu var ki, Mahmut Şevket Paşa mevkiinden

nasıl çekilecekti? Ve şayet çekilmek istemezse, ne suretle hareket edilecekti?

Merkez-i umumiye mensup olan birçok zevat, Mahmut Şevket Paşa'nın kolay kolay mevkiini terk etmeyeceğini zannediyorlardı. Hatta kendisine böyle bir teklif vuku bulursa, kanlı neticelerden korkuyorlardı.

Merkez-i umumide, gizli bir içtima akdolunarak *(toplantı yapılarak)* Mahmut Şevket Paşa'yı istifaya mecbur edecek bir plan tertip edildi ve derhal bunun tatbikine geçildi.

Bu plan mucibince, Dâhiliye Nazırı Hacı Adil ve Meclis-i Mebusan İttihat ve Terakki Grubu Reisi İzmir Mebusu Seyit Beyler, 25 Haziran 1328 (8 Temmuz 1912) günü Harbiye Nezareti'ne gittiler. Müphem *(belirsiz)* ve mahrem *(gizli)* bir mülakat *(görüşme)* için geldiklerini söylediler. Oda kapısını sımsıkı kapattıktan sonra, şu suretle söze başladılar:

— Paşam! Bilirsiniz ki, size hepimizin ayrı ayrı hürmeti vardır. Bugüne kadar lekelenmeden çalıştınız. Devlet ve millete hizmet ettiniz. Fakat bugün, büyük bir tehlike karşısında bulunuyorsunuz. Evvelâ, Halâskâr grubuna mensup zabitan ve muhaliflerin size karşı aldıkları husumet vaziyeti malum. Bu yetmiyormuş gibi, şimdi buna bir de akla ve hayale gelmeyen bir hâdise inzimam ediyor *(ekleniyor)*. Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa, güya müzayede ve münakaşa işlerinde birtakım dalavereler yapmış. Bazı mebuslar tarafından bunlar hakkında vesikalar toplanmış. Bu mebuslar, fırka grubunda aralarında husu-

si bir içtima akdetmişler. Müzakerelere girişmişler. İsmail Hakkı Paşa'nın âmiri sıfatıyla sizi meclise çağırıp inceden inceye hesap istemeye karar vermişler. Vaki olan iddianın her ne kadar sıdkada, kizbede *(doğruda yalanda)* ihtimali varsa da, sizin gibi yüksek ve muhterem bir şahsiyetin böyle çirkin meselelerden dolayı meclis huzurunda istizaha *(gensoruya)* çekilmesi bizleri çok müteessir edecek. Aynı zamanda muhaliflerin ellerine de birçok hücum silahları verecek. Arkadaşlar, bu vaziyetten çok müteessir oldular. Bizi, size yolladılar. "Paşa'nın ellerinden öperiz. Derhal istifa etsin," diye rica ediyorlar, dediler.

Mahmut Şevket Paşa bu sözleri dinlerken rengi bembeyaz kesilmişti. O şimdiye kadar, gerek fertlere ve gerek Osmanlı camiasını teşkil eden insanlara lüzumsuz şiddetler göstermek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni muhaliflerin hücumlarından korumak ve kurtarmak için adeta gardiyanlık vazifesi ifa etmekle itham edilmişti. Fakat böyle paraya ve vicdana temas eden bir meselede kendisinden şüphelenilmesini bir an bile aklından geçirmemişti. Buna binaen şimdi karşısında kendisine dostça söylenen bu sözler, Mahmut Şevket Paşa'nın maneviyatı üzerinde büyük bir sarsıntı husule getirdi. Kendi aleyhindeki cereyanların ehemmiyetini idrak etmekte gecikmedi. Dört seneden beri kılıcıyla müdafaa ettiği arkadaşları tarafından şu dakikada nasıl aldatılmakta olduğuna hayret etti.

Mahmut Şevket Paşa, derhal önündeki zile basmış, çarçabuk merkez kumandanını çağırtmış ve karşısındaki Hacı Adil Bey ile Seyit Bey'i göstererek:

— Evvelâ şu efendileri tevkif et. Sonra, derhal askere silah başına emrini ver. Bir tabur asker al. Süngü taktır. Evvelâ, İttihat ve Terakki merkez-i umumisine, sonra da Hürriyet ve İtilâf Fırkası merkez-i umumisine git. Kimi bulursan tevkif et. Hepsini Bekirağa Bölüğü'ne at. Şu andan itibaren İstanbul en şiddetli idare-i örfiye *(sıkıyönetim)* altındadır. Ben şimdi bir beyanname neşredeceğim *(yayınlayacağım)*. Fırka, cemiyet, kulüp vesaire gibi bütün içtimai müesseseleri ilga ettiğimi *(kaldırdığımı)* bildireceğim. Sonra da Babıâli'ye giderek kabinenin faaliyetine hitam vereceğim. Hükümet riyasetine *(başkanlığına)*, bizzat kendim geçeceğim. Emrini vermiş olsaydı, ne lâzım gelirdi?

Vakıa meşrutiyet kanunları çiğnenirdi. Herkes:

— Hah... Mahmut Şevket Paşa, ağzından baklayı çıkardı. Esasen Hareket Ordusu kumandanlığından itibaren yarım diktatör gibi yaşıyordu. İşte şimdi, tam manasıyla diktatör oldu, derlerdi.

Fakat Mahmut Şevket Paşa, böyle düşüncelerden pek çok uzak olduğunu bir anda gösterdi. Ayağının altına karpuz kabuğu koyarak kendisini büyük bir maharetle Harbiye Nezareti'nden kaydıranlara karşı büyük bir saffet ve tevekkülle:

— Pekâlâ... Mademki arkadaşlar böyle münasip görmüşler. Ben de istifa ederim, dedi ve mutadı *(alışkanlığı)* hilafına olarak o gün erkenden, Üsküdar'daki evine çekildi.

Hiç ümit etmedikleri halde Mahmut Şevket Paşa'yı bu kadar kolaylıkla başlarından savmaya muvaffak olan ittihatçılar, büyük bir memnuniyet hissettiler.

Yalnız bir noktada tereddüde düştüler. O esnada sarayda, şehzadeler arasında da birtakım entrikalar çevriliyor, bilhassa Sultan Reşad'ın Mahmut Şevket Paşa'ya karşı çok büyük bir teveccüh ve muhabbet gösterdiği görülüyordu. Bu itibarla şehzadelerden bazılarının Mahmut Şevket Paşa'ya taraftarlık göstermesi ve Sultan Reşad'ın da, o kadar iltifat ve teveccüh gösterdiği Harbiye Nazırı'nın istifasını kabul etmemesi ihtimal dâhilinde idi.

İttihatçılar bu ihtimalleri nazar-ı dikkate alarak merkez-i umumide bu mesele hakkında görüşmeler yapıyorlar, her dakika Mahmut Şevket Paşa'nın istifasını bekliyorlardı.

Hâlbuki vakit gece yarısını geçtiği halde, Mahmut Şevket Paşa'nın resmen istifa ettiğine dair ne Babıâli'den ve ne de saraydan hiçbir haber gelmemişti. Şu halde Harbiye Nazırı, ertesi gün istifa edecekti.

İttihatçılar; bu zanna kapıldıktan sonra, Sultan Reşad'ın istifanameyi kabul etmemesi ihtimalini nazar-ı dikkate aldılar. Derhal Mabeyn Başkâtibi Uşakizâde Halit Ziya Bey'in Nişantaşı'ndaki konağına telefon ederek:

— Mühim bir meseleden dolayı vükelâdan bazı zevat şimdi zat-ı âlinizi ziyarete gelecekler. Bu ziyaret esnasında, Başmabeyinci Lütfi Bey'in bulunması da lâzımdır. Lütfen kendisini haberdar etmenizi rica ederiz, dediler.

Tatlı uykusundan uyandırılmış olan Halit Ziya Bey, gece yarısını iki saat geçe, telefonla söylenen bu

sözlerden, fevkalâde bir hal ve hadise zuhur ettiğini sandı. Ve tabii olarak, heyecana kapıldı. İkametgâhına bitişik konakta oturan başmabeyinci Lütfi Bey'e haber yolladı. Bu iki zat, üzüntü içinde, ziyarete gelecek olan vükelâyı beklemeye başladılar.

Bu üzüntü, pek uzun bir zaman devam etmedi. Bir otomobil sesi işitildi. Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, Posta ve Telgraf Nazırı Talat Bey, Evkaf Nazırı Hayri Efendi gelmişlerdi.

Evvela, Hacı Adil Bey söze girişti. Böyle vakitsiz ziyaretle kendilerini rahatsız ettiklerinden dolayı özür diledikten sonra, sözlerine şöylece devam etti:

— Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın ihtilâslarından *(para aşırmalarından)* dolayı, onun amiri sıfatıyla, Mahmut Şevket Paşa mecliste istizaha *(gensoruya)* çekilecek. Paçavraya çevrilecek. Biz, İttihat ve Terakki Fırkası namına gittik. Yirmi dört saat zarfında istifa etmesini tavsiye ettik. Paşanın malûm olan şahsiyeti dolayısıyla, zat-ı şahaneyi bu istifanın kabulüne hazırlamak lazım. Fırka ve cemiyet, bu vazifeyi sizden bekliyor, dedi.

Halit Ziya Bey, Lütfi Bey, Hacı Adil Bey'in bu sözlerini hayretle karşıladılar. Hele, Mahmut Şevket Paşa gibi bir adama, en yakın bir arkadaşı tarafından, paçavraya çevrilecek tabirinin nasıl kullanıldığını bir türlü kafalarına sığdıramadılar. Bir müddet bu şaşkınlıkla mebhut *(sersem)* kaldıktan sonra, bu istifa meselesi etrafında bazı sualler sormaya başladılar. Gerek başkâtip ve gerek başmabeyinci, aldıkları cevapları

kâfi görmeyerek, öyle nazik bir zamanda Mahmut Şevket Paşa'nın istifasından doğabilecek mahzurları birer birer saydılar. Fakat muhataplarını iknaya muvaffak olamadılar.

Halit Ziya Bey'le Lütfi Bey artık anlamışlardı ki, cemiyet tarafından verilmiş olan karar, hiçbir suretle değişmeyecekti. Bu karara muhalefet etmek de ellerinde değildi:

— Pekâlâ... Biz, fırka ve cemiyetin kararını, zat-ı şahaneye arz ederiz, sözleriyle mülâkata *(görüşmeye)* hitam verildi.

Hâlbuki Sultan Reşad'ın Mahmut Şevket Paşa'ya gösterdiği iltifat ve teveccühten dolayı İttihatçıların endişeye kapılmaları ve gece uykularını feda ederek Halit Ziya ve Lütfi Beylere müracaatta bulunmaları, pek beyhude idi. Çünkü Sultan Reşad'ın mümtaz zevata karşı gösterdiği iltifatları samimi değildi. Bahusus Mahmut Şevket Paşa'yı hiçbir zaman sevmemişti. Kendi hususi bendegânı ile ne zaman Mahmut Şevket Paşa'nın lâfı açılsa:

— Biraderimi hal' eden *(tahttan indiren)* bu adamı gördükçe âdeta kendimde bir ürperme hissediyorum, derdi.

Nitekim Mahmut Şevket Paşa'nın istifasını haber aldığı dakikada gevrek gevrek gülerek:

— Çok şükür... Şu eğri kalpaklı heriften kurtuldum, demekten de çekinmemişti.

Mahmut Şevket Paşa istifanamesini imza ettiği dakika, devlet ve millet için en meş'um *(uğursuz)* bir

felâketin başlangıç tarihi olmuştu. Fakat İttihatçılar o kadar derin bir gaflet içinde bulunuyorlardı ki, henüz hiç kimse bunun farkında olmuyordu.

İstitrat *(ara söz)* olarak şunu da arz edeyim ki, o gün ben, Sarıyer'de bir öğlen yemeğine davetliydim. Davetliler, hemen kâmilen *(tamamen)* İttihatçı zabitlerden mürekkepti. Bu davetlilerden biri de, Mahmut Şevket Paşa'nın yaveriyken Sinop mebusu olan İsmail Hakkı Bey'di.

İsmail Hakkı Bey'le çok samimi bir dostluğumuz vardı. Düşüncelerimiz, daima aynı noktada toplanırdı. Aynı zamanda İsmail Hakkı Bey, Mahmut Şevket Paşa'yı son derece severdi. Ve kendine aynen bir öz baba hürmeti beslerdi.

Mahmut Şevket Paşa'nın istifası haberi bize tam yemekten kalktığımız zaman geldi. Bu haber karşısında bazı zabitler telâş göstermekle beraber, bazıları da mânalı bir sükûnet gösterdi. Ben, telâş edenler arasındaydım. Hemen İsmail Hakkı Bey'in kulağına eğilerek:

— Böyle nazik bir zamanda paşa nasıl istifa etmiş? Acaba bunda, hususi bir sebep mi var? Dedim.

Benim kadar müteessir olan İsmail Hakkı Bey vereceği cevapta bir an tereddüt gösterdi. Sonra:

— İyi bir şey olmadı. Fakat böyle olması lâzım geliyordu. Allah, encamını *(işin sonunu)* hayreyleye, demekle iktifa etti.

Fakat... Bu işin encamını hayra yormak pek beyhude idi. Çünkü İttihatçılar, derhal korkunç bir intikam

çemberi içine girivermişlerdi.

Bu müntekimlerin *(intikamcıların)* en başında, Sadrazam Sait Paşa geliyordu. İttihatçıların çok acı hakaretlerine maruz kalmış olan Sait Paşa, eski hesapları toptan görmek için esasen fırsat bekliyordu.

Sait Paşa Mahmut Şevket Paşa'nın istifa haberini aldığı zaman telâş göstermek, onu istifasından vazgeçirecek teşebbüslere girişmek şu tarafa dursun – görenlerin rivayetine nazaran – simasında âdeta bir sevinç eseri belirmiş. Sahte bir eda ile:

— Vah, vah... Paşa hazretleri böyle nazik bir zamanda bizi niçin yalnız bıraktılar, demekle iktifa etmişti *(yetinmişti)*.

Şimdi meselenin en mühim ciheti, Harbiye Nezareti'ne getirilecek şahsiyetti. Merkez-i umumide uzun uzadıya müzakereler cereyan ediyor, buna bir türlü karar verilemiyordu. İsimleri üzerinde durulan bazı zatları, efkâr-ı umumiyenin *(kamuoyunun)* hazmedip edemeyeceği bir türlü kestirilemiyordu.

Fakat bir taraftan İtalya harbi, diğer taraftan da Arnavutluk isyanı devam ederken, Harbiye Nezareti gibi mühim bir makam uzun zaman boş kalamazdı. Buna binaen Harbiye Nazırlığına şimdilik vekâleten Hurşit Paşa'nın getirilmesi kararlaştırıldı.

İttihatçıların maksadı, birkaç gün Hurşit Paşa ile vaziyeti oyalamak, bu müddet zarfında da demir pençeli bir Harbiye Nazırı bulmaktı. Eğer istedikleri gibi bir nazır bulamazlarsa, muhaliflerin şiddetli hücum-

ları karşısında fena halde sarsılmak ihtimalleri vardı.

Sait Paşa, İttihatçıların telâşlarına için için gülüyordu. Ve İttihatçıların kellelerini bir darbede uçurabilmek için elindeki intikam kılıcını vükelâ meclisinin masası üzerinde biliyordu.

Sait Paşa'nın hareketleri pek uzun sürmedi. Mahmut Şevket Paşa'nın istifasının üzerinden birkaç gün geçer geçmez, İttihatçılara karşı derhal vaziyetini değiştirdi.

Daha dün, mebzul *(bolca)* iltifatlarla karşıladığı İttihatçıları artık aşikâr bir hırçınlıkla huzuruna kabul ediyor, son derecede nazikâne muamelelerde bulunduğu İttihatçı nazırlarla meclis salonunda ağır münakaşalara girişiyordu.

Çünkü Sait Paşa'nın beklediği gün, nihayet gelmişti. Zekâsının kudreti sayesinde, temellerini tamamen sarsıp harap ettiği İttihat ve Terakki Cemiyeti binasını artık bir tekme ile yıkıp göçürüvermek işten bile değildi. Nitekim bunu yapması gecikmedi.

Mahmut Şevket Paşa'nın istifası üzerinden yedi gün geçmişti. 1328 senesi Temmuz ayının 3. günü (16 Temmuz 1912), Sait Paşa birden bire istifa etti. Ve istifasına şunları sebep gösterdi:

1-) Vükelâ heyeti arasındaki ihtilâf.

2-) Arnavutluk meselesinin hallinde ika' edilen *(ortaya çıkarılan)* müşkülât.

3-) İtalya ile harp halinde bulunulmasına rağmen Halaskârân Zabitan Fırkası'nın, mukaddes askerlik

vazifesini ve orduda vücudu elzem olan itaat ve inzibatı *(disiplini)* unutarak serkeşâne *(itaatsizlikle)* harekâtta devamı.

Bunların hepsi birer bahane idi. Onun tek bir maksadı varsa o da, âzaları kâmilen *(tamamen)* İttihatçılardan mürekkep olan kabineyi düşürmekti. Nitekim istifanamesini yazarak Sultan Reşad'a gönderdiği andan itibaren, artık İttihatçıların isnat ettiği kabine iktidar mevkiinden çekilmiş, İttihat ve Terakki hâkimiyeti de hitama *(sona)* ermişti.

Sait Paşa Kabinesi'nin yerine geçen Büyük Kabine, İttihatçıları fena halde hırpalamaya ve hatta ezmeye karar vermişti. Senelerden beri yılanlar gibi yerlerde sürünerek intikam saatini bekleyen muhalifler de derhal Büyük Kabine'ye yardımcı kesilmişlerdi.

İttihatçılara, şiddetli hücumlar başlamıştı. Bu hücumlara hedef olanların en başında da Mahmut Şevket Paşa vardı. Bilhassa Balkan Harbi'nin başlaması, Şark Ordusu'nun bozulması ve Bulgar Ordusu'nun Çatalca müdafaa hattına dayanması üzerine Mahmut Şevket Paşa'ya vuku bulan hücumlar büsbütün artmıştı.

Ordunun mağlubiyetinden, Mahmut Şevket Paşa'ya da mesuliyet atfolunuyordu. Ve başlıca, şu maddelerle itham edilmek isteniliyordu:

1-) Mahmut Şevket Paşa, kendi kafasıyla yaptığı ıslahatı *(iyileştirmeyi)* iyi bir neticeye bağlayamamış, bilâkis ordu teşkilâtını birbirine karıştırmıştır.

2-) Yapılan ıslahatın iyi bir netice veremeyeceği,

Çorlu manevrasında tahakkuk etmiştir. Fakat Mahmut Şevket Paşa, bu manevranın tenkitlerine ehemmiyet vermeyerek yanlış düşüncelerini tatbike devam eylemiştir.

3-) Kıtaların sevk ve idare hataları, bu yanlış düşüncelerle yapılan ıslahattan ileri gelmiştir. Arnavutluk isyanını bastıracağım diye yüz tabur askeri tam üç sene silâhaltında tutmuştur. Bu da, taburlardan ekserisinin isyanına sebep olmuştur. Bu askerleri terhis etmek mecburiyeti hissedilmiş, fakat terhis edilen askerler henüz köylerine vasıl olmadan *(ulaşmadan)* Balkan Harbi zuhur ederek bunlar yollardan geri çevrilmiştir. Bilhassa redifler *(yedek askerler)* bu vaziyetten müteessir olarak harpte vazifelerini ifa etmemişlerdir.

4-) Mahmut Şevket Paşa, Çanakkale'yi tehdit eden İtalya donanmasına mukabele etmek için Çatalca hattındaki büyük topları boğaza naklettirmiştir. Buna binaen Çatalca istihkâmlarının müdafaa vasıtaları tamamıyla eksilmiştir.

5-) Mahmut Şevket Paşa, Meclis'te Harbiye Nezareti bütçesi müzakere edildiği zaman mebuslara karşı mütehakkimane bir tavırla:

— Veriniz efendiler, veriniz... Harbiye bütçesine verdiğiniz parayı çok görmeyiniz. Size, emsali görülmemiş bir ordu yetiştiriyorum, diye bağırmıştır ve iki sene zarfında, tam altmış dokuz milyon altın lira almıştır.

Hâlbuki bu para, heder olup gitmiştir. Çünkü bu parayla yetiştirilen ordu, hiçbir kudret ve kabiliyet

gösterememiştir.

Bu tenkit maddeleri devam ediyordu. Ve hiç şüphesiz ki, Mahmut Şevket Paşa'nın büyük bir hüsnüniyetle çalıştığı ve kısmen de başardığı işlere karşı insafsızca bir nankörlük gösteriliyordu.

Mahmut Şevket Paşa, müteessirdi. Üsküdar'ın münzevi bir köşesindeki mütevazı evine çekilmişti.

Onu en ziyade İttihatçıların kendisine karşı almış oldukları vaziyet düşündürüyordu. III. Ordu kumandanlığını kabul ettiği günden itibaren cemiyetin varlığını müdafaa etmek, onun hâkimiyetini yükseltmek için sarf ettiği emeklere mukabil, onlar tarafından bir tarafa atılıvermesine hiçbir mana veremiyordu.

Eğer Mahmut Şevket Paşa'nın yerinde bir başkası olsaydı, Büyük Kabine'nin iktidar mevkiine geldiği günden beri artık bütün kıymet ve kuvvetini kaybeden İttihatçılarla uğradıkları müthiş sükûttan büyük bir memnuniyet hissederdi.

Fakat Mahmut Şevket Paşa, tarihte büyük bir inkılâp yapan ve sonra da rejimi kökleştirmeye bütün kuvvetiyle çalışan cemiyet müessesesinin uğradığı hezimetten cidden müteessirdi.

İttihatçı zabitlerden ve kendisine daha hâlâ hürmet besleyenlerden bazı zatlar ara sıra ziyaretine geliyorlardı. Cemiyetin sükûtundan mütevellit teessürlerini beyan ederlerken:

— Ah, paşam. Keşke mukavemet etseydiniz. Hacı Adil'in sözlerine kapılarak derhal istifanızı vermesey-

diniz, diyorlardı.

Mahmut şevket Paşa acı acı gülüyordu:

— Ne yapalım? Gafil avlandık, demekle iktifa ediyordu *(yetiniyordu)*.

Mahmut Şevket Paşa aleyhindeki dedikodular, muhtelif şekillere giriyordu ve o en ziyade, kendi ifadeleriyle itham ediliyordu.

Ahmet Muhtar Paşa'nın Büyük Kabine'si, harbi kabul etmeye karar vermeden evvel, erkân-ı harbiye-i umumiye erkânıyla İstanbul'da bulunan müşirleri Babıâli'ye davet ederek bir harp meclisi akdetmişti. Mahmut Şevket Paşa da bu davetliler arasındaydı.

Herkes düşüncelerini söylerken, sıra Mahmut Şevket Paşa'ya geldi. O da, mütalaasını *(görüşünü)* şu şekilde beyan etti:

— Ben, Harbiye Nezareti'nde bulunduğum müddet zarfında ıslahat ve yeni teşkilât yaptım. Orduyu, tam bir nizam ve disiplin altına aldım. Bu orduya, tamamıyla güvenebilirsiniz. Müttefik düşman kuvvetleri, ancak 650 bin asker çıkarabileceklerdir. Bunun da 100 binini geri hizmetlerinde kullanarak cephelere ancak 550 bin asker sevk edeceklerdir. Hâlbuki biz, 450 bin kişilik bir ordu çıkararak ve Edirne, İşkodra, Yanya kalelerine dayanarak düşmanlara mukabele edersek, zafer muhakkaktır. Ancak şu var ki, seferberliğin ikmaliyle kıt'aların yerlerine sevki için on sekiz günlük bir vakte ihtiyaç vardır. Bu müddeti kazanmak için derhal siyasi müzakereye girişmeli, düşmanları oyala-

maya gayret göstermeli, dedi

Mahmut Şevket Paşa'nın bu sözleri, beğenildi. Fakat herkesin zapt olunan ifadesi usulen kendilerine imza ettirilirken sıra Mahmut Şevket Paşa'ya geldi. Her nedense Mahmut Şevket Paşa:

— Ben imza etmekte mazurum, dedi ve imzadan istinkâf gösterdi *(sakındı)*.

Hâlbuki Mahmut Şevket Paşa'nın bu sözleri, hiçbir ilmi mahiyeti haiz olmadığı *(taşımadığı)* gibi kendi tarafından verilmiş bir teminat mahiyetinde de değildi. Böyle olmakla beraber mecliste bulunan bazı paşalar tarafından âdeta bir senet ittihaz *(kabul)* edildi. Nitekim müthiş bozgunlar birbirini takip ederek düşman orduları Çatalca istihkâmlarına dayandığı vakit mes'uliyet âdeta Mahmut Şevket Paşa'nın omuzlarına yükletilmek istenildi. Hatta sarayda yapılan harp meclisinde:

— Mahmut Şevket Paşa hazretleri, büyük paralar sarf ederek orduda mühim ıslahat yaptıklarını beyan buyurmuşlardı. Hâlbuki paşa hazretlerinin tatbik mevkiine koydukları yeni teşkilât, orduyu hümayunu ıslah, tanzim ve takviye etmek şu tarafa dursun, bilâkis eskisine nispetle idaresi pek müşkül bir hale getirmiştir ve bugünkü inhizama *(bozguna)* sebebiyet vermiştir, diye, açıktan açığa tenkit sesleri yükseldi.

Görülüyor ki, Mahmut Şevket Paşa'nın vaziyeti, günler geçtikçe müşkülât kesbetmekteydi *(kazanmaktaydı)*. Belki de muharebenin sonunda mağlubiyetin mes'ulleri *(sorumluları)* aranırken, kendisi de bunlar

arasına girecek, divan-ı harplerde sorguya çekilecekti.

Daha kısa bir zaman evvel haşmet ve azametiyle gözleri kamaştıran sabık *(eski)* Harbiye Nazırı bu acı akıbetleri düşünürken dilhun oluyordu *(içi kan ağlıyordu)*. Ve büyük bir hüsn-ü niyetle sarf ettiği emek ve gayretlerin takdir edilmemesini gayet açık ve sarih bir nankörlük telâkki ediyordu.

Büyük Kabine acz içinde çekilmiş, yerini Kâmil Paşa Kabinesi'ne terk eylemişti. Kâmil Paşa kabinesi ise, pek fena şartlar altında sulh müzakeratına girişmişti.

Vatanperverler ve münevverler, bu vaziyetten son derecede müteessir oluyorlar. İttihatçılar, zelilâne bir sulh akdinin önüne geçmek için çareler düşünüyorlardı.

Vaziyet çok nazikti. Zaman uzun uzadıya düşünmelere müsait değildi. Buna binaen İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânı, artık harekete geçti.

İttihatçılardan birkaç zat, bir gece Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İzzet Paşa'nın Kadıköy'de, Cevizlik'teki köşküne gittiler. Düşüncelerini paşaya izah ettikten sonra:

— Düşman ile şerefsiz bir sulh akdine hazırlanan Kâmil Paşa hükümetini devirelim. Sizi, sadaret makamına geçirelim. Harbe tekrar devam edelim, dediler.

İzzet Paşa, bütün bu sözleri sükûnet ve dikkatle dinledi:

— Londra'da sulh konferansı devam ederken bura-

da bir karışıklık çıkarmak, vahim neticelere sebebiyet verebilir. Bu fikirden kat'iyyen vazgeçiniz, diye mukabele etti.

İttihatçılar, İzzet Paşa'dan aldıkları bu menfi cevaptan müteessir oldular. Fakat azimlerini kırmadılar. Kısa bir müzakereden sonra, Mahmut Şevket Paşa'ya müracaatı kararlaştırdılar.

Mahmut Şevket Paşa üzerinde müessir olabilecek zatlardan mürekkep üç kişilik bir heyet, paşanın Üsküdar'daki evine gitti. Fakat paşayı hiddetlendirmemek için bu gidişe bir ziyaret süsü verildi. Sonra söz, vaziyetin vahametine intikal ettirilerek:

— Biz, karar verdik. Hükümeti devirmeye teşebbüs edeceğiz. Eğer muvaffak olursak, siz de bize iltihak ediniz, denildi.

Teklif, Mahmut Şevket Paşa'ya cazip geldi ve derhal müzakereye girişildi. İstikbali çok karanlık fakat alınacak tedbirlerle vaziyetin ıslahını mümkün gören Mahmut Şevket Paşa:

— Pekâlâ... Sadrazamlığı bana verirseniz, beraber çalışmayı kabul ederim. Ancak şu var ki, teşkil edeceğim kabinede Hacı Adil ile Talât Beyler bulunmayacak, dedi.

İttihatçılar, Mahmut Şevket Paşa'yı ikna edebildiklerine sevindiler. Artık, hükümeti devirmek hazırlıklarına devam ettiler.

Vefa'da, Beşzâde Emin Bey'in evinde gizli içtimalar yapan İttihatçılar hükümeti devirmeye hazırlanıyor-

larken, Dolmabahçe Sarayı'nda da sabık nazırlardan, Ayan ve Mebusan azalarından ve devlet ricalinden mürekkep olmak üzere bir istişare meclisi akdine karar verilmişti. Bu meclis, Londra'da cereyan eden sulh konferansının tekliflerini tetkik edecek, kabul edilip edilmemesi hakkında karar verecekti.

Bu meclis, Ayan âzasından olduğu için Mahmut Şevket Paşa da davet edilmişti. Fakat Mahmut Şevket Paşa:

— Bu meselenin mesuliyeti, münhasıran vükelâ heyetine aittir. Ayan, mebusan vesairenin karıştırılması caiz değildir, diye bir itirazname yazarak saraya gönderdi. Kendisi de meclise gitmedi.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu hareketindeki mana ve maksat ne idi? Acaba, ittihatçıların hazırladıkları hükümet darbesinin tam bir muvaffakiyetle neticeleneceğinden emindi de, bu itirazıyla onlara hoş görünmek için mi saraya gitmemişti? Yoksa akıbeti pek şüpheli olan bir meselenin müzakeresine iştirak etmeye lüzum mu görmemişti? Bunları bilmiyoruz. Ancak şu var ki, alâkadarlardan hepsinin iştirak ettiği bu mecliste Mahmut Şevket Paşa'nın görünmemesi derhal nazar-ı dikkati celbetti ve bilhassa gönderdiği itiraz mektubu, mecliste birçok dedikodulara sebebiyet verdi. Fakat bu dedikodular tam kıvamına gelmeden 23 Kânunusani 1913 (5 Şubat 1913) günü Babıâli Baskını vukua geldi. İttihatçıların cidden takdire şayan fedakârlıkları neticesinde, muvaffakiyetle ikmal edildi.

Babıâli'de bu baskının kanlı safhaları devam eder-

ken, erkân-ı harp binbaşılarından İsmail Hakkı Bey de derhal Üsküdar'a geçmiş, Mahmut Şevket Paşa'nın evine giderek kendisini vaziyetten haberdar etmişti.

Mahmut Şevket Paşa, yapılan cüretkârane hareketten memnun olmuştu. Fakat netice, henüz bilinmiyordu. Her ikisinde de, saklayamadıkları bir heyecan vardı. Vakit vakit, oturdukları salonun İstanbul tarafına nazır pencerelerini açıyorlar, havanın soğuk ve yağışlı olmasına nazaran dakikalarca İstanbul cihetini dinliyorlar.

— Yok... Hiçbir şey yok... Silah sesine benzer hiçbir şey işitilmiyor, diye söylendikten sonra, pencereleri kapatarak tekrar sobanın başına çekiliyorlardı.

Artık, ortalık kararmaya başlamıştı. Birden bire telefonun zili çaldı. Mahmut Şevket Paşa heyecana kapılmakla beraber, yerinden kımıldamadı. İsmail Hakkı Bey'e telefonu göstererek:

— Siz bakınız, diye mırıldandı.

İsmail Hakkı Bey koşarak telefonu açtı. Şöylece konuşmaya başladı:

Telefon: — Orası, neresi?

İsmail Hakkı Bey: — Mahmut Şevket Paşa'nın konağı.

— Kimsiniz?

İsmail Hakkı: — Siz kimsiniz?

— Enver.

— (Büyük bir heyecanla) Ah, sen misin Enver? Ne

oldu?

— Her şey mükemmel... Paşa hazretleri, derhal saraya teşrif etsinler.

— Sen, nereden telefon ediyorsun?

— Saraydan... Fakat derhal Babıâli'ye dönüyorum.

Biraz tafsilât *(ayrıntı)* veremez misin?

— Bir saniye bile vaktim yok.

Enver Bey, derhal telefonu kapadı. Enver Bey'in sesinde, koca bir meydan muharebesini kazanan muzaffer bir kumandanın neş'eli ve azametli ahengi vardı.

Telefon muhaberesini büyük bir dikkatli dinleyen Mahmut Şevket Paşa'nın yüzünde, memnuniyeti ifade eden bir tebessüm belirmişti. İsmail Hakkı Bey'in çehresinde hâsıl olan meserret ona, Babıâli Baskını'nın muvaffakiyetle neticelendiği anlatmaya kâfi gelmişti.

İsmail Hakkı Bey telaşlı bir hareketle:

— Buyurunuz, Paşam... Acele saraya gideceğiz, dedi.

Mahmut Şevket Paşa, kılıcını ve kaputunu istedi. Yanında İsmail Hakkı Bey ile sadık uşağı Kâzım Ağa olduğu halde iskeleye indi. Oradan bir sandalla karşı sahile geçerek doğruca saraya gitti. Başmabeyinci tarafından istikbal edildi *(karşılandı)*.

Saraydaki büyük bir sükûnet vardı. Mahmut Şevket Paşa, mabeyin dairesinin vezir odasına doğru sert adımlarla yürürken saray adamları yerlere kadar eğilerek sessizce onu selamlıyorlardı.

Başmabeyinci, derhal kaybolarak birkaç dakika sonra geldi:

— Paşa hazretleri! Şevketmeap efendimiz tarafından sadrazamlık uhdenize tevdi buyruldu *(sorumluluğunuza verildi)*... Efendimiz, derhal Babıâli'ye teşrifinizi ve kabineyi teşkil ederek hemen arz olunmasını ferman buyuruyorlar, dedi.

Mahmut Şevket Paşa Babıâli'ye girerken minarelerden yatsı ezanının sesleri yükseliyordu. İç kapının önünde, Miralay *(Albay)* Cemal Bey[23] ile Talât Bey bekliyordu.

Mahmut Şevket Paşa, henüz beş cesedin kanlar içinde yattığı sadaret dairesine girerken son derecede sakin ve soğukkanlı görünüyordu. Mutadı *(alışkanlığı)* olan sürat ve cevvaliyeti *(çevikliği)* ile kalın halılar üzerinde yürürken, mahmuzlarının şıkırtıları işitiliyordu.

Yeni sadrazam, birkaç adım yürüdükten sonra birden bire tevakkuf etti. Hemen, kendisini takip eden Cemal Bey'e dönerek:

— Oğlum, Cemal Bey! Derhal, İstanbul muhafızlığını deruhte et *(üzerine al)*. Şehrin inzibatını temin etmek için her ne tedbir ittihazını *(alınmasını)* münasip görürsen dakika fevt etmeden *(kaybetmeden)* kâffesini *(hepsini)* yap, emrini verdi.

Hâlbuki icap eden tedbirler, kâmilen ittihaz edilmişti. Nâzım Paşa'nın kanlar içinde yerlere serildiği ve Sadrazam Kâmil Paşa'nın da istifa ettiği andan itibaren faaliyete geçen Talât Bey ile arkadaşları yıldırım süratiyle polis müdüriyetine ve bütün zabıta kuvvetle-

23- Cemal Paşa. Z.Ş.

rine hâkim olmuşlar. Derhal asayişi tanzim ve temin eylemişlerdi.

Mahmut Şevket Paşa, sadaret koltuğuna oturduğu dakikadan itibaren, hayatında yeni bir dönüm noktası başlamıştı. Ve o da, bu vaziyeti büyük bir heyecanla karşılamıştı.

Kendisi de çok iyi biliyordu ki, Harbiye Nazırlığı'nda büyük bir hüsnüniyetle, pek çok çalıştığı halde kâfi derecede muvaffakiyet gösterememişti. Rakipleri ve muhalifleri tarafından şiddetle tenkit edilmişti.

Fakat şimdi... İşte talih, onu insanların vâsıl olabilecekleri *(ulaşabilecekleri)* en yüksek makama çıkarmıştı. Bu makamın Osmanlı tarihinde çok dikkate şayan bir hususiyeti vardı.

Altı asırdan beri bu mevkii işgal etmiş olan nice vezirler, tarihin takdir ve tekrimine *(saygısına)* mazhar olan nice büyük muvaffakiyetler göstermişlerdi. Buna rağmen cellâtlar elinde can vermişlerdi. Artık insanların cellât korkusundan masun kaldıkları *(korundukları)* Tanzimat devrinden sonra gelen sadrazamlar da azillere, sürgünlere maruz kalarak görünüşte gözleri kamaştıran debdebe ve tantanalara rağmen, her dakikalarını helecanlarla geçirmişlerdi. Vakıâ meşrutiyetin ilânı, sadrazamları, padişahların baziçesi *(oyuncağı)* olmaktan kurtarmıştı. Fakat meşrutiyet devrinde de sadrazamların mevkilerini müşkülleştiren bir kuvvet vardı. O da, mebuslardı. Nitekim bu kuvvet, meşrutiyet sadrazamlarının ekserisini – âdem-i itimat *(güvensizlik)* kararlarıyla – o yüksek mevkiden kaldırıp yerlere çalmıştı.

Mahmut Şevket Paşa'nın ilmine, irfanına, faaliyet ve zekâsına rağmen, İttihatçılardan pek çoğu onun sadaret mevkiinde büyük bir muvaffakiyet göstereceğine emin değillerdi. Ancak, mecburiyet dolayısıyla onu sadaret mevkiine getirmişlerdi. Ve bu hareketleriyle de – beş ay kadar evvel – ona karşı yaptıkları hatayı tamir etmek istemişlerdi.

Mahmut Şevket Paşa âlim ve fazıl bir zat olmakla beraber, nihayet o da bir insandı. Onun da yüksek mevki ve makamlara karşı bir zaafı vardı. Nitekim sadaret odasına girip de o muhteşem koltuğa oturur oturmaz, âdeta gözle fark edilir derecede bir heyecana kapılmış. Fakat kendisini çarçabuk toparlayarak vazifesine başlamıştı.

Mahmut Şevket Paşa, evvelâ umumi vaziyet hakkında verilen izahatı dinledi. Sonra, henüz Babıâli'de mevkuf tutulan *(tutuklu)* sabık *(eski)* vükelânın serbest bırakılması için emir verdi. Yalnız iki nazırı istisna etti. Bunlardan biri Dâhiliye Nazırı Reşit Bey, diğeri de Maliye Nazırı Abdurrahman Bey'di.

Bu iki nazır, süngülü askerlerin muhafazası altında, İstanbul muhafızlığı dairesine sevk olunarak alt katta birer odaya hapsedildi.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu hareketi, sebepsiz değildi. Reşit Bey Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın müessislerindendi. Şayet bu fırka İttihatçılar aleyhinde bir mukabil taarruza geçerse, Reşit Bey'in faal bir rol oynamasına ihtimal verilmişti.

Maliye Nazırı Abdurrahman Bey'e gelince, bu zat

ile Mahmut Şevket Paşa'nın arasında, oldukça eski bir hesap vardı. Mahmut Şevket Paşa, bu hesabı görmek için hiçbir fırsatı kaçırmamıştı.

Abdurrahman Bey ile Mahmut Şevket Paşa'nın arasına bir nifak sokmuş olan bu hesap, üzerinde çok fazla durulacak bir mesele değildi. Lâkin Mahmut Şevket Paşa bu meseleyi bir türlü izzet-i nefsine sığdıramamış ve Abdurrahman Bey'i affetmemişti. Meselenin mahiyeti ise, şundan ibaretti:

"1320 senesinde – yani Sultan Hamid devrinde – Tophane Meydanı'ndaki köşkte, o devrin Maliye Nazırı olan Ziya Paşa'nın riyasetinde bir komisyon toplanıyor, bütçe meselelerini tetkik ediyordu. Gerek Mahmut Şevket Paşa ve gerek Abdurrahman Bey bu komisyonda âza bulunuyordu.

Birgün, bilmem hangi dairenin bütçesi tetkik edilirken, bu iki zat arasında bir ihtilâf zuhur etmişti *(çıkmıştı)*. Ve bu ihtilâf, Sultan Hamid'e kadar akseylemişti. Sultan Hamid, Abdurrahman Bey'in maliye işlerindeki vukufunu *(bilgisini)* bildiği için onun tarafını iltizam etti *(tuttu)*. Bu muamele, Mahmut Şevket Paşa'nın son derecede gücüne gitti. O günden itibaren, âdeta Abdurrahman Bey'e karşı fena halde kinlendi.

Aradan seneler geçti. Meşrutiyet ilân edildi. 31 Mart Vaka'sı zuhur etti. Mahmut Şevket Paşa, Hareket Ordusu kumandanı sıfatıyla Bakırköy'e geldiği zaman Abdurrahman Bey'in orada oturduğunu işitti. Ehemmiyetsiz bir bahane ile onu tevkif ettirdi. Bu hareketiyle, eski hesaba temas etmek istemişti.

Vakıa *(Gerçi)* Abdurrahman Bey'in mevkufiyeti *(tutukluluğu)*, uzun sürmedi. Fakat Mizancı Murat Bey'in dostlarından olmakla itham edilen Abdurrahman Bey, o günden itibaren muhalifler zümresine ithal edildi.

Murat Bey'in başlıca elemanlarından olan Zeki Bey, Bakırköy'de Hûban Sokağı'nda Çerkez Ahmet'in attığı kurşunlarla katledilmişti. Bu vaka esnasında tesadüfen Abdurrahman Bey de oradan geçmekteydi. Katili iyice gördüğü için karakola giderek ifade vermiş ve firarinin eşkâlini iyice tarif etmişti. Bu tarif üzerine, Çerkez Ahmet kolayca ele geçti. Lâkin Abdurrahman Bey'in bu işe müdahalesi, İttihatçıların hoşlarına gitmedi. Abdurrahman Bey aleyhindeki muhalefet ithamı, bir kat daha kuvvetlendi.

Aradan kısa bir zaman geçti. Abdurrahman Bey, Maliye Nazırı sıfatıyla Kâmil Paşa Kabinesi'ne girdi. Babıâli Baskını'nda orada bulunduğu için İttihatçıların eline geçti. Mahmut Şevket Paşa, bu fırsattan da istifade ederek onu biraz daha üzmek istedi, tevkifini emretti." İşte mesele, bundan ibaretti.

Vakıâ Abdurrahman Bey'in bu defaki mevkufiyeti de uzun sürmedi. İki gün sonra, tahliye edildi. Fakat bu hâdise, efkâr-ı umumiyede birçok fena tefsirlere sebebiyet verdi.

İstitrat *(ara söz)* olmak üzere şunu arz edelim ki, Cemal Paşa, senelerce sonra yazdığı hatıratında bu noktaya temas etmiştir ve vakayı şu suretle nakleylemiştir.

"Muhalifler hakkında şiddet politikası takip etmemeye ve bilâkis aramızda bir itilâf ve müveddet *(dost-*

luk) tesisine karar verdik. Bunun eseri olmak üzere de Reşit Bey'le Abdurrahman Bey'i iki gün sonra tahliye ettik..."

Hâlbuki hakikat, şöyledir:

İhtilâlin ertesi günü, ecnebi devletlerinin sefirleri Babıâli'ye gelmişler... Mahmut Şevket Paşa'yı tebrik ettikten sonra, derhal sözü şu mecraya dökmüşlerdi:

— Sabık vükelâyı *(eski vekilleri)*, kâmilen *(tamamen)* serbest bırakmışsınız. Yalnız, Dâhiliye ve Maliye Nazırları'nı tevkif etmişsiniz... Bunun sebebi nedir?

Hemen hepsi de aynı kelimelerle sorulan bu suallere, Mahmut Şevket Paşa şu cevabı verdi:

— Her nedense, halk arasında bu iki zat aleyhinde bir cereyan var. İstanbul Muhafızı Cemal Bey, bu zatlar aleyhinde yapılması muhtemel olan bir suikastın önüne geçmek için kendilerini muhafaza altına almak lüzumunu hissetti... Mesele bundan ibaret.

Sefirler, hiç şüphesiz ki, memleketin ahvalini çok iyi biliyorlardı. Reşit ve Abdurrahman Beylerin tevkiflerinde daha mühim sebepler olduğunu tahmin etmekle beraber, Mahmut Şevket Paşa'nın cevabına inanmış gibi görünüyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa ise, bu iki zatın tevkif edilmesinin – bilhassa ecnebiler tarafından – ehemmiyetle karşılandığının farkına varmıştı. Memleketin sükûna en ziyade muhtaç olduğu bir zamanda lüzumsuz yere dedikodulara sebebiyet verilmemesi için hem Reşit Bey'in ve hem de Abdurrahman Bey'in serbest bırakılmasını emretmeye mecbur kalmıştı.

Bu mecburiyette, bazı sefirlerin beyan ettikleri mütalaaların tesiri de vardı. Çünkü Mahmut Şevket Paşa'nın şahsi dostlarından olan Almanya ve Fransa sefirleri:

— Ekselâns! Nazım Paşa'nın katli, iyi bir şey olmamıştır. Aynı zamanda bu iki nazırın tevkifi de iyi bir şey olmayacaktır. Belki de, Londra Konferansı üzerinde fena tesir bırakacaktır, diyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa, her şeyden evvel sulh meselesinin uygun bir şekilde halline taraftar görünüyor ve bunun için de memleketin sükûn ve asayişinin hiçbir suretle haleldar olmamasına ehemmiyet veriyordu.

Talât ve Cemal Beyler de, aynı fikirdelerdi. Buna binaen, Babıâli Baskını'nı muvaffakiyetle başaranlarla yeni sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın düşünceleri birleşmişti.

Büyük bir hakikat olarak şunu da kaydetmek lâzımdır ki, İttihatçılar, senelerden beri kendilerinin kuyularını kazan ve memlekette daima fesat kazanları kaynatan muhaliflere karşı çok âlicenabane hareket etmişlerdi. Mahmut Şevket Paşa'nın istifasından ve Büyük Kabine'nin iktidar makamını almasından sonra artık bütün kudret ve nüfuzlarını kaybetmiş olan İttihatçılara karşı pek çirkin muamelelerde bulunan muhalefet liderleri, işte şu anda İttihatçıların ellerine geçmişlerdi. Bunlara karşı en şiddetli muamelelerde bulunmak, işten bile değildi... Böyle olmakla beraber, İttihatçılar hiçbir intikam hislerine kapılmadılar. Başta sabık Sadrazam Kâmil Paşa olmak üzere Ali Kemal,

Rıza Nur, Gümülcineli İsmail vesaire gibi azılı muhalifler, - bilhassa Cemal Bey'in tavsiyesiyle - memleketten çıktılar.

Mahmut Şevket Paşa, bunların güzellikle memleketten uzaklaşmalarını temin etmekle de kalmadı. Ali Kemal'e, Rıza Nur'a, Gümülcineli İsmail'e, Avrupa'nın herhangi bir şehrinde refah ile geçinecek derecede maaşlar da bağlattı.

Görülüyor ki, başta Sadrazam Mahmut Şevket Paşa olmak üzere yeni İttihat ve Terakki hükümeti, en büyük düşmanlarına karşı çok müsamahalı ve hatta pek cömert davranmıştı. Bundan başlıca maksat da, sükûn içinde kalarak rahat rahat Balkan Harbi'nin yarattığı facialarının tesirlerini azaltmaktı.

Fakat çok dikkate şayandır ki, artık İttihatçılar aleyhinde hiçbir hareketi akıllarından geçirmemek için namusları üzerine yemin etmiş olan bu efendilerin hiçbiri, sözünde durmadı. Kısa bir müddet sonra, Avrupa'nın muhtelif köşelerinde, gene fesat kazanları kaynamaya başladı.

Mahmut Şevket Paşa'nın Eserleri

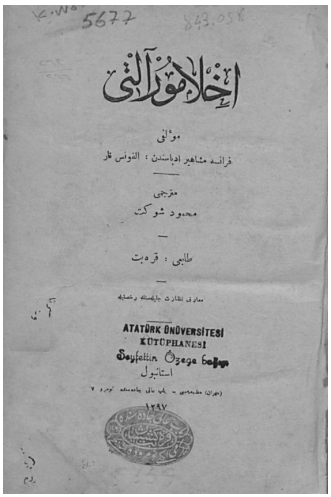

Ihlamur Altı (Çeviri)

Logaritma Cedavili

Muahede Gazetesi

Mükerrer Ateşli Tüfekler

MAHMUT ŞEVKET PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞI

Mahmut Şevket Paşa, cemiyetin başlıca erkânı tarafından – kendisini Harbiye Nazırlığından ıskat *(düşürmek)* için – çevrilmiş olan manevrayı çarçabuk unutuverdi. Ancak, Talât Bey'e karşı olan infialini unutmadığı gibi, bunu izhar etmekten de çekinmedi.

— Onu kabineme almam, dedi ve bu sözünde ısrar gösterdi.

Yeni kabine heyetinin listesi, merkez-i umumide hazırlandı. Mahmut Şevket Paşa da bunu kabule mecbur kaldı.

Bu listede, şu isimler vardı:

Dâhiliye Nazırı – Hacı Âdil Bey

Hariciye Nazırı – (Vekâleten) Sabık Atina Sefiri Muhtar Bey

Bahriye Nazırı – Çürüksulu Mahmut Paşa

Adliye Nazırı – Sabık İstanbul Valisi İbrahim Bey

Maliye Nazırı – Divan-ı Muhasebat Reisi Rifat Bey

Nafia *(Bayındırlık)* Nazırı – Ayan Meclisi azalarından Besarya Efendi

Evkaf *(Vakıflar)* Nazırı – Hayri Efendi

Maarif *(Eğitim)* Nazırı – Saruhan Mebusu Şükrü Bey

Posta Nazırı – Maliye müfettişlerinden Oskan Efendi

Ziraat ve Ticaret Nazırı – Sabık Aydın Valisi Celâl Bey

Şurayı Devlet Reisi – Mısırlı Prens Sait Halim Bey

Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nazırlığı'nı çok sevdiği için o vazifeyi bizzat deruhte etmiş *(üstlenmiş)*, bunu evvelce merkez-i umumiye bildirmişti. Bu sebepten dolayı, bu nazırlık listeye ithal edilmemişti.

Listeden ziyade nazar-ı dikkati celbeden *(çeken)* Hacı Âdil Bey'in ismidir. Mahmut Şevket Paşa, Talât Bey kadar bu zata da infial *(öfke)* beslediği halde, onu kabineye alması hususunda gösterilen ısrarlara pek fazla mukavemet göstermemiştir.

Şeyhülislâmlığa gelince... Padişah tarafından Sadrazam intihap olunurken *(seçilirken)* aynı zamanda şeyhülislâmın da bildirilmesi eski bir usul ve an'ane idi. Fakat Sultan Reşad, Babıâli Baskını galiplerine bir cemile göstermek için, şeyhülislâm intihabını da onlara terk etmişti. Usul ve an'ane harici olarak, kabinenin teşekkülünden birgün sonra, meşihat makamına da Fetva Emini Mehmet Esat Efendi getirildi.

Kabinenin umumi şekil ve heyeti, hiç de fena değildi. Ekserisi, hükümetin yüksek işlerinde tecrübe görmüş zatlardan mürekkepti. İçlerinde Hacı Âdil Bey

müstesna olmak üzere hiçbiri, müfrit fırkacılık ile tearüf etmemişlerdi *(aşırı particilikle bilinmemişlerdi)*.

Mamafih bu kabine, birdenbire efkâr-ı umumiyeyi tatmin edemedi. Siyaset dedikodularının hüküm sürdüğü meclis, mahfel *(dernek)* ve köşelerde şu sözler işitildi:

— İttihatçılar, kurnaz davrandılar. Hükümet nüfuz ve kudretini tam manasıyla ele geçirmekle beraber, mühim şahsiyetlerini birdenbire ortaya atmadılar. Ancak, düşkün zamanlarında iyilik gördükleri kimseleri de unutmadılar. Onları iktidar mevkiine çıkardılar. Prens Sait Halim Bey, cemiyetin en bunalmış olduğu bir zamanda kesesinin ağzını açmıştı. Hatta bütün servetini, İttihatçıların uğruna fedaya hazırlanmıştı. Besarya Efendi ise, bir kanun neferini[24] öldürdüğü için idama mahkûm İsmail Canbolat Bey'i evinde saklamıştı. Ve bu hareketiyle, cemiyet erkânını kendisine minnettar bırakmıştı. Maarif Nazırlığı'na getirilen Şükrü Bey'e gelince; Babıâli Baskını'nda bu zat herkesten çok çalıştı. Arkadaşlarının takdir ve hayranlığını kazandı. Şimdi bunlar, fedakârlıklarının mükâfatını görüyorlar. Devletin en yüksek makamlarını işgal ediyorlar. Ancak şu var ki, bu kabine muvakkattir *(geçicidir)*. Mahmut Şevket Paşa mevkiini iyice tahkim ettikten *(sağlamlaştırdıktan)* sonra, başta Hacı Âdil Bey olmak üzere bunların çoğunu silkip atacaktır.

Dedikodu bu kadarla kalmıyordu:

— Babıâli'yi basanlar, nazırlıkları da aralarında paylaşabilirlerdi. Fakat kendilerini ihtiras ile itham

24- Askeri inzibat memurlarına kanun denilirdi. Z.Ş.

ettirmemek için böyle yapmadılar. İktidar mevkiine, hiç ümit edilmeyen şahsiyetler çıkardılar. Mamafih bu kabine, muvakkattir *(geçicidir)*. Kısa bir süre sonra bunlar gidecek, yerlerine cemiyetin asıl erkânı geçecektir, diyenler de bulunuyordu.

İttihatçılar, Londra Sulh Konferansı'ndaki müzakerenin seyrini değiştirmek ve bilhassa – Edirne de dâhil olmak üzere – Trakya mıntıkasını kurtarabilmek için Babıâli Baskını'nı yapmak mecburiyetini hissetmişlerdi.

Baskını müteakip neşrettikleri beyanname, Kâmil Paşa Kabinesi'ni âdeta vatana ihanetle itham ediyor, Mahmut Şevket Paşa Kabinesi'ni büyük fedakârlıklar ihtiyariyle şerefli bir sulh akdetmeyi vaadeyliyordu.

Şerefli sulh yapabilmek için en evvel orduya dayanmak ve yeniden harbe başlamak lazım geliyordu. Hâlbuki sadaret koltuğuna oturur oturmaz her şeyden evvel ordunun vaziyetini tetkik eden Mahmut Şevket Paşa:

— Bu ordu, artık harp edemez, diyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu sözleri, İttihatçıların bütün ümit ve emellerine ağır bir darbe indirmişti. Birdenbire Mahmut Şevket Paşa'ya bel bağladıklarından dolayı kalplerinde gene bir nedamet *(pişmanlık)* baş göstermişti.

Filhakika *(doğrusu)* ordu, idaresizlik ve ihtiyaç yüzünden perişan bir hale gelmişti. Fakat harp kabiliyetini de büsbütün kaybetmemişti.

Nazım Paşa'nın hatasına kurban olarak hezimetten hezimete düşen ordu, Çatalca istihkâmlarının siperlerinde geniş bir soluk aldıktan sonra bir anda silkinmiş. Kolayca kazandığı zaferden sermest *(sarhoş)* olan düşman ordusunun karşısına çelik bir kale gibi gerilmişti.

Mahmut Şevket Paşa'yı bir anda ümitsizliğe sevk eden sebeplerden biri de başkumandanlık vekâletinin Müşir İzzet Paşa'ya tevdi edilmesiydi *(verilmesiydi)*. İttihatçılar, Babıâli Baskını'ndan evvel Mahmut Şevket Paşa'ya müracaat ettikleri zaman yalnız sadrazamlıktan bahsetmişler. Başkumandanlık vekâletinin kime verileceğine dair hiçbir şey söylememişlerdi. İhtimal ki o buhranlı ve heyecanlı zamanda böyle bir şeyi düşünmek onların da akıllarına gelmemişti. Hâlbuki Babıâli Baskını'nın sonu nihayet harbe dayanacağı için, bu ciheti de ehemmiyetle dikkate almak elzemdi.

Baskını müteakip Enver Bey saraya giderek Vakayı Sultan Reşad'a arz ettikten sonra sadaret makamını Mahmut Şevket Paşa'ya tevcih ettirir ettirmez, başkumandanlık meselesinin hallini de ihmal etmedi. Evvelce bir aralık arkadaşlarıyla görüştüğü için derhal Ahmet İzzet Paşa hatırına geldi. Sultan Reşad'tan, bunun da iradesini *(buyruğunu)* alır almaz, derhal İzzet Paşa'ya şu kısa tezkereyi yazıp gönderdi:

Başkumandanlık vekâletinin uhdenize tevdii (sorumluluğunuza verilmesi) hakkında irade-i seniyye-i padişahî şeref sadır olmuştur. Derhal vazifeye mübaşeretiniz (başlamanız) rica olunur efendim.

Kaymakam (Yarbay) *Enver*

Ahmet İzzet Paşa, Enver Bey'in bu tezkeresini alır almaz fena halde hiddetlendi. Başkumandan vekâleti gibi ordunun en yüksek kumandanlığının, bir erkân-ı harp kaymakamı *(yarbayı)* tarafından kendisine tebliğ edilmesi, son derece gücüne gitti. Tezkereyi parçaladı. Kâğıt sepetine attı. Enver Bey'i de cevapsız bıraktı.

İzzet Paşa, Yemen'den henüz gelmişti. Yapılan ıslahatın şekline muhalif olduğu için kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak maksadıyla Yemen'e gönderen Mahmut Şevket Paşa'ya karşı esasen kalbinde bir infial *(öfke)* beslemekteydi. Ancak şu var ki, Kâmil Paşa Kabinesi'nin son günlerinde İstanbul'a geldiği için Harbiye Nezareti ve Başkumandan Vekâleti makamlarını Nazım Paşa işgal ediyordu. İzzet Paşa da, Nazım Paşa ile hiçbir ihtilâf çıkarmadan, erkân-ı harbiye-i umumiye reisliğinde rahat rahat çalışacağına ümit besliyordu. Fakat birkaç gün sonra Babıâli Baskını vukua gelmiş, sadaret makamına gelen Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nazırlığı'nı da deruhte etmişti *(üstlenmişti)*. Bu vaziyet, Ahmet İzzet Paşa'nın hiç de hoşuna gitmemişti.

İşte İzzet Paşa Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinde kalmak mı, yoksa istifa ederek ayrılmak mı lâzım geldiğini düşünürken Enver Paşa'nın – laubali bir tarzda yazılmış olan ve âdeta bir emirnameyi andıran – tezkeresini alır almaz artık bütün iradesini kaybetmişti.

İttihatçılar, biran evvel harp kararını vermek için sabırsızlanıyorlardı. Yaptıkları kanlı hükümet darbesi-

nin, kendilerini ağır ithamlar altında bırakmasından çekiniyorlardı. Fakat Mahmut Şevket Paşa:

— Bu ordu, harp etmez, diyordu.

Padişah tarafından başkumandanlık vekâletine tayin olunan Ahmet İzzet Paşa da vazifesi başına gelmiyordu.

Ordu, tam yedi gün kumandansız kalmıştı. Bu vaziyet, hem Harbiye Nezareti'nde ve hem de Babıâli de ciddi endişeler uyandırmaya başlamıştı.

İttihatçılar, Mahmut Şevket Paşa'nın sözlerini hoşa gitmeyen bir kehanet telâkki *(kabul)* ederek büyük bir hoşnutsuzluk gösteriyorlar, Mahmut Şevket Paşa'yı, maneviyatı bozulmuş olmakla itham ederek onu tekrar iş başına geçirdiklerine âdeta nedâmet *(pişmanlık)* getiriyorlardı.

Son derecede zeki bir zat olan Mahmut Şevket Paşa, aleyhindeki bu yeni cereyanı hissetmekte gecikmedi. Daha sadaret koltuğuna oturur oturmaz İttihatçıların ikinci bir manevrası ile sükût ederek *(düşerek)* efkâr-ı umumiyede *(kamuoyunda)* gülünç bir dereceye düşmek istemedi. İttihatçıların tesirlerine kapılarak körü körüne harbe atılmalarını da gözüne kestiremedi.

Hem mes'uliyeti üzerinden atmak ve hem de iddiasında hak kazanmak için meseleyi erkân-ı harbiye-i umumiyenin reyine talike *(bırakmaya)* karar verdi.

Harbiye Nezareti makamına hitaben şu tezkereyi yazdı, gönderdi:

Harbiye Nezareti Celilesi Canib-i Âlisine

Gayet müstacel ve mahremdir (acil ve gizlidir):

Ma'ruzu çakeri kemineleridir (aciz bir kulun arz ettikleridir),

1-) Edirne ve Kırkkilise Bulgarlara terk olunduğu halde, ilerde İstanbul'un temin-i esbab-ı müdafaası (savunulmasını sağlamak) mümkün müdür? Bu terkin, payitahtın müdafaası ve kabiliyeti taarruziye-i askeriyemiz nokta-i nazarlarından, ne derecelerde mahzuru vardır?

2-) Kırkkilise ve Edirne'nin bizde kalması takririne (önergesine) göre, Trakya'da daha nerelerde tahkimat icrası ve her sene Trakya'da bulundurulması icap eden kuva-yi askeriye için ne miktar masraf ihtiyarı lâzım gelecektir?

3-) Birinci hale göre yapılacak tahkimat ile ikinci takdirde nazaran hâsıl olacak vaziyetlerden hangisi İstanbul'un müdafaası için daha faydalıdır?

4-) Kırkkilise terk olunduğu halde, Edirne'nin tarafımızdan tahkimi imkânı kalacağına göre kıymet-i harbiyesi ne hal kesbeyleyecektir?

Balâda (yukarıda) muharrer mevadın (yazılmış maddelerin) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesine serian (çarçabuk) ariz ve amik (enine boyuna) tetkikiyle vâki olacak mütalaatın (görüşlerin) acilen ve muvazzahan (ayrıntılı) inbası (haber verilmesi) hususuna, himem-i aliye-i fahimaneleri derkâr buyurulmak babında (konusunda), emir ve ferman hazret-i minlehülemrindir.

10 Kânunusani 1328 (23 Ocak 1913)

Sadrazam Mahmut Şevket

Mahmut Şevket Paşa, Babıâli Baskını'ndan üç gün sonra, sadrazam sıfatıyla Harbiye Nezareti makamına hitaben yazıp gönderdiği bu tezkereyi, Harbiye Nazırı sıfatıyla da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine *(başkanlığına)* havale etti.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa – başkumandanlık vekâleti işine bakmamakla beraber – Mahmut Şevket Paşa'nın bu tezkeresine madde madde cevap verdi.

Bu cevap, mevzumuzu alâkadar etmeyeceği için ondan bahsedecek değiliz. Yalnız bu cevabın hülâsası – Mahmut Şevket Paşa'nın iddiasına rağmen – ordunun, henüz harp kabiliyetini tamamıyla kaybetmemiş olduğu merkezindeydi.

Bu cevabın, Mahmut Şevket Paşa'nın hoşuna gidip gitmediğini bilmiyoruz. Fakat mesleğine karşı son derecede aşk ve iman besleyen bu zatın, düşman ordusunu Çatalca istihkâmlarının önünden atarak Edirne Kalesi'ni muhasaradan kurtarmak ve Kırkkilise'yi geri almak için bütün azmiyle harbe devama taraftar olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz.

Bu esnada, Bulgar orduları kumandanı General Savof tarafından bir ültimatom geldi. Düşman ordusu kumandanı, mütareke müddetinin hitam *(son)* bulmak üzere olduğundan bahsederek dört gün sonra gene harbe başlanacağını bildirmekteydi.

Harbe devam kararı verilmesine nazaran bu ültimatoma ehemmiyet verilmedi. Ancak şu var ki, Ahmet İzzet Paşa daha hâlâ başkumandanlık vekâleti vazife-

sini deruhte etmemişti. Harp başladığı takdirde, orduya kim kumanda edecekti.

Mahmut Şevket Paşa, çok üzüntülü saatler ve günler geçiriyordu. Artık, İzzet Paşa ile aradaki eski infiali unutarak bir an evvel vazifesine başlaması için haberler gönderiyordu. Fakat Enver Bey'in hareketini büyük bir izzet-i nefis meselesi haline getiren İzzet Paşa'yı ikna etmek mümkün olmuyordu.

Tam o sırada, bir şayia zuhur etti *(söylenti çıktı)*. Rivayetlere nazaran, Ahmet İzzet Paşa'nın hareketinden müteessir olan Padişah Sultan Reşad, başkumandanlık vekâletine Enver Bey'i getirmeyi tasavvur etmekteydi.

Bu şayia, İzzet Paşa'yı derhal harekete getirmeye kâfi geldi. Orduyu, genç ve tecrübesiz bir erkân-ı harp kaymakamının eline bırakmamak ve tamiri büsbütün imkânsız bir felâkete sebep olmamak için İzzet Paşa 17 Kânunusani 1328 (30 Ocak 1913) günü, başkumandanlık vekâletini fiilen kabul etti. İş başına geçti.

Fakat bu defa da İzzet Paşa ile Mahmut Şevket Paşa arasında bir plan ihtilâfı zuhura geldi. Vakıa harbe karar verilmişti. Fakat hangi harp planı mucibince *(gereğince)* harbe girişilecekti? İzzet Paşa, Mahmut Şevket Paşa'ya bu suali sormakta haksız değildi. Çünkü Yemen'e gitmeden evvel, büyük emekler sarf ederek hazırlattığı harp planlarına Nazım Paşa tarafından ehemmiyet verilmemiş, ordu nihayet Çatalca istihkâmlarının önüne kadar geri çekilmişti.

Fakat bu vaziyet, kat'i bir mağlubiyet addedilemezdi. Buna binaen İzzet Paşa, artık Mahmut Şevket Paşa

ile baş başa verdi. Evvelâ orduyu perişan bir vaziyete getiren idaresizliği ıslah etmek, sonra da düşmanı yerleştiği siperlerden geri püskürtmek esasına istinat eden bir plan tanzim etti.

Mahmut Şevket Paşa, artık her tarafı idare ederek işi yürütmek istiyordu. Bir taraftan İzzet Paşa ile aynı maksat üzerinde yürürken, diğer taraftan da İttihatçılardan yardım istiyordu.

İttihatçılar, hükümet kudretini ellerine alır almaz bütün kuvvetleriyle ordunun ihtiyacını ikmale çalışmaya başlamışlardı. Enver Bey ile arkadaşları da sık sık ordu karargâhlarını dolaşıyorlar, işlerin matlup veçhile *(istenilen şekilde)* cereyan edip etmediğini kontrolden geçiriyorlardı.

Hiçbir resmi sıfat ve salâhiyeti olmayan bu genç zabitlerin böylece karargâhları dolaşmaları yüksek rütbeli kumandanların hoşlarına gitmiyordu. Mahmut Şevket Paşa'ya, mütemadiyen *(sürekli olarak)* şikâyetnameler gönderiliyordu. Fakat Mahmut Şevket Paşa, hiç kimseyle hiçbir suretle ihtilâf çıkarmamaya karar vermişti. İşleri sükûnetle yürütmek fikrindeydi.

Bir taraftan, Enver Bey aleyhindeki şikâyetleri örtbas etmeye çalışıyordu, diğer taraftan da ordu kumandanlarına:

— Enver Bey'in vatanperverliğinden şüphe edilemez. Bu taşkın ruhlu genç, memleketini düşman istilâsı altında gördükçe, kabına sığamıyor. Bunda da haksız değil. Tabiidir ki biz de onun hisleriyle mütehassısız. Düşmanı, topraklarımızdan kovmaya el bir-

liği ile gayret edeceğiz. İşte, tam buna çalıştığımız bir sırada aramızda bir sızıltı çıkmasın, diye gizlice haberler gönderiyordu.

Enver Bey – ve hatta diğer İttihatçılar – Mahmut Şevket Paşa'nın bu makul siyasetinden haberdar değillerdi. Onlar, yalnız bir an evvel ordunun harekete geçmesini istiyorlar, bunu temin etmek için de bütün askeri erkânı âdeta tazyik ediyorlardı.

Birgün Enver Bey, kolordu kumandanlarından Abuk Ahmet Paşa'nın karargâhına geldi. Arkadaşlarının sabırsızlıklarından bahsederek:

— Doğrusu, bu vaziyetten ben de müteessirim. Mukaddes bir gaye uğrunda hükümeti devirdik. Ve derhal düşman ordusuna saldırarak Edirne'yi istirdat edeceğimizi *(geri alacağımızı)* halka vadettik. Aradan günler geçtiği halde daha hâlâ ileri doğru bir adım atamadık. Efkâr-ı umumiye karşısında, pek mahcup bir vaziyette kaldık. Bize cevap veriniz. Bu vaziyet, daha ne kadar devam edecek? Dedi.

Abuk Ahmet Paşa, oldukça sinirli bir zat olmamakla beraber, Mahmut Şevket Paşa'nın tavsiyesine riayet etti. Mülayim bir lisanla Enver Bey'e cevap vererek:

— Oğlum, Enver Bey! Siz bir hürriyet kahramanısınız. Milletin, bu kadar hürmetini kazanmışsınız. Ben sizin yerinizde olsam, siyasi hatta askeri hayattan uzaklaşarak bir köşeye çekilirim. Her işi ehil ve erbabına bırakarak olur olmaz işlere müdahale etmekten vazgeçerim. Ancak, tehlikeli zamanlarda milletin fedakâr zümresinin başına geçerim. Sakın bana gü-

cenmeyiniz. Sizi, evladımdan fazla sevdiğim için böyle bir tavsiyede bulunmaya mecbur oluyorum. Daha doğrusu sizin, dedikodulu işlerden uzak bulunmanızı görmek istiyorum, diye nasihat vermek istedi.

Enver Bey, Abuk Ahmet Paşa'nın bu sözlerini hazmedemedi. Derhal bir yay gibi yerinden fırladı. Abuk Ahmet Paşa'ya mukabeleye hazırlandı. Fakat bu mülâkat esnasında orada hazır bulunan erkân-ı harp binbaşılarından Mahmut Bey[25] neticenin hoşa gitmeyecek bir şekil alacağını anladı. Hemen Enver Bey'in koluna girerek, Abuk Ahmet Paşa'nın odasından çıkardı. Kendi odasına götürerek zuhur etmesi muhtemel olan bir hâdisenin önünü aldı.

İstitrat *(ara söz)* olarak şu ciheti de arz edelim ki, bu meselede Abuk Ahmet Paşa ile Enver Bey'in birbirlerine silah çektiklerine dair birtakım rivayetler vardır. Hâlbuki muhalifler tarafından kasten çıkarılmış olan bu şayialar *(söylentiler)*, kâmilen *(tamamen)* yalandır.

Başta Enver Bey olmak üzere İttihatçılar gerek başkumandan vekili Ahmet İzzet Paşa'yı ve gerek salâhiyettar ordu kumandanlarını – gayr-i resmi bir surette – sıkıştırmaktan hiçbir netice hâsıl olmayacağını anlar anlamaz, gene Mahmut Şevket Paşa'ya müracaat ettiler. Her hareketinde son derecede ihtiyat gösteren sadrazamı ikna ederek ordu kumandanlarına şu mealde birer emirname gönderttiler:

"Hükümet, milli emellere uygun bir şekilde sulh

25- Bu zat, erkân-ı harbiye livalığından tekaüt (tuğgenerallikten emekli) edilmiştir ve naklettiğimiz vakayı da bize aynen not ettirmiştir. Z.Ş.

teşebbüslerinde bulunmaktadır. Ordu da, hükümetin bu teşebbüslerini kolaylaştıracak hareketlerde bulunmalıdır. Buna binaen ordunun derhal kuvvetli bir hayat eseri göstermesi lazımdır."

Hiç şüphesiz ki, Mahmut Şevket Paşa'nın bu emirnamesi, en açık bir hakikatti. Ancak şu var ki, o günlerde ordunun hayat eseri göstermesi, her türlü imkân haricindeydi. Çünkü mütemadiyen yağmurlar yağmıştı ve Çatalca Ovası, âdeta bir bataklık halini almıştı. Bu vaziyette orduyu harekete geçirmek mümkün değildi. Düşman siperleri üzerine atılacak olan kıt'alar manevra icrasına imkân göremeyecek, düşmanın kahir *(ezici)* piyade ve mitralyöz ateşleri altında eriyip gidecekti.

Şimdi, Mahmut Şevket Paşa ile Ahmet İzzet Paşa birleşmişlerdi ve İttihatçıları, -bin müşkülâtla- düşmana cepheden taarruz fikrinden vazgeçirebilmişlerdi.

Fakat başta Enver Bey olmak üzere İttihatçılar, ordunun hayat eseri göstermesi fikrini bir türlü feda edemiyorlardı ve:

— Mademki düşmana cepheden hücum etmek mümkün değildir. Şu halde, düşmanı arkadan vuralım, diyorlardı.

Bunun için de, Enver Bey'in hazırladığı bir planı öne sürüyorlardı. Bu plana nazaran, Bolayır'da bulunan mürettep kolordu, birtakım kıt'alarla takviye edilecekti ve Enver Bey'in erkân-ı harp reisi bulunduğu Hurşit Paşa Kolordusu da Şarköy civarında karaya çıkarak Çatalca'da yerleşmiş olan düşman ordusunun gerisine düşecekti.

Mahmut Şevket Paşa, bu planın muvaffakiyet temin edeceğine kani değildi *(inanmıyordu)*. Enver Bey'i bu fikirden vazgeçirmek için İzzet Paşa'dan müzaheret *(destek)* diledi.

İzzet Paşa, Enver Bey'i karargâhına davet etti. Tasavvur edilen plan hakkında izahat istedi. Enver Bey'in, büyük bir hararetle verdiği izahatı dinledi. Bu eski asker, tecrübelerine istinat ederek Enver Bey'in tasavvurlarını tenkide *(düşüncelerini eleştirmeye)* girişti. Fakat efkâr-ı umumiye karşısında, Babıâli Baskını'nı biran evvel haklı çıkarmaktan başka hiçbir şey düşünmeyen Enver Bey'i iknaya imkân göremedi.

Enver Bey – malum ve meşhur olan – Ekzamili ihraç hareketini yaptı. Muvaffak olamadı. Hatta vaziyet feci bir şekil aldı.

Enver Bey'in bizzat kumandası altına aldığı kuvvetler ağır bir hezimete uğramakla beraber, Bolayır'da bulunan Fahri Paşa kolordusu da pek müşkül bir vaziyette kaldı. Fakat asıl müşkül vaziyette kalan, Mahmut Şevket Paşa idi. Çünkü bu hâdise, Enver Bey ile Bolayır ordusunun erkân-ı harbiye heyetini teşkil eden Fethi ve Mustafa Kemal Beyler arasında öyle bir ihtilâf zuhuruna sebebiyet verdi ki, Mahmut Şevket Paşa'yı tasavvur edemeyeceği kadar çetin bir vaziyete düşürüverdi.

Ekzamil hezimeti, İstanbul efkâr-ı umumiyesini altüst etmişti. Yalnız ordu mensuplarını değil, bütün münevver ve vatanperverlerin üzerinde pek fena tesirler husule getirmişti ve Babıâli Baskını'ndan doğan zafer ümitlerini birden bire kırıvermişti.

Muhalifler, bu fırsatı kaçırmadılar. Halkı İttihatçılardan soğutmak ve uzaklaştırmak için derhal propaganda silahına sarıldılar.

— İttihatçılar, ordunun mağlubiyetini Nazım Paşa'dan biliyorlardı. Ve bütün mesuliyeti, Ahmet Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa kabinelerine yükletmek istiyorlardı. Kâmil Paşa hükümetini devirdiler. Nazım Paşa'yı öldürdüler. Mahmut Şevket Paşa'yı sadaret mevkiine getirdiler. Ordunun başına da bizzat kendileri geçtiler. Düşman kuvvetlerini bir hamlede Edirne gerilerine atacaklarını vadettiler. Hâlbuki ileri attıkları ilk adımda fena halde bozuldular. Kırkkilise ve Lüleburgaz felâketlerinden daha korkunç bir hezimete uğradılar. Ordunun maddi ve manevi kuvvetlerini büsbütün kırdılar. Artık, iş işten geçmiştir. Rumeli, çoktan elimizden gitmiştir. Beyhude yere harp ediyoruz. Lüzumsuz yere milletin kanlarını döküyoruz, diye, efkâr-ı umumiyeyi yeniden bulandırmaya başladılar.

Vakıa vaziyet, pek fecii idi. Fakat muhaliflerin bu mel'un propagandalarına hak verdirecek derecede de vahim değildi. Ordunun zahiri vaziyetindeki acılığa rağmen henüz iş işten geçmemişti. Mağlubiyeti kabul etmek için, son kurşunun atılması ve son süngünün kırılması lâzım gelirdi.

İşte Mahmut Şevket Paşa, bir taraftan bu zahiri propagandalara üzülerek muhalifleri susturmaya çalışırken, diğer taraftan da Enver Bey ile Fethi ve Mustafa Kemal Beyler arasındaki ihtilâf baş göstermişti.

Enver Bey, Ekzamil mağlubiyetinin mes'uliyetini

üzerine almak istemiyordu ve bu cüretkârane hareketteki muvaffakiyetsizliği ordu kumandanlarının ve erkân-ı harbiye heyetlerinin beceriksizliklerine atfederek bu heyetlerin derhal tebdil olunmasını talep ediyordu.

Enver Bey'in bu talebi, Bolayır Ordusu erkân-ı harbiye reisi Fethi Bey ile erkân-ı harp binbaşısı Mustafa Kemal Bey'i son derece müteessir etmişti. Her ikisi de, Enver Bey'in iddialarını tamamıyla ret ve cerh edecek *(çürütecek)* delilleri ihtiva eden birer raporla mukabelede bulunduktan sonra, derhal istifa etmişlerdi.

Ordu kumandanı Fahri Paşa bu istifanameleri usulen Harbiye Nezareti'ne ve başkumandan vekâletine gönderirken, bu iki genç erkân-ı harbin güzide vasıflarından bahsediyor, Mahmut Şevket Paşa'yı ikaz etmek için hiçbir fedakârlıktan çekinmiyor. Fethi ve Mustafa Kemal Beyler, Enver Bey'in talebiyle değiştirildiği takdirde, kendisinin de kolordu kumandanlığından kaldırılmasını rica eyliyordu.

Mahmut Şevket Paşa pek müşkül bir vaziyette kalmıştı. Bir tarafta, kendisini sadaret mevkiine getirenlerin en başında bulunan Enver Bey vardı. Diğer taraftan da ordunun güzide bir kumandanı ile erkân-ı harp sınıfı içinde meslek kudretleri, liyakatleri ve hamiyetleriyle mümtaz olan iki genç erkân-ı harp büyük bir haksızlığa kurban oluyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa, içinden çıkılmaz bir hale gelen bu vaziyet karşısında, evvelâ fena halde bocaladı. Sonra, bizzat Bolayır karargâhına kadar giderek meseleyi orada halletmeyi kararlaştırdı. Fakat bu kararı

tatbikten evvel bir hâdisenin zuhurundan korkarak Ahmet İzzet Paşa'ya, Bolayır Kolordusu Kumandanı Fahri Paşa'ya hitaben şifreli bir telgrafname yazdırdı.

6 Şubat 1328'de (19 Şubat 1913) çekilen ve baş tarafında, "müstaceldir, bizzat küşad edilecektir *(açılacaktır)"*, kaydı bulunan bu uzun telgrafnameyi buraya aynen kaydederek muhterem okuyucularımızı yormak istemiyoruz. Ancak bu telgrafnamenin mühim bazı cümlelerini – aynen ve harfiyen – nakletmekle iktifa ediyoruz *(yetiniyoruz)*.

6 Şubat 1328

"Zat-ı valâlârıyla (yüksek şahsiyetinizle) Fethi ve Mustafa Kemal Beylerin istifaları hakkındaki telgrafnameyi teessürle okudum.

Cümlesiyle başlayan şifre, şu fıkraları da ihtiva ediyordu:

Ben, gerek zat-ı valâlârının ve gerek Fethi ve Mustafa Kemal Beylerin fezâil-i askeriye (üstün askeri niteliklerini) ve vatanperveranelerini bihakkın takdir edenlerdenim... Askerliğin ve vatanperverliğin üssülesası (esasların esası) ise, feragat-i nefsiyedir (nefisten vazgeçmektir).

Şimdiki ahval ve tezahürata nazaran Bahr-ı sefit Boğazı (Çanakkale Boğazı), bugün bütün dar'ül harbin[26] *merkez hayatını teşkil eder gibi görünüyor. Ordunun anasır-ı güzidesinin (seçkin unsurları) orada teşrik ve tevhid-i mesai ve âmal etmeleri muktezidir (ortak*

26- Müslüman olmayan hükümdarın egemen olduğu yerler ve Müslümanlarla gayrimüslimler arasında henüz barış akdedilmemiş olan memleketler İslam hukukunda Darülharp sayılır. (Y.H.N.)

ve birlikte çalışma ve hareket etmeleri gereklidir). Bu sebeple sizlerin, bilhassa Gelibolu şibih cezîresinde (Gelibolu Yarımadası'nda) devamı hizmetiniz, vatanın sizden talep ettiği bir zimmet-i hamiyettir. Bunu ifa için nefsinizi feda etmek dahi icap etse, tereddüt etmemekliğiniz ve birgün bizim için maatteessüf pek elim bir tarzda yazılacağı zannedilen tarihte, zat-ı alileriyle Fethi Bey ve refiklerinin (arkadaşlarının) isimleri hizasına, düşman karşısında hissiyat-ı şahsiyelerine tabi kaldılar. Vatanlarının menfaatine, nefislerini, gururlarını, feda edemediler yazısını yazdırmaklığımız pek lâzımdır.

Bunu sizden kemal-i hulus-i (eksiksiz ve temiz bir) kalp ile ve hakkınızdaki muhabbet ve samimiyetime itimadınız olduğunu bildiğim cihetle, biraderane rica ederim.

Mesleğime pek suzişli (yakıcı) bir surette hatime çekeceğinden (son vereceğimden) emin olduğum memuriyeti hazıramdan en evvel istifaya haklı olan, şüphesiz bendenizim. Fakat balâda ki (yukarıda ki) mülâhazata (düşüncelere) binaen sabrediyorum.

Bu misale lütfen imtisal olunmasını (uyulmasını) ve sadrazam paşa hazretleri Cuma günü oraya gelecekleri cihetle, bu mesele-i şahsiyenin o zaman kadar bertaraf edilmiş bulunmasını, hepinizin hamiyetinden beklerim."

Görülüyor ki vaziyetten Mahmut Şevket Paşa kadar Ahmet İzzet Paşa da müteessirdi ve bu şifreli telgrafnameyi yazarken yalnız Mahmut Şevket Paşa'nın telkinleri altında kalınmamış, kendi samimi hislerinden de pek çok şeyler ifade etmişti.

Fakat Enver Bey, talebinden hiçbir şey feda etmiyordu. Hatta ilk arzusuna bazı şeyler daha ilâve ederek, Bolayır – Maydos – Gelibolu'daki mürettep *(dizili)* kuvvetlerin umum kumandanlığının Hurşit Paşa'ya ve erkân-ı harbiye reisliğinin de kendisine verilmesini istiyordu.

Ne olmuşsa Fahri Paşa'ya olmuştu. Bu hassas, vatanperver, askerliğin şeref ve faziletine candan bağlı olan asker, düşman karşısında bulunan ordu erkânı arasında çıkan ihtilâfın mahzurlarını tamamıyla idrak ediyor, Ahmet İzzet Paşa'ya yazdığı 7–8 Şubat tarihli mahrem şifrede:

"İrade-i devletleri, Fethi ve Mustafa Kemal Beylere tebliğ edilmiştir. Esbab-ı istifa *(istifa sebepleri)*, vazife ve feda-yı nefisten içtinap *(kaçınmak)* değildir. Zuhuru melhuz olan *(düşünülen)* suiavakibin *(olumsuz sonuçların)* korkusundan ileri gelmiştir. Mesuliyet-i vicdaniye ve maderiyeye bile bile katlanmamak mümkün değildir. Tarihin muhakematı *(yargıları)* karşısında tefekkür edilmiş ve muzır netaicin *(zararlı sonuçların)* amillerinden *(etkenlerinden)* olmaktan ihtiraz edilmektedir *(çekinilmektedir)*. Şimdiye kadar cari ahval *(cereyan eden durum)*, bademe tevhid-i mesaiye[27] kani bulunmuştur *(inanılmıştır)*. Bu hakikat biran evvel teslim buyrularak halli mesail *(sorunların çözülmesi)* buyrulmalıdır." Diye feryat eyliyordu.

Mahmut Şevket Paşa, ister istemez Enver Bey'in tesiri altına girmişti... Onun arzusuyla kumanda ma-

27- Yani, Enver Bey'le çalışmaya. Z.Ş.

kamındaki tebeddülü *(değişikliği)* yapmak için Hurşit Paşa'yı da yanına alarak Gelibolu'ya gitti. Maksadı; Hurşit Paşa'yı mürettep *(dizili)* kuvvetlerin kumandanlığına geçirmek, Enver Bey'i de erkân-ı harbiye riyasetine *(başkanlığına)* tayin etmek, aradaki ihtilâfı kaldırarak sükûn tesis etmekti.

Enver Bey'e dayanan Hurşit Paşa âdeta azametli bir tavır almıştı. Mesleki ve şahsi terbiyesi dolayısıyla Sadrazam ve Harbiye Nazırı'nın huzurunda büyük bir tevazu gösteren Fahri Paşa ile münakaşaya başlamıştı. Hatta Fahri Paşa'nın istifa hususundaki ısrarına karşı:

— Yoksa benim kumandam altında bulunmaya tenezzül etmiyor musunuz? Diyecek kadar ileri varmıştı.

Hâlbuki Fahri Paşa:

— Efendim! Ben, henüz kıdemsiz bir livayım *(tuğgeneralim)*. Böyle olduğu halde, bir kolordu kumandanlığına tayin buyruldum. Bu büyük teveccühün şükrünü edadan bile âciz bulunuyorum. Verilen emre itaate mecburum. Ancak şu var ki, Enver Bey ile burada çalışmaya imkân göremiyorum. Daha tehlikeli bir vaziyete girmemek için, mevkiimi ve şahsımı feda ediyorum, diye ruhunun bütün asaletini gösteriyordu.

Mahmut Şevket Paşa, aradaki ihtilâfı hiç bir surette kaldıramayacağını anladı. Büyük bir sabırsızlıkla kendisinden haber bekleyen Ahmet İzzet Paşa'ya, şu mahrem telgrafı göndermeye mecbur kaldı:

-Müstaceldir-

7/8 Şubat 1328 (20/21 Şubat 1913)

Bugün Bolayır, Maydos ve Çanakkale'yi ziyaret ettim. Donanmadan da, Barbaros'u gördüm.

Mesele-yi mahudeyi (bahsedilen sorunları) tetkik ettim. Fahri Paşa'nın kâl (söz) ve hâli burada kalmasına artık müsait değildir. Mumaileyhi (sözü geçen kişiyi), Çatalca taraflarında, münasip bir mahalde istihdam etmek üzere buradan almak icap ediyor.

Enver Bey'in, nezd-i alinizde büyük karargâhın harekât şubesinde istihdamı münasiptir. Hurşit Paşa'nın kumandası altında kalacak olan Gelibolu kuva-yi umumiyesi erkân-ı harbiye riyasetine (başkanlığına) Fethi ve Bolayır kuva-yi mürettebesi erkân-ı harbiye riyasetine Mustafa Kemal Beylerin tayini ve bu kere Maydos kolordusu kumandanlığına tayin olunan Mehmet Ali Paşa'nın da Bolayır kuva-yi mürettebes (dizili kuvvetler), kumandanlığına nasbı (atanması) meselesinin hal ve faslı, bura umurunun hüsn-ü idaresi için lazımdır. Ona göre Hurşit Paşa'ya evamiri kat'iye ita buyurulması (kesin emirleri vermesi) temenni olunur.

İstanbul'a avdet etmek (dönmek) üzere, yarınki Cumartesi günü Gelibolu'dan hareket edeceğim.

Sadrazam ve Harbiye Nazırı

Mahmut Şevket

Fethi ve Mustafa Kemal Beyler tarafından, başkumandan vekiline mufassal *(ayrıntılı)* bir rapor gönderildi. Bu raporda son askeri durum hakkında mufas-

sal malûmat *(ayrıntılı bilgi)* verildikten sonra, Babıâli Baskını'nı yaptıktan sonra mühim mevki alanlarla[28] ve onların tesirleri altına girmiş olanlarla çalışmak imkânı bulunmadığından bahsediliyor.

"Hurşit Paşa kumandasındaki Bahr-i Sefit *(Çanakkale)* Boğazı kuva-yı umumiyesinde *(genel kuvvetlerinde)* hizmet edemeyeceğimize binaen istifamızın kabul buyrulması istirham olunur."

Cümleleriyle istifalarında ısrar gösteriliyordu.

İzzet Paşa, bu meselede Mahmut Şevket Paşa'nın gösterdiği zaaftan dolayı son derecede müteessirdi. Fethi ve Mustafa Kemal Beylerin raporlarını usulen Mahmut Şevket Paşa'ya takdim ederken, şu cümleleri de ilâve etmekten çekinmedi.

9 Şubat tarihli mahrem tezkereden aynen çıkarılan parçalar:

"Bahr-i Sefit Boğazı kuva-yi mürettebesi erkân-ı harbiye reisi Fethi Bey ile refiki *(arkadaşı)* Mustafa Kemal Bey'in imzalarını hâvi *(içeren)*, bugün bir takrir *(önerge)* ve bunu müteakip her ikisinin Hurşit Paşa kumandasındaki boğaz kuva-yi umumiyesinde hizmet edemeyeceklerini mutazammın *(kapsayan)* ayrı ayrı istifalarını aldım.

Takririn bir sureti, zat-i sami-i sadaretpenahilerine takdim kılınmıştır. Muhteviyatı, 10 Kânunusani Vakası'na ve bunu yapanlara karşı bazı tarizat-ı zimmiyyeyi *(üstü kapalı laf dokundurmalarını)* ihtiva ediyor.

28- Bilhassa, Enver Bey kastediliyor.Z.Ş.

Askerliğin mâbbe-ül kıvamı olan itaat ve inkıyat *(söz dinleme ve emre uyma)* gibi havasın ordumuzda derecesine bir miyar *(ölçü)* ve ibreti ahlâf *(sonrakilere ders)* için tarihe kıymetli bir yadigâr olan bu vesika ve Gelibolu cihetinde bir haftadan beri Fethi ve Enver Beyler ve bunların taraftarları arasında cereyan etmekte olan ahval-i müessife *(üzücü durum)*, iki heyet beyninde yekdiğerine karşı hâsıl olan hiss-i infial *(kızgınlık duygusu)* ve husumeti pek vazıh *(açık)* olarak göstermektedir.

Düşman karşısında ve vatanın başına çöken bunca felâketlerin önünde yekdil ve yekcihet *(tek gönül ve tek taraf)* olması icap edenlerin tevhidi âmal *(işbirliği)* ve harekâta bedel bir takım meş'um *(uğursuz)* hiziplere ayrılmaları ve nefislerini nifak ve muhasedeye *(kıskançlığa)* kaptırmaları, ordunun azami esbabı zaafından addolunmaya sezadır *(ordunun zayıflık sebeplerinden biri sayılmasına değer)*.

Fethi ve Kemal Beylerin istifasının (burada, bir kelime okunamamıştır) bilinemezse de, bunların ve Fahri Paşa'nın oradan kaldırılmasıyla da şimdiye kadar müttehiz *(alınan)* tertibatı bozmak, böyle mühim bir zamanda ora ahvaline vâkıf olmayanlara kumandayı tevdi etmek *(vermek)* gibi ciddi mahzurlara meydan verilmiş olur."

"... Dünyada hiçbir ordu, mes'uliyet-i resmiyeyi deruhte etmeyen şübbân[29] *(resmi sorumluluğu üstlenmeyen gençlerle)* ile idare edilememiştir. Ve içerisinde bu kadar anarşi, nifak hüküm süren bir ordunun muharebe meydanında düşmanlarına galebe ettiği *(üstün geldiği)*,

29- - Yani, gençlerle. Z.Ş.

tarihte görülmemiştir. Eğer vatanın mukadderatıyla bu derece lâubalîyane *(saygısızca)* oynayan bu zevatı gayr-i mes'ulenin *(sorumsuz kişilerin)* kanunen itaat-i askeriyeye alınmaları hükümetçe kat'iyyen mümkün değilse, hiç olmazsa bunlar üzerinde haiz-i nüfuz ve tesir *(etki sahibi)* olan dostlarını tasvit ederek *(dostlarına seslenerek)* nefisleri için biraz fedakârlığa ve şu zavallı vatan için biraz riayet ve itaate davet olunmaları münasip olur itikadıyla keyfiyeti makam-ı samiilerine ref'e müsaraat ediyorum *(yüksek makam sahiplerini kaldırmaya teşebbüs ediyorum)*..."

Başkumandan Vekili İzzet Paşa, her iki tarafı da muaheze eder *(azarlar)* gibi bir lisan kullanıyordu. Fakat bütün şikâyetlerinin, bütün teessür ve teessüflerinin hedefi Enver Bey olduğu açıkça anlaşılıyordu.

Asıl, teessürün bütün acılıklarını hisseden, Mahmut Şevket Paşa idi... O, meşrutiyet ilânını müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin arzusuyla III. Ordu kumandanlığına getirildiği zaman, askerlerin siyasetle meşgul olmamalarına dair derhal bir beyanname neşretmişti *(yayınlamıştı)*. Hatta Hareket Ordusu'nun başında olarak İstanbul'a girdiği vakit de aynı beyannamenin mealini tekrar eylemişti... Eğer Mahmut Şevket Paşa, ordu kumandanı sıfatıyla, bitaraflığını *(tarafsızlığını)* tamamıyla muhafaza ederek bu emirnamelerin muhteviyatını şiddetle tatbike girişseydi, hiç şüphesiz ki bütün askerler kışlalarına girecek, ordu mensupları arasında bu gibi siyasi nifaklar, cidaller *(çekişmeler)* zuhura gelmeyecekti.

Fakat Mahmut Şevket Paşa, - bütün gösterişine nazaran – zaafa kapılmış, kendisini iktidar mevkiine çıkaranlara karşı ciddi ve hakiki bir âmir sıfatıyla hiçbir celâdet *(kahramanlık)* eseri gösterememişti. Nitekim düşman ordusu karşısında cereyan eden bu vaka da, Enver Bey'in manevi nüfuzunun galebesiyle *(üstün gelmesiyle)* hitama *(sona)* erdi.

Mahmut Şevket Paşa, orduyu kuvvetlendirmeye çalışmakla beraber son derece ihtiyatı elden bırakmıyor, İttihatçıların bütün ısrarlarına rağmen, birdenbire ileri atılmaktan içtinap ediyordu.

Zaten vaziyeti de buna imkân vermiyordu. Birbirini takip eden kar tipileri ve dondurucu soğuklar, her tarafı kasıp kavuruyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın bütün ümidi Edirne Kalesi üzerinde toplanıyordu. Ve kahraman Edirne müdafilerinin mukavemette devamları için Edirne Valisi'ne ve Müstahkem Mevki Kumandanı Şükrü Paşa'ya telsiz telgrafla sık sık emirler veriyordu.

Bir harp tarihi yazmadığımız için, bu hususta fazla tafsilât vermekten içtinap edeceğiz *(kaçınacağız)*. Ancak Mahmut Şevket Paşa'nın Edirne Kalesi'ne verdiği ehemmiyeti tebarüz ettirmek *(belirtmek)* maksadıyla, küçük bir iki misal arz etmekle iktifa eyleyeceğiz *(yetineceğiz)*.

Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'dan, Başkumandan Vekili İzzet Paşa'ya Telgraf:

-Müstaceldir- (Aceledir)

Edirne Vilâyeti'nden şimdi alınan telgrafnamede, mukavemetin (savunmanın) Şubat'ın nihayetine kadar temdidi (uzaması) esbabının suret-i kat'iyede istikmal edildiği (tamamlandığı) ve zahire taharriyatına (araştırmalarına) vilâyetçe kamekân devam edilmekte olduğu iş'ar kılınmıştır (yazı ile bildirilmiştir).

Buraca vilâyet, mütemadiyen tazyik ve teşvik edilmekte olduğu cihetle, Mart'ın on beşine kadar mukavemetin temdit olunabileceğine (devam edeceğine) bugün ümitvar bulunuyorum.

Ancak, ihtimalât (ihtimaller) üzerine bina-yı maslahat (ileri kurmak) caiz (uygun) olamayacağı cihetle, teşebbüsat-ı mukarrereye (kararlaştırılmış girişime) bir taraftan yine devam olunmaktadır.

Mahmut Şevket Paşa'dan, Edirne Vilâyetine (Şifreli telsiz telgraf):

Düvel-i muazzama sulh akdi için tavassut (aracılık) etmiş ve bu tavassut, muharip taraflarca kabul edilmiştir. Müzakerat, devam ediyor. Muhasamatın tekerrürü (savaşın tekrarlanması) üzerine orduyu Osmanice (Osmanlı ordusunca) gösterilen mukavemet ve istihsal kılınan (elde edilen) bazı muvaffakiyetten dolayı vaziyeti siyasiyemiz oldukça kesb-i salâh eylemiştir (düzelmeye başlamıştır).

Edirne'nin temdidi mukavemeti (direnişinin devam etmesi), bu salâhı (düzelmeyi) bir kat daha temdid etmiş (uzatmış) ve bir müddet daha sebat ve mukavemet ha-

linde fevaid-i azime (büyük faydalar) istihsal olunabileceği (elde edinileceği) derkâr bulunmuştur (açıkça görülmüştür). Binaenaleyh (bundan dolayı), zahire cem'i (yiyecek toplanması) ile mukavemet (direniş) hususunda ibzali himmet (bolca çaba) ve gayret olunması temenni olunur.

Sadrazam Mahmut Şevket

Mahmut Şevket Paşa, harbin devamı ve muvaffakiyet kazanılması için bütün gayretini sarf ediyordu. Fakat hükümetin hazinesi bomboştu. Hariçten istikraza *(dışarıdan borçlanmaya)* imkân görünmüyordu.

Ancak İttihatçıların büyük bir ciddiyet ve fedakârlıkla idare ettikleri Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin büyük yardımlarıyla ordunun ihtiyaçları temin olunuyordu.

Mahmut Şevket Paşa, vaktiyle yaptığı hatayı, şimdi anlamıştı. İtalya harbi esnasında birçok topların Çanakkale'ye nakli yüzünden, ağır top miktarı azdı. Müttefik orduların iki yüze yakın ağır topuna mukabil müdafaa hattında – 41'i adi ateşli ve yalnız bir bataryası seri ateşli obüs olmak üzere – ancak 75 adet ağır top vardı.

Mahmut Şevket Paşa, bu noksanı telâfi etmek üzere bütün gayretini sarf ediyor; mütemadiyen Alman ve Avusturya top fabrikalarına müracaatta bulunuyordu. Fakat – garip bir tesadüf eseri olmak üzere – ancak Almanya'daki Krupp fabrikasında 15 santimetrelik seri ateşli 44 adet toptan başka, işe yarar top bulunamıyordu.

Alman ve Avusturya top fabrikalarında stok mal bulunmaması mümkün değildi. Fakat anlaşılıyordu ki siyasi cereyanların tesiri altında kalan bu fabrikalar, Türklere top vermek fikrinde değillerdi.

Mahmut Şevket Paşa, bu fabrikalarla muharebelerden hiçbir şey çıkmayacağını anladı. Ve nihayet erkân-ı harp feriklerinden *(tümgenerallerinden)*– topçu – Pertev Paşa'nın Almanya'ya ve Avusturya'ya gönderilmesi kararlaştırıldı.

Fakat bu sırada talih Mahmut Şevket Paşa'ya yardım etti. Fransız fabrikaları tarafından noksan topların ikmaline *(tamamlanmasına)* muvafakat gösterildi *(onay verildi)*. Fransızlar, - harbin başlayacağı esnada Sırplara satmış oldukları – 15 santimetrelik obüslerden 60 top ile 10 buçukluk toplardan da bir miktar vermeyi taahhüt etmişlerdi.

Fakat şimdi de başka müşkülât *(zorluk)* baş göstermişti. Çünkü bulunan topların bir atım bile cephaneleri mevcut değildi.

Mahmut Şevket Paşa, bütün bu güçlükler içinde çırpınıp duruyordu ve artık Çatalca müdafaa hattından atılmaya imkân bulunmadığı için bütün ümitleri Edirne Kalesi üzerinde toplanıyordu.

26 Şubat 1328 (11 Mart 1913) tarihinde Edirne Müstahkem Mevki *(kale)* Kumandanı Şükrü Paşa telsizle bir şifreli telgraf yazdı. Gayet mahrem ve müstaceldir *(gizli ve aceledir)* kaydıyla çekilen bu telgrafa, ezcümle *(özetle)* şu fıkralar vardı:

Avrupa düvel-i muazzamasının berâyı tavassut (aracılıklarından dolayı) vuku bulan müracaatlarına Balkan hükümetleri henüz cevap vermemişlerdir. Mamafih aralarında muhaberat (haberleşme) icrasıyla meşgul olduklarından, bu hafta zarfında cevap vermeleri memuldür (bekleniyor).

Cevap vürudundan (geldikten) sonra, düvel-i muazzama şerait-i sulhiye (barış şartları) hakkındaki karar-ı kat'ilerini (kesin kararlarını) az bir zamanda tarafeyne (taraflara) tebliğ edeceklerdir.

Kale, Mart'ın 20'sine kadar mukavemet (direniş) gösterdiği halde o vakte kadar bu muamelâtın hitam (işlemlerin son) bulacağı, kalenin şimdiye kadar kahramanane vuku bulan müdafaatından devlet ve memleketçe ancak bu suretle cidden istifade edilmiş olacağı derkâr olduğundan (bilindiğinden), mukavemetin behemehal (mutlaka) o zamana kadar temdidine (devam edeceğine) sarf-ı cehd (sarf edilen çaba) ve gayretle bu babda hiçbir gûna (çeşit) fedakârlıktan geri durulmaması lâzıme-i vazife-i memuriyet ve hamiyettir.

Edirne'nin kahraman müdafileri, hiç bir gûna *(çeşit)* fedakârlıktan geri durmayarak mukavemet ediyorlar *(direniyorlar)*, son beşeri takat ve kuvvetlerini de sarf ediyorlardı. Ne açlık, ne dondurucu soğuk ve ne de altı aydan beri devam eden muhasara hayatının verdiği manevi yeis *(karamsarlık)* ve ıstırap, Edirne müdafilerini vazife başından ayıramıyordu. Süpürge tohumu, kuşyemi ve topraktan mürekkep yumruk kadar bir hamur halitasıyla yirmi dört saat midelerini susturan bu kahramanlar birer kadide *(iskelete)* döndükleri hal-

de en küçük bir yılgınlık eseri göstermiyorlar, Türk Ordusu'nun asilâne cengâverliğinin canlı birer timsali gibi siperlerinde dimdik durarak müttefik düşmanlarının bütün hücumlarına çelik gibi göğüslerini geriyorlardı.

Edirne Kalesi'nin mukavemeti *(direnişi)*, Mahmut Şevket Paşa'nın ümitlerini arttırıyordu. Bu vaziyetin sulh masasında büyük bir fayda temin edeceğine kanaat getiriyor ve bunu da, şöylece izah ediyordu:

Müttefik devletler, büyük devletlerin tavassutlarını *(aracılığı)* kabul ettiler. Fakat fazla menfaatler koparmak istiyorlar, bunun için de bir takım ağır şartlar dermeyan ediyorlar *(ortaya koyuyorlar)*. Bu şartlar, bizim tarafımızdan reddedildiği gibi, büyük devletlerin kabineleri üzerinde de fena tesirler husule getirmiştir.

Şu anda, düşmanlarımızla aramızda halli lâzım gelen meselelerde, büyük devletlerin de alâkaları vardır. Bu sebepten dolayı bu devletler bizim lehimizde kararlar vermeye çalışacaklardır.

Esasen biz, bu ciheti daha evvel derpiş ettik *(öngördük)* ve bunu nazar-ı dikkate alarak büyük devletlerin tavassutlarına *(aracılıklarına)* müracaat eyledik. Aldığımız cevaplar, bizi tatmin edecek mahiyettedir. Hem çabuk ve hem de bize faydalı, bir sulh temini *(barış sağlanması)* için bu devletler tarafından bize söz verilmiştir. Nitekim büyük devletler nezdindeki sefirlerimizden gelen haberler de bu düşüncelerimizi teyit etmektedir.

İşte Mahmut Şevket Paşa, bu noktada aldanıyordu.

"Hıristiyanların ele geçirdikleri yerlere, bir daha Müslümanlar giremez." Diye bağıranların aldatıcı vaatlerine aldanmakla, âdeta zehirden şifa bekliyordu.

Nitekim verilen teminat, hiçbir fiili eser göstermedi. Çünkü büyük Avrupa devletlerinden bazılarının maksadı, Edirne Kalesi sukut ettikten *(düştükten)* sonra, araya girerek sulh şartlarını teklif etmekti.

Müttefik düşman orduları, artık kahraman Edirne müdafilerinin açlıktan tamamıyla bitap kaldıklarını anlamışlardı. Beş misli faik *(üstün)* kuvvetlerle son hücuma hazırlanmışlardı.

Bu hücum, emsali görülmemiş bir şiddetle icra edildi ve Edirne Kalesi de, - nihayet bütün mahsur *(kuşatılmış)* kaleler gibi – sukut etti... Bu sukutun *(düşüşün)* acısı, Mahmut Şevket Paşa üzerinde çok fena bir tesir husule getirdi. Kalenin sukutunu – resmen – bildiren Başkumandan vekili İzzet Paşa'ya, şu acı cevabı verdi:

Gayet müstaceldir.

C. 13 Mart 1329 (26 Mart 1913)

Edirne mevkii müstahkem kumandanlığından mevcut telgrafnamelerin bir sureti makama da verildiğinden, dün gece orada cereyan eden ahvale bu sabah muttali oldum (öğrendim).

Taraf-ı padişahîden selâm-ı şahane ile beraber bazı vesaya (nasihatler) tebliğ ettim ve kalenin düşmanlara büyük zayiat verdirmeden zinhar (asla) teslim olmamasını yazdım. Cevizlik, Ayvazbaba ve Taşocakları hattı-

nın sükûtuyla beraber müdafilerin geri dönmeleri bais-i teessüf (üzüntü sebebi) oldu. Askerin başında fedakâr ümeranın (subayların) fıkdanıdır ki (eksikliğidir ki), şayan-ı esefi azim olan (büyük üzüntülere değen) şu hallere sebebiyet veriyor. Taşocakları hattının ilerileri piyade hücumuna kat'iyen müsait olmadığı halde oralardan müdafilerin geriye dönmelerine ne diyeceğimi bilemiyorum.

Zat-i hazret-i padişahî, şu ahvalden dolayı pek ziyade müteessiftirler... Edirne'de cereyan eden ahvalden (durumdan) efkâr-ı umumiyenin (kamuoyunun) büsbütün bigâne (ilgisiz) bırakılması kabil ve caiz (mümkün ve uygun) olmadığından orada kırk sekiz saatten beri şiddetli ve kanlı muharebeler vukua gelmekte olduğuna dair gazetelere tebligatta bulundum.

Edirne Kalesi'nin tarihini yazmadığımız için, kalenin sukutu *(düşme)* sebepleri hakkında bir şey ilâve etmeyeceğiz. Sadece, Mahmut Şevket Paşa'nın bu sukutu pek acı bir teessürle karşılaşırken onun esbap *(sebepler)* ve ahvalini de pek güzel keşfetmiş olduğuna hükmetmekle iktifa eyleyeceğiz *(yetineceğiz)*.

Edirne Kalesi'nin sukutu üzerine serbest kalan düşman orduları, artık Çatalca hattına iniyordu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtını *(başkentini)* büsbütün tehdit ediyordu.

Efkâr-ı umumiye, bu vaziyetten son derecede müteessirdi. Ne Babıâli'nin kanlı baskını ve ne de Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığı harbin mukaddera-

tını değiştirmemiş ve Londra Konferansı'nın üzerine de hiçbir tesir husule getirememişti.

Çatalca ordusunun kolordu kumandanları bir sabah erkenden büyük karargâhta toplanmışlardı. Bu içtimada *(toplantıda)*, Mahmut Şevket Paşa da vardı. Fakat cereyan eden ateşli müzakerelere rağmen, vaziyeti ıslâh etmek için azim ve sebata müracaat etmekten başka hiçbir çare bulunamadı.

Azim ve sebat... Buna bizzat Mahmut Şevket Paşa bir misal teşkil ediyordu. Sadrazamlığı kabul ettiğine bin kere pişman olduğu halde daha hâlâ mevkiinde sebat gösteriyordu. Tam bu buhran arasında, mühim bir gaile daha zuhur etmişti. Başkumandan vekili izzet Paşa tarafından kendisine 13 Nisan 1329 (26 Nisan 1913) tarihli şu mahrem *(gizli)* tezkere gönderilmişti:

Zat-i samii sadaretpenahiye:[30]

Suriye meselesinin kesb-i ehemmiyet ettiği (önem kazandığı) evrakı havadis mütalaasından (gazete görüşlerinden) ve bazı emaretten (ipuçlarından) istidlâl olunuyor (çıkarılıyor). Suriye ve Arabistan'da müddet-i medide (uzun süre) ikâmetinden mütehassıl (meydana gelen) bazı tecarübe (deneyimlere) binaen, hilâfet ve devletin hayat-ı aliyesine taalluku (ilgili) olan bu meseleye dair hatıra kabilinden bazı mülâhazatı âcizanemin arzını mukteza-yı

30- Bu vesikanın neşri, sadet (asıl konu) haricinde görülebilir. Fakat umumi harp içinde Suriye cephesinin göçmesine sebep olan hâdiselerin başlangıcı ve Mahmut Şevket Paşa'yı alâkalandırması itibariyle buraya dercini (konulmasını) faydalı addettik. Z.Ş.

sadakat addettim (bazı değersiz görüşlerimi sunmayı, sadakatimin gereği saydım).

Suriyeliler, öteden beri besledikleri emellere nazaran, Mekke Emiri'nin kendilerine temayülünden çok istifade temin edebilirler ve esasen Suriye ile Hicaz arasındaki münasebet ve rabıtalar da (bağlarda) memleketin diğer kısımlarına nazaran pek ziyadedir.

Gerçi bu hareketleri idare edenler meyanında Şerif Hüseyin Paşa'nın sadakati fiil ve hareketleriyle sabit ise de, uzun müddet kendisiyle cereyan eden münasebetlerimden istidlâl ettiğime nazaran (çıkardıklarıma göre) kendisi gayet seri'ül infial (çabuk öfkelenen) bir zat olduğundan bu meselede hüsn-ü idare (iyi yönetim) ile iğbirarına (gücenmesine) mahal verilmemesi vacibedendir (gerekendir). Binaenaleyh Şerif Haydar Bey ve Süleyman Paşa'nın müdahale ettirilmemesi muvafık olur itikadındayım. Bu bapta diğer bazı gûna (çeşit) malûmat ve mülâhazat da (düşünceler de), Mahmut Şevket Paşa hazretleri tarafından ilâve edilmiştir.

Diğer taraftan, fesadın aleniyete ve fiilen harekete çıkarılarak cebir istimaline (zor kullanılmasına) mecburiyet hâsıl olmaması için elden gelen gayreti sarf etmek muktezidir (gereklidir). Çünkü şu aralık o cihetlere asker sevki ve donanma ile sevahilin tarassudu (kıyıların gözlenmesi), silah kaçakçılığının men'i imkân haricindedir. Aynı zamanda oradaki yerli asker kuvvetlerinden devletçe sadakat ve itaat görülmesi de pek şüphelidir.

Bu meseleyi zat-ı samilerinin (yüce şahsınızın) takdirine terk ederek sözü uzatmaktan sarf-ı nazar ediyorum

(kaçınıyorum). Ancak şu ciheti arz etmek isterim ki, şu aralık alınacak en doğru tedbirler, Hüseyin Hilmi Paşa gibi oralarda bulunmuş ve halk tarafından hürmete mazhar olmuş zevat vasıtasıyla yerli ulema ve nüfuzlu şahsiyetlerin elde bulundurulmasından ibarettir.

Eski eşraf, menfaatleri icabınca bazı meselelerde korkutulabileceği gibi elde edilecek ulema vesair mühim şahsiyetler de, İslam camiasının tehlikeye düşürülmemesi noktasından hamiyetlerine müracaat edilerek fesatçı unsurların tahrikâtından (kışkırtmalarından) uzak bulundurulabilir. Eğer bu cihet temin edilebilirse, avam güruhunun da yabancı tesirlere tabi olmaktan uzak tutulacağı tabiidir. Ancak şu var ki, harici telkinlerin tesiriyle vakit vakit zuhura gelen halk galeyanının önüne geçilmek için Halep ve hatta Şam, Beyrut'tan gelecek olan cereyanlardan tefrik edilmelidir...

Mahmut Şevket Paşa, bu takrire *(önergeye)* şu mahrem *(gizli)* cevabı verdi:

Efendimiz hazretleri,

13 Nisan 1329 (26 Nisan 1913) tarihli ve gayet mahrem (gizli) işaretli tahrirat-ı âliye-i kumandanilerini (resmi yazınızı) aldım. Tıpkı iş'ar-ı âli-i kumandanileri vechle (bildirdiğiniz şekilde) hareket edilmek üzere Hüseyin Hilmi veya Nazım Paşalardan[31] birisinin müfettiş-i umumilik unvanıyla Suriye, Beyrut ve Halep Vilâyetleri'ne memur edilmeleri düşünülmekte ve bu zatlarla muhabere edilmektedir (haberleşilmektedir).

31- Eski Suriye valilerinden Nazım Paşa. Z.Ş.

Ancak, Bahriye Nazırı Mahmut Paşa hazretlerinden evvelce alınan mektupta kumandanlık için tavsiye olunan Rıza veya Salih Paşaların Ayan âzası bulunmaları hasebiyle Şam'a gitmeye rağbet etmeyecekleri muhakkak olduğu gibi, Rıza Paşa'nın hastalığı da buna mânidir. Fahri Paşa için, sulhtan sonra başka bir memuriyet tasavvur edilmektedir (düşünülmektedir).

Müsteşar Fuat Paşa ile bütün paşalar listesini yukarıdan aşağıya gözden geçirdik. En nihayet, kumandanlık için, Süleyman Şefik Paşa'ya karar verdik... Vakıâ mumaileyh (adı geçen kişi), batş (kuvvet) ve şiddet sahibidir. Ancak, Asir'den avdetinde (döndüğünde) âcizlerini ziyaret etmişti ve orada gösterdiği şiddet, tarafımdan muaheze edilmişti (eleştirilmişti). Kendisi, hükümet merkezinin fikir ve ahvaline vâkıf olmamak hasebiyle öyle şiddetli hareket ettiğini, yoksa bittabi hükümetin fikrine muhalif harekette cüret eyleyemeyeceğini nadimane (pişman olmuşçasına) bir tarzda ifade eyledi.

Şimdi, Suriye'de askeri harekât yoktur. Olması da melhuz (olası) değildir. Beyrut'taki dükkân kapatmalar, bir ihtilâl hareketi telâkki edilmemelidir. Herhalde Cebel-i Lübnan gibi, vergiden kurtulmak maksadıyla icra edilmektedir.

Devletlerden hiç biri, bugün Suriye'de bir mesele çıkarmak istemiyor. Binaenaleyh (bundan dolayı) orada isyan zuhur etmesi, varit (olabileceği akla gelen bir şey) değildir. Ancak zabitlerin rabıt ve zabıtları (disiplin anlayışları) fenadır. Birkaç yaramaz zabit, dizginini geme alarak ortalığı karıştırmaktadırlar.[32] *Asıl fenalık, bunlardan*

32- Bunlar, yerli zabitlerdir. Nitekim kısa bir müddet sonra Arap İhtilâli Komitesi erkânı arasında görülmüşlerdir. Z.Ş.

gelecektir. Binaenaleyh bunları tutacak bir kumandana şiddetle ihtiyaç vardır. Süleyman Paşa'da bu iktidar vardır. Arap olmaması, hâlis Türk olması, vazifesini bir kat daha teshil eder (kolaylaştırır).[33] *Çünkü Arap bir kumandan, kolaylıkla ithamlar altında kalabilir.*

Şerif ile münasebatı, vakıâ (her ne kadar) fenadır ve Şerif hazretleri, iş'ar-ı alileri vechle, seri'ül infialdir (sizin de bildirdiğiniz gibi çabuk öfkelenir). Ancak, müşarünileyhle (adı geçen kişiyle) öteden beri hüsn-ü münasebet (iyi ilişkiler) tesis etmişimdir. Binaenaleyh (bundan dolayı) Süleyman Paşa'nın Şam'a tayin olunmasından dolayı hâsıl olacak iğbirarı (kırgınlığı), bertaraf edebilirim.

Mahmut Paşa hazretlerinin yazdığı mütalaa (görüş), Halep ve Bağdat tarafları için varit olabilirse de (akla gelse de), Şamlılar o gibi şeylerle ülfet etmişlerdir (kaynaşmışlardır). Kendisi buradan münferiden (tek başına) gönderilecek olduğu ve kendisi de esasen bu fikirde bulunduğu cihetle, o mahzur da (sakınca da) bertaraf edilecektir. Binaenaleyh, II. Kolordu kumandanlığına başka bir zatın inha[34] *buyrulmasını rica ederim.*

Hamdi Paşa, arzusu veçhile (şekilde) gene memuriyeti sabıkasında kullanılacak ve maaşını tam olarak açıklar komisyonundan alacaktır.

Beyrut'ta ahiren (son zamanlarda) melhuş olup, bertaraf edilmiş (bir kenara atılmış) olan ahval, Şam ve Halep'te kat'iyen hissedilmemektedir. Bilâkis Basra'da o gibi me-

33- Muhaliflerden birçokları, Mahmut Şevket Paşa'nın Arap olduğundan ve Araplara karşı müsamahada bulunduğundan bahsederler. Bu cümle, bu gibi iddiaların ne kadar yanlış olduğunu ispata delildir. Z.Ş.

34- Resmî bir göreve atama veya bir üst aşama için yazılan yazı. (Y.H.N.).

talibat (istekler) vaki olmuştur ki bu da Nakipzade Talip Bey'in teşvikiyle vukua gelmiştir... Olbabta (bu konuda) emir ve irade efendim hazretlerinindir.

Haşiye (dipnot):

Şerif Haydar Beyefendi'nin Suriye işlerinde istihdamı, kat'iyen varidi hâtır olmamıştır (akla gelmemiştir) ve bu bapta (konuda) mesmuat (işitilen bir şey) varsa, doğru değildir efendim.

14 Nisan 1329 (27 Nisan 1913)

Sadrazam Mahmut Şevket

Mahmut Şevket Paşa'nın bu mahrem tahriratı *(gizli resmi yazısı)*, büyük bir ehemmiyeti haizdir *(önem taşır)*.

"Mahmut Şevket Paşa, fena bir Harbiye Nazırı idi. Fakat iyi bir sadrazam olacak." Diyenlere, hak verdirecek mahiyettedir.

Görülüyor ki Harbiye Nazırlığı zamanında Arnavutluk ihtilâllerini şiddet ve dehşet siyasetiyle bastırmaya çalışan Mahmut Şevket Paşa, Arabistan'da baş gösteren umumi ve siyasi ihtilâl hareketi başlangıcını sükûnetle halletmek istemiştir.

Bu hâdise öyle bir zamanda cereyan etmekteydi ki, hükümet bütün Rumeli'yi kaybetmiş, Londra Konferansı matlup olan *(istenilen)* neticeyi vermemiş, Babıâli Baskını'nı yapanlarla beraber onların müzaheretleriyle *(destekleriyle)* iktidar mevkiine gelmiş olan hükümet erkânı pek müşkül bir vaziyete girmişti.

Aynı zamanda hükümet, Suriye ve Arabistan'da

patlayacak olan bir ihtilâl hareketini bastıracak hal ve kudrette değildi. Şerif Hüseyin'i gücendirecek en küçük bir hâdise, dinamit fıçısına atılacak bir ateş tesiri husule getirecekti.

Umumi harpte zuhur eden isyandan Mahmut Şevket Paşa'yı mes'ul etmek isteyenler:

— Eğer o, henüz doğmaya başlayan isyan hareketlerini bir anda boğsa, komitacılık hislerine kapılan yerli zabitleri bir çırpıda Beyrut ve Şam meydanlarında assaydı, umumi harp esnasında büyük rol oynayan Arabistan isyanı vuku bulmayacaktı, diyenler de vardı.

Hiç şüphesiz ki Mahmut Şevket Paşa, böyle bir icraata da kalkabilirdi. Fakat onun bu hareketi, Şerif Hüseyin'in vereceği bir parola ile bütün Arabistan'ın daha o zaman elden çıkmasıyla neticelenirdi.

Hâlbuki esasen Rumeli'nin kaybedilmesinden büyük bir acı duyan Mahmut Şevket Paşa, bir de Arabistan'ın elden çıkmasıyla neticelenmesi muhtemel olan bir hareketin mesuliyeti altına giremezdi.

Mahmut Şevket Paşa, sadaret mevkiine âdeta uğur getirmişti. Bir taraftan Londra Sulh Konferansı'ndaki müzakereler *(görüşmeler)* devam ederken diğer taraftan da devletin dâhili ve harici siyasetinde, - diğer meşrutiyet kabineleri zamanına kıyas kabul etmeyecek bir surette – sükûn ve salâh *(düzelme)* eserleri baş göstermişti.

Mahmut Şevket Paşa, artık istiklâlini tamamıyla muhafaza ediyordu. Yavaş yavaş İttihat ve Terakki

erkânının tesirlerinden kurtularak – eskisi gibi – devlet işlerinde İttihatçılara muti bir âlet olmuyordu.

Fakat İttihatçıların bu vaziyeti muhaliflerin ellerinde bir propaganda silahı teşkil ediyordu.

— Mahmut Şevket Paşa, Talât Bey'i kabineye almadığına ne kadar isabet etmiş. Bakınız işler ne kadar düzgün gidiyor, diye yapılan propagandalar, halkın cahil ve avam güruhunun üzerinde, Talât Bey ile İttihatçılar aleyhinde menfi tesirler husule getiriyordu.

Şayi olan *(yayılan)* rivayetlere göre İttihatçılar da Mahmut Şevket Paşa'yı kıskanmaya başlamışlardı. Başta Talât Bey ve Enver Beyler olduğu halde, İttihatçı mahfillerinde *(çevrelerinde)* cereyan eden hasbihallerde *(sohbetlerde)*:

— Sanki ne diye bu adamı sadaret makamına getirdik? Kendisi ile evvelâ pazarlık etmiştik? İş başına geçer geçmez, bir taraftan Londra Konferansı'ndaki müzakereye devam ederken, diğer taraftan da harbe şiddetle başlayacaktı. Ve behemehal *(mutlaka)* Edirne'yi kurtaracaktı. Hâlbuki o, artık bütün enerjisini kaybetmiş, orduya söz geçiremeyecek bir hale gelmiş. Bizi, halk nazarında çok müşkül bir vaziyette bıraktı. Maksadımızı temin edecek en küçük bir muvaffakiyet kazanamadı, diye sözler cereyan ettiğine dair şayialar *(söylentiler)* çıkarıyorlardı.

Fakat bütün bu rivayetler ve şayialar, kulaktan kulağa cereyan ediyordu. Muhalifler, hükümetin aldığı sıkı emniyet baskısı altında kımıldayamıyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa, İstanbul asayişinin temi-

ni için Muhafız Cemal Bey'e kat'i emirler ve geniş salâhiyetler *(yetkiler)* vermişti. Bu hususta çok esaslı tedbirler alınmakla beraber, biri İstanbul'da ve diğeri Üsküdar'da iki hususi tabur teşkil edilerek bunlara Muhafız Taburlar adı verilmişti.

Bu taburların efradı *(askerleri)*, kâmilen *(tamamen)* genç ve münevver İttihatçılardan mürekkepti. Görünüşe nazaran asker olan ve başlarındaki şubaraların[35] ön tarafında kırmızı renkli bir hilâl bulunan efradın *(askerlerin)* esas vazifesi zabıta kuvvetlerini takviye etmek ve bilhassa hiçbir tarafta muhaliflerin kımıldanmalarına meydan vermemekti.

Bu taburlar, İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in emrinde bulunuyorlardı. Ekserisi yüksek mektep mezunlarından ve devlet daireleri memurlarından oldukları için vazifelerini çok iyi ifa ediyorlardı.

Cemal Bey, bir taraftan muhalifleri bu taburların tehdidi altında bulundururken, diğer taraftan da istihbarat vasıtalarını arttırdıkça arttırıyordu. Kendilerinden zarar gelmek ihtimali olan şahsiyetlerin bütün hareketlerini öğrenmeye çalışıyordu.

İstanbul, derin bir sükûna dalmıştı. Mahalle kahvelerinde, avam meclislerinde, cahil ve idraksiz halk zümrelerinin kalplerine damla damla fesat zehirleri akıtan muhalifler de, artık bu sıkı baskı altında susmaya mecbur kalmışlardı.

Senelerden beri fırkacılık yüzünden çıkan dedikodulardan bıkmış, usanmış olan şuurlu insanlar, bu vaziyetten memnun oluyorlardı. Bu gidişle artık bütün

35- Yuvarlak tepeli, dilimli çuha başlık. (Y.H.N.)

işlerin düzeleceğini, hatta Mahmut Şevket Paşa'nın gayret ve dirayetiyle *(becerisiyle)*, sulh meselesinin de iyi bir şekilde neticeleneceğini ümit ediyorlardı.

Fakat ne yazık ki bu ümit, pek beyhude idi. Çünkü Osmanlı – ve bahusus *(özellikle)* İttihat ve Terakki – tarihine kara bir sayfa ilave etmeye çalışan sinsi bir kuvvet, gizliden gizliye faaliyete geçmişti.

Bu faaliyetin hedefi, bir anda İttihat ve Terakki erkânını öldürmek ve cebren iktidar mevkiine geçmekti. Fakat teşebbüs, Mahmut Şevket Paşa ile bir yaverinin ölümüyle neticelendi.

Son devrin tarihinde "Taklib-i Hükümet" *(hükümeti değiştirne)* diye tavsif edilen *(nitelendirilen)* bu vaka hakiki bir facia ile hitam *(son)* bulmuştu. Aynı zamanda, haklı ve haksız bir hayli kimsenin hayat ve mukadderatının felâkete sürüklenmelerine sebep olmuştu.

Bu vaka etrafında bir hayli neşriyat *(yayın)* yapılmıştır. Fakat bu kanlı hadisenin mahiyetini örten esrar perdesi, henüz kaldırılamamıştır. Vakıâ *(her ne kadar)* o tarihte İstanbul muhafızı olan Cemal Paşa yazmış olduğu hatıratında bu mesele etrafında bir hayli malûmat vermiştir. Fakat Cemal Paşa'nın bu neşriyatı, kendisini mesuliyetten kurtarmak için, âdeta bir müdafaa ifadesi telâkki edilmektedir.

Hiç bir sıfat ve salâhiyeti *(yetkisi)* olmayıp şundan bundan işittiklerine atfen bu kanlı vakayı bir roman şeklinde gazetelerin tefrika sütunlarına aksettirenlere gelince, bunlar da birer yalan ve masaldan ibarettir.

Biz, yakın tarihin bu mühim ve kanlı vakasına temas ederken, evvelâ bu mesele ile alâkadar olanları muhakeme eden *(değerlendiren)* ve bu ani harbin tahkikat evrakına istinat ederek *(dayanarak)* bugün aziz okuyucularımıza, yarın da Osmanlı Tarihi ile meşgul olanlara – tam bir bitaraflılıkla – hakikati bildirmek istiyoruz.

Mahmut Şevket Paşa'nın feci bir şekilde kurban olmasıyla neticelenen Taklib-i hükümet meselesini üç kısma ayırmak icap eder.

Birinci Kısım – Siyaset entrikalarından ibarettir.

İkinci Kısım – Bu entrikalar, mecrasını değiştirmiştir.

Üçüncü Kısım – Şahsi ihtiraslar harekete gelmiş. Buna, kin ve intikamlar da inzimam etmiştir. Bu kısım kanlı bir haile ile başlamış ve darağaçları altında hitama ermiştir.

Bu kanlı hailenin *(trajedinin)* aktörleri arasında, saltanat hanedanına mensup münevver ve yüksek terbiye almış şahsiyetler de vardır. Bunlar, en süfli *(alçak)* ruhlu ve şerir *(kötü)* insanlarla bağdaşarak sahneye atılmışlardır. Ve tarihi bir cinayet yaratmışlardır. Fakat bu menfur *(iğrenç)* cinayetin cezasını kendi hayatlarıyla ödemeye mecbur olmuşlardır.

Bu katil aktörler, daha meşrutiyetin ilk günlerinden itibaren siyaset sahasına atılmışlardı. Hayatları pahasına olarak meşrutiyetin ilânında amil olan İttihatçılarla boy ölçmeye, onlarla beraber ikbal ve iktidar

mevkiine geçmeye can atmışlardı.

İttihatçılar da bunlara birer mevki vermeye hazırlanmışlardı. Fakat bu bozuk seciyeli *(karakterli)* ve bilhassa muhteris *(ihtiraslı)* şahsiyetlerin gizli emel ve arzularını anlayınca bunlara cemiyetin kapılarını kapamışlar, kendi muhitlerinden uzaklaştırmışlardı. İşte o günden itibaren artık siyasi entrikalar baş göstermişti. Ve günler geçtikçe, bu entrikalar bazen sinsi ve bazen de aşikâr bir mücadele şekline girmişti.

Bu mücadelenin en büyük kahramanı, Prens Sabahattin Bey'di. İstibdat *(baskı)* devrinin birer sefahat *(eğlence)* ve şenaat *(alçaklık)* sahnesi olan sultan saraylarında doğup büyüyen bu genç prens, babasıyla Avrupa'ya firar ettikten sonra, hürriyet ve meşrutiyetin en ateşli bir bayraktarı kesilmişti.

Babası Damat Mahmut Paşa, zulüm ve istibdat *(baskı)* altında inleyen milleti kurtarmak ve hürriyete kavuşturmak için büyük bir davaya atıldığını ilân ediyordu. Fakat onun Avrupa'ya firar etmesindeki başlıca sebep, - hem saray erkânı ve hem de büyük işlerle alâkadar olanlar tarafından – çok iyi biliniyordu.

Damat Mahmut Paşa, bir ecnebi *(yabancı)* şirkete satmak için Bağdat şimendifer *(demiryolu)* hattının imtiyazını *(kullanım iznini)* istemişti. Hâlbuki Sultan Hamid, mebzul *(bolca)* lütuf ve ihsanlara gark ettiği hemşiresinin *(kız kardeşinin)* kocasını bu hareketinden dolayı takbih etmiş *(ayıplamış)*, onun bu arzusunu yerine getirmemişti. İşte bundan öfkelenen Damat Mahmut Paşa, Sabahattin ve Lütfullah ismindeki iki oğlunu alarak

Paris'e firar etmiş. Orada, meşrutiyetin iadesine çalışan vatanperverlere iltihak eylemiş, onların başına geçerek Sultan Hamid'den intikam almak istemişti.

Avrupa'daki vatanperverler, Damat Mahmut Paşa'nın niçin Paris'e firar ettiğini ve ne maksat takip edeceğini çok iyi biliyorlardı. Fakat kendi yüksek ve temiz davalarına karışan bu adam ile oğullarının saltanat hanedanına mensup olmalarından istifade emellerine kapılmışlar. Sultan Hamid'i daha kuvvetle tehdit ederek bir an evvel meşrutiyet davasını kazanmak için onların ellerinde birer bayrak gibi kullanmışlardı. Fakat Damat Mahmut Paşa'yı kendilerine lider yapacak derecede gaflette bulunmamışlardı.

Damat Mahmut Paşa, zeki bir adamdı. Kendisine hiçbir mevki verilmeyerek sadece bir bayrak gibi kullanılacağını anlamıştı. Ve artık hakiki vatanperverlerden ayrılmıştı. Bu ayrılık, onu büyük bir mahrumiyet içinde bıraktı. Düştüğü sefalet hayatına dayanamadı. Kendisini affederek İstanbul'a avdetine *(dönmesine)* müsaade etmesi için Sultan Hamid'e müracaata mecbur kaldı. Fakat eniştesinin affına mazhar olamadan, fani hayata gözlerini kapadı.

Babasının yarıda bıraktığı işi, büyük oğlu Prens Sabahattin Bey deruhte etti *(üstlendi)*. Şu hakikati kabul etmek lâzım gelir ki bu genç ve zeki prens kısa bir zamanda temas ettiği hakiki vatanperverlerin yüksek maksat ve gayelerini öğrenmiş ve hazmetmişti. Artık o, bir müstebit *(zorba)* sultanzade değil, istibdadı devirmeye azmetmiş olanların saflarında çalışan hürriyetperverdi.

Eğer bu zat, kendisinden evvel bu işe atılmış olan fedailerle aynı hizada çalışmaya razı olsaydı, hiç şüphesiz ki ihtiras ile itham edilmeyecekti. Fakat o, senelerden beri her türlü mahrumiyet içinde vatan ve millet davasını müdafaa edenlerin başına geçmek istedi. Bu sebepten dolayı da, hakiki vatanperverlerin gözlerinden düşüverdi.

Fakat Prens Sabahattin, mutlaka bir baş olmak istiyordu. Kendisine inanmış olan birkaç havarisi de onu liderliğe teşvik ediyordu. Genç ve tecrübesiz prens, Türk vatanperverlerinden kendisine kâfi derecede taraftar bulamadı. Milli gayelerine vasıl olmak için meşrutiyet davasını basamak yapan yabancı komitecilerle anlaştı. İsmi olan ve cismi bulunmayan bir fırka teşkil ederek lider unvanını aldı.

Hakiki vatanperverler, Prens Sabahattin Bey'i mimlemişlerdi. Meşrutiyetin ilânından sonra muhteşem bir tezahüratla İstanbul'a avdet ettiği *(döndüğü)* zaman ona karşı ihtiyatlı davranmaya karar vermişlerdi. Prens Sabahattin Bey, gafil davrandı. Artık İttihatçılar adını alan hakiki hürriyetperverlerden, İstanbul'da da ayrıldı. Başına – milli gayelerini tatmin etmeye çalışan – yabancı unsurlardan mürekkep kitleler toplamaya başladı.

İttihatçılar, Prens Sabahattin Bey'i bu yanlış yoldan çevirmeyi düşündüler. Onun Teşebbüs-ü Şahsi – Adem-i Merkeziyet - Meşrutiyet ismindeki hayali fırkasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni birleştirmek istediler. Sabahattin Bey bu teklifi kabul etti. Fakat

haiz olduğu *(taşıdığı)* prenslik şerefini ileri sürerek gene başa geçmek arzusunu gösterdi.

İttihatçılar, bu arzu karşısında, bir an duraladılar. Prens Sabahattin Bey'i, şahsi ihtiras ile ithama başladılar. Günler geçtikçe kuvvetlenen itham sebepleriyle, Sabahattin Bey'den büsbütün ayrıldılar ve artık bir mücadele cephesi açtılar.

İttihatçılar, Türk ve Müslümanların emniyet ve itimatlarını kazanmışlardı. Aynı zamanda, orduya dayanıyorlardı. Hiç şüphesiz ki, yabancı unsurlardan kuvvet almaya çalışan Prens Sabahattin Bey'i mağlup etmeye muvaffak olacaklardı.

Siyaset entrikaları bir an İttihatçıların mevkiini sarstı. Şahsi ihtiras ve intikamlarını tatmin etmek isteyenler yeşil bir bayrak açmışlar, cahil ve idraksiz bir güruhu çarçabuk bu bayrak altına toplamışlar, İttihatçıları devirmek için şeriat maskeleriyle ortaya atılmışlar, İstanbul'da kanlı bir ihtilâl çıkarmışlardı.

İttihatçılar, çevik davrandılar. Şiddetli bir sarsıntı geçirmekle beraber kendilerini çarçabuk toparladılar. İhtilâl ateşlerini bir kaç gün zarfında söndürmeye muvaffak oldular. Sonra da, birçok masum kanların dökülmesine sebep olan bu meş'um *(uğursuz)* hareketin faillerini yakalayarak İstanbul meydanlarında sıra sıra asmaya başladılar.

İhtilâli teşvik edenlerin arasında, Prens Sabahattin Bey'in de ismi geçti. O da adi bir ihtilâlci gibi yakalanarak Harbiye Nezareti'ne getirildi ve o da hiç şüphesiz ki bir darağacı altında can verecekti. Fakat validesi

ihtiyar sultanın şefaati, onu bu feci akıbetten kurtarmaya kâfi geldi.

Bu korkunç ibret dersinden sonra, artık Prens Sabahattin Bey'in siyaset işlerinden çekilmesi lâzım gelirdi. Fakat o, çekilmedi. İttihatçılarla, gizli bir mücadeleye girişti. Her ne pahasına olursa olsun onları devirmeye, Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatını kendi düşünceleriyle idare etmek için başa geçmeye karar vermişti. Bu karar, birçok safhalar geçirdikten sonra, nihayet Taklib-i Hükümet *(hükümet değiştirme)* meselesinde de alâkasını gösterdi.

Taklib-i Hükümet meselesinde alâkadar olan yüksek şahsiyetlerinden birini de, Damat Salih Paşa teşkil ediyordu ve bu zat; o kanlı hâileyi *(trajediyi)* hazırlayanların en başında görünüyordu.

Salih Paşa, Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğluydu. Hayrettin Paşa Tunus'ta birçok mühim hizmetlerde bulunmuş, mühim makamlara geçmişti. Sultan Hamid bu zatın şöhretini duyunca kendisini İstanbul'a davet etmiş, iki sene kadar muhtelif tecrübelerden geçirmiş, nihayet kendisine sadaret mevkiini vermişti. Fakat bu zat, sadrazamlık makamında, sekiz aydan ziyade barınamamıştı. Tunus'ta gösterdiği muvaffakiyetlere rağmen Babıâli'de âdeta felce uğramıştı.

Şu hakikati de kabul etmek lâzımdır ki, Hayrettin Paşa çok doğru, çok dürüst, çok hamiyetli bir zattı. Hatta birgün Sultan Hamid'le konuşurken:

— Şevketmeap! Ben Babıâli'nin idare sistemini bir türlü kavrayamıyorum. Hatta vükelâ meclislerinde su-

sup, söylenenleri dinlemeye mecbur kalıyorum. Bu sebepten dolayı da, zat-ı şahanelerini memnun edememekten korkuyorum, diyecek kadar medeni cesaret ve celâdet *(kahramanlık)* göstermişti.

Sultan Hamid, bu doğru sözlü veziri, azletti. Fakat ona – hiçbir azlolunan sadrazama göstermediği – müsamaha ve hatta hürmet gösterdi. Onun, saray hafiyeleri tarafından iz'aç edilmesine *(bunaltılmasına)* meydan vermedi. Henüz çocuk sayılan oğullarının en yüksek rütbe ve nişanlarla taltif etti. Bu arada – pek yakışıklı bir zat olan – Salih Paşa'da, damad-ı hazret-i şehriyari sıfatıyla, saltanat hanedanı arasına girdi.

Emmanuel Karasu

Salih Paşa, muntazam bir tahsil görmemekle beraber hatırı sayılır münevverlerdendi. Pederinden oldukça yüksek siyaset fikirlerini tevarüs etmişti *(miras almıştı)*. Fakat ne meşrutiyetten evvel ve ne de sonra, siyaset işlerine karışmak hususunda hiçbir iştiha eseri göstermemişti. Hatta meşrutiyette muhalif zümreler arasına karışan biraderi Tahir Hayrettin Bey'i de bu entrikalı işlere burnunu sokmaktan menetmek istemişti.

Hal böyleyken nasıl oluyordu da Salih Paşa, kanlı bir haileyi hazırlayanların arasında ve hatta en başında bulunuyordu ve nasıl oluyordu da ömründe bir tahtakurusu bile öldürmemiş olan bu hassas ve yüksek seciyeli *(karakterli)* adam, bütün İttihat ve Terakki erkânının kanlar içinde can vermelerine rıza gösteriyordu?

Bu suallerin cevabını, Taklib-i Hükümet meselesi tertibatının nasıl kurulduğunda aramak lâzımdır. Bu tertibatta – evvelce arz ettiğimiz gibi – meselenin mahiyetini ortaya çıkaran divan-ı harp evrakıyla bu baptaki vesikalara ve bu işin bütün sırlarına vâkıf olan zevatın ifadelerine atfen anlatılacaktır.

Beyoğlu'nda, Glâvani Sokağı'nda (...) numaralı evin kapısında Müdafa-i Milliye Gazetesi yazılı bir levha vardı. Binanın alt kısmı, bu gazetenin idarehanesiydi. Üst kısmını da Pertev Tevfik Bey isminde münevver bir genç kendisine ikametgâh ittihaz etmişti *(saymıştı)*.

Bu genç, zeki, ateşli ve siyaset işlerine pek heveslıydi. Eğer İttihatçılarla anlaşabilmiş olsaydı, hiç şüp-

hesiz ki, kendisine iyi bir ikbal kapısı açabilirdi. Fakat talih onu muhalifler arasına sevk etmişti. O da diğer münevver muhalifler gibi, İttihatçılarla mücadeleye girişmişti.

Pertev Tevfik Bey, 1326 (1910) senesinde "Muahede" isminde küçük bir gazete çıkardı.[36] Evvelâ demokratların ve sonra muhaliflerin davalarını müdafaaya başladı. Tabiidir ki, derhal gazetesi kapatıldı. Kendisi de Bekirağa Bölüğü'nün hapishanesine atıldı. Fakat Pertev Tevfik Bey'in bu mahpusiyeti uzun sürmedi. Oradan yakasını kurtarır kurtarmaz Paris'e firar etti. Memleket haricinde yaşayarak İstanbul'daki muhalefet ateşlerini körükleyen Şerif Paşa ile birleşti. Orada, muhalefete devama karar verdi. Aradan çok geçmeden Mahmut Şevket Paşa'nın istifası üzerine Büyük kabine iktidar makamına geldi. İşte o zaman, artık İttihatçılardan hiçbir korkusu kalmayan Pertev Tevfik Bey de İstanbul'a avdet etti *(döndü)*. Tekrar siyasi faaliyete girişti.

Pertev Tevfik Bey gençliğine rağmen, göze çarpacak kadar olgunluk eserleri gösteriyordu ve kendisini tanıyanlar arasında, şu sıfatlarla görünüyordu:

1-) İstanbul'da, Muahede Gazetesi'nin sahibi ve muharriri.

2-) Paris'te, Meşrutiyet Gazetesi'nin mes'ul müdürü

36- Pertev Tevfik'in çıkarmış olduğu bu gazete kamuoyunu hükümete karşı kışkırtmak iddiasıyla kapatılmış ve Pertev Tevfik'te İstanbul'dan Ankara'ya sürülmüştür. Bkz. **BOA,** DH. SYS. Dosya No: 55-1 Gömlek No: 34 Fakat Bezmi Nusret Kaygusuz, Bir Roman Gibi adlı eserinde Pertev Tevfik'in Vitali isminde bir İtalyan'ın yardımıyla Avrupa'ya kaçtığını yazmaktadır. Bkz. **KAYGUSUZ**, Bezmi Nusret, Bir Roman Gibi, İzmir, 1955, s. 84. (Y.H.N.)

3-) Şerif Paşa'nın hususi kâtibi

4-) Şerif Paşa'nın İstanbul'daki siyasi ajanı

5-) Şerif Paşa ile Prens Sabahattin Bey arasında irtibat memuru

Pertev Tevfik Bey yalnız bu sıfatları taşımakla kalmıyor; onun bütün faaliyeti, üzerine aldığı işleri muvaffakiyetle başardığına delâlet edecek eserlere teeyyüt ediyordu *(doğru çıkarıyordu)*.

Bu genç ve faal komiteci İstanbul'a geldikten sonra birkaç ikametgâh değiştirmiş ve nihayet, Glâvani Sokağı'ndaki eve yerleşmişti. Tenha bir sokak içindeki bu ev, nazar-ı dikkati celbedecek *(çekecek)* bir vaziyette değildi. Pertev Tevfik Bey'in ziyaretçileri de azdı. Bunların başlıcaları, şunlardı:

Sabık Gümülcine mebusu İsmail Bey, polis müdüriyeti siyasi şubesi sabık müdürü Muhip Bey, hayatı karışık işlerle geçen ve muhalifliği kendisine iş güç edinen Nazmi Bey, Bahriye Yüzbaşılığından matrut *(kovulmuş)* Şevki Bey.

Bunlardan başka ara sıra bazı belli başlı muhaliflerinde bu eve girip çıktıkları görünüyordu ve bu arada Prens Sabahattin Bey'in hususi kâtibi Satvet Lütfi Bey de göze çarpıyordu.

Satvet Lütfi Bey, muhalifler arasında temayüz etmiş *(sivrilmiş)* bir simaydı. Onu yakından tanıyanlar kendisinin muhalefet cereyanlarına karışmasından dolayı, çok derin bir acı hissetmektelerdi.

Aslen Boşnak olan, asilâne ve ağır başlı tavırlarıyla

derhal göze çarpan bu sarışın genç, daha mektep sıralarındayken siyasi işlere atılmıştı. Ve hürriyetperver gençler ve mektepliler arasında da çok temiz vasıflarla tanınmıştı... 1321 (1905) senelerinde İstanbul'da Cemiyet-i İnkılâbiye namıyla gizli bir cemiyet teşekkül etmişti. Sultan Aziz devrinde teessüs eden *(kurulan)* Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin teşkilâtına benzeyen bu cemiyet, bilhassa gençler, münevverler ve mektepliler arasında büyük bir cüretle faaliyete geçmişti. Cemiyet, Mecmua-i İnkılâp adında bir gazete de çıkarıyordu. Eser-i cedit denilen büyük kâğıtlar üzerine âdi müstensih ile basılan bu dört sayfalık el yazısı gazete, Satvet Lütfi Bey'in eliyle gizlice İstanbul'un münevver gençlerine tevzi ediliyordu *(dağıtılıyordu)*.

Satvet Lütfi Bey, ateşli bir hürriyetperverdi. Henüz Mercan İdadisi'nin bir talebesi olduğu halde bütün hayatını istibdadın devrilmesi ve meşrutiyetin ilân edilmesi işlerine vakfetmişti. Fatih tarafında, - hemşerilerinin arasında – bir han odasında oturuyordu. Kendisini candan seven ve kalbinde aynı heyecanları besleyen sadık arkadaşı Kâzım Şakir[37] ile çalışarak bir taraftan cemiyet azalarının çoğalmasına gayret ediyor, diğer taraftan da Mecmua-i İnkılâb'ın tevziine *(dağıtılmasına)* devam eyliyordu.

Cemiyetin çok gizli tutulmasına rağmen, saray hafiyeleri bu vatanperverâne teşkilâtı haber almakta ge-

37- Biraderim olan merhum Kâzım Şakir, o tarihte Mercan İdadisi talebelerindendi. Cemiyet-i İnkılâbiye teşekkülünden beni o haberdar etti. Cemiyete, onun vasıtasıyla girmiş ve Mecmua-i İnkılâb'a Abdülmüheymen müstear adıyla yazılar yazmayı deruhte etmiştim *(üstlenmiştim)*. Z.Ş.

cikmediler. Şiddetli takibata giriştiler ve nihayet, Satvet Lütfi Bey'i tevkif ettiler.

Bu mert ve cesur delikanlı, yaptığı işi inkâra tenezzül etmedi. Fakat gördüğü şiddetli tazyiklere *(sıkıştırmalara)* rağmen, arkadaşlarından tek bir kimseyi ele vermedi.

Satvet Lütfi Bey, hapishaneye atıldı. Artık orada, mukadder olan akıbeti beklemeye başladı. Bereket versin ki, bu intizar *(bekleyiş)* uzun sürmedi. Meşrutiyet ilân olundu. Satvet Lütfi Bey de, arkadaşlarının ve Cemiyet-i İnkılâbiye azalarının hapishane kapılarına dayanmaları üzerine hürriyete kavuştu.

Satvet Lütfi Bey, henüz mektep sıralarında komite faaliyetine atıldığı zaman, Paris'te bulunan Prens Sabahattin Bey'in siyasi mesleğini beğenmiş, onunla muhabereye girişmişti. Meşrutiyetin ilânından sonra da İttihatçıların tarafına geçmeyerek prens ile münasebetine devam etti.

Prens Sabahattin, kendisine kuvvetli destekler arıyordu. Aradığı bütün kuvvet ve meziyetleri Satvet Lütfi Bey'de buldu. Bu mert, asil ruhlu, cesur, anlayışlı, ağır başlı, henüz pek genç olduğu halde tam bir kâmil insan evsafını *(niteliklerini)* taşıyan vakarlı gence, dört eliyle sarılmaya mecbur oldu.

O tarihte Satvet Lütfi Bey, belki de çok yüksek bir kültür sahibi değildi. Fakat keskin zekâsı ve kuvvetli muhakemesi dolayısıyla artık siyasi mücadelelerin mahiyetlerini anlayacak kadar irfan eseri gösterdi. Bilhassa Prens Sabahattin Bey'in Teşebbüs-ü Şahsi –

Âdem-i Merkeziyet ve Meşrutiyet davasını çok iyi hazmetmişti.

Görünüşe nazaran, prensin kâtibiydi. Fakat hakikate bakılırsa, o bir kâtip değil; Sabahattin Bey'in prensiplerinin tam manasıyla bir müdafaa vekiliydi.

İttihatçılar, çok yüksek vasıflar gösteren Satvet Lütfi Bey'in Prens Sabahattin'e karşı bu derece bağlılık gösterdiğine teessüf ediyorlardı ve onu kendi taraflarına çeldirebilmek için birçok vaatlerle dolu teşebbüslere girişiyorlardı. Fakat bu mert delikanlıyı, - bir kere her nasılsa iman ettiği – mesleğinden döndüremiyorlardı.

Satvet Lütfi Bey, Prens Sabahattin Bey'i adım adım takip etti. Siyasi mesleği şiddetle tenkitlere uğrayan prensi, neşrettiği *(yayınladığı)* İzah adlı risalelerle *(dergilerle)* müdafaa etmek için bütün gayretini gösterdi.

O, hiç şüphesiz ki, muhaliflerin en insaflı ve en vicdanlısıydı. Diğer muhalifler İttihatçılar aleyhinde ağızlar dolusu en galiz *(iğrenç)* küfürler savururken o, bu küçüklüklere düşmedi. Daima ilim, irfan, edep ve terbiye dairesinde fikir mücadeleleriyle iktifa etti *(yetindi)* ve bu temiz hareketleriyle, muhalifler arasında – cidden – temayüz etti *(sivrildi)*.

Şimdi burada bir sual varit olabilir *(akla gelebilir)*... Bu kadar yüksek evsafa malik *(niteliklere sahip)* olan Satvet Lütfi Bey, nasıl oluyor da Gümülcineli İsmaillerin, Muhiplerin, hayatı karmakarışık işlerle geçmiş olan Nazmilerin, mesleğinden matrut *(kovulmuş)* Şevkilerin devam ettikleri bir evi ziyaret ediyordu ve nasıl oluyordu da o vakarlı ve ağır başlı genç, o entrikacı adamlarla aynı yolda yürüyordu?

Bu suallerin cevaplarını da, biraz sonra nakledeceğimiz hâdiseler arasında bulacağız.

Glâvani Sokağı'ndaki evin ziyaretçileri sık sık toplanıyorlardı. Bazen, gece yarılarına kadar müzakerelere devam ediyorlardı. Bu toplantılar, Babıâli Baskını'ndan evvel, Pertev Tevfik Bey'in o eve yerleşmesiyle başlamıştı ve konuşulan şeyler de, sadece İttihatçılar aleyhinde atıp tutmak ve onlara bir daha göz açtırmayacak tedbirler etrafındaki mevzulara münhasır *(sınırlı)* kalmıştı. Babıâli Baskını, tabiidir ki, bütün muhaliflere müthiş bir darbe indirmişti ve toplantılardaki mevzuların mecrasını da değiştirmişti. İttihatçıların galebesi üzerine artık ihtiyat ile harekete mecbur olan Pertev Tevfik Bey'in misafirleri, şimdi de Babıâli Baskını aleyhinde şikâyetlere ve galiplerin, muhaliflere karşı alacakları vaziyeti müzakereye girişmişlerdi.

İttihatçılar, vakıa ani bir hükümet darbesiyle muhaliflere de galebe çalmışlardı *(üstün gelmişlerdi)*. Fakat gerek Büyük Kabine ve gerek Kâmil Paşa kabinelerinin hâkim oldukları devirde muhaliflerin kendilerine karşı tatbik ettikleri tazyik *(sıkıştırma)* siyasetinin intikamını almaya kalkmamışlardı. Hatta harp lehinde nümayiş *(gösteri)* yapanları takip bahanesiyle yüzlerce İttihatçıyı tevkif ettirenlere mukabele şu tarafa dursun, bilâkis müsamahada bulunmuşlardı.

Fakat İttihatçıların bu alicenabane muamelesi muhaliflerin işkilli kalplerine bir türlü huzur ve sükûn veremiyordu. İttihatçıların kendilerine karşı gösterdikleri müsamaha ve sükûn, gizli bir plâna atfediliyor; bütün muhalefet meclis ve mahfillerde:

— Aman, dikkat edelim... Bu hinoğlu hinler, galiba topumuza birden bir alicengiz oyunu oynayacaklar. Kökümüzü kazıyacaklar, diye tavsiyeler işitiliyordu.

İşte, Babıâli Baskını'nı takip eden günlerde, Pertev Tevfik Bey'in evindeki konuşulan şeyler de bunlardan ibaretti. Lâkin bu konuşmalar, birdenbire mecrasını değiştirdi. Çünkü Prens Sabahattin Bey, Babıâli Baskını'ndan hissettiği hiddet ve nefreti halka duyurmak hevesine kapılmış, bunun için de bir protesto neşrine *(yayılmasına)* karar vermişti.

Muhaliflere nazaran böyle bir hareket, hiç şüphesiz ki, pek yerinde olacaktı. Ancak şu var ki, buna ittihatçılar son derece kızacaklar... Prens Sabahattin Bey'in hareketinin acısını, bütün muhaliflerden çıkaracaklardı.

Şimdi, Pertev Tevfik Bey'in evindeki konuşmalarda bu mesele münakaşa ediliyor, İttihatçılardan korkulmakla beraber, Babıâli Baskını'nın intikamını almak zevki de bir türlü feda edilemiyordu.

İttihatçıların hışmına uğramak korkusu, bir protestonun neşrine *(yayılmasına)* imkân vermedi. Fakat katil bir kurşunla beyhude yere kanları dökülen Nazım Paşa'nın kan davasına kalkışmak fikri, muhaliflere pek cazip geldi.

Bu dava, nasıl olacaktı? Ve bu davaya, kim sahip çıkacaktı? Bunun için bir mahkemeye müracaat edilemezdi. Hatta Nazım Paşa'nın varislerinden biri ortaya çıkıp da kanunen bir mahkemeye müracaat etse bile, hükümetin bütün nüfuz ve iktidarını kâmilen *(tamamen)* ellerine almış olan İttihatçılar, meseleyi istedikle-

ri şekilde hal ve fasleyleyeceklerdi *(sonuçlandıracaklardı).* Şu halde?

Şu halde, tek bir çare vardı. O da, Nazım Paşa'nın kanlarını, kızıl bir ihtilâl bayrağı gibi kullanmaktı. Fakat İttihatçılar, Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırlığından istifası gününden itibaren cereyan eden hâdiselerden ayrı ayrı dersler almışlar, bir daha sukut *(düşme)* tehlikesine maruz kalmamak için pek kuvvetli tedbirler almışlardı. Yani, muhaliflere karşı müsamaha göstermekle beraber, İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in teşkil ettiği muhafız taburları ile bütün muhaliflerin etrafını, kuvvetli bir tarassut *(gözetleme)* şebekesiyle sarmışlardı.

Prens Sabahattin Bey, kendisinin de bu tarassut *(gözetleme)* şebekesiyle çevrilmiş olduğunu bilmiyor değildi. Fakat her ne olursa olsun, Babıâli vakasının halk üzerindeki heyecanından istifade edilerek İttihatçılar aleyhinde bir cereyan husule getirileceğine kani idi. Buna binaendir ki, halkın hissiyatını coşkun bir şekilde harekete getirmek için, kendi mahrem taraftarlarıyla bazı teşebbüslere girişmek cüretini gösterdi.

Bu teşebbüsler evvelâ, sadece efkâr-ı umumiyeyi *(kamuoyunu)* tahrikten ibaretti. Satvet Lütfi, Pertev Tevfik ve Doktor Nihat Beyler muhtelif propaganda vasıtalarıyla İttihatçıları halk nazarından düşürecekler, sonra da imkânları kollayarak İttihatçıları ıskat edip bütün hükümet kudretini Prens Sabahattin Bey'in eline teslim edeceklerdi.

Bu iş için hiçbir teşkilât yapılmayacaktı. Ancak yu-

karıda ismi geçen üç zat ile prense taraftar olan birkaç becerikli kimse çalışacaktı.

Prens Sabahattin Bey, bu programında yanılmıyordu. Çünkü İttihatçıların bir hamlede Edirne'yi istirdat edeceğini *(geri alacağını)* vaat ettikleri ordu bir türlü harekete gelemiyor, günler, haftalar ve hatta aylar geçtiği halde daha hâlâ Çatalca istihkâmlarının arkasında, yerinde sayıyordu. Bundan dolayı da halk arasında İttihatçılara karşı itimat hisleri azaldıkça azalıyordu.

Görünüşe nazaran, demir tam tavında dövülecekti. Bu gidişle öyle bir vaziyet hâsıl olacaktı ki, halkı bir anda heyecana getirecek İttihatçılar aleyhine ayaklandırmak için birkaç söz söylemek kâfi gelecekti. Nitekim İttihatçılar da böyle yapmışlardı. 10 Kânunusani *(Ocak)* günü elli, altmış kişilik bir kafile ile Babıâli'ye yürürken, cemiyetin hatibi Ömer Naci Bey'in gür bir sesle:

— Yaşasın millet, diye bağırması üzerine, başlarına binlerce kişi toplamışlardı.

Hiç şüphesiz ki, halkın efkârı *(düşüncesi)* İttihatçılar aleyhinde işba' *(doyma)* haline getirildikten sonra Prens Sabahattin Bey'in bayrağı açılıverecek olursa, bu defa da halk, onun altında toplanacaktı.

Prensin muhteşem sarayının kuytu köşelerinde tertip edilen bu program, çok mükemmeldi. Ancak şu var ki, bu programı tam anında ve zamanında tatbik ederek kat'i bir muvaffakiyet kazanmak için çok dikkat ve basiretle hareket etmek gerekti.

Dikkat ve basiret elden bırakılmıyordu. Propaganda şebekesi, Pertev Tevfik Bey'in evinden idare ediliyordu. Satvet Lütfi Bey de vaziyeti kontrol etmek ve prensin yeni düşüncelerini bildirmek için icap ettikçe Pertev Tevfik Bey'in evine geliyordu.

Cemal Bey'in muhafız taburlarının kulakları pek delik olan efradı, yapılan propagandaları duymakta gecikmediler. Ve tabiidir ki, derhal Cemal Bey'e müteaddit raporlar verdiler.

Cemal Bey, bu raporlar karşısında gülümsedi:

— Âlâ... Anlaşılıyor ki, muhalifler birleşiyorlar. Tek bir kafa vücuda getirmek istiyorlar. Bu kafayı bir darbede kesmek, kolay olacak, dedi.

Derhal merkez-i umumiye giderek vaziyeti Talât Bey ile diğer alâkadarlara bildirmekle beraber, muhalifleri bir darbe ile ezebilmek için şimdilik onlara müsamaha göstereceğini de ilâve etti.

O sırada Cemal Bey'e bir jurnal daha verildi. Bu jurnale nazaran, Erzurumlu Serdarzade Sıtkı isminde bir adam Beyoğlu'nda küçük bir matbaa sahibi ile uyuşmuştu. Orada, Mahmut Şevket Paşa kabinesi aleyhinde bir beyanname bastırıyordu.

Cemal Bey, Serdarzade Sıtkı'yı sessizce tevkif ettirdi. Muhafızlık dairesine getirtti. Bizzat isticvaptan *(sorgudan)* geçirdi. Sıtkı, evvelâ bir şey söylemek istemedi. Hatta beyannamelerin kendi tarafından bastırıldığını da inkâr etti. Fakat biraz sıkıştırılınca, bülbül kesildi. Nihayet, kendisine tevdi edilmiş *(verilmiş)* olan vazifenin sırrını, kâmilen *(tamamen)* ifşa etti.

Sıtkı'nın ifadesine nazaran Prens Sabahattin Bey, hükümeti devirmek için gizliden gizliye tertibat alıyordu. Ve bu işi de, hususi kâtibi Satvet Lütfi Bey idare ediyordu. Cemal Bey, artık bu açık ifade karşısında daha fazla müsamaha gösteremezdi. Göstermiş olsa, derhal muhalifleri şüphelendirecek, onları başka tedbirler almaya sevk edecekti.

Cemal Bey, Satvet Lütfi Bey ile arkadaşlarının tevkifini emretti. Propaganda şebekesi kâmilen *(tamamen)* yakalandığı halde Satvet Lütfi Bey ele geçmedi. Çünkü o, Serderzade Sıtkı'nın tevkif edildiğini haber alır almaz, Avusturya sefareti tercümanlarından Lazar'ın evine koşarak orada gizlenmişti.

Hükümet, hayrete şayan bir celâdet *(kahramanlık)* gösterdi. Kapitülâsyonlara rağmen Lazar'ın evi basılarak Satvet Lütfi Bey tevkif edildi. Bütün arkadaşlarıyla beraber, divan-ı harbe verildi.

Cemal Bey, bu işte bütün zekâsını kullanıyordu. Bu propaganda şebekesinin arkasında çok kuvvetli bir icraat teşkilâtı olduğunu fark ediyordu. Onları ürkütüp dağıtmadan ele geçirmek için, tevkif edilenlere şiddet göstermedi. Divan-ı harbe de o yolda emirler verdi.

Divan-ı harpte, mahirane bir muhakeme cereyan etti. İfadelerin toplanmasından, şu netice husule geldi:

"Sabahattin Bey'in arkadaşları ve adamları, ittihatçıları devirmek ve hükümeti ele geçirmek için beyannamelerle teşebbüslere girişmişlerdir. Maksatları, Mahmut Şevket Paşa Kabinesi'ni halkın gözünden düşürerek istifaya mecbur etmek ve sadaret makamı-

na, Prens Sabahattin Bey'i geçirmektir. Prens, sadaret makamına gelir gelmez yabancı unsurları memnun etmekle işe başlayacak. Rumeli'yi muhtelif muhtariyetlere ayıracak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'de hâkimiyetini yaşatmak için, kendi siyasi akidesine uygun bir idare kuracak..."

Divan-ı harp, Cemal Bey'den aldığı direktif mucibince *(gereğince)* hareket etti. Mevkufların *(tutukluların)* teşebbüs ve hareketlerinde, halkı silâhlı bir kıyama *(ayaklanmaya)* davet ederek hükümeti cebren devirmek kastı olmadığı için, Satvet Lütfi Bey ile arkadaşlarına mutedil *(orta dereceli)* cezalar verildi... Sabahattin Bey'in bu işte alâkasını ispat edecek kat'i bir delil bulunmadığından, onun hakkında takibat icrasına da lüzum görülmedi.

Hâlbuki divan-ı harbin bu kararı, Cemal Bey tarafından kurulmuş bir tuzaktan ibaretti. Eğer, yakalanan propaganda şebekesinin arkasında diğer bir teşekkül varsa, bu teşekkül divan-ı harbin aldandığına hükmedecek, faaliyetinde devam eyleyecek ve tam cürüm *(suç)* üzerinde ele geçecekti.

Artık gerek Cemal Bey ve gerek diğer ittihatçılar, gözlerini dört açmışlardı. Muhaliflere hiçbir şey hissettirmemekle beraber, büyük bir dikkatle onları tarassut altında bulunduruyorlardı. Fakat kurnaz davranan yalnız Cemal Bey ile İttihatçılar değildi. Arkadaş ve adamlarının sudan birer cezaya mahkûm edilmesinden bazı manalar çıkaran Prens Sabahattin Bey de, İttihatçılara mahirane bir oyun oynamak istedi. O esnada İttihat ve Terakki Fırkası Umumi Kâtibi olan

Talât Bey'e bir adam yollayarak:

— Senelerden beri aramızda ihtilâf cereyan ediyor. Memleketin bu nazik vaziyetinde bu gibi şeyleri pek manasız ve hatta zararlı buluyordum. Programlarımızı birleştirelim. İcap ederse, fedakârlıklar gösterelim. Vatan ve millet hesabına faydalı işler görelim, diye, haber gönderdi.

Talât Bey, Prens Sabahattin Bey'in gönderdiği bu haberin samimiyetinden emin değildi. Fakat bu vesile ile muhalefetin önüne geçeceğini ümit ederek:

— Ben her türlü itilâfa hazırım. Eğer Sabahattin Bey'in teklifi ciddiyse, derhal müzakereye girişelim, diye cevap verdi.

Talât Bey, Prens Sabahattin Bey'in bir müzakere kapısı açmasını bekleyedursun, o esnada Pertev Tevfik Bey'in ziyaretçileri arasında, yeni bir sima belirdi. Bu da, Çerkez Kâzım Bey'di.

Kâzım Bey, Beyoğlu'nun hovardalık âleminde maruf *(tanınmış)* bir şahsiyetti. İşret, kumar ve kadını severdi. Vaktiyle bir miktar pehlivanlık etmişti. Arkadaşları arasında, kabadayı geçinirdi. Cesur ve atılgandı. Biraz fazlaca sinirli olduğu için en ehemmiyetsiz şeylerden müteessir olarak önüne gelene de çatardı.

Meşrutiyetin ilk zamanlarında, Sapancalı Hakkı Bey'in delâletiyle cemiyete girmişti ve cemiyeti o kadar benimsemişti ki, âdeta kıpkızıl bir İttihatçı kesilmişti. Fakat sonra hoşuna gitmeyen bazı şahısların yüzünden mesleğini değiştirmiş, muhaliflerin saflarına geçmişti. Ve Miralay Sadık Bey'in bayrağı altına girmişti.

Ancak şu var ki, orada da sebat gösterememişti. Bütün muhalif fırkaları birer birer dolaştıktan sonra nihayet, Halâskâran Grubu'na iltihak ederek cüretkârlığı sayesinde grubun elebaşları arasında temayüz eylemişti *(sivrilmişti)*.

Babıâli Baskını, bütün muhalifler gibi, Halâskârları da şaşırtmıştı. Bütün grup dağılarak erkân ve efradı birer tarafa çekilmişlerdi. Bu arada Kâzım Bey de memleketi olan İzmit'e giderek bir köşeye gizlendi. Fakat aradan çok geçmeden, İzmit kumandanı Celâl Paşa'ya İstanbul'dan bir emir geldi. Halâskâr Grubu'nun bütün elebaşları gibi, Yüzbaşı Kâzım Bey'in de tevkif edilerek İstanbul'a sevk edilmesi talep edildi.

Kâzım Bey bunu haber alır almaz derhal kumandan Celâl Paşa'ya müracaat ederek:

— Beni tevkif ederek İstanbul'a göndermek için emir almışsınız. İşte ben, bizzat size gelerek teslim oluyorum. Gösterdiğim bu hüsn-ü niyete mukabil de sizden bir şey rica ediyorum. Beni, âdi bir mücrim *(suçlu)* gibi muhafaza altında sevk etmeyiniz. Şerefimi muhafaza ediniz. Hiçbir tarafa kaçmadan doğruca İstanbul'a gidip muhafızlığa teslim olacağıma söz veriyorum. Ve namusum üzerine verdiğim bu söze de emniyet göstereceğinize kanaat besliyorum, dedi.

Celâl Paşa, Kâzım Bey'in sözüne itimat etti. Bir mevkuf *(tutuklu)* gibi İstanbul'a göndermeyerek sadece bir inzibat zabiti vasıtasıyla trene bindirildi. O dakikadan itibaren, kendi haline terk edildi.

Kâzım Bey, hakikaten doğruca İstanbul'a geldi.

Verdiği sözü tutarak doğruca Cağaloğlu'ndaki İstanbul muhafızlığına giderek:

— İşte, geldim. Teslim oluyorum, diyecekti.

Fakat tren İstanbul'a çok geç muvasalat etti *(ulaştı)*. Akşam karanlığında gidip teslim olduğu takdirde asıl salahiyetli *(yetkili)* memurları bulamayıp geceyi adi mevkuflar *(tutuklular)* arasında geçirmeye mecbur kalacağına kanaat getirdi. O gece hem yol yorgunluğunu çıkarmak hem de mevkuf *(tutuklu)* halâskârlara ne yolda muamele edildiğine dair haber almak için, akrabalarından mülazım Mehmet Ali Efendi'nin evine gitti. Onunla birleşti. Biraz görüştükten sonra, bazı dostlarla birleşip umumi şekilde görüşmeye karar verildi. Beyoğlu'na gidildi. Dostların devam ettikleri meyhaneler malûm idi. Uzun boylu aramaya lüzum görülmedi. Yatsı vaktine doğru, Sakızağacı'nda bir meyhanenin kuytu bir köşesinde, kafa kafaya vermişlerdi. Bu kafadarlar da, şunlardan mürekkepti:

Yüzbaşı Kâzım Bey, Mülazım Mehmet Ali Efendi, en mütehevvir *(öfkeli)* muhaliflerden Nazmi, Alemdar Gazetesi mensuplarından Hakkı, Hakkı'nın biraderi Ziya.

Bir taraftan bol bol rakı içiliyordu. Diğer taraftan da hal ve ahvalden bahsediliyordu. Ve bu arada da İttihatçılara ağız doluları küfürler savruluyordu.

Söz, birdenbire Babıâli vakasına ve Nazım Paşa'nın katline intikal etti. Bu mesele, birdenbire Kâzım'ın Çerkezlik damarlarını galeyana getirdi. Masanın üzerine bir yumruk indiren Kâzım:

— Böyle, boşu boşuna çene yormaktan ne çıkar? Eğer biz de insan isek, Nazım Paşa'nın intikamını almalıyız. İttihatçıların hepsini, apar topar birer çukura yuvarlamalıyız, dedi.

Kâzım'ın büyük bir sinir buhranıyla söylediği bu sözler, âdeta sihirli bir tesir husule getirdi:

— Evet... İnsansak, bunu yapmalıyız, diye mukabele edildi.

Fakat bu iş, nasıl yapılacaktı?

Gümülcineli İsmail Bey'in dostlarından olan Nazmi, ortaya bir fikir attı:

— Biz, bu işi pek kolay yapabiliriz, dedikten sonra, fikrini şöylece izaha başladı:

Glâvani Sokağı'nda, Pertev Tevfik Bey isminde birisi oturuyor. Ve onun evinde, hükümeti devirmek için gizlice içtimalar *(toplantılar)* akdediliyor. İşin başında Prens Sabahattin Bey varmış. Gümülcineli ile arkadaşları, onun emri altında çalışıyorlarmış. Biz de onlarla birleşebiliriz. Ve o zaman, bir hamlede İttihatçıları yere sereriz.

Nazmi'nin bu sözleri, Kâzım'ın düşüncesine çok uygun geldi. Bir taraftan içkiye, diğer taraftan müzakereye devam edildi. Sabaha karşı bu işret meclisi dağılırken, başta Mahmut Şevket Paşa olmak üzere İttihat ve Terakki erkânının bir anda imhası için karar verildi. Ve bu kanlı kararın, her ne pahasına olursa olsun tatbiki için:

— Bu işte, ölmek var, dönmek yok, diye ahdedildi.

Kâzım, artık İstanbul muhafızlığına gidip teslim olmaya lüzum görmedi.

İzmit kumandanı Celâl Paşa'ya namusu üzerine verdiği sözü naksetti. Fakat bu adamların çoğu parayı, içkiyi, hatta kumar ve kadını seven insanlardı. Bunları – velev bir müddet olsun – elde tutabilmek için paraya ihtiyaç vardı. Hâlbuki Kâzım, zengin değildi. Kaçak yaşadığı için, kendisi de büyük bir sıkıntı içindeydi. Şu halde, o kanlı maksada vasıl oluncaya kadar lâzım olan parayı kim verecekti?

Tabiidir ki, aklına en evvel Prens Sabahattin Bey geldi. Padişahın yeğeni olmak itibariyle hiç şüphesiz ki, bu sultanzadenin hatırı sayılır bir servete malik olması pek muhtemeldi.

Kâzım bu mesele hakkında Muhip Bey'le müzakereye girişti. O da Kâzım'ın fikrine iştirak etti. Nihayet, Prens Sabahattin Bey'e müracaata karar verildi.

Kâzım, Muhip ve Nazmi birgün kalkıp prensin Kuruçeşme'deki yalısına gittiler. Tenha bir köşede, bizzat Sabahattin Bey'le görüştüler.

Mülâkatı *(görüşmeyi)* Kâzım idare etti. Prensin kanlı işlere girişmekten içtinap ettiğini *(kaçındığını)* bildiği için tasarladığı plânın cinayete temas eden cihetlerini gizledi. Sadece, indirilecek hükümet darbesinde muvaffakiyet temini için İttihatçıları şaşırtacak surette bir gürültü çıkarılacağını, bu arada birkaç da silah patlayacağını söylemekle iktifa etti *(yetindi)*. Ve bu tedhiş nümayişinde *(terör gösterisinde)* muvaffak olmak için para istedi.

Hâlbuki Prens Sabahattin Bey, Pertev Tevfik Bey vasıtasıyla, Kâzım'ın bütün tasavvurlarını ve kanlı hazırlıklarını haber almıştı. İttihatçılara ne kadar kindar olursa olsun, nihayet bir ilim adamı olan prens, çok tabiidir ki, bu serserilerle bir cinayet yolunda yürüyemezdi. Buna binaen Kâzım'ı tamamıyla dinledikten sonra kaşlarını çatarak:

Ben size hiçbir şey veremem ve vermek de istemem, deyip sözü kısa kesti.

— Kâzım, prensin bu kestirme cevabına son derece hiddetlendi. Kendisi son derecede atılgan olduğu için, hatta prense karşı mütecavizane *(saldırgan)* bir vaziyete geçti. Fakat Muhip Bey'in kulağına eğilerek söylediği birkaç söz üzerine tekrar sükûnet kesbetti *(kazandı)*:

— Kabahat bizde ki, sizin gibi korkaklara müracaat ettik. Zaten, sarayların çatısı altında yetişmiş adamlardan ne beklenir ki, diye söylenerek, alıp yürüyüverdi.

Kâzım, Prens Sabahattin Bey'den bu menfi cevabı almakla beraber, teşebbüsünden vazgeçmedi. Çünkü tertip ettiği plânın muvaffakiyetle tatbik edileceğinden emindi. Buna binaen Glâvani Sokağı'na avdet eder etmez *(döner dönmez)*, derhal Pertev Tevfik Bey'in odasına girdi. Prens Sabahattin Bey ile mülâkatının neticesini söyledikten sonra:

— Biz yanlış hareket ettik. Bu iş için herkesten evvel Şerif Paşa'ya müracaat etmeliydik. Mamafih, kaybedilmiş hiçbir şey yoktur. Siz hemen Şerif Paşa'ya haber gönderin. Biraz para getirtin, dedi.

Kâzım, arkadaşlarının üzerinde o kadar kuvvetli bir

nüfuz husule getirmişti ki, Pertev Tevfik Bey onun bu teklifini reddedemedi. Derhal Şerif Paşa'ya haber göndermeye teşebbüs etti.

Bir taraftan Pertev Tevfik Bey bu teşebbüse girişirken, diğer taraftan da İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in tarassut *(gözetleme)* şebekesi sıkı bir faaliyete geçmişti.

Bu şebeke esasen Prens Sabahattin Bey'in yalısını gizlice gözaltında bulunduruyordu. Kâzım, Muhip ve Nazmi'nin kapalı bir araba ile gelerek yalıya girmeleri, tarassut memurlarının hayretini mucip oldu. Çünkü Kâzım, İzmit'ten gelip de saklandığı günden beri İstanbul'un her köşesinde aranıyor, fakat bulunamıyordu. Kendisini İzmit'te bir tek sözle serbest bırakan kumandan Celâl Paşa da bundan dolayı mes'ul tutuluyordu.

Tarassut şebekesinin âmiri, Yüzbaşı Kâzım'ın, yanında Muhip ve Nazmi gibi iki maruf *(tanınan)* muhalif ile Prens Sabahattin Bey'in yalısına girdiğini görür görmez, hemen İstanbul Muhafızlığı'na koşarak hâdiseyi haber verdi.

Cemal Bey, bu habere son derecede sevindi. Hem Kâzım'ın izi bulunmuş, hem de hazırlanan hükümet darbesinin hangi kanallardan geçtiği tespit edilmişti. Tarassut şebekesi âmirine:

— Sakın, Kâzım'ı yakalamaya teşebbüs etmeyin. Prensin yalısını daha sıkı tarassut etmekle *(gözetlemekle)* beraber, Kâzım'ın nerede yatıp kalktığını öğrenin. İzinin kaybolmasına meydan vermeyin, diye emir verdi...

Evvelce de arz ettiğimiz veçhile Cemal Bey'in mak-

sadı, taklib-i hükümet *(hükümet değiştirme)* müteşebbislerini, tam cürüm *(suç)* üzerinde ele geçirmekti.

Böylece Prens Sabahattin Bey daha sıkı bir nezaret *(gözlem)* altına alınmakla beraber, Yüzbaşı Kâzım'ın etrafında da derhal bir tarassut *(gözetleme)* çemberi çevrildi. Fakat zabıta işlerinde cidden çok hassas olan Muhip Bey, Glavani Sokağı'ndaki evin çok sıkı bir tarassut çemberi içinde bulunduğunu anlamakta gecikmedi. Ve tehlikeyi, derhal Kâzım Bey'e haber verdi.

Kâzım Bey fena halde şaşaladı. Dehşetli bir asabiyete kapıldı. Az kalsın, silahını çekerek kapıdan fırlayacak, tarassut memurlarının üzerlerine ateş açarak, Glavani Sokağı'nda kanlı bir facia yaratacaktı.

Fakat Muhip Bey'in:

— Ne yapıyorsun, Kâzım... Kendine gel... İki zabıta memurunu öldürüp de deliğe girmekte ne mana var. Silâhlarımızın kurşunlarını, asıl büyük maksat uğrunda kullanmalıyız, diye ikaz etmesi üzerine kendini toparladı.

Tarassut şebekesinin içinden sıyrılıp çıkmayı düşünmeye başladı.

Kâzım, Muhip, Nazmi, Pertev Tevfik Bey hep bir araya toplandılar. Vaziyeti müzakereye koyuldular. Derhal Romanya'ya firar ederek Şerif Paşa'dan gelecek parayı orada beklemeyi ve para geldikten sonra da gizlice İstanbul'a gelerek harekete geçmeyi kararlaştırdılar ve bu planın tatbiki için de, bütün maharetlerini kullandılar.

Evvelâ, Kâzım kıyafetini tebdil ederek cüretkârane bir hareketle tarassut *(gözetleme)* şebekesini yarıp geçti. Romanya vapuruna bindi. Köstence'ye gitti. Üç gün sonra da Muhip Bey, onu takip etti.

Bu iki cinayet şeriki Romanya'ya giderek meş'um *(uğursuz)* tasavvurlarına kuvvet veredursun, biz gene Mahmut Şevket Paşa'ya geleceğiz.

Zavallı Mahmut Şevket Paşa, aleyhinde cereyan eden bu katilâne hazırlıklardan tamamıyla gafil ve bihaber bulunuyordu. Omuzlarına yüklendiği sadrazamlık yükünün ağırlığını taşımaya çalışıyordu.

O tarihte her şeyden fazla ehemmiyet verilecek iş, sulh meselesiydi. Bütün gayretlere rağmen, orduya bir zafer temin edilememişti.

Vakıâ orduda, Nazım Paşa'nın zamanındaki karışıklıklar ve idaresizlikler ıslah edilmişti. Efrat ve zabıtanın manevi kuvvetleri yerine gelmişti. Bütün kıtalar, Kırkkilise ve Lüleburgaz hezimetlerinin intikamını almak için harbe karşı büyük bir arzu beslemektelerdi. Fakat hiç durmadan yağan yağmurlar, karlar Çatalca Ovası'nı geçilmez bir bataklık haline getirmişti. Bu çamur deryası içinde büyük bir harp manevrasının icrası, her türlü imkân ve ihtimal haricindeydi. Bahusus kahraman Edirne Kalesi'nin de son kudret ve kuvvetini sarf ettikten sonra pek şerefli bir surette sukutu *(düşmesi)* üzerine, oradaki düşman kuvvetleri de, Çatalca hattına gelmiş, taarruz teşebbüsü büsbütün güçleşmişti.

Mahmut Şevket Paşa, yapılması imkân dâhilinde

olan her şeyi yaptıktan sonra, artık düşman ordusuna karşı bir galebe kazanmak imkânının kalmadığını anlamıştı. Bu vaziyet karşısında yapılacak her hareket, beyhude yere asker telef etmekten ibaret olacaktı. Aynı zamanda sivil halkın da maneviyatında bir bozukluk başlamıştı. Memleketin iktisadi vaziyetinde bile göze çarpacak derecede bir durgunluk vardı.

Londra'daki sulh konferansı, müzakerelerini bitirmişti. Hududun, Midye-Enez Hattı'ndan tahdidi ve İmroz Adası ile Bozcaada'nın Osmanlı hükümetine iadesi şartıyla Babıâli'ye sulh teklif etmişti.

Mahmut Şevket Paşa bu teklifi kabul etmekten başka çare olmadığını anlamıştı. Ve Londra Sulh Konferansı'nda bulunan azalara, teklif edilen şartlar dâhilinde muahedenameyi *(antlaşma metnini)* imza etmek için emir vermek mecburiyetinde kalmıştı.

Muhalifler, bu mecburiyeti takdir etmiyorlardı.

"İttihatçılar, kendi harisane *(ihtiraslı)* emellerini tatmin etmek için Babıâli Baskını'nı yaptılar. Düşman kuvvetlerini geri atacağız diye milleti kandırdılar... Mahmut Şevket Paşa, Nazım Paşa'nın kanlı cesedini çiğneyerek Babıâli'ye girdi. Sadaret makamına yerleşti. Esasen İttihatçıların bütün maksatları da onu iktidar mevkiine getirerek memleketi babalarının çiftliği gibi idare etmekti. Mahmut Şevket Paşa, Midye-Enez Hattı'nı kabul ediyor. O da aynı teklif karşısında kalmış ve sulh muahedesini imzaya hazırlanmıştı. Eğer muahede o zaman imzalansaydı, harp bu kadar uzamayacak ve beyhude yere asker zayiatına ve masraf

ihtiyarına lüzum kalmayacaktı." Diye Mahmut Şevket Paşa ile İttihatçılar aleyhinde, çok müessir propagandalar yapıyorlar, zaten vaziyetten çok müteessir olan efkâr-ı umumiyeyi büsbütün yeise *(karamsarlığa)* düşürüyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa, harbin neticesinden hâsıl olan kaybı, dâhili ıslahat ile telâfi etmek istiyor, zayıf düşen devlet ve millerin bünyesini çarçabuk kuvvetlendirerek devletin siyasetine yeni bir mecra vermeye gayret ediyordu.

Bunun için, her şeyden evvel para lâzımdı. Bu parayı bulmak için Mahmut Şevket Paşa Avrupa piyasalarına başvurarak büyücek bir istikraz çaresi aramaya başlamıştı. En evvel, Almanlara müracaat edilmişti. Fakat Berlin piyasasından:

— Bizim mali vaziyetimiz de düzgün değil. Bilhassa bu esnada yeni bir Türk istikrazına *(borçlanmasına)* imkân bulunamaz. Siz, lâzım olan parayı Fransızlardan tedarik edebilirsiniz. Ancak şu var ki, bize müracaatınızı onlara bildirmeyiniz. Ve kendileriyle pek hoş geçineceğinize dair Fransız devlet erkânına teminat veriniz, diye nazikâne bir red cevabı verilmişti.

Mahmut Şevket Paşa, bir kere de Fransızlara başvurmaya karar verdi. Bunun için de o devrin yegâne maliye mütehassısı olan Cavit Bey'i Paris'e gönderdi.

Cavit Bey gitmeden evvel Babıâli'de müteaddit müzakereler yapılmıştı. İstikraz olunan *(borçlanılan)* para ile evvelâ bir mütevazı bütçe yapılacaktı. Ve sonra, mali kapitülâsyonların kaldırılması için çareler arana-

caktı. Esasen Mahmut Şevket Paşa'nın yegâne düşündüğü şey de, bu ağır yükten kurtulmaktı.

Cavit Bey, kendisine bu yolda verilen talimat ile Paris'e gitmişti. Fakat Fransızlarla çok dost olmasına rağmen, söz para işine dayanınca vaziyetin şekli değişivermişti. Fransızlar da keselerinin ağızlarını açmak hususunda tereddüt göstermişlerdi.

Mahmut Şevket Paşa, bir taraftan para işlerinin halledilmesini bekliyordu. Diğer taraftan da pürüzlü siyasi işlerin temizlenmesine gayret gösteriyordu. O sırada İngiltere ve Rusya hükümetleriyle ihtilâfı mucip olan *(gerektiren)* bir takım meseleler vardı. Bu iki hükümet, İran devleti ile Osmanlı hükümetinin hudutları arasında bir takım tashihler yapılmasını parmaklarına dolamışlardı. Bunun için mütemadiyen Babıâli'ye müracaat ediyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa, bu meseleyi çarçabuk halletmeyi ön plâna aldı. Bu işle bizzat meşgul olmaya başladı.

Balkan Harbi'nde, Osmanlı donanması da büyük bir muvaffakiyet teminine muvaffak olamamıştı. Hâlbuki donanmanın başında, mükemmel bir İngiliz ıslahat heyeti vardı.

Mahmut Şevket Paşa, bu ıslahat heyetinin reisi ile sık sık temasa geliyordu ve matlup olan *(istenilen)* ıslahatın biran evvel ikmali *(tamamlanması)* için ne mümkünse yapılmasını rica ediyordu.

Aynı zamanda, senelerden beri Arnavutluk, Arabis-

tan ihtilâlleriyle ve nihayet İtalya ve Balkan harpleriyle fena halde hırpalanan kara ordusunun tensik ve ıslâhı için bir Alman ıslahat heyetini getirtmeyi düşünüyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın düşüncesine nazaran *(göre)*, Osmanlı ordusu, ancak bir Alman heyeti elinde ıslâh edilebilirdi. O, bu fikrini şöylece izah etmişti:

"Biz artık Alman harp usullerinden kendimizi kurtaramayız. Otuz seneyi mütecaviz *(aşkın)* bir zamandan beri ordumuz Alman harp usulleriyle terbiye edilmiş. Elhasıl bizim ordumuz, Alman talim ve askeri terbiyesinin ruhuyla istinas etmiştir. Şimdi bunu tebdil etmek, gayri mümkündür. Binaenaleyh, pek vâsi mikyasta bir Alman tensik heyeti celbetmek ve hatta icap ederse bir Osmanlı kolordusunun emir ve kumandasını bir Alman generaline vererek bunun cüz'i tamlarına *(birliklerine)* Alman ümera *(subay)* ve zabitlerinden kumandanlar tayin eylemek. Böylece vücuda getirilecek olan bir numune kolordusuna Osmanlı ordusunun bütün ümera ve zabitanını birer muayyen *(belirli)* müddet için stajyer göndererek malûmatlarını kuvvetlendirmek fikrindeyim. Bundan başka, Harbiye Nezareti dairelerini, erkân-ı harbiye-i umumiyeyi, askeri mekteplerini, askeri fabrika ve imalâthanelerini tensik ve bir müddet idare etmek için de gene bu ıslahat heyeti arasında birçok mütehassıslar celbedeceğim *(getirteceğim)*. En geniş ve şümullü *(kapsamlı)* manasıyla ordunun tensik ve ıslâhına himmet *(gayret)* sarf edeceğim. Ben, bundan sonra, uzun müddet harpten kaçınmak fikrindeyim. Buna binaen ordunun hazari

kuvvetini mümkün olduğu kadar azaltarak bu sayede yapacağım iktisat ile tensik *(düzenleme)* ve terbiye edilmiş bir ordu hediye edeceğim. Hazar *(barış)* vakti için Osmanlılığa, küçük fakat pek muntazam ve iyi talim ve terbiye edilmiş bir ordu hediye edeceğim. Sefer vaktinde de kadroların tevsi *(yayılması)* ve ikmali sayesinde ordunun son hadde çıkarılması, güç bir şey değildir. Binaenaleyh, böyle ıslahat heyetini ne şartlar dairesinde verebileceklerini Almanlardan sormak üzereyim.[38]

Mahmut Şevket Paşa, bu arzusunu yerine getirmişti. Almanya'dan, General Liman von Sanders'in riyaseti *(başkanlığı)* altında bir ıslahat heyeti celbetmişti.

İşte Mahmut Şevket Paşa bu suretle devletin askeri, siyasi, mali ve iktisadi şubelerinde muvaffakiyetli terakkiler *(ilerlemeler)* vücuda getirerek Balkan Harbi'nin feci zayiatını telâfiye çalışırken, ona suikastlar tertibine çalışanların teşebbüsleri de bir hayli ilerlemişti.

Şimdi tekrar, suikastçılara geçiyoruz.

Kâzım ve Muhip Beyler Romanya'ya çıkar çıkmaz derhal faaliyete başladılar. Muhtelif sebeplerden dolayı memlekette barınamayarak oraya çekilmiş olan muhalifleri, Abdullah Zühtü Bey'in apartmanına davet ederek bir içtima *(toplantı)* yaptılar.

Abdullah Zühtü Bey, en eski Türk gazetecilerindendi. Meşrutiyetin ilânından sonra Kâmil Paşa'nın taraftarları arasına girmiş, Kâmil Paşazade Amiral Sait Paşa ile siyasi teşebbüslere girişmiş ve nihayet 31 Mart Vakası'nda alâkadar göründüğü için Romanya'ya firar etmiş ve orada yerleşmişti.

38- Cemal Paşa'nın hatıratı. Sahife 54–55. Z.Ş.

İçtimada *(toplantıda)* Doktor Temo, Asaf Muammer, Arnavut Kulübü idare heyeti azalarından Kalkandelenli Mehmet Paşa Derhal'in oğlu Halim Bey bulundu. Bunların hepsi de İttihatçılara karşı kalplerinde ayrı ayrı birer hiddet ve infial besliyordu.

Kâzım Bey, büyük bir pervasızlıkla plânını izah etti. Düşüncelerinden hiçbir şey saklamaya lüzum görmedi. Ve sonra:

— Teşkilâtımız, tamamıyla hazır. Vakıa Prens Sabahattin korkaklık etti. Bize yüz vermedi amma nasıl olsa bize iştirak edecek. Şimdi bizim bir noksanımız var. O da, para... Bu parayı, Şerif Paşa'dan temin edeceğimizi zannediyoruz. Fakat belki paranın gelmesi gecikir de işimiz geri kalır diye size müracaat ediyoruz. Bize kâfi derecede para temin ediniz. Buna mukabil de, hükümeti ele aldığımız zaman, bizden isteyeceğinizi isteyiniz, dedi.

Başından sonuna kadar Kâzım Bey'in sözlerini büyük bir dikkatle dinleyenlerin içinden en evvel Doktor Temo bu işe itiraz etti:

— Kâzım Bey! İttihatçıların iktidar makamından sukut etmelerini *(düşmelerini)*, bütün kuvvetimizle temenni ederim. Ancak, sizin bu kanlı tasavvurlarınıza muhalifim. İttihatçıların içinde, çok namuslu ve hamiyetli adamlar vardır. Bunların en birincisi de, Talât'tır. Talât gibi bir adamı öldürmek günahtır, diye mukabele gösterdi.

Kâzım, fena halde bocaladı.

— Doktor, çocuk gibi lâf söylüyorsun. Sanki sen,

Talât'ı bilmez misin? Vaktiyle seni öldürmeye beni memur etmişti. Hatta ben bu işi yapmak istemediğim için defalarla bana acı sözler söylemişti. Anlıyorum sen, masonluk gayreti güdüyorsun. Onun için Talât'ın ölümünü istemiyorsun, diye, Doktor Temo ile uzun bir münakaşaya girişti.

Fakat Doktor Temo'yu, o kanlı tasavvurun icrasına muvafakat ettirmeye *(onaylattırmaya)* imkân göremedi.

Hâlbuki İttihatçılardan – ne kadar feci olursa olsun – müthiş bir intikam almak, herkesten ziyade Doktor Temo Bey'in hakkıydı. Çünkü bu zat, İttihat –Terakki Cemiyeti'nin ilk müessislerindendi *(kurucularındandı)*. 1305 (1890) senesinde henüz Tıbbiye mektebinin sıralarında bir talebeyken, dört arkadaşı ile bu cemiyeti tesis etmiş ve sonra Romanya'ya firar ederek cemiyetin inkişafı *(gelişmesi)* için bütün gayretini sarf eylemişti.

Senelerce devam eden çetin mücadelelerden sonra, meşrutiyetin ilân edilmesi üzerine İstanbul'a geldiği zaman, kendisine hiç kimse ehemmiyet vermemişti. Çünkü bütün kudret ve nüfuz, Rumeli'de teşekkül eden cemiyet azalarının eline geçmişti. Bu cemiyetin erkânı, inkılâbın bütün şerefini kendilerine hasretmişlerdi.

Doktor Temo Bey, bu vaziyetten müteessir olarak, memleketi olan Ohri'ye çekilmeye karar verdi. Selânik'ten geçerken, bir kere de oradaki İttihat erkânı ile görüşmek istedi. O tarihte henüz kaymakam olan Cemal Paşa'yı ziyarete gitti. Cemal bey de kendisine yüz vermedi. Hatta:

— Bizim cemiyetimizin, sizin cemiyetinizle hiçbir alâkası yoktur. Meşrutiyetin ilânı şerefinden kendinize hiçbir şeref hissesi çıkaramazsınız, diyecek kadar ileri giderek, Doktor Temo Bey'i dilhun etmişti *(içini kan ağlatmıştı)*.

Bunun üzerine Doktor Temo Bey de artık muhalefet cephesine geçti. Demokrat Fırkası'nı teşkil ederek İttihatçılarla fikir mücadelesine girişmiş fakat bir müddet sonra mağlup olarak küskün bir halde Romanya'ya çekilmişti.

Görülüyor ki, bu vaziyet dolayısıyla ittihatçıların aleyhinde teşekkül edecek olan herhangi bir kuvvetin başına derhal Doktor Temo Bey'in geçmesi pek tabii addedilebilirdi. Fakat bu insaflı ve vicdanlı zat, siyasi hasımlarının kanlı cesetlerine basarak iktidar mevkiine çıkmayı reddetmiş, ruhunun safiyet ve necabetini *(soyluluğunu)* göstermişti.

Doktor Temo Bey'in bu itirazı ve muhalefeti, diğerlerine de sirayet etti *(geçti)*. Kâzım ile Muhib'in teklifleri kabul edilmeyerek bu içtima da *(toplantı da)* hiçbir netice vermeden hitama *(sona)* erdi.

Fakaaaaat... Mesele, bununla kalmadı. O içtimada bulunanlardan biri o akşam bir eğlence yerinde Köstence Şehbenderi Mirza Kadri Bey ile karşılaştı. Sarhoşlukla, o günkü içtimaı *(toplantıyı)* ve bu içtimada konuşulanları kâmilen şehbendere anlattı. Şehbender de – vazifesi icabı olarak – kendisine vuku bulan ifşaatı bütün tafsilâtıyla *(ayrıntısıyla)* yazarak Hariciye Nezareti'ne yolladı.

Hariciye Nazırı, şehbenderin bu mahrem tahriratını derhal İstanbul Muhafızı Cemal Bey'e gönderdi. Cemal Bey, İstanbul'daki taklib-i hükümet *(hükümet değiştirmek)* için çalışanların bu derecede ileri gittiklerini öğrenince, hayret etti. Aylardan beri takip edilen şüpheli eşhasın bir kat daha dikkat ve ehemmiyetle tarassut edilmeleri için alâkadarlara emirler verdi.

Kâzım ile Muhip, bu muvaffakiyetsizlikten de nevmit *(umutsuz)* olmadılar. Kafalarını doldurmuş olan kanlı teşebbüslerini mutlaka tatbik mevkiine koymak için ne yapacaklarını düşünmeye başladılar.

Günler bu düşüncelerle geçiyordu ve günler geçtikçe de, paraları tükeniyordu. Tasavvur ettikleri korkunç cinayetin mesuliyeti çok ağır olduğu için, burada kendilerine hiçbir taraftar bulamamışlardı. Bu sebepten dolayı, bu yabancı memlekette parasız kalarak sefalete düçar olacaklardı.

Her gün postaneye uğruyorlar, Paris'ten kendi namlarına bir para gelip gelmediğini soruyorlardı. Fakat:

Hayır, cevabını alınca Şerif Paşa'ya da ağız dolusu küfür savuruyorlar:

— Yahu! Bütün dünya korkak kesilmiş... Hani ya Şerif Paşa atıp tutuyordu. "İttihatçıların köklerini kazımak için bütün servetimi fedaya hazırım," diyordu. Palavracı Kürt, birden bire susuverdi. İstediğimiz parayı göndermek şu tarafa dursun, bize bir cevap bile vermedi, diye söylene söylene otellerine dönüyorlardı.

Artık Köstence'de kalmaları pek güçleşmişti. Yattıkları otelin parasını veremeyecek hale gelmişlerdi. Bu

vaziyetin ıslahına çareler arayıp dururlarken, Muhip'in aklına bir şey geldi. Arşimetvari bir sesle:

— Buldum, diye bağırdıktan sonra, sözlerine şöylece devam etti:

— Azizim! Biz, meğer ne kadar yanlış kapılar çalmışız. Bizim bağdaşabileceğimiz tek bir adam varken, nasıl olmuş da biz onu hatırlamamışız? Dedi.

Artık yavaş yavaş herkesten ümidini kesen Kâzım, meyus *(umutsuz)* bir tavırla sordu:

— Kim o adam?

— Kim olacak? Salih Paşa.

— Hangi Salih Paşa?

Canım, Hürriyet ve İtilâf Fırkası erkânından Salih Paşa yok mu? Damad-ı hazret-i şehriyari, Salih Paşa... Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğlu.

— O böyle bir işe girer mi?

— Çok ümit ederim.

— Şu halde?

— Şu halde, yapılacak bir şey var.

— Ne?

— Sen burada kal. Ben hemen İstanbul'a gideyim. Paşaya müracaat edeyim. Onu ikna edeceğime tamamıyla eminim. Kendisinden evvelâ biraz para alıp sana göndereyim. Otelin borçlarını temizle. Hemen İstanbul'a gel. Vakit geçirmeden, işimizi bitirelim.

Muhip'in sözleri, Kâzım'a pek mülâyim geldi. Bu

teşebbüste de muvaffakiyetsizlik hâsıl olduğu takdirde pek müşkül bir mevkide kalacağını nazar-ı dikkate almakla beraber:

— O halde hiç vakit geçirme. Hemen İstanbul'a koş, dedi.

Muhip, ellerinde kalan son para ile bir güverte bileti alarak İstanbul'a avdet etti *(döndü)*. Zabıta memurlarına görünmediğine emin olarak vapurdan çıkabildi.

Babıâli'nin basıldığı zaman ittihatçıların zoruyla sadaretten istifa eden Kâmil Paşa, artık İstanbul'da oturmakta şahsı için tehlike görerek Mısır'a çekilmişti. İşte, tam bu ihtilâl hazırlıkları devam ederken, Kâmil Paşa uzun bir ariza *(dilekçe)* yazarak Sultan Reşad'a gönderdi.

Başından sonuna kadar İttihatçıların aleyhinde olan bu ariza, çok mühimdi. Sultan Reşad'ı ikaz ve intibaha *(uyanmaya)* davet eden satırları arasında:

" Jön Türk namıyla teşekkül eden cemiyet, hükümeti ele alarak idare-i örfiye *(sıkıyönetim)* ilanıyla usul-ü idare-i müstebideyi *(despotluk yönetimini)* iade ederek gerek merkezde ve gerek vilâyette umur-u aşina *(tecrübeli)* memurları açığa çıkarıp yerlerine cemiyete mensup adamlar naspedilmesiyle *(atanmasıyla)*, bunlar tecrübedide kimseler olmadığından ahaliyi dilgir ederek Arnavutluk, Arabistan, Yemen'de vuku bulan ihtilâllerde gerek asakir-i şahaneden ve ahaliden beyhude yere pek çok kanlar dökülmesine sebebiyet verdiler." Ve:

"Cemiyet erbabı hakayık-ı ahvale *(gerçek duruma)*

vakıf olsalar, hem devletin ve hem de kendi nefislerinin selâmeti için umur-u hükümete *(hükümet işlerine)* müdahaleden el çekerek umur-u Hayriye *(hayır işleri)* ile iştigal iktiza eder *(uğraşmaları gerekir)*. Aksi takdirde, hakan-ı sabık *(eski padişah)* zamanında istibdadı ortadan kaldırmak için zuhura gelen vakayı hayriyye misüllü gene orduyu hümayunun iştirakiyle kariben *(yakinen)* vukuu tabii olan ihtilâl, şimdiki istibdadı dahi mahvedeceği şüphesizdir."

Vesaire gibi cümleler vardı.

Sultan Reşad'ın, mahrem olarak kendisine gönderilen bu arizayı saklaması lâzım gelirdi. Hâlbuki daima ikiyüzlü bir siyaset takip eden bu sinsi hükümdar, İttihatçılara hoş görünmek için mektubu Mahmut Şevket Paşa'ya verdi. O da, merkez-i umumiye gönderdi.

İttihatçılar bu mektubu okur okumaz, fena halde kuşkulandılar. Bilhassa, yukarıda naklettiğimiz cümlelerden ikincisini tahlil eder etmez:

— Hah... Demek ki, İstanbul'da ihtilâle hazırlanan komiteye Kâmil Paşa da dâhil, diye bir hüküm vermek mecburiyetinde kaldılar.

Vakıa Kâmil Paşa'nın iddiası, böyle bir hüküm vermeye çok müsaitti. Çünkü o cümleden çıkarılan mana, pek sarihti *(açıktı)*. Kâmil Paşa bu cümlesinde:

"İttihatçılar, zorla hükümeti ele aldılar. Memleketi idare-i örfiye *(sıkıyönetim)* kuvvetiyle idare ediyorlar. Böylece, meşrutiyet idaresini ortadan kaldırmış ve müstebidane *(despotça)* bir idare tesis etmiş bulunu-

yorlar. Sultan Hamid zamanına benzeyen bu istibdat idaresini kaldırmak için yakında bir ihtilâl vuku bulacaktır. Şimdiki istibdat mahvolacaktır." diye en açık bir ifade ile Glâvani Sokağı'nda cereyan eden gizli müzakerelerin sırrını ifşa etmekteydi.

Bu itibarla da İttihatçıların Kâmil Paşa'yı ihtilâl cemiyetine mal etmeleri, pek tabii idi. Hâlbuki Kâmil Paşa, ihtilâlcilerden hiçbirini tanımadığı gibi İstanbul'da, Beyoğlu'nda, Glâvani Sokağı'nda kanlı bir ihtilâl hazırlandığından da kat'iyen haberdar değildi. Onun yazdığı bu satırlar, İttihatçılara karşı beslediği infialden *(öfkeden)* ve dehşet siyasetine dayanan bir idarenin neticesi olarak zuhuru melhuz *(çıkması düşünülen)* olan bir hâdiseyi tahminden ibaretti.

İstanbul Muhafızı Cemal Bey, Kâmil Paşa'nın bu mektubuna son derecede ehemmiyet verdi. Tarassut *(gözetleme)* altında bulundurduğu ihtilâlcilerle İstanbul'da bulunan muhaliflerin takiplerini bir kat daha şiddetlendirdi.

Başta Prens Sabahattin Bey olmak üzere Kemal Mitat, Pertev Tevfik ve Gümülcineli İsmail Beyler esasen tarassut altında bulunduklarını biliyorlar, her ihtimale karşı gayet uyanık buruyorlardı. Bunlar, etraflarındaki takip şebekesinin sıklaştığını hisseder etmez, derhal ortadan kayboldular. Prens Sabahattin Bey'den maadası, İstanbul'dan savuştular.

Prens Sabahattin Bey, henüz ümidini kesmemişti. Talât Bey'le anlaşmak hususundaki müzakerenin kendisini bir müddet daha her türlü taarruzdan masun bulunduracağından emindi. Prens, bu düşünceyle Ka-

bataş önünde demirli olan Fransa sefareti maiyetine memur harp gemisine iltica etti *(sığındı)*:

— Hakkımda bazı fena düşünceler hâsıl olduğunu anlıyorum ve sivil zabıta memurları tarafından takip edildiğimi görüyorum. Bir ihtiyat tedbiri olmak üzere bu Fransız gemisine iltica ettim. Eğer aramızdaki anlaşma iyi bir neticeye varırsa, derhal gemiden çıkarak sizinle beraber çalışmaya amadeyim, diye, Talât Bey'e haber gönderdi.

Romanya'dan avdet eden *(dönen)* Muhip Bey'e gelince... Romanya vapurundan İstanbul rıhtımına çıkarken kendisini tanıtmadığına tamamen emin bulunuyordu. Ve zabıta tarafından da takip edilmediğine kanaat getiriyordu.

Muhip Bey, Glâvani Sokağı'ndaki Pertev Tevfik Bey'in evinin tarassut *(gözlem)* altında bulunduğunu bildiği için oraya uğramaktan içtinap etti *(kaçındı)*. Damat Salih Paşa meselesini halledinceye kadar, Pertev Tevfik Bey'in arkadaşlarıyla da temasa gelmemeye karar verdi. Yolda tasarladığı plân mucibince *(gereğince)*, Damat Salih Paşa'nın adamlarından ve kendi dostlarından Gözlüklü Emin Bey'in evine koşarak ihtilâl hazırlıklarını, bu hazırlıkların geçirdiği safhaları, Romanya seyahatini, bu seyahatin neticesini başından sonuna kadar naklettikten sonra:

— Eğer, ya Prens veyahut Şerif Paşa bize yardım etselerdi, kendilerini doğruca sadaret mevkiine geçirecektik. Fakat bu iki adam, korkak davrandılar. Prens, bizi âdeta sarayından kovuverdi. Şerif ise, mektubu-

muza cevap vermeye bile tenezzül etmedi. Şimdi, bütün ümidimiz, Salih Paşa'da kaldı. Eğer kendisiyle anlaşabilirsek, on beş gün sonra hükümetin beynine müthiş bir darbe inecek... Damat Paşa hazretleri de, izzet ve ikbal ile sadaret mevkiine geçecek. O sadaret mevkiine geldikten sonra da, artık Allah sana da; yürü ya kulum, diyecek, dedi.

Teklif, Gözlüklü Emin Bey'e pek cazip geldi. Fakat o, zihnini kurcalayan bir meseleyi halletmek için konuşmaya şöylece devam etti:

— Tuhaf şey... Benim bildiğim bir şey varsa, Şerif Paşa bu işe derhal taraftarlık etmeliydi. Nitekim İttihatçıların aleyhinde yapılacak her türlü hareketlere sarf olunmak için Pertev Tevfik'e de bir hayli para vermişti. Pertev, size hiçbir şey vermedi mi?

Muhip Bey, hakikati gizlemedi. Doğruca cevap verdi:

— Verdi... Bin altı yüz lira kadar bir para verdi. Fakat bu para, teşkilâtımıza dâhil olan arkadaşlara verildi. Diğer icap eden yerlere sarf edildi.

— Pekâlâ... Size, daha ne kadar para lâzım?

— Çok değil... Sekiz, on bin lira olsa, kâfi...

— Bu parayı ne yapacaksınız?

— Kâzım Bey, İzmit'ten yirmi, otuz Çerkez getirtecek. Tabiidir ki, bu adamlara yol parası gönderecek. Ailelerine birer miktar para verilecek. Eh, buraya geldikleri zaman da kendilerine dolgunca yevmiyeler verilmek lâzım... Sonra, silâh ve cephane alınarak, dü-

şündüğümüz plân mucibince *(gereğince)* bir otomobil bulunacak... Hülasa epeyce bir para sarf olunacak.

Emin Bey, uzunca bir düşünce geçirdi. Sonra:

— Ben şimdi Paşa'ya giderim. Söylediklerini kâmilen *(tamamen)* naklederim. Eğer muvafık *(uygun)* cevap alırsam, sana bildiririm... Yarın, bana gel, dedi.

Muhip Bey, Emin Bey'den ayrıldı. Son derece ihtiyatkâr davrandı. Zabıta memurlarının gözlerine görünmemek için kuytu bir köşede saklandı. Ertesi gün, tayin olunan saatte Emin Bey'e gittiği zaman, şu cevapla karşılaştı:

— Tamam... Paşa hazretleri seninle görüşmek istiyor. Haydi bakalım. Konağa gideceğiz.

İki arkadaş, bir kapalı arabaya bindiler. Damat Salih Paşa'nın zevcesi Münire Sultan ile ikamet ettiği, Nişantaşı'nda, Teşvikiye Camii'nin karşısındaki büyük konağa gittiler.

Salih Paşa, pek cesur ve pervasız davrandı. Muhip Bey ile Gözlüklü Emin Bey'i küçük bir salonda kabul ederek açıkça görüşmeye başladı. Muhip Bey'den biraz daha fazla izahat aldı. Bunları da dinledikten sonra, ayağa kalktı:

— Pekâlâ... Mutabıkız, dedikten sonra, cebinden çıkardığı bir zarfı Muhip Bey'e uzattı. Ve uzatırken:

— Çok bir şey değil amma şimdilik şunu alınız, diye mırıldandı.

Muhip Bey ile Gözlüklü Emin Bey konağın kapısından çıkarlarken Damat Salih Paşa, arabanın çabuk hazırlanmasını emretti. Araba hazırlanınca binerek

doğruca Fındıklı'daki araba vapuru iskelesine indi. Oradan araba vapuruyla Üsküdar'a geçti. Üsküdar'dan da Çengelköy'deki Şehzade Vahdettin Efendi'nin köşküne gitti.

Damat Salih Paşa ile Şehzade Vahdettin'in arasında geçen konuşmanın ne gibi esaslara dayandığını bilmiyoruz. Fakat sonradan vuku bulan bazı ifşaata nazaran, görüşülen meselelerin şu şekilde neticelendiğine hüküm veriyoruz:

1-) Öteden beri İttihatçılardan nefret eden ve onlar tarafından kendisine yapılan hakaretlerin intikam saatini bekleyen Şehzade Vahdettin Efendi, ihtilâl komitesinin hareketini tasvip etmiştir.

2-) İhtilâl komitesinin teşebbüsünde muvaffak olduğu dakikadan itibaren Damat Salih Paşa sadaret mevkiine geçecektir.

3-) Salih Paşa sadaret mevkiine geçer geçmez, hükümet kuvvetiyle derhal Sultan Reşad saltanat makamından ıskat edilecek *(düşürülecek)*. Veliaht Yusuf İzzettin Efendi de hastalığı bahane edilerek bir tarafa çekilecek. Osmanlı tahtına, Şehzade Vahdettin Efendi geçirilecektir.

İstanbul'da bu işler yürüyüp dururken, Köstence'de bulunan Kâzım Bey de derin derin düşünüyor, Şerif Paşa'dan gelecek para veyahut cevabı bekliyordu.

Bu bekleme, uzun sürmedi. Şerif Paşa'dan bir mektup ile on bin frank para geldi... Mektupta, yapılacak ihtilâl hareketinin muvaffakiyetle neticelenmesi temenni ediliyor, cesurâne fakat son derecede

basiretkârane davranılması hakkında nasihatler veriliyordu.

Kâzım, para ile mektubu alır almaz derhal İstanbul'a harekete karar verdi. Fakat yol hazırlıklarını görürken, Muhip Bey'e birbirini müteakip iki mektup gönderdi... İlk mektubunda, Şerif Paşa'dan aldığı mektubu bildirdi. İkinci mektupta da, İstanbul'daki sefaretlerden birinin nüfuzlu bir adamı vasıtasıyla kendisinin vapurdan çıkarılması esbabının *(araçlarının)* teminini rica etti.

Talih, Kâzım'a yardım etti. O sırada İstanbul'u ziyaret etmek için kalabalıkça bir Romanyalı seyyah kafilesi hazırlanmaktaydı. Bunu haber alan Kâzım, bu seyahati tertip eden acenteye müracaat etti. Bir Rumen ismi ile kendisini deftere kaydettirdi. Aynı zamanda kıyafetini değiştirdi. Rumen seyyahlarına benzeyen bir elbise giydi. Seyyahların arasına karışarak İstanbul'a geldi. Kendisini rıhtımda bekleyen maruf *(tanınmış)* bir ecnebi tarafından istikbal edildi *(karşılandı)*. Seyyah kafilesiyle İstanbul topraklarına ayak basar basmaz, o ecnebinin himayesinde olarak orada bekleyen arabaya giriverdi.

Rıhtımdan hareket eden araba, doğruca Beyoğlu'na çıkarak Galatasaray Hamamı'nın yanındaki sokağa girdi. Orada bir evin önünde tevakkuf etti *(durakladı)*. Muhip Bey, dostunu büyük bir hararetle karşıladı. Pertev Tevfik Bey ile arkadaşlarının firar ettikleri cihetle artık Glâvani Sokağı'ndaki eve gidemeyeceklerini ve bilhassa son günlerin hadiselerini anlattı.

Zabıtanın, artık pek sıkışan tarassut çemberi için-

de, serbestçe çalışamayacaklardı. Her şeyden evvel kendine zabıta memurlarının taarruzlarından emin bir ikametgâh lâzımdı.

Böyle bir yerin bulunması da gecikmedi. Kâzım'ı vapurdan alıp araba ile getiren ecnebi vasıtasıyla Pire Mehmet Sokağı'nda 1 numaralı ev tedarik edildi. Bu evin sahibi ecnebi bir kadındı. Kendisi de aynı evde ikamet etmekteydi. Kapitülasyonlar dolayısıyla bu evin hiçbir surette taarruza maruz kalamayacağına kanaat getirilmişti. Ve bu sayede burada komiteye mensup olanlarla her türlü içtimalar akdedilebilecekti *(toplantılar yapılabilecekti)*.

Kâzım ile Muhip, vaziyeti şöylece bir muhakemeden geçirdiler. Artık işi uzatmayarak süratle hareket edip bitirmeye karar verdiler. Kâzım, evvelce İzmit'ten birtakım Çerkezler getirterek bunlarla büyük mikyasta *(ölçüde)* bir dehşet hareketi yapmak fikrindeydi. Fakat bu teşkilâtı yapmak için iş uzayacağından, bundan vazgeçildi. Şimdiye kadar komiteye intisap etmiş olanlarla iktifa edildi *(yetinildi)*.

Komitenin fiili efradını şunlar teşkil etmekteydi:

Komitenin müessisi *(kurucusu)*, mürettibi *(düzenleyicisi)*, müşevviki *(önayak olanı)* ve reisi olan Kâzım'ın akıl müşaviri ve ikincisi mürettibi Muhip, ittihatçılardan yediği darbeden müteessir olarak komiteye dâhil olan Miralay Fuat Bey, Kaymakam Zeki Bey, Topal Tevfik, Hakkı, Hakkı'nın biraderi Ziya, Şevki, Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi, Abdullah Safa, Gözlüklü Emin Bey, Şoför Cevat, Jandarma Kemal, Jandarma Kâzım,

Kâzım'ın biraderi Hikmet, jandarma yüzbaşılığından mütekait Mehmet, Kavaklı Mustafa, Çerkez Nazmi Paşa'nın oğlu, Şoför Abdurrahman.

Muhtelif mesleklere mensup olan bu adamların hemen hepsi de birer ahlâk düşkünüydü. Kumarı, içkiyi, Beyoğlu'nun en süfli *(bayağı)* yerlerinde vakit geçirmeyi iş güç edinmişlerdi.

Bunları kanlı bir harekete sevk eden âmil, hiçbir siyasi düşüncenin tesiri değildi. Ekserisi İttihatçıların darbelerine maruz kaldıkları için, intikam hisleriyle hareket etmektelerdi. Bazıları da, Babıâli Baskını'nda Yakup Cemil Bey'in düşüncesizliği neticesi – ve ittihatçıların arzusu hilâfına – olarak öldürülmüş olan Nazım Paşa'nın kan davasını güdenlerdi.

Komitenin müessisi ve mürettibi *(kurucusu ve düzenleyicisi)* olan Kâzım, kadrosunu bu suretle tespit ettikten sonra, artık harekete geçmek zamanının geldiğini arkadaşlarına haber verdi.

Bu harekette, ittihatçıların 10 Kânunuevvel (23 Aralık) günü yaptıkları Babıâli Baskını aynen taklit edilecekti. İlk silâh, Mahmut Şevket Paşa'nın üzerine patlar patlamaz, derhal bir nümayiş *(gösteri)* başlayacak... İttihatçılar, nasıl:

"Yaşasın Enver Bey!" Diye bağırdılarsa, komite efradı da:

"Yaşasın Kâzım Bey!" Diye bağıracaklardı ve böylece halkı başlarına toplayacaklardı.

Komitecilerin hepsi, böyle bir hareketin kendi lehlerine muvaffakiyetle neticeleneceğine emindi. Bun-

dan dolayı Kâzım Bey komite efradını fazlalaştırmaya lüzum bile görmedi. İttihatçıların kırk, elli kişi ile yaptıkları hükümet darbesini, on beş, yirmi kişi ile başarabileceğine tamamıyla kanaat getirmişti.

Kâzım'ın ilk plânı cüretkârane ve hatta mecnunaneydi. Bu plâna nazaran *(göre)* Kâzım, başına bir şapka giyecek, koltuğunun altına bir çanta alarak kendisine bir askeri müteahhit pozu verecek. Bu suretle Harbiye Nezareti'ne girecek. Arkadaşları tarafından seyrek mesafelerle takip edildiği halde, yavaş yavaş Mahmut Şevket Paşa'nın odası önüne gidecek. Odanın tenha bir zamanından istifade ederek kapıdan süratle içeri girecek. Bu ani girişten hayrete düşen Mahmut Şevket Paşa'yı gafil avlayarak silâhının tehdidi altında tevkif edecek. Böylece, kumandayı bir anda ele geçirecek. Dairede, hiç kimsenin ve hatta bir nöbetçi neferinin bile yerinden kımıldamaması için kat'i emir verecek. Sonra, telefonu eline alarak mühim bir şey müzakere edilecekmiş gibi bütün İttihatçı nazırları ve bilhassa muhaliflere göz açtırmayan İstanbul Muhafızı Cemal Bey'i – sanki Harbiye Nezareti'nde bir şey müzakere edilecekmiş gibi – Harbiye Nazırı namına daireye davet edecek. Belli başlı İttihatçıları ve hükümet erkânını bir araya toplar toplamaz hepsini birden satırdan geçirecek, hükümeti ele alacaktı.

Kâzım, budala bir adam değildi. Biraz düşünüp muhakeme ettikten sonra, bu plânın tatbik kuvvetinin pek müşkül olduğuna kanaat getirdi. Yeni bir plân tanzimine mecburiyet hissetti.

Birinci plâna Muhip Bey ile – Damat Salih Paşa'nın irtibat vasıtası olan – Gözlüklü Emin Bey tarafından itiraz edilmişti. Fakat ikinci plân gerek onlar ve gerek komitenin birinci sınıf erkânı tarafından beğenildi... Bu plâna göre evvelâ Mahmut Şevket Paşa, Talât Bey, Muhafız Cemal Bey, Polis Müdürü Azmi Bey, Emmanuel Karasu ve Nesim Roso Efendiler fedailer vasıtasıyla aynı zamanda ve bir anda öldürülecek. Bunların ölümünün her tarafa vereceği dehşet esnasında Babıâli zapt edilerek hükümet idaresi ele geçirilecekti.

Kâzım bu plânını izah ederken, Gözlüklü Emin Bey sordu:

— O iki Yahudi'yi, öldürüleceklerin ilk plânına niçin sokuyorsun?

Kâzım dişlerini gıcırdatarak cevap verdi:

— Onların Mason olduklarını bilmiyor musun? Cemiyeti Masonlaştıran ve bugünkü hale sokan o namussuzlar değil mi? Eğer onları ilk plânda öldürmezsek, ne yapıp yaparlar bütün masonları ayaklandırırlar. Bizim vaziyetimizi büyük bir tehlikeye sokarlar.

Bu plân kabul edilir edilmez, derhal tatbik hazırlıklarına girişildi. Evvelâ; Nazmi ile Topal Tevfik tarafından, Galata'da bir silahçı dükkânından beheri doksan kuruşa olmak üzere on adet Smith Wesson sisteminde revolver satın alındı. Kâfi miktarda fişekleriyle on fedaiye dağıtıldı.

Sonra... Her fedai, öldüreceği şahsı takibe başladı. Bu takip ve tarassut *(gözetleme)* ile öldürülecek şahısla-

rın hangi saatlerde nerelerde bulundukları tespit olunacak, ölüm darbesinin hepsine bir anda indirilmesi kolaylaşacaktı.

Tam bu hazırlıklar yapılırken, Kemal Mithat Bey isminde bir şahıs, Kâzım'a müracaat etti. Kendisini meşhur Mithat Paşa'nın oğlu olarak takdim ettikten sonra:

— Ben, Prens Sabahattin Bey tarafından geliyorum. Vakıâ *(her ne kadar)* kendisi ortada görünmüyorsa da, bizden pek uzakta değildir. Bir ecnebi harp gemisinde misafir olup, icraatınıza intizar etmektedir... Beni size yardım için gönderdi, dedi.

Kâzım, Kemal Mithat Bey'le müzakereye girişti ve nihayet:

— Biz, hükümet erkânından olan İttihatçılara ölüm darbesini indirir indirmez, siz hemen sefarethanelere koşarsınız. Hareketimizin, vatanperverane bir maksatla yapıldığını ve ecnebilerden hiç kimsenin kılına bile dokunulmayacağını izah edersiniz, diye Kemal Mithat Bey'e vazife verdi.

İstanbul Muhafızı Cemal Bey'e gelince... O, büyük bir soğukkanlılıkla komitecileri ayrı ayrı takip ettiriyor. Hatta Galata'daki silahçıdan on adet revolver satın alınarak başta Mahmut Şevket Paşa olduğu halde Talât Bey vesairenin, komiteciler tarafından tarassut *(gözlem)* altına alındığını bile günü gününe ve saati saatine öğreniyordu ve komitecileri tam suç üzerinde yakalayabilmek için tedbirler düşünüyordu.

Onun bu düşünceleri esnasında bir gece muhafızlık dairesine dört kişi müracaat etti. Bunlar:

— Muhafız Bey'e mahrem ifademiz var, diye, Cemal Bey'e haber gönderdiler ve dördü de, ayrı ayrı Cemal Bey tarafından kabul edilerek:

— Çerkez Kâzım, bir komite teşkil etmiş. Bütün İttihat ve Terakki erkânını öldürecekmiş. Bizi de kandırdı. Bu komiteye aldı. Fakat biz, bu işin neticesindeki vahameti idrak ettik. Duyduğumuz nedametle size müracaata karar verdik. İşte vaziyeti haber veriyoruz. Şayet Çerkez Kâzım ile arkadaşları böyle bir harekete kıyam ederlerse, bizi de onlarla suç ortağı tutmamanızı rica ediyoruz, diye ifade verdiler.

Fethi, Vasfi, Mustafa, Rahmi ismindeki bu dört adamı Cemal Bey inceden inceye isticvap etti. Birçok tarassut memurlarının raporlarına nazaran henüz bilmediği bazı şeyler öğrendi.

— Size, Allah acımış. Kalplerinizde nedamet *(pişmanlık)* hisleri uyandırmış... Eğer nadim *(pişman)* olup da bana gelmeseydiniz, siz de onlara hazırladığım feci akıbete iştirak edecektiniz... Şimdi siz, birer bahane ile birer tarafa çekiliniz. Onlarla alâkanızı kesiniz. Fakat sakın, Kâzım'a ve arkadaşlarına bir şey hissettirmeyiniz, dedikten sonra, komiteye dâhil oldukları için hiçbir ceza görmeyeceklerine dair kendilerine teminat verdi.

Bu dört kişinin ifadesinde, başlıca bir nokta Cemal Bey'in nazar-ı dikkatini celbetmişti *(çekmişti)*. O da Damat Salih Paşa'nın komitecilere tamamıyla müzaheret

etmesiydi *(destek vermesiydi)*. Alınan ifadelerden anlaşılıyordu ki, komite erkânından Muhip ile Gözlüklü Emin Bey, sık sık Damat Salih Paşa ile temasa geliyorlardı. Kendisine, komitenin hazırlıklarından malûmat veriyor ve talimat alıyorlardı.

Muhip ve Emin Bey'in sık sık Damat Salih Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağına gittikleri, tarassut memurlarının raporlarıyla teeyyüt ediyordu *(doğrulanıyordu)*. Şu halde Damat Salih Paşa, haiz olduğu *(taşıdığı)* yüksek içtimai mevkii düşünmeden, komitecilerle omuz omuza yürüyordu:

Cemal Bey, o geceyi derin düşüncelerle geçirdi. Ertesi gün merkez-i umumiye giderek vaziyeti Talât Bey'le müzakereye girişti... Talât Bey, işin önüne geçmek istedi:

— Yarın bu mesele patlak verdiği zaman, bu serserilerin arasında, saltanat hanedanına mensup bir adam bulunmasın. Sen, paşayı çağır. Kendisini ikaz et, dedi.

Cemal Bey, evvelâ bütün plânının altüst olacağından bahsederek Talât Bey'in fikrine itiraz etti. Fakat Talât Bey'in ısrarı üzerine o suretle harekete muvafakat gösterdi *(onay verdi)*. Salih Paşa'ya, sivil bir zabit gönderdi. Muhafızlık dairesine davet etti.

Salih Paşa, bu davetten memnun kalmamış olduğunu açıkça ifade eden bir vaziyet ve azametle muhafız Cemal Bey'in odasına girdi. Bir koltuğa yerleşip ayağını ayağının üstüne attıktan sonra:

— Benimle pek mühim ve pek mahrem vatani bir

mesele görüşecekmişsiniz. Buyurun. Sizi dinliyorum, dedi.

Cemal Bey, Damat Paşa'nın bu küstahça hareketi karşısında fena halde içerledi. Son derecede hiddetlendi. Fakat sükûnetini muhafaza etti. Artık hiçbir mukaddimeye *(önsöze)* lüzum görmeden şöylece söze girişti:

— Paşa hazretleri! Sizi hakikaten çok mühim ve çok mahrem bir mesele hakkında görmek istedim. Hükümet-i hazıra erkânından bazılarına suikastta bulunmak ve bu suretle bir taklib-i hükümet yapmak *(hükümeti değiştirmek)* için bir komitenin teşekkül ettiğini biliyoruz, der demez, Salih Paşa, birden bire Cemal Bey'in sözünü kesti. Sert bir ifadeyle:

— Bundan bana ne? Dedi. Fakat yüzünün rengi, kıpkırmızı kesilmişti.

Cemal Bey sükûnetini muhafaza ederek sözüne devam etti:

— Bundan size, şu... Zatıâlinizin de bu gizli cemiyetin başında bulunduğunuza dair bazı sözler deveran ediyor *(dolaşıyor)*. Saltanat hanedanına mensup olmanız dolayısıyla sizi siyanet etmeyi *(korumayı)* bir vazife biliyorum. Ve bu komitenin işi bir neticeye bağlanıncaya kadar sizin İstanbul'dan biraz uzaklaşmanızı muvafık *(uygun)* görüyorum, dedi.

Damat Salih Paşa, birden bire parladı. Cemal Bey ile şiddetli bir münakaşaya başladı.

— Sıhriyyet-i şâhâneyi kazanmak *(hanedana mensup*

biriyle evlenmek) şerefine nail olan bir kimseyi ayağınıza kadar celbetmeniz *(getirtmeniz)*, bir küstahlıktır, diyecek kadar ileri vardı.

Cemal Bey de artık sabredemedi:

— Paşa hazretleri! Ben şu anda payitahtın muhafızıyım. Zat-ı şâhane de dâhil olmak şartıyla herkesin hayatını siyanete *(korumaya)* mecbur bulunuyorum. Memleketin emniyet ve asayişinin haleldar olacağını hissettiğim dakikada, her türlü tedbirlere müracaat edebilirim. Ve bu vazifeyi ifa ederken de, hiç kimsenin mevki ve sıfatını düşünmek mecburiyetinde değilim, diye mukabele etti.

Salih Paşa, yerinden fırladı:

— Elinizden geleni arkanıza bırakmayınız, diye bağırdı.

Öfkeli adımlarla kapıya doğru yürümeye başladı. Mevkiine son derece mağrur olan Cemal Bey, bu hareket karşısında âdeta donup kalmıştı. Salih Paşa kapıdan çıkarken, bir tek söz bile söylemeye muvaffak olamadı.

Oturduğu yerde taş kesilmiş olan Cemal Bey, ancak birkaç dakika sonra kendine gelebildi. Artık Damat Salih Paşa'nın, hakikaten komitecilerle beraber olduğuna kat'iyen kanaat getirmişti. Ve Damat Salih Paşa'nın şu pervasızca *(korkusuzca)* hareketinden de anlaşılıyor ki, komite kuvvetinden meydan okumasına nazaran, bu komite hemen harekete geçebilecek dereceye gelmişti.

Cemal Bey zile bastı. İstihbarat şefini çağırttı. Komitecilerin etrafına çevrilen tarassut şebekesinin bir kat daha daraltılması, bunlardan hiçbirinin gözden kaçırılmaması hakkında şiddetli emirler vermeye başladı.

Gariptir ki, bu vakadan üç veyahut dört gün sonra muhafızlık istihbarat şefi büyük bir telâşla Cemal Bey'in odasına girdi:

— Efendim! Şimdi İskenderiye'den gelen Hidiviyye Kumpanyası vapuruyla, sabık sadrazam Kâmil Paşa İstanbul'a geldi. Şu anda, konağında bulunuyor, dedi.

Bu ihbar, bir anda Cemal Bey'i yerinden sıçrattı:

— Hah... Bir bu eksikti. Şimdi tamam oldu... Şu halde bu cüretkâr herifler, kazanacakları muvaffakiyetten o kadar eminler ki, sadrazamlarını bile getirdiler, diye bağırdı.

Ve derhal telefonu açtı. Polis Müdürü Azmi Bey'i aradı. Ve onu bulunca, derhal muhafızlık dairesine çağırdı.

Azmi Bey, daireye geldi. Kâmil Paşa'nın İstanbul'a gelişi, biraz evvel ona da haber verilmişti. Cemal Bey, hiçbir mukaddimeye lüzum görmeden, şöylece söze girişti:

— Azizim Azmi Bey! Bizleri öldürmeye ve taklib-i hükümete *(hükümeti değiştirmeye)* hazırlananlar, işte müstakbel sadrazamlarını da İstanbul'a getirdiler. Demek artık, harekete geçecekler... Şimdi, çok ciddi tedbirler alalım. Her şeyden evvel, sizin ve bizim memurlarımızla, Kâmil Paşa'nın konağını kuşatalım. Komitecilerle gerek doğrudan doğruya ve gerek bilva-

sıta temas etmesine mani olalım. Sonra da, ilk vapurla kendisini Mısır'a yollayalım.

Polis Müdürü Azmi Bey de, aynı fikirdeydi.

Bir taraftan polis müdüriyetinin ve İstanbul muhafızlığının sivil memurları Kâmil Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağını sıkı bir kordon altına alırlarken, Cemal Bey de yaveri mülâzım Hilmi Bey'i konağa gönderdi.

Hilmi Bey, aldığı emir mucibince *(gereğince)*, Kâmil Paşa'ya aynen şu sözleri söyledi:

— Paşa hazretleri! İstanbul Muhafızı Miralay Cemal Bey, ilk vapurla İstanbul'dan tekrar Mısır'a avdetinizi rica ediyor. Bendeniz de, bunu tebliğe memurum.

Kâmil Paşa, birdenbire irkildi. Aralarında, şu konuşma devam etti:

— Cemal Bey, ne sıfatla bana böyle bir tebliğde bulunuyor?

— Haiz olduğu salâhiyetle *(taşıdığı yetkiyle)*, hükümet namına.

— Ben, Osmanlı tebaasındanım. Hiçbir cürümle mahkûm değilim. Hürriyetime de tamamıyla malikim. İstediğim yerde, istediğim şekilde ikamet edebilirim. Beni Mısır'a avdete icbar için *(dönmeye zorlamak)* Cemal Bey değil, hükümet bile bu bapta *(konuda)* salâhiyettar *(yetkili)* değildir... Gidiniz, Cemal Bey'e böylece söyleyiniz.

— Fakat paşa hazretleri! Hükümetin verdiği herhangi bir karara herkes itaate mecburdur. Bahusus *(özellikle)* memlekette idare-i örfiye *(sıkıyönetim)* var.

— Oğlum! Ben, son sözümü söyledim... Hükümetin kanuni salâhiyeti hilâfına olarak ittihaz ettiği *(aldığı)* bu karara tabi olmaya lüzum görmüyorum.

Hilmi Bey, beyhude yere münakaşayı uzatmak istemedi. Süratle muhafızlık dairesine avdet ederek *(dönerek)* Kâmil Paşa'nın sözlerini aynen Cemal Bey'e bildirdi.

Kâmil Paşa'nın sözleri pek makul ve mantıklıydı. Böyle olmakla beraber, Cemal Bey'i fena halde hiddetlendirdi. O öfke ile yerinden fırlayarak, Kâmil Paşa'nın konağının çok sıkı bir kordon altına alınmasını, ne içerden dışarıya ve ne de dışarıdan içeriye hiç kimsenin bırakılmamasını emretti.

Fakat bu emrin tatbikine başlandığı esnada, ecnebi sefareti baş tercümanlarından biri, Kâmil Paşa'yı ziyarete gelmişti. Zabıta memurlarının konağa girmesini men etmeleri üzerine çekilip gitti ve vaziyeti derhal sefire bildirdi.

Aradan bir saat geçti. Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın yaverlerinden biri telâşla Cemal Bey'e gelerek:

— Efendim! Paşa hazretleri, pek acele sizi görmek istiyor, dedi.

Cemal Bey, bu acele davete hayret etti ve derhal kalkarak Harbiye Nezareti'ne gitti.

Mahmut Şevket Paşa pek öfkeliydi. Cemal Bey'e karşı daima son derece yumuşak muamelede bulunan Paşa, şimdi onu görür görmez, çatkın bir çehre ile:

— Kâmil Paşa'nın konağını tarassut *(gözlem)* altına mı aldırdınız? Dedi.

— Evet

— Kimden emir aldınız?

Cemal Bey, büsbütün şaşaladı:

— Bir kimseden emir almaya lüzum yok, paşa hazretleri... Haiz olduğum salâhiyeti istimal ettim *(taşıdığım yetkileri kullandım)*. Hükümet erkânına suikastta bulunmak için hazırlıklarda bulunan bir komite ile Kâmil Paşa'yı da alâkadar gördüm... Böyle bir tedbir almak lüzumunu hisseyledim, diye mırıldandı.

Mahmut Şevket Paşa, bir kat daha sertleşti. Cemal Bey'in karşısında dimdik durarak:

— Cemal Bey! Sana emrediyorum. Şimdi, paşanın konağının etrafındaki tarassut *(gözetleme)* memurlarını derhal kaldırınız. Ve kendisine, hiçbir suretle müdahalede bulunulmasın. İster burada otursun... İster harice gitsin... Anladınız mı? Söylediklerimi şimdi yapmalısın. Aksi halde sana en şiddetli muameleyi icra ederim, dedi

Eğer bu sözleri söyleyen bir başkası olsaydı, Cemal Bey ona aynı şekilde mukabele etmekten zerre kadar çekinmezdi. Fakat Cemal Bey, Mahmut Şevket Paşa'ya karşı çok derin hürmet hisleriyle mütehassıstı.

Buna binaen mülayim davranarak vaziyeti izah etmek istedi. Fakat Mahmut Şevket Paşa, derhal Cemal Bey'in sözünü kesti:

— Sefaret baş tercümanının söylediklerini duysay-

dın, yaptığın hatanın derecesini anlardın... Ben, ecnebi devletlerle hoş geçinmek istiyorum. Bunun için de bütün gayretimi sarf ediyorum. Yoksa sen, benim başıma siyasi bir gaile mi çıkarmak istiyorsun? Der demez, Cemal Bey dayanamadı:

— Fakat efendim... İstanbul'un bütün emniyet ve asayişini bana tevdi etmiştiniz *(vermiştiniz)*. Ben, bir mesuliyet karşısında bulunuyorum. Muhafızlıkça görülen lüzum üzerine ittihaz edilmiş olan bir ihtiyat tedbirini kaldırmak pek muzır olacaktır, diye, kendisini müdafaaya kalkıştı.

İşte o zaman Mahmut Şevket Paşa'nın hiddeti artık son hadde vardı:

— Sen asker değil misin? Ben sana, emrediyorum. Şimdi, söylediklerimi yapmalısın. Aksi halde, sana en şedit *(şiddetli)* muameleyi icra ederim, diye, avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı.

Cemal Bey, Mahmut Şevket Paşa'nın bu öfkesi karşısında artık hiçbir mantıklı müdafaanın sökmeyeceğini anladı. Düçar olduğu *(içine düştüğü)* bu haksız tekdirden *(azarlamadan)* acı acı kalbi sızladı. Sert bir asker selâmıyla:

— Emredersiniz, dedikten sonra, topuklarının üzerinde dönerek kapıya doğru yürümeye başladı.

Cemal Bey sadaret odasından çıkarken, gözlerinde birer damla yaş vardı.

Bu ateşli sahne devam ederken, odanın köşesindeki koltukta sessiz sedasız oturan ve cereyan eden vaziyete şahit olmaktan âdeta azap duyan bir zat vardı ki, bu da, Çürüksulu Mahmut Paşa'ydı. Mahmut Paşa, Ce-

mal Bey'in ne kadar müteessir olduğunu hissetti. Artık masasının başına oturarak hiddetini evrakları karıştırmakla yatıştırmaya çalışan Mahmut Şevket Paşa'nın önünden sıvışarak Cemal Bey'in arkasından gitti. Ona büyük sofada yetişti. Derhal koluna girdi. Hiçbir şey söylemeden, sefirlere mahsus odaya sürükledi.

Orada, iki arkadaşın gözleri karşılaştı. Cemal bey, artık kendisini tutamadı. Ağlamaya başladı ve ağlarken de:

— Düçar olduğum muameleyi gördünüz mü? Vatan ve vazife aşkı olmasa, buna tahammül edilir mi? Diye şikâyete kalkıştı.

Çürüksulu Mahmut Paşa:

— Hakkınız var. Fakat rica ederim tahammül ediniz, diye Cemal Bey'i teselliye girişti.

Beş dakika kadar süren bu teselliden sonra, onu teskin edebildi.

Lâkin Cemal Bey, sadaret dairesinden muhafızlık karargâhına gelirken, artık kararını vermişti. Odasına girer girmez, Polis Müdürü Azmi Bey'i davet etti. Mahmut Şevket Paşa ile aralarında geçen hâdiseyi kısaca naklettikten sonra:

— Kâmil Paşa'nın konağı etrafına koyduğumuz tarassut *(gözetleme)* memurları, sadrazam paşa hazretlerinin emirleri mucibince *(gereğince)* şimdi derhal geri çekilecek ve konağın hariçle olan muvasalası *(gidip gelmesi)* hakkındaki memnuiyet ref edilecek *(yasak kaldırılacak)*. Fakat ben, şu ihtiyat tedbirini münasip görüyorum. Orada gene bir sivil polisle bir sivil askeri inzibat

memuru bulunsun. Konağa girip çıkanlar, uzaktan tarassut olunsun, dedi.

Mahmut Şevket Paşa'nın hareketine, polis müdür Azmi Bey de müteessir oldu. Fakat sadrazamın verdiği emre itaatten başka çare yoktu.

Azmi Bey avdet eder etmez *(döner dönmez)*, Cemal Bey bizzat iki tezkere yazarak Mahmut Şevket Paşa'ya gönderdi. Birinci tezkerenin meali, şundan ibaretti:

"Kâmil Paşa'ya, ilişilmemesi hakkındaki emirleriniz, kâmilen *(tamamen)* icra edilmiştir."

İkinci tezkere de, şu meali ihtiva etmekteydi:

"Üç aydan beri fasılasız bir surette çalıştığım için kendimde umumi bir zafiyet hissediyorum ve bu hal ile İstanbul muhafızlığını selâmetle ifaya imkân göremiyorum. Vazifemden af buyrulmamı istirham ederim."

Fakat dikkate şayan olan cihet şurasıdır ki, Mahmut Şevket Paşa'nın hiddeti çarçabuk geçivermişti. Pek çok sevdiği ve son derecede itimat ettiği Cemal Bey'e karşı gösterdiği çok sert muameleden dolayı derhal nedamet etmişti *(pişman olmuştu)*.

Cemal Bey'in yazdığı iki tezkereyi Mahmut Şevket Paşa'ya götüren yaver Hilmi Bey henüz karargâhın kapısından çıkmıştı ki, Cemal Bey'in telefonu işledi ve telefondan şu ses geldi:

— Siz misiniz, Cemal Bey?

— Evet.

— Ben, Mahmut Şevket Paşa.

— Emrediniz, Paşa hazretleri.

— İşiniz yoksa, bana gelebilir misiniz?

— Emredersiniz, paşa hazretleri... Fakat dünden teftiş edilmesi kararlaştırılmış olan birkaç kıt'a var. Aynı zamanda, bazı müesseselere de gitmek mecburiyetindeyim. Evvelce tayin edilmiş olan vakit geldi. Müsaade buyuracağınız saatte geleyim.

— Pekâlâ... Saat dokuzda geliniz.

Konuşma, bitti.

Cemal Bey'in teftişlere çıkacağı, doğru değildi. Fakat gönderdiği istifanameyi Mahmut Şevket Paşa'nın almasından sonra onu görmek için öyle söylemişti.

Cemal Bey, saat 9'da sadaret dairesine girdi. Mahmut Şevket Paşa, İstanbul muhafızını gayet iltifatlı bir nezaketle kabul etti ve daha o bir şey söylemeye meydan bırakmadan, kendisi şöylece söze girişti:

— Cemal Bey! Bugünkü muameleden niçin o kadar müteessir oldunuz. Bilirsiniz ki ben sizi, bir evlât gibi severim... Bir baba, canı sıkıldığı zaman evlâdına istediği muameleyi yapmaz mı? Rica ederim, gücenmeyiniz. Bugünkü hâdiseyi, bir baba evlât arasında cereyan etmiş bir muamele farz ediniz, dedi.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu sözleri, Cemal Bey'in kalbindeki teessürleri teskin ve teselliye kâfi geldi. O da, şöylece mukabele etti:

— Paşa hazretleri! Emin olunuz ki, o sert hareketinize, ben de aynı manayı verdim. Esasen bana olan teveccühünüzün derecesini, hiçbir zaman az görmedim.

Buna binaen, bugünkü hiddetinize pek şedit olmakla beraber, tahammül ettim... İstifamın sebebi, maruz kaldığım muameleye gücenerek yapılmış bir şey değildir. Ancak, üzerime almış olduğum büyük mesuliyetin icabı olarak yaptığım işlere müdahaleden ileri gelmiştir. Ben, mühim vazifenizin size tahmil ettiği büyük yorgunluklar arasında sizi, bir de asayiş meseleleriyle meşgul etmek istemedim. Fakat şimdi açıkça söyleyeyim ki, Kâmil Paşa'nın İstanbul'a gelmesi, sadaret mevkiine geçmek içindir. İhtilâlciler tarafından, bilhassa bu maksatla celbedilmiştir *(getirilmiştir)*. Bu haris *(açgözlü)* ihtiyar, sizin kanlı cesedinize basarak eski mevkiini ele geçirecektir, dedikten sonra, komitecilerin son günlerdeki vaziyetini tamamıyla nakletti.

Mahmut Şevket Paşa, Cemal bey'i başından sonuna kadar dinledi. Uzun uzun düşündükten sonra şu cevabı verdi:

— Haydi... Sana, her türlü serbestiyi verdim. Fakat Kâmil Paşa için lüzumundan fazla şiddet gösterme. Üç gün kadar burada kalmasına müsaade et.

Mahmut Şevket Paşa'nın bu yumuşak vaziyeti karşısında Cemal Bey artık istifada ısrar edemedi. Bu gece mülâkatının ertesi günü, Kâmil Paşa'nın oğlu Şura-yı Devlet azasından Abdullah Bey'i muhafızlık dairesine davet etti ve kendisine şu sözleri söyledi:

— Pederiniz Kâmil Paşa, behemehâl İstanbul'dan çıkmaya mecburdur. Bu bapta *(konuda)* verilmiş olan karar, hiçbir suretle değişemez. Hiçbir ecnebi sefirinin *(yabancı elçinin)* müdahalesi de en küçük bir fayda temin

edemez. Kendisine, Cuma günü akşamına kadar müsaade edilmiştir. Eğer bu müddet zarfında İstanbul'u terk etmezse, behemehal *(mutlaka)* tevkif edilecek, belki de Anadolu'da bir yere gönderilecektir, dedi.

Abdullah Bey, senelerce devlet ve millete hizmet etmiş olan ihtiyar bir vezirin hiçbir zaman vatana ve millete ihanet edemeyeceğinden bahsederek hakkında gösterilen bu şiddetin ne vatanperverlik ve ne de vicdan ve insaniyetle telif-i kabul etmeyeceğine dair çok ağır sözler söyledi. Cemal Bey ile aralarında evvelâ çok şiddetli bir münakaşa cereyan etti. Sonra, iki tarafa da sükûnet geldi. Abdullah Bey, Cemal Bey'i düşüncesinden döndürmeye imkân olmadığına kanaat getirdi. Pederini derhal İstanbul'u terke ikna edeceğini söyleyerek çıkıp gitti.

Hakikat şudur ki... Kâmil Paşa'nın komitecilerle hiçbir şekilde münasebeti mevcut değildi. İttihatçılar tarafından yapılan Babıâli Baskını üzerine cebren istifa ettirilmiş ve gene cebren, İstanbul'dan uzaklaşması kendisine ihtar edilmişti. Bunun üzerine Kâmil Paşa İstanbul'dan çıkıp Mısır'a gitmişti. Ve bir müddet sonra da, - evvelce bahsettiğimiz veçhile – harici ve dâhili işlerin pek bozuk gittiğine dair Sultan Reşad'a bir mektup göndermişti. Bu mektubu müteakip İstanbul'a gelmesi, tesadüften başka hiçbir şey değildi.

Esasen komiteciler, sadrazamlarını da, padişahlarını da hazırlamışlardı. Eğer çıkaracakları kanlı ihtilâlde muvaffak olurlarsa, sadaret mevkiine ya prens Sabahattin Bey'i veyahut Salih Paşa'yı, padişahlık makamına da ikinci veliaht Vahdettin Efendi'yi çıkaracaklardı.

Kâmil Paşa, Cemal Bey'in nezdinden avdet eden *(yanından dönen)* oğlu Abdullah Bey'i dinledikten sonra artık fikrinde ısrara lüzum görmedi. Bir ecnebi sefirinin arabasında olarak Galata Rıhtımı'na indi. İskenderiye'ye hareket edecek olan vapura girdi ve o akşam, İstanbul'u terk etti.

1913 senesi Mayıs ayının 29. Çarşamba günü...

Hava, son derece açık ve berrak. İnsanın damarlarına kadar işleyen ılık bir hararet var. Vakit, öğleye yaklaşıyor. Harbiye Nezareti, mutat *(alışılagelen)* faaliyet içinde.

Harbiye nazırlarına mahsus büyük ve mükellef odada Mahmut Şevket Paşa ile Cemal Bey, ortadaki masanın kenarına oturmuşlar, konuşuyorlar.

Mahmut Şevket Paşa, açık pencereden giren havayı yudum yudum içiyormuş gibi ağır ağır teneffüs ediyor ve bugün, pek neşeli görünüyor.

Cemal Bey, biraz telaşlı. Söylediği sözlerden Mahmut Şevket Paşa'yı endişelere düşürmemek için ihtiyatla konuşuyor. Bazen birdenbire sözünü kesiyor. Yumuşak kelimeler arayarak sözlerine şöylece devam ediyor:

—Efendim! Bugünlerde, bazı suikastlardan bahsolunuyor. Tabiidir ki, biz de icap eden tedbirleri almak mecburiyetinde kaldık ve maalesef, bu şayiaları teyit edecek bazı malûmat aldık. Fakat daha ihtiyatlı davranmamın lüzumu hissediliyor. Bunun için de birkaç şahsın tevkifi icap ediyor... Vakıâ İstanbul'da emniyet ve asayişin temini için her türlü inzibat tedbirleri alın-

mış ise de, türlü türlü maske kullanacak olan münferit *(tek tek)* suikastçıların teşebbüslerine mani olmak mümkün değil... Bu meseleden, biraz yaver beylere de malûmat verdim. Dairelerde ve yollarda çok uyanık bulunmalarını kendilerine tavsiye ettim... Fakat bilhassa zat-ı devletinizden de rica ediyorum. Siz de müteyakkız *(uyanık)* bulununuz efendim...

Mahmut Şevket Paşa gülüyor. Gözlerini açık pencereye dikip mavi atlas gibi parlayan semada gezdirerek, söyleniyor:

— Adam sen de... İş, olacağına varır... Ne yapalım? Kaderimizde böyle bir şey varsa... El-hükmülillâh...

Mahmut Şevket Paşa, saatine bakıyor. Yaşından umulmayan çevik bir hareketle ayağa kalkıyor:

— Ben, Babıâli'ye gideceğim. Tekrar görüşürüz, Cemal Bey, diye mırıldanıyor.

Cemal Bey, Harbiye Nazırı'nı hürmetle selâmlıyor. Ağır ağır odayı terk ediyor. Koridora çıkar çıkmaz, merdivene doğru yürüyor. Üst kata çıkıyor. Umumi karargâh üçüncü şube müdürünün odasına giriyor. Odada bulunan Binbaşı Sadettin ve Kemal Beyler tarafından hürmetle karşılanıyor. Bir koltuğa yerleşiyor.

— Eeee, getirin şu nizamnameyi de tetkik edelim, diyor.

Üçüncü şube tarafından hazırlanmış olan bu askeri nizamname getiriliyor. Tetkike girişiliyor. Aradan bir çeyrek kadar zaman geçiyor. Bir kalas tahtasına bir çekiçle vurulur gibi:

"Taaaaak," diye bir ses işitiliyor.

Kulağı kirişte olan Cemal Bey derhal duruyor. Dinliyor... Ses birbirini takip ederek, dört defa daha süratle tekerrür ediyor:

"Ta... tak... tak... tak..."

Cemal Bey soruyor:

— Acaba, tabanca sesi mi?

Kemal Bey cevap veriyor:

— Hayır, zannetmem... Ya, kilim silkiyorlar yahut çivi çakıyorlar, Diyor.

Bu üç zeki erkân-ı harp, silâh seslerini, kilim silkmekten ve çivi çakmaktan hâsıl olan gürültüden tefrik edemiyorlar *(ayıramıyorlar)*... Gene, nizamnamenin tetkikine koyuluyorlar.

Aradan, beş dakika kadar geçiyor. Odanın kapısı, şiddetle açılıyor. Cemal Bey'in sadık hizmetçisi Ramazan, içeri dalıyor:

— Paşayı vurdular, diye bağırıyor.

Cemal Bey, yerinden fırlıyor. Azami bir telâşla soruyor:

— Hangi paşayı?

— Mahmut Şevket Paşa'yı.

— Kim vurdu?

— Bilmiyorum.

— Nerede vurdular?

— Babıâli'ye giderken... Beyazıt Meydanı'nda...

Cemal Bey, odadan dışarı fırlıyor. Kemal Bey tarafından takip edildiği halde koridoru koşarak geçiyor. Merdivenleri, süratle iniyor. Tam ikinci katın merdiveni başında feci bir manzara ile karşılaşıyor... Mahmut Şevket Paşa'nın vücudu, omuzlarından ve bacaklarından tutulmuştur. Yukarı kaldırılmıştır. Bedbaht sadrazamın rengi, sapsarıdır. Gözleri kapalıdır. Hafif bir inilti sesi duyulmaktadır ve geçirildiği yerlerde kan izleri bırakılmaktadır.

Mahmut Şevket Paşa odasına götürülürken, Cemal Bey duruyor ve düşünüyor:

"Acaba, benim vazifem, nerede bulunmaklığımı icap ettiriyor?"

Derhal kararını veriyor:

— Her şeyden evvel, canilerin takip ve derdesti *(yakalanması)*. Bununla beraber payitahtın asayişinin muhafazası için muhafızlığa gitmeliyim.

Cemal Bey, bu kararı verdiği anda, yaveri Hilmi Bey koşarak yanına geliyor. Kendisinden bir emir bekliyor. Fakat Cemal Bey sadece:

— Yürüyünüz! Demekle iktifa ediyor *(yetiniyor)*.

Süratle merdivenleri iniyor. İlk malûmatı almak için evvelâ merkez kumandanlığına gitmek istiyor. Dairenin köşesini dönerken, Beyazıt Meydanı'ndan koşup gelen bir inzibat zabitiyle karşılaşıyor. Mülazım rütbesinde olan bu zabite soruyor:

— Cani tutuldu mu?

Zabit, cevap veriyor:

— Bilmiyorum, efendim... Asker almaya gidiyorum.

Cemal Bey hiddetleniyor ve bağırarak şu emri veriyor:

— Asker alıp ne yapacaksın? Haydi... Şimdi, cinayet yerine yalnızca gitmeli. Canileri firara ve saklanmaya muktedir olmaksızın yakalamalı.

Mülazım, aldığı bu şedit ve kat'i emir karşısında – Cemal Paşa'nın tabiriyle – pür intibâh kesiliyor. Takdire şayan bir çeviklikle cinayet mevkiine koşuyor.

Vaka mahallinden ilk gelen bu inzibat zabitinin ifadesine nazaran, Cemal Bey merkez kumandanlığında henüz hiçbir malûmat olmadığını anlıyor. Hemen otomobilini getirtiyor, biniyor. Şoföre:

— Muhafızlığa... Çabuk, diye emir veriyor.

Otomobil, süratle dairenin meydanını geçiyor. Taht kapıdan çıkıyor. Beyazıt Meydanı'na doğru ilerliyor. Meydanda, karmakarışık bir kalabalık vardır. Herkes, ne yapacağını şaşırmıştır. Silâh sesleri duyulur duyulmaz Tahtkapı Karakolu'ndan fırlayan askerler, halk arasına karışmıştır.

Cemal Bey'in otomobili, bir anda bu kalabalığı yarıp geçemiyor. Şoför, mütemadiyen korna çalarak arabanın yolunu kesiyor. O esnada, - yukarıda bahsettiğimiz – inzibat zabiti koşarak otomobilin yanına geliyor:

— Efendim! Topal Tevfik isminde birini yakaladım, diyor.

— Cemal Bey soruyor:

— Bu adam canilerden mi?

— Buna eminim, efendim.

— Eeeee, ötekiler?

— Otomobille kaçmışlar, efendim...

Cemal Bey, bu ilk muvaffakiyetten memnun oluyor. Muhafızlığa geliyor. Hemen telefonu eline alıyor. İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar cihetlerinde derhal şiddetli askeri tedbirler aldırıyor. Beyazıt Meydanı'nda silâhların patlamasından yarım saat sonra, bütün İstanbul sokakları, piyade ve süvari devriyeleri tarafından tutulmuş bulunuyor. Aynı zamanda, derhal bir beyanname neşrediliyor *(yayınlanıyor)*. Bunda da:

"İdare-i örfiye, şiddetlendirilmiştir. En ufak bir vakaya sebep olanlar, devriyeler tarafından derhal tedip edilecektir *(yola getirilecektir)*." Deniliyor.

Cemal Bey, bu tedbirleri aldıktan sonra, süratle merkez-i umumiye geldi. Şeref Sokağı, hakiki telâş içindeydi. Her ihtimale karşı, orada da bazı tedbirler ittihaz edilmişti *(alınmıştı)*. Bütün İstanbul'u bir anda telâşa düşüren bu mühim hâdisede hiçbir telâş eseri göstermeyen varsa o da Talât Bey'di.

Beyazıt Meydanı'nda patlayan silâhların sesleriyle bunların feci neticesini duymakta, Talât Bey de gecikmemişti.

Talât Bey'in, Prens Sabahattin Bey'le bir uzlaşma müzakeresine giriştiğini, fakat Prensin ortadan kaybolması üzerine bu müzakerenin de inkıtaa *(kesintiye)* uğrayıverdiğini evvelce arz etmiştik... Bu gaybubet *(yokluk)*, Talât Bey'e en küçük bir hayret bile vermedi.

Çünkü Cemal Bey kendisine ihtilâlcilerin hazırlıkları hakkında sık sık malûmat verdiği için, artık büyük suikastın vukua geleceği o günlerde, Prensin ortadan kaybolması, en tabii bir keyfiyetti.

Ancak merkez-i umumi azaları, oldukça telâş içindelerdi. Nitekim Mahmut Şevket Paşa vakasının sabahı daireye gelen bazı azalar Talât Bey'in etrafında toplanarak:

— Vaziyet, çok kötü. İstanbul'un havası, Babıâli Baskının'dan birkaç gün evvel esen soğuk havaya benziyor. O zaman herkes Kâmil Paşa hükümetinden nasıl nefret hisleri duyuyorlarsa, şimdi de bize karşı aynı hislerle mütehassıs bulunuyorlar. Bu havayı değiştirmek lâzım. Buna bir çare düşünelim, demişler, bu mesele etrafında müzakereye girişmişlerdi.

İşte tam bu müzakerenin cereyanı esnasında idi ki, Talât Bey'in odasının kapısı şiddetle açılmış, tesadüfen Beyazıt Meydanı'nda bulunan cemiyet erkânından biri içeri atılarak:

— Mahmut Şevket Paşa'yı vurdular, diye bağırmıştı.

Odada bulunanlar, donup kalmışlardı. Tek bir söz bile söylemeye muktedir olamamışlardı. Tabiidir ki, Talât Bey de şaşırmıştı. Fakat çarçabuk kendisini toplayarak, bu haberi getiren zatı isticvaba başladı:

— Kim vurmuş?

— Henüz bilinmiyor.

— Paşa ölmüş mü?

— Fazla malûmatım yok... Ben, Beyazıt Meyda-

nı'ndaydım. Birdenbire silâhlar patlamaya başladı. Paşa ile yaverlerinden biri yaralandı. Otomobil, Harbiye Nezareti'ne avdet etti. Ben de koştum, buraya geldim...

O anda telefon işledi. Ve haber getiren zatın sözünü kesti.

Talât Bey mikrofonu eline alır almaz, polis müdürü Azmi Bey'le karşılaştı. Onunla şöyle konuşmaya başladı:

Azmi Bey — Maalesef söylüyorum; Paşa'yı Beyazıt Meydanı'nda vurdular.

Talât Bey — Vuranlar kim?

— Henüz katiyetle malûm değil. Şüphe üzerine birkaç kişi tevkif edildi.

— Paşa, öldü mü?

— Ümitsiz olduğunu haber aldım. Doktorlar toplanmışlar. Galiba, ameliyat yapacaklarmış.

Böyle nazik bir zamanda polis müdürünü bir an bile işgal etmemek için Talât Bey konuşmaya nihayet verdi. Sonra, endişeli nazarlarla kendisine bakan arkadaşlarına dönerek:

— Ne telâş ediyorsunuz? Unutmayınız ki, bazı fena hâdiseler, iyilik getirir. Kendinizi toplayın. Yeise *(karamsarlığa)* kapılmayın, dedi.

Aradan çok geçmedi. Cemal Bey geldi. Mahmut Şevket Paşa'nın ölüm haberini getirdi. Talât Bey, bu acı haber karşısında son derece müteessir olmakla

beraber, yine metanetini muhafaza etti. Büyük bir soğukkanlılıkla:

— Ehhh, ne yapalım? Su testisi, suyolunda kırılır derler. İhtimal ki hepimizin âkıbeti böyle olacak, dedi.

Meselenin en hazin tarafı şurasıdır ki, Cemal Bey, vakadan biraz evvel Mahmut Şevket Paşa ile olan mülâkatını anlatırken, orada bulunanların gözlerinde yaşlar belirmiş, hıçkırık sesleri işitilmişti.

Mahmut Şevket Paşa'nın göstermiş olduğu dindarane tevekkülden de anlaşılıyor ki, zavallı sadrazam âdeta ölümü bile bile kabul etmişti.

İstitrat *(ara söz)* olmak üzere şunu da arz edeyim ki, Mahmut Şevket Paşa'nın refikası *(eşi)* hanımefendi ile Üsküdar'daki konağında yaptığım uzun bir mülâkatta, bu meseleden de bahsedilmişti. Ve hanımefendi, şu sözleri söylemişti:

— Vakadan bir hafta evvel, âdeta Paşa'nın hali değişmişti. Merhum, hariçte pek sert göründüğü halde, evinde pek şen ve neşeliydi. Fakat ölümünden bir hafta evvel, kendisine âdeta bir hüzün gelmişti... Çok gecelerini, Babıâli'de geçiriyordu. Eve geldiği zaman da, pek mahzun görünüyordu. Fakat halinden anlaşıldığına nazaran, kalbinden geçenlere dair bize hiçbir şey söylemiyor. Ve zorla neşeli görünmek istiyordu. Evde kaldığı geceler, çok iyi hissediyordum ki; uykusu da son derece hafiflemişti. Yattığımız odanın sofasında işitilen en hafif bir çıtırtıyı, alt kattaki bir kapının gıcırtısını bile derhal duyuyor ve titreyerek uyanıyordu. Ben, paşanın bu hallerinden çok ciddi endişelere kapıldım. Sebebini anlamak için birkaç kere ağzını ara-

dım. Fakat onu tehdit eden tehlikeye dair hiçbir şey öğrenmeye muvaffak olamadım, demişti.

Hanımefendinin ifadesine bakılırsa, Mahmut Şevket Paşa, etrafında dolaşan ölümün soğuk havasını hissediyordu. Fakat bu korkunç felâketin hangi yoldan geleceğini bilmiyordu. Her fani insana mukadder olan bu akıbetten, kaçıp kurtulmak imkânsızlığını düşünerek ölümü, dindarane tevekkül ile bekliyordu.

Beyazıt Meydanı'nda pusu tutan canilerin ne suretle hücuma geçtiklerini ve bunun neticesi olarak da Mahmut Şevket Paşa'nın ne şekilde vefat ettiğini kitabımızın başında naklettiğimiz için bunları burada tekrar ile aziz okuyucularımı yormak istemiyorum. Şimdi, bu kanlı vakanın en mühim safhasına geçiyorum.

Bu safha; katillerin nasıl harekete geçtikleri ve bu menfur *(iğrenç)* cinayetten sonra, nasıl ele geçirildikleri meselesidir. Bu da, şöyle cereyan etmiştir.

İhtilâl komitesinin reisi olan Kâzım, artık son hazırlıklarını ikmal ettikten *(tamamladıktan)* sonra, kanlı tasavvurunu tatbik mevkiine koyacak günü tayin etmişti. Kâzım tarafından herkesin vazifesi tayin edilmişti.

Silahlı komitecilerden Topal Tevfik, Nazmi, Ziya, Mehmet Ali, Şevket, Abdullah Safa. Bunlar, Mahmut Şevket Paşa'yı öldüreceklerdi.

Gebze Jandarma Kumandanlığı'ndan mütekait *(emekli)* Mehmet Bey, suret-i mahsusada İzmit'ten üç adam getirmişti. Bunlar da İstanbul Muhafızı Cemal

Bey'in hayatına hitam vereceklerdi. Hikmet ile jandarma Kemal, Talât Bey'i sıkıştırarak üzerine insafsızca ateş edeceklerdi. Kavaklı Mustafa ile Kara Ahmet de Nesim Roso ile Emanuel Karasu Efendileri öldürmeyi deruhte etmişlerdi *(üstlenmişlerdi)*.

İttihatçıların diğer belli başlı erkânına gelince... Kâzım, bunlara o kadar ehemmiyet vermemişti. Mahmut Şevket Paşa, Cemal Bey, Talât Bey, Nesim Roso ve Emanuel Efendiler öldükten sonra boş kalan katiller derhal ötekileri arayıp bulacaklar ve ellerine geçen İttihatçıyı birer kurşunda yere sereceklerdi.

Kâzım, Pire Mehmet Sokağı'ndaki ikametgâhında bulunacak, irtibata memur ettiği adamlarla umumi vaziyeti oradan idare edecekti. Cinayetler muvaffakiyetle ikmal edilir edilmez, halkı ayaklandırmak teşebbüsüne geçecekti.

İlk iş olarak doğruca Yıldız Sarayı'na gidilecek. Damat Salih Paşa, Sultan Reşad'a gönderilecek. Yeni kabine teşkil edilecek. İttihatçıların malûm olan şahıslarının kâmilen tevkifleri için emir verilecek. Hatta bunlardan birkaçı köprünün iki tarafına asılıverecekti. Böylece İstanbul'a dehşet verildikten sonra Sultan Reşad ıskat edilerek *(düşürülecek)* yerine ikinci veliaht Vahdettin Efendi geçirilecek... Mesele böylece muvaffakiyetle neticelenecekti.

Bu muvaffakiyetten kat'iyen emin olan Kâzım, hiçbir korku ve perva hissetmeden son hazırlıklarını da bitiriyor. Silâhların iyi işleyip işlemediklerini tecrübe ettirmek için arkadaşlarını Arnavutköy'deki taş ocak-

larına gönderiyor. Bu iş de müspet netice verdikten sonra, Eliza isminde genç bir kadın vasıtasıyla, beyaz zemin kırmızı benekli bir top bez aldırıyor. Bu bezden kestirerek mendiller yaptırıyor. Bu mendillerin uçlarına birer K harfi işletiyor. Mendilleri ihtilâlcilere dağıtıyor. Bu suretle komiteye bir de alâmet-i farika temin ediyor. Ondan sonra, artık müsterih olarak ihtilâl gününü ve saatini bekliyor.

Kâzım, hakikaten pusu kurmakta çok büyük maharet göstermişti. Mahmut Şevket Paşa'nın hangi saatlerde Babıâli'den Harbiye Nezareti'ne gelip gittiğini öğrendikten sonra, Babıâli ile Beyazıt Meydanı arasındaki yolları uzun uzun zihninden geçirmiş ve Beyazıt Meydanı'na çıkarken sağ koldaki benzinci dükkânının bulunduğu yeri seçmek suretiyle o menfur muvaffakiyetini temin eylemişti. Çünkü bu dar geçitten geçmeye mecbur olan bütün nakil vasıtalarının daima mukabil taraftan sık sık gelen diğer nakil vasıtalarına yol vermek için pek ağır geçmeleri tabii idi. O tarihte geçit yerlerini idare eden belediye zabıtası teşekkül etmemekle beraber, mevcut olan seyr-ü sefer nizamnamesi, bunu emretmekteydi.

Sonra, diğer bir mesele daha vardı ki; Mahmut Şevket Paşa, ilk Harbiye Nazırlığı'nda saraydan Babıâli'ye gelirken, Vükelâ Meclisi'ne yetişmek için otomobiline azami sürat verdirmiş ve bu yüzden, Tophane Meydanı'nda bir mütekait *(emekli)* binbaşının ölümüne sebebiyet vermişti. Bu vakadan son derecede müteessir olan Mahmut Şevket Paşa, ondan sonra arabasında hiçbir zaman fazla sürat kullanmamasını şoförüne

tembih etmişti. Bahusus dar ve dönemeçli yollarda tekrar bir kazaya meydan verilmemesi için daima asgari süratle hareketi tercih eylemişti. Kâzım, bu noktaya da ehemmiyet verdiği için, Beyazıt Meydanı'nın o dar geçidinde pusu kurmayı düşünmekle, menfur *(iğrenç)* cinayetin yerini intihapta *(seçmekte)* tam bir isabet göstermişti.

Mamafih Kâzım, bu dar geçidi intihap ile de *(seçmekle de)* kalmamıştı. Orada, ayrıca bir mânia vücuda getirerek geçidi büsbütün daraltmak maharetini de unutmamıştı. Kâzım, bu vazifeyi, Abdurrahman isminde genç bir komiteciye vermişti. Bu genç de, çok dikkate şayan bir şahsiyetti ve o da, muhtelif intikamlar dolayısıyla bu kanlı işe girişmişti.

Abdurrahman'ın, İttihatçılara ve bilhassa Mahmut Şevket Paşa'ya karşı beslediği intikam hisleri, sebepsiz değildi. Çünkü babası, büyük bir haksızlığa kurban edilmişti.

Abdurrahman'ın babasına Çerkez Hacı Nazmi Paşa derlerdi. Bu adam, eski bir askerdi. 1313–1896 Yunan Harbi'nde, Milano Boğazı'nı cebri hücumla geçen Selânik Redif Taburu'na kumanda etmiş, bu cesurâne hareketiyle ordu zabitanı arasında temayüz eylemişti *(sivrilmişti)*. Kendisi, son derece hakkaniyet taraftarıydı. Yaptığı kahramanlığın mükâfatı olmak üzere Sultan Hamid kendisini derhal bir derece rütbe terfii ile taltif etti *(ödüllendirdi)*. Fakat bu zat:

— Arkadaşlarımın da rütbeleri terfii edilmedikçe, ben bu taltiften istifade edemem, diye cevap vermiş,

o devirde, hiç kimsenin göstermediği bir cüret ihtiyar eylemişti ve çok tabiidir ki, onun bu mertçe hareketi, kendisini bütün orduya sevdirmişti.

III. Ordu, âdeta bu kahraman ve âlicenap zabit ile iftihar etmekteydi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin inkılâp hazırlıklarına başladığı zamana kadar usulen rütbeleri yükselerek miralay olan Nazmi Bey, o esnada Manastır'daki ordu erzak komisyonun reisiydi.

Komisyonda, iki aza daha bulunuyordu. Bunun biri alay müftüsü, diğeri de Manastır Askeri İdadi Mektebi müdürü Vehip Bey'di.[39]

Nazmi Bey, kanunsuz iş görmüyor; münakasasız *(pazarlıksız)* erzak satın almak istemiyor; hülasa her türlü suiistimalin *(kötüye kullanımın)* önüne geçmek istiyordu. Bu yüzden de, bir türlü Vehip Bey'le hoş geçinemiyordu.

Bu esnada, İttihat ve Terakki Cemiyeti hazırlıklarını bir dereceye kadar bitirmiş, artık harekete geçmişti. Selânik'te merkez kumandanı Nâzım Bey yaralanmış; Manastır merkezi tarafından da Resneli Niyazi Bey ile Ohrili Eyüp Sabri Bey, taburlarıyla beraber dağa çıkarılmış. Bu suretle ilk isyan bayrağı açılmıştı.

Nazmi Bey'in riyaset ettiği komisyonda aza olan alay müftüsü haris bir adamdı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyeti hakkında bazı malûmat almıştı. Rütbe, nişan ve ihsan almak hırs ve tamahına kapılan müftü, bu fırsatı kaçırmak istemedi. Derhal:

39- Meşhur Vehip Paşa. Z.Ş.

— Zat-ı şahanelerine hususi maruzatım var, diye, Sultan Hamid'e bir telgraf çekti.

Rumeli'nin vaziyetinden ve cemiyetin faaliyetinden son derecede telâş içinde bulunan Sultan Hamid, müftüyü derhal İstanbul'a getirtti. Sarayda, bir komisyon tarafından isticvap ettirdi. Mesele, Niyazi ve Eyüp Sabri Beylerin dağa çıkmak meselesine intikal etti:

— Bunları kim takibe çıkarak kuvvetlerini kırabilir? Sualine karşı müftü:

— Efendim! Bizim komisyonumuzun bir reisi vardır. Kendisi kahraman bir zattır, diye, Nazmi Bey'i tavsiye etti.

Zamanındaki hâdisata ve o hâdiselerin kahramanlarına son derece ehemmiyet veren Sultan Hamid, Nazmi Bey'in Yunan Muharebesi'nde ne suretle temayüz etmiş olduğunu hatırlamakta gecikmedi. Milano Geçidi kahramanını derhal İstanbul'a getirtti. Rütbesini livalığa *(tuğgeneralliğe)* terfii etti. Bu suretle paşa olan Nazmi Bey'e, Niyazi ve Eyüp Sabri beylerin takip ve ele geçirilmeleri için emir verdi.

Nazmi Paşa, müşkül bir vaziyette kaldı... Padişahın iradesini *(buyruğunu)* reddetmek kabil *(mümkün)* olamazdı. Fakat büyük bir vatanperverlikle silâha sarılmış olanları takip vazifesini de vicdanına sığdıramadı. Mamafih bu vazifeyi cemiyetin lehine olarak ifa edebilmek düşüncesiyle Manastır'a avdet etti *(döndü)*. Oradaki cemiyet erkânıyla temasa geçti. Vazifesini bildirdi. Fakat bu vazifeyi hiçbir zaman suiistimal etmeyeceğine söz verdi. Takip müfrezesinin başına geçti. Doğru-

ca Resne'ye geldi. Orada yerleşti. Meşrutiyetin ilânına kadar orada bekledi.

Nazmi Paşa, bu hareketiyle de kendisini orduya bir kat daha sevdirmişti. Aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de takdir ve minnetini celbetmişti.

Meşrutiyetin ilânından sonra, Yemen'de de bir isyan başlangıcı zuhur etmişti. Nazmi Paşa, haiz olduğu şöhret dolayısıyla isyanı bastırmaya memur olan kuvvetlerden birine tayin edildi. Yemen'e gönderildi.

Nazmi Paşa Yemen'e giderken, Manastır'daki ordu erzak komisyonu azası ve askeri idadi müdürü Vehip Bey de, - meşrutiyetin ilânı günü Manastır'da bir nutuk irad ettiğinden *(söylediğinden)* dolayı – İttihatçıların gözüne girmiş, bir hayli temayüz eylemişti *(sivrilmişti)*.

Manastır'dayken Nazmi Paşa ile geçimsizliklerini hatırlayan Vehip Bey, meşrutiyete takaddüm eden *(önceki)* günlerde onun İstanbul'a çağrılarak rütbesinin Sultan Hamid tarafından paşalığa terfii ettirilmesini saray hafiyeliğine atfedecek şekilde iddiaya girişti. Nazmi Paşa divan-ı harbe verildi. Divan-ı harp meseleyi esaslı bir surette derinleştiremedi. Nazmi Paşa'nın rütbesi ref *(kaldırıldı)* ve askerlikten tard edildi *(kovuldu)*.

Nazmi Paşa, İstanbul'a geldi. Karşılaştığı bu büyük haksızlığı tamir ettirmek için Ayan Meclisi'ne, Harbiye Nezareti'ne müracaat etti. Mahmut Şevket Paşa'nın huzuruna çıkarak, kendisi aleyhinde ithamlara kalkışanlarla yüzleştirilmesini istedi. Fakat derdini dinletemedi. Meyus *(umutsuz)* bir halde kenara çekildi.[40]

40- Nazmi Paşa, oğlunun bu komiteye dâhil olduğundan kat'iyen haberdar değildi. Bu itibarla, Mahmut Şevket Paşa'nın katli meselesinde hiçbir alâkası olmadığı tahakkuk etti. Ancak İstiklâl

Oğlu Abdurrahman, babasının bütün bu üzüntü ve ıstıraplarıyla alâkadar oluyordu. İttihatçılara ve bahusus Mahmut Şevket Paşa'ya karşı çok derin nefret hisleri besliyordu.

Taklib-i hükümet komitesini hazırlayan Kâzım, Abdurrahman'ın bu hislerinden istifade etmek istedi. Milliyet dolayısıyla aralarında eski bir aşinalık olduğu için Abdurrahman'a haber gönderdi. Pire Mehmet Sokağı'ndaki eve getirtti. Giriştikleri büyük işi anlatarak kendisinin de komiteye dâhil olmasını teklif etti. Abdurrahman, hiçbir tereddüt göstermeden:

— Rica ederim... En ağır vazifeyi bana veriniz, diyerek, Kâzım'ın teklifini derhal kabul etti.

O esnada Abdurrahman bir otomobilin sahibiydi. Bu otomobili piyasada çalıştırıyor; hem kendisini ve hem de babasını geçindiriyordu. Kâzım, bu otomobilden istifade çaresini de bulmuştu

Beyazıt Meydanı'nın geçidine kurulacak pusuda bu otomobil de bulunacaktı. Ve Mahmut Şevket Paşa'nın oradan geçeceği zaman otomobilde bir arıza zuhur etmiş de güya tamir ediliyormuş gibi, yolu kısmen kapatacaktı. Ve Mahmut Şevket Paşa katlolunur olunmaz, katilleri kaçıracaktı.

Abdurrahman, bu mühim rolü, cidden büyük bir maharet ve soğukkanlılıkla oynadı. Cinayet vuku bulduktan sonra Topal Tevfik arkadaşlarına hitaben:

— Kaçınız... Asker geliyor, diye bağırmıştı. Ve kendisi de, Gedikpaşa tarafına doğru kaçmaya başlamıştı.

Harbi'nde, milliyet meselesi çıkaran bazı unsurlarla birleşti. Bu yüzden, mazideki şerefli şöhretini söndürmeye sebebiyet verdi. Z.Ş.

Caniler, bir anda muhtelif istikametlere dağılmışlardı. Bir kısmı da Abdurrahman'ın otomobiline atlamışlar, Aksaray istikametine doğru kaçıyorlardı.

Çarşıkapı tarafından gelen Hüseyin Avni Efendi isminde bir polis, silâh seslerini müteakip bir adamın koşarak Gedikpaşa tarafına doğru gittiğini görünce, derhal onun peşine takıldı. Bir müddet kovaladı. Topal Tevfik, polis tarafından takip edildiğini hissetti. Geri dönerek Hüseyin Avni Efendi'nin üzerine ateş etti. Ve onun bir an şaşkınlığından istifade ederek, caddeye amud *(dik)* sokaklardan birine dalıverdi. Fakat Topal Tevfik, inzibat zabiti Mülazım Nedim Bey tarafından da takip edildiğinden haberdar değildi. Dar sokaklarda bir müddet koştuktan sonra, Gedikpaşa civarında, Aşiret Han abdesthanesine girdi. Hâlbuki burada yakasını Nedim Bey'in eline verdi. Mahmut Şevket Paşa'ya ilk ve ikinci kurşunu atan katil Nazmi, arkadaşları dağılırken kendisini Abdurrahman'ın otomobiline atmıştı... Otomobil, son süratle Aksaray yokuşunu indi ve aynı süratle caddeyi takip ederek Topkapı'dan dışarı fırladı. Maltepe Hastanesi'ni, Rami Kışlası'nı geçti. Eyüp'e indi. Abdurrahman burada bir çeşmenin önünde tevakkuf etti *(durakladı)*. Büyük bir soğukkanlılıkla makinenin suyunu değiştirdi. Sonra, arabaya tekrar yol verdi. Kâğıthane Köprüsü'nden karşı yakaya atladı. Süratle tepeye tırmandı. Şişli'ye gelerek otomobili garaja bıraktı. Yanındaki şoför Mustafa ile Nazmi'yi başından savdı. Doğruca Değirmendere'ye gitti. Orada bir tanıdığının evine misafir suretiyle yerleşti. İstanbul'daki vaziyetin alacağı şekle intizar etti.

Katillerden Nazmi'nin otomobil ile kaçması ve Topal Tevfik'in de beş on dakika zarfında yakalanması, komite reisi Kâzım'ın bütün plânlarını altüst ediverdi. Çünkü iki arkadaşlarının telâşla kaçmaları üzerine diğer katiller de çil yavrusu dağılıvermişlerdi.

Esasen hayatlarını ve şuurlarını içki ve kumarla çürütmüş olan bu adamlardan ne beklenirdi? Bu dejenere mahlûklar, türlü türlü intikamların sevkiyle birden bire bir sabun köpüğü gibi kabarmışlar fakat hakikatin dehşeti karşısında kalınca, derhal bir sabun köpüğü gibi sönüvermişlerdi.

Vakıâ *(her ne kadar)* Beyazıt Meydanı'nın geçidinde pusu tutarak kahpece bir cinayet işlemeye muvaffak olmuşlardır. Fakat bu, komitenin bir muvaffakiyeti sayılamazdı. Bu basit ve iptidai *(ilkel)* kafalı insanlar bir hükümet devirmeye değil, âdeta bir ihtilâl çıkarmaya bile muktedir olamadan, ipin ucunu kaçırmışlardı.

Komiteye dâhil olanlardan yalnız bir kişi, deruhte ettiği *(üstüne aldığı)* vazifeyi sonuna kadar ifa etmişti. O da, Kemal Mithat Bey'di.

Kemal Mithat; Beyazıt Meydanı'na yakın bir yerde, komiteci arkadaşlarının kanlı teşebbüslerinin neticesini beklemekteydi. Silâhlar patlayıp da Mahmut Şevket Paşa'nın vurulduğunu duyar duymaz, hemen Beyoğlu'na geçti. Evvelâ Avusturya Sefareti'nden başlayarak diğer birkaç sefarethaneye – evvelce hazırlanmış olan – takrirleri verdi.

- Aynen -

Düvel-i muazzamanın buradaki vekillerinin en kıdemlisi olmak sıfatıyla, zat-ı âlilerine berveçh-i zir (baştan aşağı olduğu gibi) mukarreratımızı arz eylemeye ictisar (cüret) eyleriz.

Bir tabur serseri ile idare olunan hükümet-i hazırayı ezip kırmak için tertip etmiş olduğumuz plânları herçi-bâd-âbâd (her ne olursa olsun) mevki-i fiile getirmeye karar verdik.

Asayişin muhafazası için, sefirlerin karaya asakir-i bahriye ihracını[41] *emretmeleri, gerek Avrupa ve gerek umumun menfaati iktizasındandır (gereğindendir).*

Efendimize şunun da arzına cüretyap oluyoruz ki, tarafımızdan, imparatorluğun menfaati için kabul olunan bir hareketin icrası zımnında vuku bulacak hiçbir hâdiseden mesul olmayacağımız gibi, vuku bulan teklifimizin düvel-i muazzama tarafından lütfen nazar-ı itibara alınacağını ümit eyleriz.

İhtilâl Komitesi

Pek iptidai *(ilkel)* bir ifade ile yazılmış olan bu takrir *(önerge)*, ihtilâl komitesinin en elim vasıtalara müracaat ettiklerine en büyük delildi. Çünkü teb'alarının hayatlarını siyanet etmek *(korumak)* için gelmiş olan yabancı harp gemilerindeki askerlerin karaya çıkmalarını iste-

41- Bulgar Ordusu Çatalca'ya geldiği zaman, Avrupa büyük devletleri tarafından İstanbul'daki sefaretlerinin maiyetlerine ikişer gemi gönderilmişti. Şayet İstanbul'da bir karışıklık zuhur ederse, o devletlerin teb'aları bu gemilere iltica edecekler, hayatlarını bu suretle sıyanet eyleyeceklerdi (koruyacaklardı). Z.Ş.

mek, payitahtı ecnebilere işgal ettirmek demekti.

Fakat asıl dikkate şayan olan bir cihet varsa, bu derece hainane bir talebe tavassut *(aracılık)* edenin, Kemal Mithat Bey olmasıydı. Vatanperver Mithat Paşa ile ecnebi sefarethanelerine böyle bir takrir dağıtan Mithat Bey arasında ne hazin ve acı bir tezat...

Topal Tevfik'in derhal yakalanması, diğer canilerin de çarçabuk ele geçirilmelerini temin etti. Bu serserilerin hiçbiri, deruhte ettikleri vazifeleri ifa edememişlerdi. Talât ve Cemal Beylerle diğer İttihatçıları öldürmeye memur olanlar da, kuytu birer köşeye sinivermişlerdi.

Canilerden Hakkı, Beyoğlu'nda yakalanmıştı. Kendisini ele geçiren memurlara:

— Şurada, Pire Mehmet Sokağı'nda bir akrabam var. Müsaade ediniz de onu ayak üstü göreyim. Kendisinden, birkaç kuruş vermesini rica edeyim, diye yalvardı.

Memurlar, bu caninin kimle temas edeceğini öğrenmek için, bu ricayı kabul ettiler. Hakkı'yı, Pire Mehmet sokağı'na götürdüler. Bu gafil cani o kadar şaşırmıştı ki, Kâzım'ın oturduğu o evin kapısından girer girmez karşısına çıkan ev sahibi Nicola Filic'in karısına sokularak:

— Madam! Bir meseleden dolayı beni yakaladılar, götürüyorlar. Arkadaşlara haber ver, dedi.

Memurlar, iradesini kaybetmiş olan bu serserinin söylediği sözü işittiler ve bu binanın da komitenin merkezi olduğuna hükmederek etrafını derhal sıkı bir

tarassut *(gözetleme)* şebekesiyle çevirdiler.

Komite reisi Kâzım da şaşırmıştı. Kendisine kuvvetli ümitler veren arkadaşlarının bu kadar çabuk dağılıvereceklerini sanmamıştı. Muvaffakiyet ümidini kaybeder etmez kendisine iltihak eden Şevki ve Mehmet Ali ile baş başa vererek:

— Şimdi ne yapacağız? Diye düşünmeye başlamıştı.

Bu üç kafadar, evvelâ firar etmeyi düşündüler. Fakat o anda her tarafın zabıta kuvvetleriyle sarılmış olduğunu tahmin ettikleri için şimdilik bu fikirden vazgeçtiler:

— Bu ev, bir ecnebiye aittir. Sahibi de içindedir. Kapitülasyonlar dolayısıyla zabıta bu evi basamaz. Şayet bizim burada bulunduğumuzu keşfederlerse, ancak evi tarassut altına alırlar. Bizim dışarı çıkmamızı beklerler. Biz de birkaç gün sokağa çıkmayıveririz. Bir firar plânı tertip ederiz, dediler.

İstanbul Muhafızı Cemal Bey tam mânasıyla dehşet siyaseti takip ediyordu. Muhaliflikle yakından ve uzaktan alâkadar olanları kâmilen *(tamamen)* tevkif ettiriyordu. Mevkufların *(tutukluların)* adedi, iki yüzü geçmişti. İstanbul, derin bir hayret ve korku içindeydi.

İttihatçılar, Mahmut Şevket Paşa ile yaverine muazzam bir cenaze alayı tertip etmişlerdi. Binlerce insanın iştirak ettiği bu merasim de kalplere büyük bir hüzün vermişti. Devlet ve milletine elinden geldiği kadar hizmet etmiş ve birçok işlerde büyük muvaffakiyetler göstermiş olan feragat sahibi bir devlet ada-

mının kurşunlarla delik deşik olarak kanlı bir tabutla mezara gitmesi herkesi müteessir ediyor. Katillerin kimler olduğunu öğrenmek için her tarafta sabırsızlık alâmetleri görünüyordu.

Pire Mehmet Sokağı'nda tarassut *(gözlem)* altına alınan evde birkaç kişinin saklı olduğu öğrenilmişti. Büyük bir gaflet göstererek bu evin sırrını ilk defa ifşa eden hakkı, ilk isticvabında *(sorgusunda)*, evdekilerin hakiki isim ve hüviyetlerini söylemek istemedi. Fakat biraz tazyik *(sıkıştırma)* görünce:

— Ben, yalnız Kâzım Bey'in oturduğunu biliyorum. Eğer yanında başkaları da varsa haberdar değilim, diye, hakikati itiraf etti.

Cemal Bey, hükümetin asırlardan beri takip ettiği siyaseti bozmamak için Hariciye Nezareti vasıtasıyla, ev sahibinin mensup olduğu hükümetin sefarethanesine müracaat ederek evde araştırma yapılmasına müsaade istedi. Fakat aradan kırk sekiz saat geçtiği halde, buna cevap gelmedi.

İşin daha fazla uzamasına vaziyetin tahammülü yoktu. Gedikpaşa'da yakalanan Topal Tevfik, mühim ifşaatta bulunuyordu. Diğer mevkuflar da *(tutuklular da)*, onun sözlerini teyit ediyorlardı.

Komitenin merkezinin, Pire Mehmet Sokağı'ndaki ev olduğu anlaşılmıştı. Bu evin basılması lâzımdı. Bu şiddetli lüzum karşısında Cemal Bey, daha fazla hareketsiz kalamadı. Polis Müdürü Azmi Bey'i çağırttı. Her ne pahasına olursa olsun, evi basmaya karar verdiğini anlattı. Sivil ve asker zabıta kuvvetleriyle evin basıl-

ması için icap eden tertibatı aldırdı.

Evi basmaya memur edilen zabıta kuvvetleri, şunlardan mürekkepti:

1-) İstanbul muhafızlığı yaveri, Yüzbaşı Hilmi Bey.

2-) Babıâli muhafazasına memur jandarma bölüğünün kumandanı Yüzbaşı Mehmet Ali Bey.

3-) Polis müdüriyeti siyasi kısım müdürü Samuel Efendi.

4-) Polis komiserlerinden Levhi Bey.

9 Nefer jandarma, 20 sivil ve resmi polis.

Bu kuvvetler tarafından ev muhasara edildi *(çevrildi)*. Evvelâ usulen kapı çalındı. Fakat evin muhasara edildiğini gören ev sahibi kadın ikinci katın penceresinden başını dışarı çıkararak:

— Bu ev, ecnebi evidir. Sefarethaneden adam olmadıkça kapıyı açmam, dedikten sonra içeri çekildi ve pencereyi kapattı.

Zabıta kuvvetine kumanda eden Yüzbaşı Hilmi Bey, kapının kırılmasını emretti. Derhal Galatasaray merkezinden yangın baltaları getirildi. Birkaç balta darbesinden sonra kapının bir kanadı arkasına devrildi.

Hilmi Bey önde olmak üzere birkaç polis memurumuz, kırılan kapıdan içeri daldı. Fakat daha ilk adımlarını atar atmaz bunlar şiddetli bir revolver ateşiyle karşılandı. Zavallı Hilmi Bey, ilk kurşunda kanlar içinde yere yuvarlandı.

Evdekilerin bu kadar cüretkârane bir müdafaaya girişecekleri tahmin edilmemişti. Fakat Hilmi Bey'in

yere yuvarlanması üzerine vaziyet değişti ve çok ciddileşti.

Bu defa, Samuel Efendi ile Levhi Bey içeri atıldılar. Ve merdiven başında siper alarak ateşe devam edenlerle müsademeye başladılar.

Bu defa da Samuel Efendi bacağından yaralandı. Yarası ağır değildi. Çok güçlükle geri çekilmeğe mecbur kaldı. Kumandayı, Yüzbaşı Mehmet Ali Bey üzerine aldı. Jandarma ve polislere evin pencerelerine ateş açtırdı. Hem kapıya ve hem pencerelere uzun zaman şiddetli ateş edilmesine rağmen, içerdeki ateşi kestirmeye ve eve girmeye imkân bulunamadı.

Beyoğlu, altüst olmuştu. Silâh seslerini işitenlerin çoğu evlerine kaçıyor, bazı cesaretliler de Pire Mehmet Sokağı'na koşuyordu.

Şimdi bu sokak, bir muharebe sahnesi halini almıştı. Evdekilerden bir kısmı pencereden, bir kısmı da merdiven başından ateş ediyorlardı. Ve tabiidir ki, aynı şekilde mukabele görüyorlardı.

Canilerin bu sürekli ateşlerine nazaran, ellerinde iyi silâhlarla bol cephane vardı. Anlaşılıyordu ki, uzun bir müsademeye hazırlanmış bulunuyorlardı.

Cemal Bey telefon başında vaziyeti takip ediyor, Galatasaray merkezinden sık sık verilen şifahi raporları dinliyordu.

Müsademe, iki saatten fazla devam ettiği halde neticelenmemişti. Vakıa bu müddet zarfında zabıta memurlarından yaralanan ve ölen yoksa da, canilerin gösterdikleri inat ve cüretkârane sebata nazaran herhalde

bu müsademede birkaç kişi kurban gidecekti.

Cemal Bey, beyhude yere memur kanı döktürmek istemedi. Canilerin elebaşı olan Kâzım'ı teslime mecbur etmek için başka bir çareye müracaat etti. Kâzım'ın eski arkadaşlarından İzmitli Yüzbaşı Mümtaz Bey'le[42] Kuşçubaşının oğlu Eşref ve kardeşi Hacı Sami'yi, Yakup Cemil Bey'i[43] çarçabuk muhafızlık dairesine getirtti. Bunlara vaziyeti anlattıktan sonra, hemen Pire Mehmet Sokağı'na giderek Kâzım'ın teslim olmasını temin etmelerini rica etti.

Bunlar, işi üzerlerine aldılar. Fakat:

— Bizim orada bulunduğumuz müddet zarfında, işimize kimse müdahale etmesin, diye bir şart koştular.

Cemal Bey, bu şartı kabul etti. Kendi otomobiliyle onları Pire Mehmet Sokağı'na gönderdi.

Pire Mehmet Sokağı'na vardıkları zaman Yakup Cemil ve Hacı Sami Beyler zabıta tarafından muhasara edilmiş olan evin kapısında durdular. Mümtaz ve Eşref Bey de dama çıktılar.

Mümtaz Bey damı deldirerek oradan eski arkadaşı Kâzım Bey'e teslim olmasını teklif edecekti. Fakat Kâzım Bey, vaziyetten haberdar değildi. Kendisi derhal damda kazma seslerinin geldiği yere ateş etmeye başladığı gibi arkadaşlarına da aynı suretle hareket etmeleri için emir verdi.

Dam, güçlükle delinebildi. O zaman Mümtaz Bey

42- Sonraları, Enver Paşa'nın yaveri olmuştu. Z.Ş.
43- Umumi harp içinde, kurşuna dizilmişti. Z.Ş.

aşağıya seslendi:

— Kâzım! Ben, yabancı değilim. Mümtaz'ım. Yanımda da Eşref var. Ateşi kesiniz de konuşalım, dedi.

Kâzım, Mümtaz Bey'in sesini derhal tanıdı. Adeta bir halâskâr bulmuş gibi birden bire heyecanlandı. Şöylece konuşmaya başladı:

— Sen misin, Mümtaz?

— Evet... Benim!

— Halimizi görüyor musun?

— Ne yapalım... Olmasaydı iyi olurdu amma, bir kere olmuş.

— Bu berbat vaziyette bana ne söyleyeceksiniz?

— Görüyorsun ki, kurtuluş yok. Beyhude yere mukavemetten *(karşı koymaktan)* ne çıkar? Biz seni teslim almaya geldik. Bize teslim olacaksın...

Kâzım, sükût etti. Birkaç dakika cevap vermedi. Arkadaşlarına da bir şey söylemedi. Bu adam hayatından endişe edecek kadar zayıf ruhlu değildi. İhtimal ki sükût etmesi ve düşünmesi, teslim olmayı gururuna yediremediğinden ileri gelmişti.

Sükût, uzun sürmedi. Merdiven başındaki arkadaşlarına seslendi:

— Ne dersiniz... Teslim olalım mı? Dedi.

Bunlar da Mümtaz Bey'i yakından tanıyorlardı ve onun mertliğine büyük bir kanaat besliyorlardı. Mamafih onlar da birkaç saniye süren bir düşünce geçirdiler. Kâzım'a:

— Sen bilirsin, diye cevap verdiler.

O zaman Kâzım, Mümtaz Bey'e seslendi:

— Pekâlâ... Size teslim oluyorum. Fakat rica ederim, bizi hiç kimseye tahkir ettirme *(aşağılattırma)*, dedi.

Mümtaz ve Eşref Beyler aşağıya indiler. Kapının önünde bekleyen Sami ve Yakup Cemil beylere Kâzım'ın cevabını bildirdiler. Yeni bir hâdiseye meydan vermemek için eve yakın yerlerde duran zabıta memurlarını biraz daha geriye çektiler.

Evin kapısı açıldı. Teslim olanlar, çıkıyorlardı. Muhafızlık yaveri Yüzbaşı Hilmi Bey'in ölümüyle Samuel Efendi'nin yaralanmasından müteessir olan zabıta memurları, Kâzım ile arkadaşlarını görür görmez fena halde sinirlendiler. Onlara hakaret etmek istediler.

Mümtaz Bey, bu muameleye fena halde öfkelendi. Tam o sırada gözüne ilişen Polis Müdürü Azmi Bey'e hitaben:

— Memurlarınıza söyleyin sükût etsinler... Onlara biz tekeffül ettik *(kefil olduk)*. Teslim olmalarını temin ettik. Eğer bu tahkir *(aşağılama)* devam ederse, silâhlarımızı derhal hareket edenlere çevirirız, dedi...

Azmi Bey'in bir işareti üzerine memurlar geri çekildi.

Mümtaz Bey'le arkadaşları derhal iki otomobil getirttiler. Teslim olanları yanlarına bindirerek doğruca İstanbul Muhafızlığı'na götürdüler.

Polis Müdürü Azmi Bey de kendi otomobiliyle bu küçük kafileyi takip etti. Ve muhafızlık dairesine gelir

gelmez, ötekilerden evvel Cemal Bey'in odasına girdi. Pire Mehmet Sokağı vakasının hitam bularak Kâzım ile arkadaşlarının getirildiklerini haber verdi.

Cemal Bey, yaveri Hilmi Bey'in öldürülmesinden son derece müteessirdi. Şimdi bu teessürünün acısını çıkarmak istedi. Kâzım'ı odasına celbetti *(çağırdı)*:

— Yaptığın işi beğendin mi? Memlekete bu kadar hizmet etmiş olan büyük bir askeri öldürttün de sanki eline ne geçti? Sonra zavallı Hilmi, sana ne fenalık yapmıştı? Sanki bizi öldürüp de yerimize kimi geçirecektiniz? Hangi namussuz ve vatan hainlerini iktidar mevkiine getirecektiniz, diye başlayarak bir hayli acı sözler söyledi.

Kâzım, ıstırap ve teessür ifade eden bir vaziyette bu sözleri dinledi. İhtimal ki, Cemal Bey'in daha acı sözlerine maruz kalmamak için sükût ile mukabele etti.

Kâzım ile arkadaşlarının teslim ve tevkiflerinden evvel, Mahmut Şevket Paşa'nın katilleri kâmilen *(tamamen)* elde edilmiş ve isticvaptan *(sorgudan)* geçirilmişti. Yalnız Kavaklı Mustafa hiçbir iz bırakmadan, ortadan kayboluvermişti.

Mevkuflar *(tutuklular)*, daha ilk isticvapta bütün teşkilâtı, tertibatıyla kendilerine müzaheret edenleri *(destek verenleri)* itiraf etmişlerdi.

Bu ifadelere nazaran, Prens Sabahattin Bey ile Damat Salih Paşa'nın da tevkiflerine karar verildi. Çünkü Cemal Bey, saltanat hanedanına mensup bu iki zatı cinayette alâkadar olduklarına dair maddi deliller topladığı gibi, ikinci veliaht şehzade Vahdettin Efendi'nin

de mücrimlere müzaherette bulunduğuna *(destek verdiğine)* kanaat getirmişti.

Prens Sabahattin Bey, her tarafta aranıyor, bulunamıyordu. Ve Cemal Bey, bundan dolayı çok üzülüyordu. Hâlbuki Cemal Bey, Prens ile Damat hakkında maddi deliller ele geçirdiğini söylediği gün Talât Bey, Prens Sabahattin Bey'in adamlarından birini gizlice celbetmiş *(çağırmış)*:

— Prense söyleyiniz. Derhal İstanbul'u terk etsin. Çünkü tevkif edilecektir, diye haber göndermişti.

Prens Sabahattin Bey de, Doktor Nihat Bey'le derhal firar etmişti.

Damat Salih Paşa'ya gelince... Bu zat, mevkiine son derecede mağrur bulunuyordu. Bir taraftan damad-ı hazret-i şehriyari olmak itibariyle kendisine kolay kolay taarruz edilemeyeceğine ve sonra da Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğlu olmak suretiyle Fransa hükümetinin kendisini şiddetle müdafaa edeceğine büyük bir kanaat besliyordu.

Nitekim kendisini tevkif etmek için sarayına giden memura büyük bir azametle:

— Cemal Bey benimle gene ne görüşmek istiyor? Bekleyiniz de beraber gidelim, diyecek kadar pervasızlık göstermişti.

Hâlbuki Damat Paşa'yı ürkütmemek için evvelâ tevkiften bahsetmeyen memur, paşanın arabasına binerek Bahçekapı'ya geldikleri zaman:

— Paşa hazretleri! Şu anda sizi tevkif bulunuyorum. Doğruca polis müdüriyetine gideceğiz, der demez,

Damat Paşa fena halde sersemlemiş, âdeta kendinden geçmiş. Fakat zevcesi Münire Sultan'ın kendisini kurtarabileceğini ve Fransız sefirinin de derhal müdahale edeceğini düşünerek müsterih olmuş:

— Anlaşıldı. Beni bir tuzağa düşürdünüz. Fakat bu marifetinizin şerefi ile övünmeniz uzun sürmeyecektir, demekle iktifa etti *(yetindi)*.

Salih Paşa'nın bu suretle tevkif edildiği duyulur duyulmaz Münire Sultan derhal Yıldız Sarayı'na koşup kocasına şefaat etmek istemişse de, bu teşebbüs hiçbir fayda temin etmemişti. Çünkü Padişah Sultan Reşad, İttihatçılara söz geçirecek derecede nüfuz sahibi değildi. Bahusus *(özellikle)* Mahmut Şevket Paşa'nın katli gibi mühim bir meselde zan altında bulunan ve bu sebeple tevkif olunan bir şahsın lehine müdahalede bulunmak, onun yapamayacağı bir hareketti.

Buna mukabil Fransa sefareti, gayri resmi Salih Paşa'yı kurtarmaya teşebbüs etti.

Cemal Bey, senelerce sonra yazdığı hatıratında, bu meseleden şöyle bahsetmiş ve şu malûmatı vermiştir:

"Cemal Bey'in Damat Salih Paşa'yı ilk defa muhafızlığa celbederek kendisine İstanbul'u terk etmesini tavsiye ettikten birkaç gün sonra Reji Müdür-ü Umumisi Mösyö Veyl, İstanbul Muhafızlığı dairesine geliyor, Cemal Bey'in şahsi dostu olan bu zat:

— Dün, Atina'dan geldim. İlk ziyaretimi size yapıyorum, diye bir kompliman yaptıktan sonra, sözlerine şöyle devam ediyor:

— Fakat Cemal Bey, bu defa size pek dargın olarak

geliyorum. Çünkü sizin kadar sevdiğim bir dostumu tahkir ettiniz *(aşağıladınız)*. Ona karşı fena bir muamelede bulundunuz. Anlıyorsunuz ki, Damat Salih Paşa'dan bahsetmek istiyorum. Geçen gün kendisini çağırmış ve bazı suikastlar tertibatıyla meşgul olan birtakım adamların riyasetinde *(başkanlığında)* olduğundan bahisle kendisine Avrupa'ya gitmesini teklif etmişsiniz. Bunu niçin yaptınız? Ben, Salih Paşa'dan kendim kadar eminim. Ve böyle alçakça bir teşebbüste bulunmayacağına kaniim, diyor.

Cemal Bey, büyük bir sükûnetle Mösyö Veyl'i dinliyor. Ve sonra, şu cevabı veriyor:

— Azizim Mösyö Veyl! Hiç telâşa lüzum yok. Ben, Damat Salih Paşa'ya söylediğim sözlerin ne kadar ağır olduğunu takdir edemeyecek bir adam değilim. Onların hepsini derin tetkiklerden geçirdikten sonra kendisine söyledim ve bunda hassaten, Damat Salih Paşa'nın değil, intisap ettiği *(girdiği)* saltanat hanedanının şerefini muhafaza etmeyi istihdaf etmiştim *(amaçlamıştım)*... Fakat paşa, arkadaşlarının muvaffakiyetinden pek emin olmalı ki, bu halisane ihtarımı kabule tenezzül etmedi. Ben de o günden itibaren paşayı pek yakından takibe başladım... Bu takibatımın ehemmiyetine delil olarak size bir şey söyleyeceğim. Salih Paşa'yı görünüz ve kendisine söyleyiniz ki, evvelki gün kendisine bir şahs-ı meçhul, imzasız bir mektup getirdi mi? O mektupta kendisi Beyoğlu'nda bir yere davet ediliyor muydu? Filhakika *(doğrusu)*, paşa oraya gitmedi. Amma niçin gitmedi? Bunu bilmek de güç bir şey değil. Çünkü pek yakından takip edildiğini bilen paşa,

bittabi arkadaşlarının içtima mahallini *(toplantı yerini)* bana bildirmek istemezdi... Eğer bu delilden sonra da paşa İstanbul'dan çıkmak istemezse, bundan böyle haklarında yapılacak muamelelerde, ben kendimi serbest addederim ve sizin de, bana darılmaya hakkınız olmaz.

Bu defa da Mösyö Veyl Cemal Bey'in sözlerini büyük bir dikkatle dinlemişti. Fakat Cemal Bey o kadar kanaat verecek bir tarzda söz söylemişti ki, Mösyö Veyl sözü uzatmaya lüzum görmedi. Çıkıp gitti.

Ertesi günü geldi. Gene Cemal Bey'e biraz kompliman yaptıktan sonra sözlerine şöyle devam etti:

— Salih Paşa'yı gördüm. Hakikaten kendisine imzasız bir mektup gönderilmiş. Beyoğlu'nda bir yere davet edilmiş. Fakat paşa, kimler tarafından ve nereye çağrılmış olduğunu bilmediği için, imzasız mektubu kendisine kurulmuş olan bir tuzak telâkki etmiş. Paşa, kendi aleyhinde bazı hilekârlıklar yapıldığından bahsediyor ve İstanbul'u terk etmemekte ısrar gösteriyor, dedi.

Mösyö Veyl bugün, birgün evvelki kadar Damat Salih Paşa'yı müdafaa eden bir vaziyet gösteremedi. Hatta dünkü hararetli alâkasına mukabil bugün, sözlerine şunları ilâve etti:

— Azizim Cemal Bey! Ben, artık bu pek nazik mesele ile alâkadar görünmeyi muvafık *(uygun)* bulmuyorum. Dostluğumun sevk ve icabıyla paşa lehinde, diğer bir dostum nezdinde teşebbüsatta bulundum. Fakat paşanın sizin teklifinizi kabul etmemek hususundaki

ısrarını görünce, artık bu işten çekilmeye mecbur oldum... Yalnız sizden bir şey rica ederim. Paşa, bir tezvir *(yalan)* ve iftiraya kurban gitmesin. Sizin vicdan ve namusunuza olan emniyetim, hudutsuzdur.

Salih Paşa'nın imzasız bir mektupla davet edildiği yer, Pire Mehmet Sokağı'ndaki evdi. Kâzım, Köstence'den avdet ettiği *(döndüğü)* zaman kendisiyle şahsen görüşmek istemiş, oraya davet etmişti. Fakat takip edildiğinden şüpheli olan paşa, kendini bizzat ele vermemek için bu davete gitmemişti.

Damat Salih Paşa'nın tevkifinden sonra cereyan eden meseleye gelince...

Divan-ı Harp, bütün mücrimler hakkındaki kararını süratle vermişti. Fakat bu karar, henüz padişah Sultan Reşad tarafından tasdik edilmemişti... Birgün, akşam üzeri, Cemal Bey muhafızlık dairesinde meşgulken telefon işledi. Evvelâ, şu muhavere geçti:

— Alo... Neresi?

— Fransız sefarethanesi.

— Kimsiniz?

— Bop...

Mösyö Bop, Fransa sefareti maslahatgüzarıydı. O aralık sefir Mösyö Bompar mezunen *(izinli olarak)* memleketinde bulunduğu için vekil yerini Mösyö Bop'a vermişti.

Bu zat ile Cemal Bey arasında öteden beri bir dostluk vardı. Hele son zamanlarda bu dostluk artmış ve pek samimi bir hal almıştı.

Cemal Bey, sordu:

— Bir arzunuz mu var, Mösyö Bop.

Mösyö Bop, cevap verdi.

— Evet, Cemal Bey... Pek mühim ve resmi bir mesele hakkında sizinle görüşmek istiyorum. Siz mi sefarethaneye gelirsiniz. Ben mi sizin dairenize geleyim. Hangisini tercih edersiniz?

Cemal Bey, nezaket gösterdi:

— Siz buraya kadar yorulmayın, Mösyö Bop. Ben sefarethaneye gelirim, dedi.

Biraz sonra Cemal Bey kalkıp sefarethaneye gitti. Mevsim yaz olduğu için bütün sefaret heyeti Tarabya'daki yazlık sefaret binasındaydı. Hâlbuki Mösyö Bop Cemal Bey'i, Beyoğlu'ndaki kışlık binada bekleyecekti.

Cemal Bey, sefarethane kapısından girdiği zaman, artık ortalık tamamıyla kararmıştı. Bozuk olan elektrik tesisatı yapılmamıştı. Buna binaen sefarethane binası zifiri karanlıktı... Mösyö Bop, bin müşkülâtla bir mum bulabildi. Bu mumun iki tarafında karşı karşıya oturan iki samimi dost arasında, dikkate şayan bir muhavere geçti.

— Vakit geç olduğu için uzun uzadıya mukaddemelerle *(ön sözlerle)* sizi yormayayım, diye, söze evvelâ Mösyö Bop girişti. Ve sonra, şöylece devam etti:

— Azizim Cemal Bey! Şimdi, Hariciye Nazırı Mösyö Pişon'dan bir telgraf aldım. Bu zatın ne kadar Türk dostu olduğunu tekrara lüzum görmüyorum. Zira

buna siz de vâkıfsınız... Sizin, Fransa hakkındaki dostane hissiyatınıza emin olduğum için, Mösyö Pişon'un telgrafını okur okumaz sizi görmek, ne suretle hareket etmek lâzım geldiğini sizden öğrenmek istedim... Şimdi aramızda cereyan eden şu muhavere, tamamıyla şahsidir. Sizden ve benden başkasının bilmesine lüzum yoktur. Şu anda beni, sizinle şahsi bir meseleden dolayı istişare eden bir dost telâkki ediniz. Ona göre bana cevap veriniz.

Cemal Bey meseleyi derhal anlamıştı. Fakat kendisine karşı bütün samimiyetini gösteren ve aynı zamanda gene kendisinden şahsen yardım isteyen bir dostun sözlerini, icap eden nezaketle karşılamak için:

— Buyurunuz Mösyö Bop. Sizi dinliyorum, diye mırıldandı.

Mösyö Bop evvelâ Fransa Hariciye Nazırı'ndan gelen telgrafı uzattı. Bu telgrafta şu satırlar vardı:

"Aldığımız malûmata göre, Tunuslu Hayrettin Paşazade Salih Paşa İstanbul'da tevkif edilmiş ve divan-ı harp tarafından mahkûm edilmek üzere bulunmuştur. Bu havadis, Salih Paşa'nın pek ziyade hürmete mazhar olduğu Tunus'ta büyük bir heyecan husule getirmiştir. Tunus Beyliği ahalisinden birinin İstanbul'da felâkete düçar olması *(içine düşmesi)* yüzünden, Fransa hükümeti, himayesinde bulunan Tunus'ta pek büyük hâdisat zuhur edebileceğine kanidir. Buna binaen Salih Paşa lehinde müdahaleyi bir vazife bilir. Hemen sadrazamı görünüz ve Salih Paşa'nın derakap *(derhal)* serbest bırakılmasını ve kemal-i selâmetle memleketi olan

Tunus'a hareketine müsaade edilmesini şiddetle talep ediniz."

Cemal Bey telgrafı okuduktan sonra, sükût etti. Uzunca bir düşünce geçirdi. Çünkü düşünülecek bir vaziyet husule gelmişti. Fransa hükümeti öyle bir kimseye şefaat etmek istiyordu ki, Cemal Bey onu en açık bir lisanla ikaz etmiş, feci bir akıbetle karşılaşmaması için onu, İstanbul'dan uzaklaşmaya davet eylemişti. Fakat o zat, Cemal Bey'in hüsnü niyetle hareketine mukabil, âdeta onu resmi makamında tahkir edecek kadar cüret göstermişti.

İşte bunlar zihninden geçirerek bir müddet düşünceye dalmış olan Cemal Bey, Damat Salih Paşa hakkında evvelâ kendi vicdanında bir hüküm verdikten sonra, Mösyö Bop'a şu cevabı verdi:

— Azizim Mösyö Bop! Benim; Fransa hakkındaki muhabbetimin derecesini ve memlekette, Fransız matbuatının son neşriyatının husule getirdiği umumi ve milli iğbirara rağmen, Fransız dostluğu cereyanını artırmak için sarf ettiğim mesaiyi bilirsiniz. Binaenaleyh, İstanbul'da ve alelumum *(genellikle)* şarkta, Fransız hükümeti hakkındaki teveccühü tamamıyla izale etmek *(ortadan kaldırmayı)* isterseniz, böyle bir müdahalede bulununuz.

Mösyö Bop, herhalde bu kadar mantıkî bir başlangıç karşısında kalacağını sanmamıştı. Buna binaen Cemal Bey'i saha büyük bir dikkatle dinlemeye başladı.

Cemal Bey, devam etti:

— Evvelâ... Sizi temin ederim ki, bu müdahaleden

hiçbir maddi fayda istihsal etmeye *(çıkarmaya)* imkân yoktur. Zira Salih Paşa, en kanaat verici deliller karşısında, divan-ı harp tarafından mahkûm olmuştur. Ve kendisi gibi mahkûm olanlarla beraber, evrakı padişaha gidecek. Padişah tarafından da hüküm tasdik edilecektir. Zira biz artık böyle hainane teşebbüslerle hükümetin mütemadiyen zayıfladığını görmekten bıktık, usandık. Bu defa, canilerin içtimai mevkileri *(sosyal konumları)* her ne olursa olsun, bilâ merhamet hepsini en şedit *(şiddetli)* bir surette cezalandırmaya karar verdik. Bu sayede, belki bundan sonra bu gibi cinayetlerin önüne geçeceğimizi zannediyoruz. Sizin, yarın sadrazama yapacağınız "demarş" *(diplomatik girişim)*, Salih Paşa'yı kurtarmaz. Fakat ona mukabil, efkâr-ı umumiyede Fransız sefaretinin de İstanbul'da hükümet darbeleri vücuda getirmek için sarf-ı mesai ettiğini ispat eder ve nefret-i umumiyeyi mucip olur. Bence, bundan sarf-ı nazar edilmesini *(vazgeçilmesini)* Mösyö Pişon'a yazarsanız, daha isabet etmiş olursunuz.

Mösyö Bop, Cemal Bey'in ağır ağır ve büyük bir sükûnetle söylediği bu sözleri, çok büyük bir dikkatle dinlemişti. Cemal Bey susunca, o da bir müddet sükût etti. Ve sonra:

— Evet... Hakkınız var. Sözlerinizde, büyük bir isabet görüyorum, dedi.

Vakit, epeyce geçmişti. Cemal Bey'in kati ve mantıkî sözleri karşısında artık Mösyö Bop, lâfı uzatmak istemedi... İki dost, samimiyetle birbirlerinin ellerini sıktılar ve ayrıldılar.

Mösyö Bop, hakikaten Cemal Paşa'nın sözlerine hak vermiş olacak ki, ertesi gün sadrazama gitmedi. Salih Paşa hakkında da ne resmi ve ne hususi bir mektup göndermedi.

İki gün sonra, divan-ı harbin kararı padişah tarafından tasdik edilmişti ve ertesi sabah da hüküm tatbik edilecekti.

Gece saat ll'de, gene Cemal Bey'in telefonu işledi ve gene aynı muhavere *(konuşma)* geçti:

— Alo... Kimsiniz?

— Ben... Bop.

— Buyurunuz, Mösyö Bop. Bir arzunuz mu var?

— Azizim Cemal Bey. Sizi derhal görmek istiyorum. Acaba, sefarethaneye kadar gelmenizi rica edebilir miyim?

— Hay hayyy Mösyö Bop... Hemen, şimdi geliyorum.

Cemal Bey, telefonu kapatır kapatmaz otomobiline bindi ve derhal Fransa sefarethanesine gitti... Mösyö Bop, çok büyük bir telâş içindeydi.

Mösyö Bop, Cemal Bey'i görür görmez, bir tek kelime bile söylemeden, elindeki telgrafı ona verdi. Bu telgraf da, Mösyö Pişon'dan gelmişti. Telgraf, hiddetli bir lisanla yazılmış bulunuyordu ve Fransa Hariciye Nazırı, İstanbul sefareti maslahatgüzarını, kendisine âdem-i müdahale tavsiyesinde bulunduğu için şiddetle tekdir ediyordu ve vakit geçirmeden sadrazamı görüp Salih Paşa'nın behemehâl kurtarılmasını em-

reyliyordu.

Cemal Bey telgrafı okuduktan sonra, başını kaldırarak Mösyö Bop'un gözlerinin içine baktı. Mösyö Bop'un gözlerinde:

— Rica ederim. Beni bu müşkül vaziyetten kurtar. Manası çıkan acıklı bir bakış vardı.

Cemal Bey, bu samimi dostunu üzmek istemedi. Ona her hakikati olduğu gibi söyleyerek meseleyi kestirip attırmak için:

— Ah azizim... Pek geç, dedi.

Mösyö Bop, üzüntülü bir sesle sordu:

— Nasıl... Çok mu geç?

— Evet, dostum... Paşa ile arkadaşları hakkındaki hüküm, padişah tarafından tasdik edilmiştir ve bu gece sabaha karşı da icra edilecektir. Siz bu gece, sadrazamı göremezsiniz. Görseniz bile, ilk emri bozdurmak için verilecek ikinci emir, vaktinde yetişemeyecektir.

Mösyö Bop, bu imkânsızlık karşısında son derecede muzdarip olarak başını önüne eğmişti. Dostunun bu halinden müteessir olan Cemal Bey de fena halde hiddetlenmişti. Öfkeli bir surette, sözlerini şöylece ikmal etti *(tamamladı)*:

— Mösyö Pişon'un bu ısrarından hiçbir şey anlamıyorum. Akilâne ve hekimâne tavsiyelerinize teşekkür etmesi lâzım gelirken, bunun aksine olarak sizi tekdir etmesine bir türlü akıl erdiremiyorum, dedi.

Söz, burada kesildi. Çünkü bundan sonra söylene-

cek her söz, pek beyhudeydi.

Cemal Bey, Salih Paşa'nın biraderleri Tunuslu Hayrettin ve Mehmet Hayrettin Beyleri de tevkif ettirmişti ve Cemal Bey'in nazarında Tahir Hayrettin Bey, Damat Salih Paşa'dan da tehlikeli bir şahsiyetti.

Bu zat, meşrutiyetin ilk gününden beri İttihatçılardan hoşlanmamıştı ve daima İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalif bir vaziyet almıştı. Hatta o tarihte Ahmet Cevdet Bey tarafından çıkarılan İkdam Gazetesi'nde, cemiyet aleyhinde birçok yazılar yazmıştı. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın en nüfuzlu şahsiyetlerindendi ve bu fırka tarafından da, İstanbul mebusluğuna seçilmiş, İttihatçıların mümanaatına *(engellemelerine)* rağmen, intihapta *(seçimde)* muvaffakiyet ihraz etmişti *(kazanmıştı)*.

Damat Salih Paşa da Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın asli erkânından olmakla beraber, Tahir Hayrettin Bey kadar tanınmamıştı. Çünkü fırkada faal bir rol oynamadığı gibi neşriyatta da bulunmamıştı. Buna binaen Cemal Bey, Salih Paşa'dan ziyade Tahir Hayrettin Bey'den çekiniyordu. Ve bu vesileyle, onu da yere çarpmak istiyordu. Fakat Tahir Bey'in da bu suikast ve taklibi hükümet işine karıştığına dair kati hiçbir delil elde edilemedi. Ancak şu var ki, biraderi Salih Paşa'nın tevkifinden dolayı son derecede telâş içindeydi.

Tahir Bey, vaziyeti çok vahim buluyordu ve kardeşi Salih Paşa'yı kurtarabilmek için tedbirler düşünüyordu... Alınacak tedbirlerin en başında, Fransa sefaretine müracaat ederek himaye talep etmek vardı. Fakat

Tahir Bey, Salih Paşa ile görüşmeden evvel bu çareye başvurmayı muvafık bulmadı. Kendisinin suikast işi ile hiçbir alâkası olmadığı için Polis Müdürlüğü'ne gidip görüşmekte de mahzur görmedi. Doğruca polis müdüriyeti siyasi kısım müdürlüğüne gitti. Biraderi ile görüşmek istediğini söyledi. Kendisine:

— Biraz istirahat ediniz, denildi.

Fakat biraz istirahattan sonra kendisinin de mevkuf *(tutuklu)* olduğu bildirildi. Diğer biraderi Mehmet Hayrettin Bey de, aynı suretle tevkif edilmişti.

Divan-ı harpte cereyan eden muhakeme, uzun sürmedi. İhtilâl ve suikast müteşebbislerine, şu cezalar verildi.

Gıyaben idama mahkûm olanlar:

Prens Sabahattin Bey, Sabık Dâhiliye Nazırı Reşit Bey, Gümülcineli İsmail Hakkı Bey, Kemal Mithat Bey, Pertev Tevfik Bey, Kaymakam Zeki Bey, Kürt Şerif Paşa.

Vicahen *(yüzüne karşı)* idama mahkûm edilenler:

Miralay Fuat Bey, Yüzbaşı Kâzım Bey, Muhip Bey, Damat Salih Paşa.

Bunlar, hükümeti devirmek için ihtilâl ve suikastlar tertip etmekle itham edilmişlerdi.

Bu tertibata fiilen ve silahla iştirak ederek Mahmut Şevket Paşa ile yaveri İbrahim ve Pire Mehmet Sokağı'nda Yüzbaşı Hilmi Bey'i öldürenlerden:

Topal Tevfik, Ziya, Şevki, Mehmet Ali, Abdullah

Safa, Cevat, Kemal, Hakkı, vicahen idam.

Firarilerden Nazmi Paşazade Abdurrahman, Nazmi, mütekait jandarma kumandanlarından Mehmet Bey, Kavaklı Mustafa gıyaben idam.

Bunlardan başka, Kara Ahmet, Ragıp, Raif on beşer sene kürek; Gözlüklü Emin Bey, Süleyman Paşazade Adil Bey müebbet kalebent cezasına mahkûm edilmişlerdi. Erkân-ı harbiye miralayı Ali Kemal Bey, hukuk mektebi talebesinden İzzettin Efendi, Yüzbaşı Adil Bey, Şoför İsmail, Şoför Mehmet, Jandarma Sadık, Sadık Beylerle Şığlılı Mustafa'nın aleyhinde, mahkûmiyetlerini mucip delil olmadığından bunların da beraatlarına hükmedilmişti.

Bir taraftan divan-ı harp bu hükümleri verirken diğer taraftan da belli başlı muhalifler zabıta tarafından tevkif edilmiş, Bahr-ı cedit ismindeki vapurla Sinop Kalesi'ne gönderilmişlerdi. Bunların adedi, iki yüzü mütecavizdi *(aşkındı)*. Yalnız, bu vapurun İstanbul'dan hareketinden sonra, vapur yolcularından meşihat evrak müdürü Cevdet Molla ile Adil Bey'in pederi Süleyman Paşa ve sabık polis taharri *(sivil polis)* memurlarından Seyfettin Efendilerin sürgün edilmelerini mucip *(gerektiren)* bir halleri olmadığı tahakkuk etmekle bu üç zat, Sinop'a çıkarılmayarak aynı vapurla İstanbul'a avdet etti.

Bu müthiş fırtınadan masun kalan *(korunan)* iki mevkuf *(tutuklu)* daha vardı. Bunlar da Damat Salih Paşa'nın biraderi Tahir Hayrettin ve Mehmet Hayrettin Beylerdi... Salih Paşa'nın idamı, Fransa sefaretini

son derecede hiddetlendirmişti. Hiç olmazsa iki kardeşi olsun kurtarabilmek için bu hükümet tarafından şiddetle teşebbüse girişildi. Babıâli, bu yüzden bir hâdise çıkmasına sebep olmak istemedi. Tahir ve Mehmet Beyler, bir daha avdet etmemek *(dönmemek)* şartıyla, hudut haricine tard edildi *(kovuldu)*.

İstitrat *(ara söz)* olarak şunu da arz edeyim ki, mütarekeden *(ateşkesten)* sonra bu iki zat tekrar İstanbul'a gelmişlerdir. Tahir Hayrettin Bey'e paşalık unvanı verilmiş... Damat Ferit Paşa Kabinesi'nde Ticaret ve Ziraat Nazırlığı makamına getirilmiştir.

İdam hükümlerinin tatbiki, pek hazin oldu.

Haziran'ın 16. gecesiydi. İstanbul, bunaltıcı bir havanın tazyiki *(baskısı)* altında âdeta güçlükle teneffüs ediyor. Şehrin her tarafında derin bir sükût hüküm sürüyordu. Yalnız bu derin sükût içinde, Beyazıt Meydanı'nda bir faaliyet görülüyordu.

Meydana, on iki darağacı kurulmuştu. İdam hükümlerinin icra olunacağı her ihtimale karşı gizli tutulduğu için meydanda pek az seyirci bulunuyor. Darağaçlarının etrafı kuvvetli bir zabıta kordonuyla çevriliyordu.

Burada – cereyan eden faaliyete rağmen – daha korkunç bir sükûnet vardı. Zabıta memurları bile, bu sükûneti haleldar etmekten çekiniyorlarmış gibi, birer gölge sessizliği ile dolaşıyorlardı.

Polis Müdüriyeti hapishanesi de, sükûn içindeydi. Mahkûmlardan hiçbiri, o meşum gecenin sabahı, alaca karanlıklar içinde artık hayat ile alâkalarının kesile-

ceğinden haberdar değildi.

Koğuşta, herkes uyuyordu. Vakit vakit, kalınlı ince-li horultular işitiliyordu.

Vakit, gece yarısını iki saat geçmişti. Birkaç memur, sessizce koğuşa girdi. Bunlar, evvelâ Kâzım Bey'in yatağına yaklaştılar. Gayet mülâyim hareketlerle onu uyandırdılar. Kâzım Bey, sükûnetle kalkıp oturdu:

— Ne istiyorsunuz?

Memurlar, hiçbir şey hissettirmek istemediler:

— Tasdike giden evrakınız, geri gelmiş. Galiba bir noksan varmış. Sizi, acele divan-ı harpten istiyorlar. Herhalde bir şey soracaklar, diye cevap verdiler.

Kâzım Bey, bu cevaba inanmak istemedi.

— Bu vakit divan-ı harp olur mu? Diye mukabele etti.

Herhalde o, her şeyi anlamıştı. Fakat metanet ve soğukkanlılığımı muhafazaya çalıştı. Sükûnetle giyindi. İki memurun arasında, alt kattaki taharri *(sivil polis)* dairesine indirildi.

Mahkûmlar, birer birer böylece yataklarından kaldırıldı. Alt katta, ayrı ayrı yerlerde muhafaza altına alındı. Sonra, müdüriyet dairesinin avlusuna üç otomobil girdi. Elleri kelepçelenen mahkûmlar, bu otomobillere bindirildi.

Damat Salih Paşa, yanında Fuat Bey olduğu halde üçüncü otomobile bindi. Otomobiller Bahçekapı – Fincancılar yoluyla Harbiye Nezareti'ne geldiler. Mercan

kapısından içeri girdiler. Merkez Kumandanlığı'nın kapısı önünde durdular.

Kapıda, süngü takmış olarak bir asker kıtası bulunuyordu. Memurlar tarafından otomobilden indirilen mahkûmlar, bu askerler tarafından kuşatılıyordu.

Merkez kumandanına mahsus odanın önünde, Divan-ı harp reisi Miralay Remzi Bey, müdde-i umumi Bedri Bey, Merkez Kumandanı Refet Bey vardı. Mahkûmlar, bunların karşısında sıralandı... O zaman, Remzi bey elindeki – hükmün tasdik ve infazına ait – fermanı Bedri Bey'e uzattı. Bedri Bey de ağır ağır okumaya başladı.

Ellerindeki kelepçeleri mahkûmlar, fermanı sükûnetle dinlerdiler. Metanetlerini muhafaza ettiler. Yalnız, Salih Paşa ile Abdullah Safa ve Mehmet Ali Beyler, fermanın dehşeti altında ezilmiş gibi manevi ıstırap gösterdiler. Merkez Kumandanı Refet Bey, orada bulunan inzibat zabitlerinden birine işaret etti. Bu zabit, - henüz resmi elbisesi sırtında bulunan – Miralay Fuat Bey'e yaklaştı. Omzundaki apoletleri alacaktı.

Fuat Bey, birden bire sarsıldı. Gözlerini son haddine kadar açıp oradaki zabitlere baktı:

— Arkadaşlar! Ben, bu üniformanın şerefini muhafaza edemedim. Asıl mukaddes vazifemi bıraktım. Komitacılık işlerine karıştım... Benim bu korkunç akıbetim, cümlenize ders olsun, diye bağırdı.

Müdde-i Umumi Bedri Bey, mahkûmlara hitap etti:

— Bir vasiyetiniz var mı? Eğer vasiyetnamelerinizi

yazdınızsa veriniz. Söyleyeceğiniz bir şey varsa, kâtip efendiye söyleyiniz, dedi ve yanındaki kâtibini gösterdi.

Damat Salih Paşa, ceketinin iç cebinden birkaç kâğıt çıkardı. Titreyen elleriyle Bedri Bey'e uzattı. Artık hayatından ümidini kesen bu bedbaht damad-ı hazret-i şehriyari, vasiyetnamesini birkaç gün evvel yazmıştı.

Mahkûmlardan bazıları, güçlükle anlaşılan bazı şeyler söylediler. Müdde-i umumi kâtibine not ettirdiler.

Sıra, dini vazifeye gelmişti. Bedri Bey'in işareti üzerine bir sarıklı hoca, mahkûmların önüne yaklaştı. Hepsine birer birer tövbe ve istiğfar ettirdikten sonra uzun uzun birtakım dualar okuyarak mahkûmlara da tekrar ettirmeye başladı. Fakat hoca, işi çok uzattı. Bu halden sinirlenen Bedri Bey:

— İmam efendi! Biraz kısa kes. Sabah oluyor. Geç kalacağız, diye bağırdı.

Bunun üzerine hoca, duaları derleyip toparladı.

Bu iş de bitmişti. Mahkûmlara beyaz gömlekleri giydirildi. Bazıları, metanetlerini kaybettiler. Bazılarıysa, gömleklerini bizzat giyecek kadar metanet gösterdiler.

Artık mahkûmlar, siyaset yerine götürülüyorlardı. Damat Salih Paşa, Abdullah Safa ve Mehmet Ali Bey güçlükle yürüyorlar, arada sırada sendeliyorlardı.

Hüküm, sükûnetle icra edildi. Bu esnada

mahkûmlardan bazıları âdeta kendinden geçmiş, bazıları da hayrete şayan derecede soğukkanlılık göstermişlerdi.

Yalnız Topal Tevfik, büyük bir istisna gösterdi. Kendisini asmak için yanına gelen cellâda:

— Ulan Çingene! Bana can acısı duyurmadan işini becerebilirsen, cehennemdeki babana selâm götürürüm, dedi.

Mahmut Şevket Paşa gibi kıymetli bir zatın kaybolması, pek çok kimseleri müteessir etmişti. Çok gariptir ki, İstanbul'da büyük bir halk zümresi onu hiç sevmedikleri hatta:

"Onu gördükçe, tüylerimiz ürperiyor," diye ürküntü eserleri gösterdikleri halde, münevverler, vatanperverler ve devletin namuslu ricale *(adamlara)* çok muhtaç olduğunu bilenler, Mahmut Şevket Paşa'yı bütün manasıyla takdir ederler ve severlerdi.

Mahmut Şevket Paşa'yı halka soğuk gösteren, bilhassa muhaliflerdi. Çünkü muhalifler 31 Mart Vakası'ndan başlayarak Beyazıt Meydanı'nda ona karşı vuku bulan hücum gününe kadar mütemadiyen yaptıkları propagandalarla Mahmut Şevket Paşa'yı çok sert, çok insafsız, çok zalim bir şahsiyet olarak halkın zihnine yerleştirmişlerdi.

Hâlbuki kendisinin hususiyetlerine çok yakından vâkıf olan – bahusus *(özellikle)* uzun zaman yaverliğinde bulunan - merhum İsmail Hakkı Bey'den dinlediklerime göre Mahmut Şevket Paşa, görünüşüne hiç benze-

meyen bambaşka bir şahsiyetti.

Evvelâ şu ciheti arz edeyim: Bu zat hiçbir zaman, hiçbir kimseye karşı bir kin gütmemiş. Kendi hesabına hiç kimseyi kırıp incitmemişti. Şeklindeki, kıyafetindeki sertliğe ve bazen de söylediği tok sözlere, resmi işlerde gösterdiği ciddiyete rağmen, çok nazik, çok mülâyim bir zattı.

Mahmut Şevket Paşa'yı halk nazarında korkunç gösteren en büyük amil, onun pek gürültülü bir hâdisenin kahramanı olarak tanınması olmuştur. Evvelce de arz etmiştik ki, 31 Mart Vakası'na kadar Mahmut Şevket Paşa halk tarafından tanınmış bir şahsiyet değildi. Sultan Hamid tarafından yakinen tanındığı halde saray adamları arasına girmemiş, her ne şekilde olursa olsun bir şöhret iktisap etmemiş *(kazanmamış)*, bilhassa hayatının çok zamanları, İstanbul haricinde geçmişti. Buna binaen İstanbul halkı Mahmut Şevket Paşa'yı evvelâ Hareket Ordusu'nun başında görüyordu. Bu kumandan; top tarrakaları, yaylım ateşi gürültüleri arasında İstanbul'a girmişti. Halkın pek büyük bir zümresi tarafından cidden sevilen Sultan Hamid'i tahttan indirmişti ve sonra şehrin muhtelif meydanlarına darağaçları kurdurarak korkunç icraat göstermişti.

Bütün bunlar, Mahmut Şevket Paşa'ya mal edilen hâdise ve hareketlerdi. Hakikate gelince: Sultan Hamid'in hal'ine *(tahttan indirilmesine)* sebep olan, Mahmut Şevket Paşa değildi. Maalesef Çırağan yangınında yanan, fakat alâkadar zevatça malûm olan Meclis-i

Milli zabıtları da şahadet eder ki, Sultan Hamid'in hal'inde başlıca amil, Sait Paşa'ydı.

Asi ve mürteciler hakkındaki şiddetli icraata gelince... İttihatçılar, meşrutiyeti kökleştirmek ve artık irtica hareketlerinin bir daha tekerrürüne meydan vermemek için, bu dehşet siyasetine lüzum görmüşlerdi. Bunda da, haksız değillerdi. Fakat halkın cahil kısmı, bu hakkı göremezlerdi. Çünkü Sultan Hamid'in otuz üç senelik saltanat devri esnasında İstanbul'un hiçbir köşesinde idam sehpası görülmemişti. Üç idam hâdisesinin ürküntü veren manzarası da, unutulup gitmişti. Hatta birbirini takip eden kanlı Ermeni ihtilâllerinin, Yıldız da yetmiş iki kişinin felâketine sebebiyet veren Bomba Vakası'nın failleri bile, darağaçları altına sürüklenmemişti. Böyle bir devir yaşayan halkın, ikide birde şehrin meydanlarında sıra sıra darağaçları görmesi, çok tabiidir ki, herkese ürküntü vermişti. Hâlbuki bu şiddetli cezalar; Mahmut Şevket Paşa'nın şahsi emirleriyle değil, divan-ı harplerin kanuna istinaden verilen hükümleriyle tatbik edilmişti.

Bir daha arz edelim ki, halkı Mahmut Şevket Paşa'dan soğutan ve onu âdeta korkunç bir mahlûk gibi tanıtan yegâne amil, muhaliflerin propagandaları olmuştu ve asıl hayrete şayan olan cihet şurasıdır ki, bu korku yalnız halkın kalbine değil, saray halkının ve hatta devrin hükümdarı olan Sultan Reşad'ın zihnini bile doldurmuştu.

Meşrutiyetin ilânından sonra, saray hayatında çok büyük tebeddüller *(başkalaşımlar)* ve tahavvüller *(deği-*

şimler) vukua gelmekle beraber, bazı garip zihniyetler, daha hâlâ devam etmekteydi. Saray halkı, hangi taraftan fazla rüzgâr gelirse o tarafa dönen bir fırıldak olmak siyasetini terk edememişti. Sultan Reşad bile, aynı ruhi halet içindeydi... Mahmut Şevket Paşa, devrin sâhip kıranı addediliyordu ve her şeyin, ancak onun emir ve iradesiyle yapılabileceğine kanaat besleniyordu.

Sultan Reşad'ın, sarayında cereyan eden bazı hâdiselerin hallini Mahmut Şevket Paşa'ya havale etmesi, bu zihniyeti kuvvetlendirmişti.

Hâlbuki padişahın bu gibi hususi işlere Mahmut Şevket Paşa'yı karıştırması, garip bir riyakârlık ve tabasbustan *(yaltaklıktan)* başka bir şey değildi.

Meselâ, oğullarının Beyoğlu umumhanelerinde avama mahsus eğlencelere daldıklarını ve ecnebiler üzerinde büyük bir dedikoduya sebep olduklarını duyan padişah, derhal onları huzuruna celbederek *(çağırarak)* hem bir baba ve hem de bir hükümdar sıfatıyla tekdir, tevbih *(paylama)* ve hatta tecziye edebilirdi *(cezalandırabilirdi)*. Fakat Sultan Reşad, böyle yapmamıştı. Seryaveri Remzi Bey'i Mahmut Şevket Paşa'ya göndererek:

— Aman, şu çapkınları biraz korkutsun, diye, haber yollamıştı.

Sultan Reşad'ın bu yolda hareketlerde bulunması hem kendi mevkiini küçültmüş ve hem de:

— Mahmut Şevket Paşa, her işe burnunu sokuyor.

Hatta padişahı bile istediği gibi parmağının ucunda çeviriyor, şeklinde birtakım dedikodulara sebebiyet vermişti. Hatta bu dedikoduları teyit edecek mahiyette, bazı hadiseler de tasni edilmişti *(uydurulmuştu)*.

Güya, Sultan Reşad'ın tahta çıktığı senenin ilk Ramazan ayında, - sarayın eski bir usul ve âdetine göre – Kadir Gecesi Sultan Reşad camiden avdet ettiği zaman, sarayın genç ve dilber cariyeleri bir hizaya dizilmişti. Padişah bunların önünden geçecek. Hangisini beğenirse, onun önünde tespihini yere düşürecek, o gece, o dilber cariyeyle gerdeğe girecekti... Padişah, mutat olan *(alışılagelen)* alayla camiden geldi. Harem dairesine girdi. Büyük salonda, bütün genç ve dilber cariyeler bir sıraya dizilmişti... Sultan Reşad, bunları birer birer gözden geçirerek yürümeye başladı. Nihayet elindeki tespihi, beğendiği bir cariyenin üzerine attı. Fakat tespihin, başka bir cariyenin önüne düşmesi üzerine padişah derhal:

— Aman, bir yanlışlık oldu. Çabuk, Mahmut Şevket Paşa'ya haber verin, diye bağırdı.

Tam otuz beş seneden beri halkın dilinde dolaşan ve çoklarını da inandıran böyle bir vakayı hakikat olarak kabul edebilmek için çok saf ve hatta budala olmak lazım gelir.

Çünkü padişahların sırayla kızları dizdirerek onların içinden seçtiklerine tespih veya mendil atmaları, gülünç bir efsanedir. Bunlar – bilhassa son devrin – saraylarında cari olan usul ve âdetleri bilmeyen ve tarihçi geçinenler tarafından tahayyül *(hayal)* edilen şeylerdir.

Bu cihet, mevzuumuzdan hariç olduğu için tespih hikâyesinin üzerinde daha fazla durmaya lüzum görmeyeceğiz. Ancak, Sultan Reşad'ın, kendisine gözde seçmek hususunda Mahmut Şevket Paşa'ya haber gönderecek kadar budala olmadığını ilâve etmekle iktifa eyleyeceğiz *(yetineceğiz)*.

Mahmut Şevket Paşa, çok kuvvetli bir meşrutiyetperver olmakla beraber, saltanat hanedanına karşı da çok hürmetkârdı. Vaktiyle kendisine rütbeler, nişanlar, ihsanlar veren Sultan Hamid, son zamanlarda bazı saray hafiyelerinin tesirleri altında kalmış. Hastalığına, tedavi ihtiyaçlarına rağmen, kendisini Yemen çöllerine göndermişti. Mahmut Şevket Paşa bundan bile şikâyet etmemiş, Sultan Hamid aleyhinde tek söz söylememişti. Hatta – merhum Fethi Okyar'ın rivayetine nazaran – Sultan Hamid'i hal'etmeye giden heyet arasında Enver Bey[44] de bulunmak istemiş. Fakat Mahmut Şevket Paşa:

— Oğlum! Sen, böyle işlerin içinde bulunma. Biz, askeriz. Daima asker kalalım. Siyasi işleri, Millet Meclisi'ne bırakalım. Meclisin vereceği karara tabi olalım, demişti.

Eğer bazılarının iddia ettikleri gibi, Mahmut Şevket Paşa kin ve garez hisleriyle hareket eden bir kimse olsaydı, en evvel Vahdettin'le uğraşırdı. Çünkü o tarihte henüz tamamıyla sivrilmemiş olan şehzade Vahdettin, 31 Mart hâdisesinde oldukça mühim bir rol oynamıştı. Hatta hâdise ile alâkadar olanlardan bazılarını, Çengelköy'ünde ki köşkünde saklamıştı. Ve Sultan

44- Enver Paşa. Z.Ş.

Hamid'in hal' edildiği *(tahttan indirildiği)* günlerde de, Mahmut Şevket Paşa aleyhinde söylemedik söz bırakmamıştı.

Hareket Ordusu'nun tam manasıyla hükümran olduğu öyle bir zamanda, ordunun diktatör kumandanı için şehzade Vahdettin'i kulağından yakalayarak Bekirağa Bölüğü'nün küf kokan bodrumlarına atmak ve sonra da divan-ı harpten kısa bir hüküm alarak Beyazıt Meydanı'nda asmak, işten bile değildi. Fakat Mahmut Şevket Paşa şahsi zihniyetini hiç kin ve gareze feda etmemiş. Vahdettin'in köşkünü hakiki bir tarassut altına aldırarak, ondan gelecek zararların önüne geçmeye çalışmakla iktifa eylemişti.

Biraz evvel Mahmut Şevket Paşa'ya diktatörlük atfetmiştik. Vakıa bu böyleydi. Fakat derhal şunu da ilâve edelim ki, onun bu vaziyeti de bir gösterişten ibaretti. Hudutsuz bir salâhiyete malik olmakla beraber, hatta bazı işlerde âdeta zaaf göstermişti. Mesela Vahdettin'e karşı gösterdiği müsamaha gibi...

Eğer Mahmut Şevket Paşa 31 Mart Vakası'nda Vahdettin'e müsamahada bulunmasaydı, bu adam hükümdarlık yüzü görmeye muvaffak olamayacak, Türk Milleti de onun yüzünden birçok üzüntülere maruz kalmayacaktı.

Hâlbuki Cemal Bey[45] Mahmut Şevket Paşa derecesinde bir nüfuz ve kudrete malik olmamakla beraber, daha celâdetli davranmış. Adeta Vahdettin'i açıktan açığa tehdit edecek kadar vazifeperverlik yapmıştı.

45- Cemal Paşa. Z.Ş.

Şöyle ki; Damat Salih Paşa'nın idam edilmesi, bütün şehzade ve sultan saraylarında büyük bir infial uyandırmıştı. Tarihte, birçok damat paşaların yağlı kementler ve cellât palaları altında can vermiş oldukları unutularak:

— Yapılan hareket, saltanat hanedanına bir tecavüz *(saldırı)* ve hakarettir, diye, feryatlar yükselmeye başlamıştı.

Bunların arasında, Vahdettin'in de o sinsi sedası vardı.

Damat Salih Paşa'nın idamının ertesi akşamı Cemal Bey, Serkidoryan'a gitmişti. Orada, samimi dostlarından biri yanına geldi. Günün hâdiselerinden bahsederken sözü – o tarihte ikinci veliaht olan – şehzade Vahdettin'e intikal ettirdi ve

— Hepimiz biliyoruz ki, Vahdettin, İttihatçıların düşmanıdır ve Salih Paşa'nın pek dostu olan bu şehzadenin, hiç şüphem yok ki, ihtilâlde de parmağı vardır. Ancak şunu düşünmeniz lâzım gelir ki, bu adam, ikinci veliahttır. Onun köşkünü sımsıkı tarassut altına aldırarak kendisini ihtilâttan *(halkla karışıp görüşmekten)* menetmek çok cüretkârane bir harekettir. Acaba bu hareket, sizin için bir tehlike teşkil etmez mi? Dedi.

Cemal Bey, derhal kaşlarını çattı:

— Azizim! Sen, ne söylüyorsun? İkinci veliaht dediğin kim oluyor. Memleketin selâmeti mevzuubahis olduğu zaman onu değil, bütün hanedanı çiğner geçerim, diye cevap verdi.

Vakıa Cemal Bey'in bu cevabı derhal harice taşa-

rak fena akisler zuhura getirdi. Hatta İttihat ve Terakki merkezlerinde bile hoş görülmedi. Fakat Cemal Bey'in düşüncesi, çok yerindeydi. Mademki, meşrutiyet devrinde yaşanılıyordu ve mademki kanun nazarında herkes müsavi *(eşit)* addolunuyordu, şu halde vatana ihanet edenlerin de müsavi şekilde cezalarını çekmeleri pek tabiiydi. Mahmut Şevket Paşa'nın katli meselesinde eğer Vahdettin aleyhinde kanuni deliller bulunsaydı, Damat Salih Paşa'nın darağacının yanında, Cemal Bey'in ona da bir sehpa kurdurması, pek tabii görülecekti. Vakıa Cemal Bey, Vahdettin'i, - hiçbir iz bırakmayan – sinsi hareketlerinden dolayı tecziye edememişti. Fakat hiç olmazsa böylece tehdit ve tahkir ederek ona bir hayli korku çektirmişti. Hâlbuki Mahmut Şevket Paşa, o kadarcık olsun bile bir celâdet gösterememişti.

Sonra...

Meşrutiyetin ilânından kısa bir zaman sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bölünmesine sebep olan ve senelerce memleketi nifak ve şikak *(ayrılık ve ikilik)* içinde yaşatan Miralay Sadık Bey'in daha ilk hareketinde, Sultan Reşad onun hakkında derhal kanuni muamele yapılması için başmabeyinci Lütfi Simavi Bey vasıtasıyla Mahmut Şevket Paşa'ya haber göndermişti.

Mahmut Şevket Paşa, bu meselede de pek gevşek hareket etti. Padişahın bu iradesine istinat ederek Sadık Bey'i zararı dokunamayacak bir hale getirseydi, ihtimal ki, Osmanlı İmparatorluğu'nu batırmaya sebep olan âmillerin en kuvvetlisinin – yani muhalefetin – dal budak salıvermesinin önüne geçecekti... Fakat

Mahmut Şevket Paşa, böyle yapmadı. Padişahın iradesine karşı:

— Evet... Biliyorum. Sadık Bey, iyi hareket etmiyor. Ben, kendisini takip ediyorum. Vakti gelince, onu ya İstanbul'dan çıkaracağım veyahut başka bir surette cezalandıracağım, diye, başmabeyinci Lütfi Simavi Bey'i atlatmaya çalıştı.

Ancak, Lütfi Bey'in şiddetli ısrarı üzerine, birkaç gün sonra Sadık Bey'i İstanbul'dan çıkardı. Selânik'e yolladı.

Bir misal daha...

Sultan Reşad, oldukça hasislerdendi *(cimrilerdendi)*. Birgün Mahmut Şevket Paşa ile konuşurken, harem dairesinin masraflarından ve sarf olunan paraların kontrolsüz kaldığından şikâyet etti:

— Biraderim zamanında, başmabeyinciler, bu işle de meşgul olurlardı. Fakat bizim başmabeyinci, harem işleriyle alâkadar olmuyor. Kendisi pek kibar bir zat olduğu için ben de bir şey söyleyemiyorum.

Mahmut Şevket Paşa, huzurdan çıktıktan sonra başmabeyinci Lütfi Bey odasına geldi. Dereden, tepeden bahsettikten sonra, sözü padişahın şikâyetine getirdi:

— Bari biraz bu işle meşgul olsanız... Sarayın en büyük memuru olmanız dolayısıyla bu gibi şeyler de sizin vazifeniz cümlesindendir, dedi.

Lütfi Bey, birdenbire parladı. Kendi vazifesinin nelerden ibaret olduğunu o kadar ciddi ve kati bir lisanla

anlattık ki, diktatör zannedilen Mahmut Şevket Paşa, sükûta mecbur kaldı. Hâlbuki Mahmut Şevket Paşa, eğer hakikaten diktatör ruhu taşıyan bir adam olsaydı:

—Beyefendi! Padişah, böyle istiyor. Ben de, onun arzusunu size bildiriyorum. Ya derhal bu vazifeyi de kabul edersiniz veyahut derhal saraydan çıkar gidersiniz, derdi.

Sözlerine, hiçbir şekilde itiraz olunmasını istemezdi.

Mahmut Şevket Paşa ile İttihatçıların arasındaki vaziyete gelince:

İttihatçıları her vesileyle halkın gözünden düşürmek fırsatını kaçırmayan muhalifler, Beyazıt cinayetinden de istifade etmek istediler. Ve derhal, Mahmut Şevket Paşa'nın katline İttihatçıların da âmil olduğunu iddia edecek kadar iğrenç bir iftiraya giriştiler.

Bunların iddiaları, başlıca şu üç noktaya istinat ediyordu:

1-) İstanbul Muhafızı Cemal Bey, Mahmut Şevket Paşa ile diğer İttihatçıların katilleriyle başlayacak olan bir taklib-i hükümet *(hükümet değiştirme)* teşebbüsünden haberdar olduğu halde, buna müsamaha göstermiş. Ancak Mahmut Şevket Paşa'nın katledilmesinden sonra şiddetli tedbirler ittihaz ederek *(alarak)* hem kendisinin ve hem arkadaşlarının hayatını siyanet etmiştir *(korumuştur)*.

2-) Talât Bey, Mahmut Şevket Paşa'nın şehit edildiğini haber alır almaz, bunu gayet tabii bir surette

karşılamış:

— Ne yapalım? Su testisi, suyolunda kırılır, demek suretiyle, bu ölüm hâdisesini âdeta beklemekte olduğunu anlatmış.

3-) Esasen İttihatçılarla Mahmut Şevket Paşa arasında bir ihtilâf varmış ve Mahmut Şevket Paşa, bu ihtilâf neticesinde Harbiye Nezareti'nden çekilmeye mecbur kalmış... İttihatçılar, gafil avlanarak Mahmut Şevket Paşa'yı sadaret mevkiine getirmişler. Fakat onun kendilerinden intikam alacağını hisseder etmez, el altından muhalifleri harekete getirmişler. Kendi malûmatları altında onları kanlı bir hükümet darbesine teşvik etmişler. Bu suretle Mahmut Şevket Paşa'yı öldürtmüşler.

Belli başlı bu üç nokta üzerinde temerküz eden *(toplanan)* muhaliflerin bu iddiaları, kâmilen *(tamamen)* yalandır ve – arz ettiğimiz gibi – İttihatçıları halkın gözünden düşürmek için kasten ortaya atılmış bir iftiradır.

Ekserisi artık bu fani hayattan el çekmiş olan İttihatçıları müdafaa etmek gayretine kapılmıyoruz. Fakat istikbal tarihinin arayacağı hakikate yardım edebilmek ümidiyle, bu noktalar üzerinde küçük bir tahlile lüzum görüyoruz ve bu maksatla, bu üç noktaya şöylece cevap veriyoruz:

1-) İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in, kanlı bir hükümet darbesi teşebbüsüne karşı derhal harekete geçmesi ve bu teşebbüsün fiile intikal etmesini beklemesi, çok tabii bir hareketti. Çünkü bu büyük hareketin

müteşebbisleri çok maharetle hareket etmektelerdi.

Meselâ, gerek Glavani ve gerek Pire Mehmet Sokağı'ndaki evlerde yapılan gizli içtimalar dolayısıyla tevkifat yapılıp da komiteciler divan-ı harbe tevdi edilmiş *(verilmiş)* olsalardı, bunlar hakkında hiçbir kanuni hüküm verilemeyecekti. Çünkü elde muhabere evrakı, dosya, içtimaların müzakere defteri gibi hiçbir maddi delil mevcut değildi... Vakıa, Erzurumlu Serdarzâde Sıtkı ismindeki şahsın bastırdığı beyannameler, hükümetten şikâyet mahiyetindeydi. Fakat bu, halkı silâh kuvvetiyle hükümeti devirmeye teşvik manasıyla tefsir edilemezdi.

Sonra taklib-i hükümet hareketini hazırlayan Kâzım Bey, İttihatçılarca malûm olan bir şahsiyetti. Vaktiyle İttihatçılar arasında merdane hareketleri ve vatanperverane hizmetleriyle iyi bir mevki kazanmış. Fakat sonra, içtihat *(anlayış)* hatası yüzünden İttihatçılardan ayrılmış olan bu bedbaht zabitin neler yapabileceğini – bütün koyu İttihatçılar gibi – Cemal Bey de pekâlâ bilenlerdendi.

Cemal Bey şunu düşünüyordu ki; Kâzım, ideal sahibidir. Düşündüğünü yapacaktır. Fakat o, geniş bir program hazırlamıştır. Bu programın tatbiki için, muhtelif vazifeler deruhte edecek adamlar lâzımdır. Acaba bu adamlar, kimler olacaktır?

Bütün İttihatçılar gibi Cemal Bey de Prens Sabahattin Bey ile arkadaşlarından çekiniyordu. Bahusus *(özellikle)* hükümet aleyhinde beyannameler bastıran Serdarzâde Sıtkı'nın ifşaatı da, Prens Sabahattin Bey'in

bir inkılâp yaratmaya pek teşne olduğunu ortaya koyuyordu. Fakat Prens Sabahattin Bey, kanlı teşebbüslere geçmeye taraftar değildi. Esasen o, daha meşrutiyetin ilk günlerinden beri İttihatçılarla ilmi bir münakaşaya girişmişti. Maksadı, İttihatçıların gidişlerini kendi prensipleriyle yenmek, içtihatlarının galebesini *(anlayışının üstün gelmesini)* temin etmekti. Bu gayeyi takip eden bir adam, acaba Kâzım Bey gibi maksadını silah kuvvetiyle tatbik etmekte tereddüt etmeyen bir kimseyle birleşebilecek miydi?

Cemal Bey'in bütün düşüncesi, bilhassa şu nokta üzerinde toplanıyordu.

Prens Sabahattin Bey, 31 Mart Vakası'nda alâkadar olmakla itham edildi. Fakat onun bu kanlı vakaya karıştığına dair, hiçbir maddi delil görülemedi. Binaenaleyh, hiçbir ceza görmedi. İstanbul'dan çıkıp, Avrupa'ya gitti. Orada, bir köşeye çekilip, artık İttihatçıların işlerine karışmamak lâzım gelirken, bilâkis menfi hareketlerine devam etti. Mahmut Şevket Paşa'nın istifasından ve İttihatçıların iktidar mevkiinden uzaklaşmasından sonra da İstanbul'a geldi. Babıâli Baskını'nı müteakip gene hükümet kuvvetini ele alan İttihatçılarla, tekrar mücadeleye girişti. Hatta Serdarzâde Sıtkı vasıtasıyla, beyannameler bastıracak derecede cüret gösterdi... Muhalefet ateşlerini herkesten fazla maharetle körükleyen prensten, artık kurtulmalıdır. Fakat ondan kurtulmak için de kendisine bir pusu kurmalıdır. Bu pusuda, ancak Kâzım'ın teşebbüslerine bir müddet müsamaha göstermek, bu suretle ret ve cerh edilemeyecek *(çürütülemeyecek)* deliller

elde etmekle mümkün olacaktır. Bunun için de, ihtilâl hazırlıklarını yapanları dikkatle tarassut etmek ve tam cürüm *(suçüstü)* halinde ele geçirmek lâzımdır.

Cemal Bey'in bu düşüncesi ve bu düşünceyle hareket etmesi, yanlış bir şey değildi. Çünkü o, İstanbul muhafızı sıfatıyla bir zabıta memuru addedilirdi. Zabıta memurlarının en mühim vazifesi de mücrimleri, inkâr edemeyecekleri şekilde ve cürüm üzerinde ele geçirmekti.

Cemal Bey, kurduğu pusuya, Prens Sabahattin Bey'i düşüremedi. Çünkü onun ve arkadaşlarının prensibi, kanlı işlere atılmaya müsait değildi. Fakat prensin uzak durduğu bu işe, aynı seviyede bir şahsiyet alâka gösterdi. Bu da, Damat Salih Paşa idi.

Damat Salih Paşa'nın Kâzım Bey'le irtibat tesis ettiğini haber alan Cemal Bey, duraladı. İşe, böyle mühim bir şahsiyetin karışması üzerine vaziyet daha büyük bir ehemmiyet kazanmıştı ve işe daha mühim şahsiyetler de karışarak vaziyetin daha ehemmiyetli bir şekil alması ihtimali de vardı. İşte Cemal Bey bu neticeyi beklemişti. Ve Mahmut Şevket Paşa'yı bizzat ikaz etmekle beraber, yaverlerine de icap eden talimatı vermişti. Ancak şu var ki, bunları yapmakta çok geç kalmıştı. Çünkü o, suikast müteşebbislerini cürüm halinde yakalayayım derken, ötekiler birdenbire ortaya atılmışlar. Hiçbir mânia karşısında kalmadan, meş'um *(uğursuz)* teşebbüslerinin bir kısmında muvaffak olmuşlardı.

Eğer Cemal Bey'in bu meselde bir suçu varsa o da,

nefsine karşı fazla itimat göstermesi ve kanlı ihtilâl müteşebbislerini mutlaka ele geçireceğine dair kat'i kanaat beslemesinden ibarettir.

2-) Mahmut Şevket Paşa'nın şehit olduğunu haber alır almaz Talât Bey'in:

— Su testisi, suyolunda kırılır, demesi, bir hakikat olsa bile, bunu Mahmut Şevket Paşa aleyhtarlığına atfedilmemelidir.

Talât Bey öyle bir şahsiyetti ki, su testisinin hakikaten suyolunda kırılacağına kani idi *(inanıyordu)*. Hatta Mahmut Şevket Paşa'nın yerinde babası olsaydı, onun hakkında da büyük bir soğukkanlılıkla aynı sözleri söylemesi pek muhtemeldi. Nitekim dünyaya ehemmiyet vermeyen, her şeyi tabii gören bu kalender meşrep büyük adam, hiçbir zaman kendi hayatına ehemmiyet vermemiş, kendisini de, nihayet suyolunda kırılacak bir testi telâkki etmişti. Eğer ölümünden sonra kendisini konuşturmak mümkün olsaydı, hiç şüphesiz ki:

— Ne yapalım? Su testisi, suyolunda kırıldı, derdi.

Fakat muhakkak olan şurasıdır ki, Talât Bey, Beyazıt Meydanı'nda patlayan silâhların merkez-i umumide husule getirdiği şaşkınlığı ancak büyük soğukkanlılığıyla durdurabilmiş, belki de büyük bir paniğin önüne geçmiştir. O dakikalar o kadar korkunç bir heyecan uyandırmıştır ki, en küçük bir telâş en büyük bir felâkete sebep olabilirdi. Hâlbuki hâdisenin ehemmiyetini herkesten fazla takdir etmesine hiç şüphe olmayan Talât Bey'in kayıtsızlığı çok işe yaramış, birden bire gerilen sinirleri derhal tabii vaziyete getirmişti.

3-) İttihatçılarla Mahmut Şevket Paşa arasındaki vaziyete gelince:

Paşanın Harbiye Nazırlığından istifasını naklederken de arz etmiştik ki, bu vaziyet, pekiyi değildi. Ve gene arz etmiştik ki, Hareket Ordusu'nun fatihane bir muvaffakiyetle İstanbul'a girmesinden sonra, Mahmut Şevket Paşa'nın şöhreti, çok büyük mikyasta *(ölçüde)* memleketin her tarafına yayılıvermişti. Çok tabiidir ki, İttihatçılar bundan memnun kalmışlardı. Muhalifler ise, telâşa düşerek Mahmut Şevket Paşa'ya karşı gizlice yumruklarını sıkıp dişlerini gıcırdatmaya başlamışlardı.

Onun Harbiye Nazırlığının ilk devresi, oldukça sükûnetle geçmişti. Çünkü henüz Hareket Ordusu'nun darbesi altındaki sersemlikten ayılamamış olan muhalifler, bir müddet siyaset sahnesinden çekilmiş gibi görünmüşlerdi. Fakat biraz zaman geçip de o sersemlik zail *(yok)* olur olmaz, Mahmut Şevket Paşa'ya karşı muhalefet, ilk defa olarak Mebusan Meclisi'nde baş gösterdi.

Muhalif mebuslar, Mahmut Şevket Paşa'yı Harbiye Nazırlığından düşürmek için âdeta bir blok yapmışlardı. En ufak bir bahanelerle paşayı istizaha *(gensoruya)* çekecek takrirler *(önergeler)* veriyorlar, her vesileden istifade ederek hücumlara geçiyorlardı.

Muhaliflerden bilhassa Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey, artık Mahmut Şevket Paşa ile uğraşmayı kendisi için iş, güç edinmişti.

Mahmut Şevket Paşa ile arkadaşları, bir müddet Lütfi Fikri Bey'in hücumlarını şöyle böyle mukabelelerle geçiştirmek istediler. Fakat bu zatın meclis

kürsüsündeki sözleri ve gazetelerdeki yazıları tahrik mahiyetini alınca, artık onu tevkif ettirmek lüzumunu hissetiler.

Muhalif mebuslar, arkadaşlarından – ve bahusus Mahmut Şevket Paşa'nın en kuvvetli aleyhtarlarından – birinin tevkif teşebbüsünü haber alır almaz, fena halde sinirlendiler. Derhal daha sıkı bir surette birleştiler. Çok şiddetli bir istizah takriri *(gensoru önergesi)* yazdılar. Ne yapıp yaparak bu takriri bazı İttihatçı mebuslara da imzalattılar.

O tarihte meclisteki İttihat ve Terakki grubunun fırka disiplini henüz kuvvetli bir halde değildi. Hatta bu gruba dâhil olan bazı mebusların, kendi fırkaları aleyhinde tenkitlerde bulundukları da vakiydi. İşte bu disiplinsizlik yüzündendir ki, İttihatçılar arasında da Mahmut Şevket Paşa'ya karşı ilk muhalefet baş göstermişti.

Mahmut Şevket Paşa, bu şiddetli istizah karşısında, âdeta şaşırmıştı. Çünkü – aşağı yukarı – meclisin büyük bir ekseriyeti, kendisine karşı cephe almıştı. Fakat Mahmut Şevket Paşa metin davranmış, kendisini bütün kuvvetiyle müdafaa ederek, bu sayılı fırtınayı atlatmıştı.

Fakat bu hâdise, Mahmut Şevket Paşa'nın içinde, İttihatçılara karşı bir şüphe uyandırmıştı. Kendisinin, günün birinde herhangi bir sebeple silkilip atılıvermek ihtimali olduğunu anlamıştı. Fakat başta Talât Bey olmak üzere bütün şuurlu İttihatçıların kendisini kolay kolay feda edemeyeceklerine de, ayrıca kanaati vardı.

Mahmut Şevket Paşa, başlıca iki şeye güveniyordu:

1-) Ordu

2-) Şahsiyeti

Orduya güveniyordu. Çünkü ordunun büyük bir ekseriyetinin kendisini bir baba gibi sevdiğine büyük bir itimat besliyordu.

Şahsiyetine güveniyordu. Çünkü hırsız değildi. Namussuz değildi. Mürtekip *(rüşvet yiyici)* değildi. Mesleki şerefini hiçbir suretle haleldar etmemişti... Gençlik hayatında bazı beşeri hislerine tabi olmakla beraber, yaşı ilerledikçe zevklerden ve eğlencelerden vazgeçmişti. Hususi hayatını, tamamıyla evine ve aile sevgisine hasretmişti *(adamıştı).* Yaşayışında da hiçbir fevkalâdelik yoktu. Meselâ, Nişantaşı'nda muhteşem bir konağa yerleşmek ve orada tantanalı bir ömür geçirmek ihtimali varken, Üsküdar'da alelâde bir evde oturuyordu. Bu evin kapısı bile, bir çıkmaza açılıyordu. Ve bu evin ne harici, ne de dâhili manzarası, bir Harbiye Nazırı konağının icap ettirdiği gösterişe de malik bulunmuyordu.

İşte, böylece bir taraftan orduya ve diğer taraftan şahsına güvenen Mahmut Şevket Paşa'nın herkesten hürmet beklemesi ve işlerini rahat rahat görebilmek için tam bir serbestlik istemesi, çok tabii idi. Nitekim başta Talât olmak üzere bütün şuurlu ve temiz yürekli İttihatçıların düşünceleri de bu merkezde idi.

Fakat zaman, yavaş yavaş bu düşünceleri değiştirdi. Çünkü muhaliflerin hiç durmadan Mahmut Şevket

Paşa'ya hücum etmeleri, efkâr-ı umumiye üzerinde o kadar fena bir tesir bırakıyordu ki, fırka ve cemiyetin vaziyeti de müşkülleşmişti.

Harbiye Nazırı'nın bütün gayretlerine rağmen, isyanların, ihtilâllerin önüne geçilemiyordu. Arnavutluk isyanı, uzayıp gidiyordu. İtalyanların saldırışları esnasında Trablusgarp'ın ciddi müdafaa vasıtalarından mahrum bulunmasının mesuliyeti, Mahmut Şevket Paşa'ya atfolunuyordu. Ve sonra, Trablusgarp müdafaasına iştirak etmek için Harbiye Nezareti'ne müracaat eden gönüllülere, bizzat Mahmut Şevket Paşa'nın:

— Siz, budala mısınız? İtalyanlarla karşılaşmadan evvel, sizi Araplar keser, dediğine dair çıkan şayialar, dillerde dolaşıyordu.

Bütün bunlar, muhalifler tarafından türlü türlü şekillere sokuluyor, Mahmut Şevket Paşa aleyhinde pek insafsızca propagandalara vesile teşkil ediyor, efkâr-ı umumiyede Mahmut Şevket Paşa'ya karşı âdeta bir husumet uyandırıyordu.

Hâlbuki İttihatçıların yegâne gayesi, halkın hoşnutsuzluğunu izale etmek ve efkâr-ı umumiyeyi daima lehlerine tutabilmekti.

Mahmut Şevket Paşa ilk zamanlarda aleyhindeki cereyanlara ehemmiyet vermek istememişti. Fakat hiç durmadan artan muhalefet, artık mevkiini tehdit edecek dereceye gelince, o da beşeri hislerine kapılmış... Harbiye Nazırlığından çekilmemek için âdeta bir inada girişmişti.

Talât Bey ile arkadaşları da artık Mahmut Şevket Paşa'nın aleyhindeki ithamları kâfi derecede müdafaa edemiyorlardı. Dolayısıyla fırka ve cemiyetin mevkiini de sarsan bu vaziyet karşısında, Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye Nezareti'nden çekilmesini doğru buluyorlardı.

İlk zamanlarda bu düşünce, bir temenni halindeydi. Fakat gün geçtikçe kuvvetini arttırdı. Ve artık Mahmut Şevket Paşa, istiskal edilmeye *(soğuk karşılanmaya)* başlandı. Bunda, fırkanın mecliste geçirmiş olduğu bir istihalenin *(değişimin)* tesiri de vardı.

Kanun-i Esasi'nin 35. maddesinin tefsiri yüzünden meclis feshedilmiş, yeni meclis, İttihat ve Terakki Cemiyeti merkez-i umumisinin daha kuvvetli gözdelerinden seçilmişti. Ve aynı zamanda fırka grubunun disiplini de kuvvetlenmişti. Artık fırkanın düşündüğü olacaktı. Ve fırkanın başlıca düşüncesi de, efkâr-ı umumiyeye tamamıyla hâkim olmaktı.

Fırka bu hâkimiyeti kazanmak için bütün dedikoduları susturmak ve muhalefetin önünü almak istiyordu. Bu meyanda, Mahmut Şevket Paşa meselesinin halli de lâzım geliyordu...

Burada İttihatçıların – yani, Talât Bey ile arkadaşlarının – bir hatası varsa, o da, Mahmut Şevket Paşa'ya icap eden izahatın verilmemesi, ona karşı açık bir lisan ile:

— Paşam. Biz, müşkül bir vaziyette bulunuyoruz. Sen, hamiyetli bir zatsın. Hastalık vesaire gibi bir bahane ile çekil. Bir müddet, istirahat et. İleride yine se-

ninle beraber çalışırız, demeyerek, onun çapraşık bir plânla istifasının temin edilmesidir.

Ve bilhassa 1328 (1912) senesinin 25. Perşembe gecesi Talât, Hayri ve Hacı Adil Beylerden mürekkep bir heyetin, başmabeyinci Lütfi Simavi Bey'in Nişantaşı'ndaki konağına giderek, Mahmut Şevket Paşa'nın istifası lâzım geldiğini padişahı hazırlamak maksadıyla giriştikleri müzakerede, Hacı Adil Bey'in:

— Kendisine mecliste bir sürü sualler irad edilecek *(dile getirilecek),* paçavraya çevrilecek, demesi, hiç şüphesiz ki hoş bir şey değildi.

Nitekim Hacı Adil Bey'in bu sözleri, gerek Lütfi Simavi Bey'in ve gerek o mecliste bulunan mabeyn başkâtibi Uşakizade Halit Ziya Bey'in hayretlerini celbetmişti.

İttihatçıların Mahmut Şevket Paşa'yı başlarından savmak için tertip ettikleri plân bu kadarla kalsaydı, yine bir şey değildi. Hâlbuki Lütfi Simavi Bey'in konağında bu müzakerenin cereyan ettiği gecenin ertesi günü, mebuslardan İsmail Canbolat Bey ile Selânikli Emanuel Karasu Efendi tarafından meclise bir takrir *(önerge)* verildi. Bu takrirde, Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye reisi İsmail Hakkı Paşa'nın suiistimalleri etrafındaki dedikodular hakkında Mahmut Şevket Paşa'dan istizahta *(gensoruda)* bulunulması talep edildi.

Ortaya birdenbire nazik bir mesele atılmıştı. Ve bu meselenin iç yüzünden haberdar olmayan birçok mebuslar, hayretler içinde kalmışlardı. Bunlar, bu hayret-

lerini gizlemeye lüzum görmüyorlar:

— Senelerden beri hepimizin taziz ve tebcil ettiği *(saygı duyduğu)* bu kadar doğru ve namuslu bir adam, şimdi yine bizim tarafımızdan nasıl istizaha çekilir. Ona, nasıl itimatsızlık *(güvensizlik)* reyi verilir? Diyorlardı.

Meselenin asıl dikkate şayan olan ciheti şurasıdır ki, bu takrir *(önerge)* sahiplerinden Emanuel Karasu Efendi, gerek kendisinin ve gerek dostlarının ticaret ve taahhüt işleri için, Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın en sık ziyaretçilerindendi. Ve bu ziyaretlerin her defasından da, büyük bir memnuniyetle avdet ederdi. Ve bundan daha garip olan bir cihet vardır ki, o da, umumi harp esnasında yine mebus olan Emanuel Karasu, yine Levazımat-ı Umumiye reisi olan İsmail Hakkı Paşa'ya ziyaretlerini daha fazla sıklaştırmış, adeta levazım reisinin odasına postunu yaymış, bu girginliği sayesinde, milyonları kazanmıştır.

İttihatçılar, eğer böyle dolambaçlı yollardan gitmeyip de, Mahmut Şevket Paşa'ya en açık bir lisan ile vaziyeti izah ederek ondan, çekilmesini isteselerdi, hiç şüphesiz ki, daha isabetli hareket etmiş olacaklardı. Nitekim arkadaşlar namına Hacı Adil Bey ile Seyit Bey, Mahmut Şevket Paşa'ya giderek:

— Aman paşam! Vaziyet fena. İsmail Hakkı Paşa'nın suiistimalleri tahakkuk edecek. Bunlar, seni de lekeleyecek. Derhal istifa et, dedikleri zaman, hiçbir müşkülât karşısında kalmamışlar. Mahmut Şevket Paşa'dan:

— İsmail Hakkı Paşa, zeki bir adamdır. Hesaplarını düzgün tutuğu için, hiç şüphesiz ki sorulan suallere cevap bulacaktır. Benim istifam meselesine gelince; mademki arkadaşlar böyle istiyorlar... Hay hay. Derhal çekiliyorum, cevabını almışlardı.

Anlaşılıyor ki, Mahmut Şevket Paşa, ne namus ve şerefinin lekedar olmasından ve ne de, istizah korkusundan çekilmemişti. Bu zeki adam, dün kendisine en çok hürmet gösterenlerin bugün istiskalde *(soğuk davranışta)* bulunduklarını hissetmiş... Sandalye mücadelesine girişmek istememiş... Mevkiinden, büyük bir sükûnetle çekilmişti. Fakat kendisine karşı gösterilen nankörlüğü de, affetmişti. Nitekim Babıâli Baskını'ndan sonra sadrazamlık teklif edildiği zaman, arkadaşlarının nankörlüklerini birer birer yüzlerine çarpmış; ancak gösterilen ısrar karşısında sadareti kabule mecbur kalmıştı.

Fakat bu kabulü, çok isabetli oldu. Çünkü Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlık devri, kâmilen *(tamamen)* muvaffakiyetlerle geçtiği gibi, hükümet de harici siyaset de maruz kaldığı bir takım pürüzlü meselelerden kurtulmuş oldu.

M. Şevket Paşa'nın Ölümü Üzerine Tanin'de çıkan yazı ve M.Şevket Paşa'nın tercüme-i hali

KİTAPTA İSMİ GEÇEN BAZI ŞAHISLARIN BİYOGRAFİLERİ

Serkan Erdal

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA

Gazi Ahmet Muhtar Paşa 23 Şaban 1255– 1 Kasım1839 yılında Bursa'da doğdu.[1] Babası Bursa'da Katırcıoğulları sülalesinden Halil Ağa'dır.

12 yaşında Bursa Mekteb-i İdadisi'ne girmiş, burayı bitirdikten sonra 8 Şevval 1272-12 Haziran 1856 tarihinde Mekteb-i Harbiye'ye kaydolmuş ve 26 Şaban 1276-19 Mart 1860 tarihinde 140 kişilik sınıfının birincisi olarak erkân-ı harbiye mülâzimi ve 27 Şaban 1277-9 Mart 1861 tarihinde de erkân-ı harbiye yüzbaşısı olmuştur.[2]

İki sene Serdar-ı Ekrem merhum Ömer Paşa kumandasında Karadağ Muharebesi'nde bulunmuş ve Ostrok Muharebesi'nde yaralanmıştır. 1279–1862

1- **Söz Gazetesi**, 24 Kanun-i sani 1335 No:73 1255 olan doğum tarihi yanlışlıkla gazetede 1225 olarak yazılmıştır. Bkz. İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, İstanbul,1982 C.IV. s.1805

2- İNAL, **Son Sadrazamlar**, s.1805, **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.5

senesinde erkân-ı harbiye kolağalığı ile Mekteb-i Harbiye Fünun-u Askeriye hocalığına atanmıştır. 1280–1864 yılında rütbesi binbaşılığa terfi ettirilmiş ve Kozan Dağı'nın ıslahı için görevlendirilen askeri fırkanın komutanlığını bir yıl yürütmüştür. 1282–1866 yılında rütbesi kaymakamlığa yükseltilmiş ve Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin özel hocalığına atanmıştır. Sultan Abdülaziz'in 1284–1867 yılındaki Avrupa seyahatinde şehzadeyle beraber bu seyahate katılmıştır. 7 Safer 1285-30 Mayıs 1868 tarihinde Karadağ hududunda Muhtelit Arazi Komisyonu I. komiserliği göreviyle Hersek ve İşkodra taraflarında çalıştı. 20 Muharrem 1286–2 Mayıs 1869 tarihinde rütbesi miralaylığa terfi ettirilmiş ve komiserlik görevine ek olarak Darüş'şura-yı Askeri azalığına seçildi. 12 Cemaziyelahir 1287-9 Eylül 1870 tarihinde sağlık sorunlarından dolayı komiserlik görevinden istifa ederek İstanbul'a döndü.

Asir Emiri Mehmed İbn-i Aiz'in isyanı üzerine isyanı bastırmak üzere 12 Ramazan 1287–6 Aralık 1870 tarihinde rütbesi mirlivalığa terfii ettirilerek Yemen'e gitmiş ve Ride Kalesi'ni ele geçirmesi üzerine 28 Safer 1288–19 Mayıs 1871 tarihinde rütbesi ferikliğe yükseltilmiştir. VII. Ordu-yu Hümayun'un teşkil edilmesi ve Yemen Kıt'ası'nın Asir'le beraber vilâyet haline getirilmesi üzerine hem Yemen Valiliği görevini hem de VII. Ordu'nun komutanlığını üstlenerek Yemen-i Ulya ve Suflâ'yı itaat altına alarak San'a'yı vilayet merkezi yapmıştır. 1290–1873 yılında Nafia Nezareti'ne atandığından dolayı İstanbul'a gelmiştir.

15 Cemaziyelevvel 1290-11 Temmuz 1873 tarihinde Girit Valiliği'ne ve kumandanlığına atanmışsa da daha görev yerine gitmeden 7 Cemaziyelahir 1290-2 Ağustos 1873 tarihinde II. Ordu-yu Hümayun Komutanı olarak Şumnu'ya gitmiştir. 3 Şaban 1291-15 Eylül 1874 tarihin de ise IV. Ordu-yu Hümayun komutanı olarak Erzurum valiliğine atanmıştır. Bosna ve Hersek isyanının ortaya çıkması üzerine 16 Zilkade 1292-14 Aralık 1875 tarihinde İstanbul'a gelerek Hassa Ordu-yu Hümayun erkân-ı riyaseti göreviyle Bosna ve Hersek başkumandanlığına tayin edilmiştir. İsyan sırasında göstermiş olduğu başarıdan dolayı padişah tarafından altın kabzalı kılıçla ödüllendirilmiştir.

17 Safer 1293-14 Mart 1876 tarihinde Girit vali ve kumandanlığına, 24 Muharrem 1294-8 Şubat 1877 tarihinde ise Rusya Muharebesi'nin[3] ilanı sırasında ikinci defa IV. Ordu komutanı olarak Anadolu Harp Ordusu başkomutanlığı görevine atansa da bu göreve gitmeden 11 Rebiülevvel 1293-6 Nisan 1876 tarihinde İstanbul'da toplanan Karadağ Tadil-i Hudut Komisyonu'na devam etmiş fakat komisyonun çalışmaları bir netice vermeyince tekrar Erzurum'a gitmiştir. Erzurum'da Rus ordularının durdurulması ve Ruslara karşı alınan galibiyetten dolayı 23 Ramazan 1294-1 Ekim 1877 tarihinde Ahmet Muhtar Paşa'ya "Gazi" ünvanı verilmiştir. 7 Muharrem 1295-21 Ocak 1878 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve Çatalca hattı müdafaası kumandanlığı görevine atanmıştır.

3- 1876–1877 Osmanlı-Rus Harbi veya halk arasında bilinen adıyla 93 Harbi

20 Safer 1295-23 Şubat 1878 tarihinde Yunanistan sınırının belirlenmesi için oluşturulan karma komisyonun baş komiserliği ile Preveze'ye gitmiş,[4] komisyonun dağılması üzerine 3 Rebiülahir 1296-27 Mart 1879 tarihinde III. Ordu-yu Hümayun komutanlığı ile Manastır Valiliği'ne atanmıştır. Bu sırada Gosina bölgesinde başlayan kargaşalıkları bastırmak için bölgeye gitmiş ve beş ay sonra tekrar Manastır'a gelerek 1297 yılında Erkân-ı Harbiye Riyaset-i Umumiyesi'nden ve aynı yılın Ramazan ayında da valilik ve komutanlık görevlerinden istifa etmiştir. 24 Ramazan 1297-30 Ağustos 1880 tarihinde padişahın başkanlığında bulunan Teftiş-i Askeriye Komisyonu başkan vekilliğine tayin olunmuştur.

1298–1880 yılı Safer ayında Yunanistan hududunun düzenlenmesi amacıyla yabancı diplomatlardan oluşan bir konferansa katılmıştır. Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in veliahd olduğu zamanda validesi ve veliahd Wilhelm'e padişah tarafından verilen murassa Osmanî ve Şevkat nişanlarının teslimi için 26 Safer 1300-6 Ocak 1883 tarihinde de Hamburg'a gitmiştir. Yine 1301 yılında İtalya Kralı'na padişah tarafından verilen imtiyaz nişanının teslimi için İtalya'ya gitmiştir.

15 Rebiülevvel 1303-22 Aralık 1885 tarihinde fevkalade komiser sıfatıyla Mısır'a gitmiş ve 23 sene orada bu görevi yürütmüş, 1326 senesi Şaban ayında İstanbul'a dönmüştür. O sırada yeni kurulan Meclis-i Miham-ı Harbiye azalığına ve aynı yıl içerisinde Meclis-i Ayân Riyaseti Vekâleti'ne tayin olunmuş

4- **Söz**, 24 Kanun-i sani 1335

ve 4 Muharrem 1327-26 Ocak 1909 tarihinde Mısır Komiserliği görevinden istifa etmiştir.

Liberal subaylar tarafından yapılan darbe sonunda Said Paşa kabinesi istifa edince kabineyi kurma görevi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya verilmiş ve o da Büyük Kabine olarak bilinen kabineyi kurarak sadrazamlık makamına oturmuştur.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa kesintisiz bir şekilde 53 yıl askerlik mesleğini icra etmiştir. Fransızca bilmekte olan Paşa'nın almış olduğu Osmanlı madalya ve nişanları;

1-)İmtiyaz-ı Nişani,

2-)Murassa Osmanî Nişanı

3-) Murassa Mecidi Nişanı

4-) Murassa İftihar Madalyası

5-) Rusya Muharebesi Madalyası

6-) Karadağ Muharebesi Madalyası'na sahiptir.

Bunların dışında yabancı devletlerin vermiş olduğu nişanlar ise:

1-) Kırmızı Kartal Nişanı (Almanya)

2-) Leopold Nişanı (Avusturya)

3-) Kordon Döfer Nişanı (Avusturya)

4-) Sen Lazar Nişanı (İtalya)

5-) Sen Suver Nişanı (Yunan)

6-) Lejyon Donör Nişanı (Fransa)[5]

5- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye**, s.6

KIBRISLI KÂMİL PAŞA

Kâmil Paşa 1832 tarihinde Kıbrıs/Lefkoşe'de doğmuştur.[1] Babası topçu yüzbaşısı Salih Ağa'dır.1846 senesinde Mısır'a gitmiş ve Elsine Medresesi'ne girmiştir. Daha sonra bu medrese Mekteb-i Harbiye'ye dönüştürülünce Kâmil Paşa da askeri derslere devam etmiştir.[2] 1849 senesinde Abbas Paşa'nın hizmetine girmiş ve özel bir hocadan İngilizce dersleri almıştır. Binbaşı rütbesine terfii edinceye kadar da tercümanlık yapmıştır. Bilahare Abbas Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile birlikte İstanbul'a gelmişlerdir. [3]

1851 yılında Kıbrıs Evkaf Müdüriyeti'ne iki sene beş ay sonra da Kıbrıs'ta bulunan Tuzla Kaymakamlığı'na atanmış, 1854 senesinde Kıbrıs Muhasebeciliği'ne tayin edilmiştir. 1855 senesinde Suriye Vilâyeti'nin teşkili üzerine mir-i miranlık rütbesiyle Şam-ı şerif Mutasarrıflığı'na ve daha sonra da Beyrut Umur-u Siyasiye Müdüriyeti'ne tayin ve Rumeli Beylerbeyliği rütbesine terfii olunmuştur. Bir müddet sonra Trablusşam ve sonra Halep Sancağı Mutasarrıflığı'na ve Filibe Mutasarrıflığı'na atanmış, Filibe'ye gitmeden evvel görev yeri değiştirilmiş Kudüs-ü şerif Mutasarrıflığı'na tayin edilmiş ve bir müddet sonra da Sakız Mutasarrıflığı'na atanmıştır.[4]

1876 tarihinde rütbe-i sami-i vüzerât payesiyle Ko-

1- Hasan Ferid, **Hatıra-i İnkılab,** 1326, s.8

2- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar,** İstanbul, 1948, C. IX, s.1347

3- Hasan Ferid, **Hatıra-i İnkılab,** s.9

4- Hasan Ferid, **Hatıra-i İnkılab,** s.9

sova Valiliği'ne tayin edilmişse de Kosova'ya gitmeden Halep Valiliği'ne tayin olunmuştur. 1877 senesinde Almanya Prensi ile Rusya Çarı'nın biraderi Grandük Domgelinbug'un Suriye seyahatlerine refakat etmiştir. 1878 senesinde Dâhiliye Nezareti Müsteşarlığına ve 1879 senesinde Evkaf-ı Hümayun Nezaretine atanmış ve iki defa bu görevi ifa eylemiştir. Müteakiben Aydın Vilayeti'ne ve daha sonra da Maarif ve Adliye Nazırı Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'ya gitmesinden dolayı da Adliye Nezareti'ne getirilmiştir.[5] 1885 senesinde Said Paşa'nın azledilmesi üzerine sadarete getirildi ve altı sene bir ay on dört gün sadaret makamında kaldı. 1894 tarihinde ikinci defa olarak sadarete getirildi. 1895 senesinde Aydın Valiliği'ne tayin edilerek 1906 senesine kadar bu görevde kalmıştır. Müteaddid defalar sadrazamlık mevkiine getirilmiş olan Kâmil Paşa, 23 Ocak 1913 tarihinde Babıâli Baskını'yla sadrazamlık koltuğundan indirilmesi üzerine Kıbrıs'a yerleşmiş ve 14 Zilhicce 1331-14 Kasım 1913 tarihinde burada kalp krizinden vefat etmiştir. Naşı Lefkoşe'de Arap Ahmet Paşa Camii haziresine defnedilmiştir.[6]

Kâmil Paşa'nın almış olduğu Osmanlı madalya ve nişanları:

1-) Murassa İmtiyaz Madalyası

2-) Murassa Osmani I. Rütbe Mecidi Nişanı

5- İNAL, **Son Sadrazamlar,** s.1351

6- DEMİRYÜREK, Mehmet, **Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa Hakkında Bazı Notlar ve Kâmil Paşa'nın Terekesi,** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 24, S. 40 s.85

3-) Altın ve Gümüş İmtiyaz Madalyaları

4-) Altın Liyakat Madalyası

5-) Girid Harbi Madalyası

Paşa'nın almış olduğu yabancı devlet nişanları ise;

1-) I. Rütbeden Lejyon Donör Nişanı (İtalya)

2-) I. Rütbeden Eğl Ruj Nişanı (Almanya)

3-) I. Rütbeden St. Stanislas Nişanı (Rusya)

4-) I. Rütbeden Etval dö Romani Nişanı (Romanya)

5-) I. Rütbeden Danilo Nişanı (Karadağ)

6-) Şir-i Hurşid Murassa Nişanı (İran)[7]

7- - Hasan Ferid, **Hatıra-i İnkılab,** s.10, İNAL, **Son Sadrazamlar,** s.1413

OHRİLİ EYÜP SABRİ (AKGÖL)

1292 yılında Manastır/Ohri'de doğmuştur. Babasının adı Sadık, annesinin adı Hayriye'dir.[1] 1310 yılında Harbiye'den mülâzim-i sani olarak mezun olmuştur. 1323 yılında Tabur komutanlığı rütbesini alarak Ohri Redif Kumandanlığı görevine getirilmiştir.[2] 1324 yılında Şemsi Paşa'nın vurulması ve Tatar Osman Paşa'nın kaçırılması olaylarının tertipleyicileri arasında bulunmuş ve Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli görevler üstlenmiştir.[3] Meşrutiyet'in ikinci defa ilân edilmesinden kısa bir müddet sonra askerlikten istifa etmiştir. 31 Mart Vakası üzerine İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'na katılarak isyanın bastırılmasında rol oynamıştır.[4] 1909 yılında İttihat ve Terakki Cemiyet-i Merkez-i Umumi üyeliğine seçilmiş ve İTC dağılıncaya kadar da (1918) bu görevde kalmıştır.[5] I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine seferberlik ilan edilince Teşkilât-ı Mahsusa'da görevlendirilerek Rumeli' ye gönderilir. Fakat Adriyatik Denizi'nde daha karaya ayak basmadan bindiği vapurda Fransızlar tarafından tutuklanır ve Malta'ya gönderilir. 4 yıl Malta'da esir kaldıktan sonra İstanbul'a döner. İstanbul'da 7 ay ka-

1- **Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi**, Dosya No: VH000317
2- **Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası** No: 169
3- **Politika Gazetesi**, 31 Mart, 23.02.1931, Resneli NİYAZİ**, Hatırat-ı Niyazi Yahut Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife**, İstanbul, 1326 s.231
4- TÜRKMEN, Zekeriya, **Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal, Selânik'ten İstanbul'a,** Ankara**,** 2008, s.31
5- ZÜRCHER, Eric Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul, 2005, s. 75

dar kaldıktan sonra Eskişehir'e yerleşir. 1919 seçimlerinde Eskişehir mebusu olarak Büyük Millet Meclisi'ne katılır.[6] V. VI ve VII. Dönem Milletvekili seçimlerinde Çorum mebusu olarak parlamentoya katılır.

Soyadı Kanunu'ndan sonra Akgöl soyadını almış alan Eyüp Sabri Bey, Emine Nadide hanımla evlenmiş ve bu evlilikten Salih Sadık adlı bir erkek ve Hayriye Jale adlı bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Fransızca bilen Eyüp Sabri (Akgöl) 16.08.1950 yılında İstanbul'da ölmüştür.[7] Mezarı İstanbul'da Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde eski silah arkadaşı Atıf Bey'in (Kamçıl) mezarının yanındadır.[8]

6- **TBMM Arşivi**, Dosyası No: 169

7- **ESGMA**, Dosya No: VH000317

8- Bu arada uzun yıllar doğru bilinen bir yanlışa da açıklık getirmek istiyoruz.1978 yılında Tercüman Gazetesi tarafından **1001 Temel Eser** serisi kapsamında yayınlanmış olan **"Esaret Hatıraları"** adlı eserin Ohrili Eyüp Sabri'ye (Akgöl) ait olduğu belirtilmiştir. Bu yanlış sanırım eseri yayına hazırlayan Nejat Sefercioğlu'nun gözünden kaçmıştır. Zaten eserin 89. sayfasında esaret hatıralarının sahibi olarak Gaziantep'in sabık Defter-i Hakani memuru Eyüp Sabri ifadesi kullanılmaktadır. Bu isim benzerliğinden yola çıkılarak hatıraların Ohrili Eyüp Sabri'ye (Akgöl) ait olduğunu söylemek doğru olmaz. Kaldı ki Ohrili Eyüp Sabri Bey Antep'te hiç görev yapmamıştır. TBMM Arşivi'nde ki tercüme-i halinde zaten I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Teşkilât-ı Mahusa'da görevlendirildiğini ve Balkanlara gitmek üzere bindiği vapurda Fransızlar tarafından yakalandığını ve 4 yıl Malta'da tutuklu kaldığını yazmaktadır. Oysa bahse konu olan eserdeki Eyüp Sabri'nin esaret hayatı Suriye, Filistin ve Mısır'da geçmiştir. Ayrıca 17 Eylül 1984–31 Ekim 1984 tarihleri arasında Cemal Kutay tarafından Tercüman Gazetesi'nde yayınlanan **"Hürriyet Kahramanı Eyüp Sabri Bey'in Hatıraları"** başlıklı yazı dizisine de bu anlamda ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini düşünüyoruz. Bütün uğraşlarımıza rağmen Eyüp Sabri Bey'in ailesinden her hangi bir kişiye ulaşamadık. Eğer bu eser vasıtasıyla aileden birilerine ulaşmak mümkün olursa sanırım bu hatırlar sorunu da açıklığa kavuşturulabilir. (Y.H.N)

RESNELİ NİYAZİ BEY

Asıl adı Ahmet Niyazi'dir. 1290–1873[1] yılında Resne'de doğmuştur. Manastır İdadi-i Mülkiye'sinde başladığı eğitimini yarıda bırakarak, çok sevdiği askerlik mesleği için Manastır Askeri Rüştiyesi'ne kaydolmuştur. Sırasıyla Askeri İdadi ve Mekteb-i Fünun-u Harbiye'de okuyarak 1312 yılında bu okuldan mülazim-i sani rütbesiyle mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra Nizamiye XXI. Alay'ın IV. Taburu'nda görev yapmaya başlamıştır.[2] Bu sırada çıkan Yunan Harbi'ne katılarak özellikle Beşpınar Muharebesi'nde üstün gayret ve cesaret göstermiş, rütbesi de mülazim-i evvelliğe yükseltilmiştir. Yunan Harbi sırasında kendisine bağlı bölüğüyle esir almış olduğu Yunan askerlerini İstanbul'a getirmekle görevlendirilmiş ve rütbesi üsteğmenliğe yükseltilerek padişah 10 altınla ödüllendirmiştir. Savaşın bitmesi üzerine Ohri Redif Taburu'na atanmış ve 1899 yılından 1903 (1319) yılına kadar da burada Debboy (ambar) memuru olarak çalışmıştır[3]. Daha sonra III. Avcı Taburu'na atanmış 1904 yılından 1908 yılına kadar Bulgar çeteleriyle mücadele etmiştir.[4] Bu görevini de başarıyla yerine getiren Niyazi Bey'in rütbesi önce yüzbaşılığa kısa bir müddet sonra da kolağalığına terfii ettirilmiştir.[5]

1- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye,** İstanbul, 1325, s.4, NİYAZİ, **Hatırat-ı Niyazi,** s.13

2- NİYAZİ, **Hatırat-ı Niyazi,** s.19

3- NİYAZİ, **Hatırat-ı Niyazi,** s.26

4- NİYAZİ, **Hatırat-ı Niyazi,** s.34

5- **Mirat-ı Sicil-i Memurin-i Osmaniye,** s.4–5

Bu sırada Selânik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti ile tanışmış. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinde çok önemli görevler üstlenmiş, kendine bağlı gönüllü birliklerle ve bir miktar askeriyle hemen Resne dağlarına çıkmış ve istibdadın son bulması için mücadele etmiştir.[6] İsyan hareketinin bastırılması için görevlendirilmiş olan Şemsi Paşa'nın Manastır'da öldürülmesi üzerine onun yerine atanan Osman Feyzi Paşa'nın dağa kaldırılmasında önemli rol oynadı. İki önemli paşasını kaybeden II. Abdülhamid İttihat ve Terakki Cemiyeti ile başa çıkamayacağını anlayınca Meşrutiyet'i ikinci defa ilân etmek zorunda kalmıştır.[7]

1909 Meşrutiyet'e karşı İstanbul'a çıkarılan 31 Mart Vakâsı üzerine Resne Milli Taburu'nun başında İstanbul'a gelerek isyanın bastırılmasında etkili olmuştur.[8] Meşrutiyet'in ilânından sonra ikbal peşinde olmayan Niyazi Bey sade bir hayat yaşamış ve 17 Nisan 1913 tarihinde Arnavutluk kıyısındaki Avlonya'da bir Arnavut'un kurşunuyla şehit edilmiştir.

6- **Şanlı Hürriyet Ordusu'nun Dersaadet'e Muzafferen Duhulü ve İstibdadın Külliyen İzmihlali,** İstanbul,1325, s.23

7- **Şanlı Hürriyet Ordusu'nun Dersaadet'e Muzafferen Duhulü,** s.23–24

8- **Mücahidin-i Hürriyet Mahmut Şevket Paşa ve Hareket Ordusu,** İstanbul,1327, s.13. Hareket Ordusu ile ilgili olarak ayrıca bkz: TÜRKMEN, Zekeriya, **Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal, Selânik'ten İstanbul'a,** Ankara, 2008

MEHMET NURİ CONKER

Mehmet Nuri Bey, 30 Eylül 1881 tarihinde Selânik'te doğmuştur.1 1318-1902 yılında Harp Okulu'ndan ve 23 Ekim 1905 tarihinde de Kurmay Okulu'ndan mümtaz yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 1326-1910 yılında sınavla kurmay oldu. Sırasıyla Numune Taburu Öğretmen Yardımcılığı'na, Redif Bölük Komutanlığı'na, Ordu Kurmay Subay Talimgâh Komutan Yardımcılığı'na ve Küçük Subay Okulu Müdürlüğü'ne atanmıştır.2

31 Mart Vakası üzerine İstanbul'a gelerek Maçka Kışlası'nı işgal etti. 1910'da Selânik Talimgâhı komutan yardımcısı oldu ve Arnavutluk İsyanı'na karşı savaştı.3 Balkan Savaşları'na katılmış, Karadeniz'de Turgut Zırhlısı, Bahr-ı Sefid Boğazı Kuvva-i Mürettebe kurmaylığı ve Kavak Müfrezesi Kumandanlığı görevlerinde bulunmuştur. Bulgarlarla yapılan savaş sırasında yaralanmış ve tedavi için Almanya'ya giderek 1,5 ay orada kalmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Mısır ve Çanakkale Cepheleri'nde savaşmış ve yaralanmıştır. Terfii ederek VIII. Fırka Kumandanı olmuş ve fırkasıyla beraber Kafkas Cephesi'ne katılmıştır. Daha sonra İstanbul'a dönmüş ve Lahey Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Milli Mücadele'ye katılmış Ankara Vali Yardımcılığı ve Adana Valiliği yapmıştır. Kilikya Cephesi'nde Fransızlara

1- **TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Dosyası** No: 581Fakat Türk Parlamento Tarihi'nde Mehmet Nuri Bey'in Manastır'da doğduğu yazmaktadır. Bkz. ÖZTÜRK, Kâzım, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem**, C.III, Ankara, 1997,s.567

2- **TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Dosyası** No: 581

3- ÖZTÜRK, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem**, C.III, s.567

karşı savaşmış, ailesi Almanya'da olduğundan Hariciye Vekâleti tarafından Berlin Mümessilliği'ne atanmıştır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir.4 1925-1927 yılları arasında Kütahya, 1932-1935 yılları arasında da Gaziantep milletvekilliği yapmıştır. 11 Ocak 1937 tarihinde vefat etmiştir.

4- **TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Dosyası** No: 581

EMANUEL KARASU

1278 yılında Selânik'te doğmuştur. Babası İzrael Karasu Efendi'dir. Alyans İsrailit Mektebi'ni bitirmiştir. Serbest avukatlık ve ticaretle uğraşmıştır.[1] Mason Macedonia Rivorto Locası'na üyedir. Aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de üyedir ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mason localarıyla olan ilişkilerini sağlayan kişidir. 17 Kasım 1908 tarihinde yapılan mebusan seçimlerinde Selanik Mebusu olarak parlamentoya katılan Emanuel Efendi II. ve III. Dönemlerde de mebusluk görevini sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında İaşe Müfettişi olmuştur. İstanbul'un işgali üzerine İtalya'ya kaçtı ve İtalyan tabiyetini kabul etmiştir. 1943 yılında Trieste'de ölmüştür.[2] "Ben Osmanlı Bankası kadar Osmanlıyım" sözü Emanuel Karasu'nun Osmanlıya bakışını ifade eden en özlü sözüdür.

1- **Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası (Osmanlı Meclis-i Mebusanı)** No: 213

2- GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet,** C.II, Ankara, 1997,s.514

ŞEMSİ PAŞA

Şemsi Paşa, 1261 yılında Kosova Vilayeti'nin Tirgovişte kazasına bağlı Bişova köyünde doğmuştur.[1] Henüz 16 yaşındayken babasıyla Karadağ Savaşı'na katılmış ve yaralanmıştır. Asker olmak için Bosna'ya (Mostar) gitmiş ve o zamanki askeri usule göre başçavuşluk rütbesiyle gönüllü olarak askere alınmıştır. 1281 yılında mülazim-i sani, 1284'de mülazim-i evvel ve nihayet 1287'de ise II. Redif Alayı'nın III. Taburu'na yüzbaşı rütbesiyle atanmıştır.[2]

Karadağ Savaşı'nda yaralanmış, göstermiş olduğu üstün hizmet ve cesaretten dolayı önce sol kolağalığına sonra da sağ kolağalığına terfii etmiştir. Rusya ile yapılan savaşa katılmış ve Şıpka Muharebesi'nde yaralanmıştır. Diğer yaralı askerlerle birlikte İstanbul'a gelmiş ve 4 ay kadar Gümüşsuyu Asker Hastanesi'nde tedavi görmüştür.[3] Savaş sonunda Teselya'da XVIII. Alay'ın II. Tabur kolağalığına tayin olunmuştur. Bu görevde iken bölgede ortaya çıkan çetelere karşı mücadele etmiş ve bu mücadelesi IV. Fırka Kumandanı Recep Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Nasliç, Kozana ve Serfice bölgelerinde ortaya çıkan Rum çeteleriyle mücadele etmek üzere görevlendirilmiş ve yaklaşık 20–25 Rum çetesini imha etmiştir. Bu başarısından

1- Süleyman SIRRI, **Şemsi Paşa ve 24 Haziran,** Selanik, 1327, s.47, **KÜLÇE**, Süleyman, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet,** İzmir,1944, s.16

2- Süleyman SIRRI, **Şemsi Paşa ve 24 Haziran,** s. 47

3- Şemsi Paşa hayatı boyunca bu vesile ile İstanbul'a bir defa gitmiştir.

dolayı 12 Ağustos 1310 tarihinde Recep Paşa tarafından İşkodra'da bulunan XXIV. Alay'ın III. Tabur binbaşılığına terfi ettirilmiştir.[4] Recep Paşa müşir rütbesiyle Selânik ve Kosova fevkalade kumandanlığına atanınca Selânik'te Nizamiye Esterli Taburu adıyla altı bölüklük bir takip taburu oluşturdu. Recep Paşa İşkodra'da bulunan Şemsi Paşa'yı Selânik'e çağırarak bu taburun kumandasını kendisine verdi. Feyzi Paşa'nın desteği ile Anadolu eski müfettişi Şakir Paşa tarafından rütbesi kaymakamlığa terfii olundu. 1307 yılında Hicaz Yarımadası'nda çıkan isyanı bastırmak için Hüseyin Feyzi Paşa kumandasındaki orduya katılmış ve Cidde'ye gider gitmez iki gün içerisinde isyanı bastırmıştır. Mekke ile Taif ve Mekke ile Arafat bölgelerinin münasip yerlerinde karakollar tesis etmiş, Mekke-i Mükerreme'de Şeyh Mahmud'da bir suyu kuyusu açtırmıştır. Bölgede kaldığı süre içerisinde böbrek hastalığına, güneş vurmasına ve koleraya yakalanmış ve 19 Mart 1313 tarihinde hava değişimi için İzmir'e gelmiştir. Recep ve Hüseyin Feyzi paşaların teveccühünü kazandığından Teselya'da Priştine Redif Alay Kumandanlığı'na tayin edilmiş ve 8 Cemaziyelevvel 1310 tarihinde rütbesi miralaylığa terfii ettirilmiştir. Teselya'nın tahliye edilmesinden sonra alay merkezi olan Dışkat'a gitmiştir. 20 Temmuz 1315 tarihinde mirlivalığa terfii etmiştir.[5]Edhem Paşa'nın isteği üzerine asker kaçaklarının, suçluların ve mahkûmların yakalanması için Priştina Sancağı'na tayin olunmuştur. Bu

4- Süleyman SIRRI, **Şemsi Paşa ve 24 Haziran,** s. 48

5- Süleyman SIRRI, **Şemsi Paşa ve 24 Haziran,** s. 49, KÜLÇE, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet,** s.16–17

görevdeki başarısından dolayı rütbesi ferikliğe terfii ettirilmiştir. Daha sonra İpek ve Prizren sancakları da Priştina Sancağı'na bağlanmıştır. 1317 yılının Eylül ayında Metroviçe'de bulunan XVIII. Nizamiye Fırka Kumandanlığı'na tayin olunmuştur. Yakova ve Prizren taraflarında İslamlarla Katolikler arasında çıkmasına ramak kalan katliamı önlediği için 18 Nisan 1324 tarihinde rütbesi I. ferikliğe terfii ettirilmiştir. [6]

Meşrutiyet'in yeniden ilân edilmesi için Makedonya'da bulunan II. ve III. Ordu mensuplarının Abdülhamid 'e karşı başlatmış oldukları muhalefet hareketi Resneli Niyazi ve Enver Paşaların kendilerine bağlı gönüllüler ve askerlerle birlikte dağa çıkmasıyla isyan halini almış, Sultan II. Abdülhamid de Metroviçe'de bulunan Şemsi Paşa'yı bu isyanın bastırılmasında görevlendirmiştir.[7] 7 Temmuz 1908 tarihinde[8] Manastır'a gelerek isyanı bastırmaya çalışan Şemsi Paşa postaneye giderek Resne'ye doğru yola çıktığını ve Niyazi Bey'i bizzat kendi eliyle öldüreceğini Abdülhamid 'e bildirdikten sonra[9] çıkışta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fedailerinden Atıf Bey tarafından öldürülmüştür.

6- Süleyman SIRRI, **Şemsi Paşa ve 24 Haziran,** s. 50

7- NİYAZİ, **Hatırat-ı Niyazi,** s.131

8- Resneli NİYAZİ, **Hatırat-ı Niyazi,** s.139

9- **Şanlı Hürriyet Ordusu'nun Dersaadet'e Muzafferen Duhulü ve İstibdadın Külliyen İzmihlali,** s.23

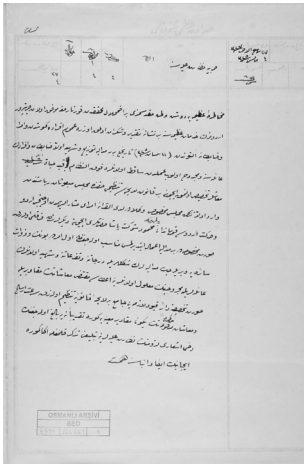

31 Mart Ayaklanması'nın bastırılması üzerine Mahmut Şevket Paşa'ya verilen 11 Nisan 1325 Madalyası

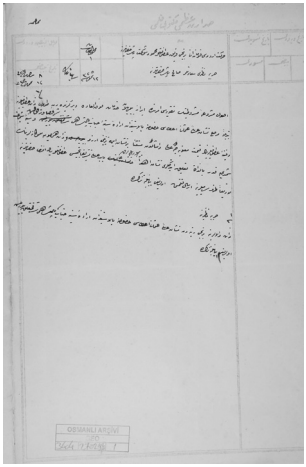

31 Mart Ayaklanması'nın bastırılması üzerine Mahmut Şevket Paşa'ya verilen I. rütbeden Nişan-ı Osmanî

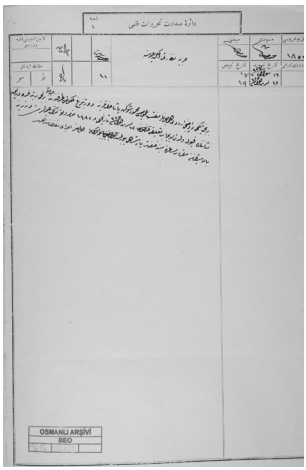

Almanya tarafından Mahmut Şevket Paşa'ya verilen I. rütbeden Frederic Nişanı

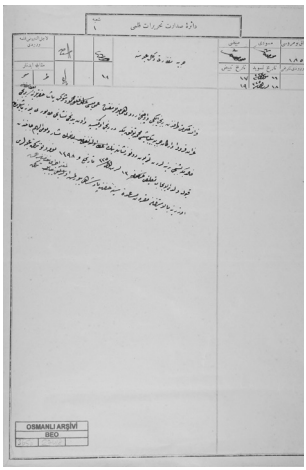

Fransa tarafından Mahmut Şevket Paşa'ya verilen I. rütbeden Grand Karduva Nişanı

Ohrili Eyüp Sabri Bey

Resneli Niyazi Bey

Hareket Ordusu Kumandanlarından Hüseyin Hüsnü Paşa

Harbiye Nazırı Salih Paşa

DİZİN

31 Mart 19, 53, 59, 78, 89, 111, 119, 159, 241, 321, 322, 326, 327, 334, 355, 358

A

Abbas Paşa 352
Abdullah Bey 272, 273, 274
Abdullah Sâfa 29, 30
Abdurrahman Bey 158, 159, 160, 161
Abuk Ahmet Paşa 176, 177
Adil Bey 139, 141, 316, 342, 343
Ahmet Cevdet Bey 314
Ahmet Niyazi 357
Ahmet Rıza Bey 86, 88
Ahmet Samim 111, 127
Ali Ulvi Bey 43, 89
Alyans İsrailit 360
Ankara 216, 353, 355, 358, 359, 360
Arabî Paşa 16, 40
Arabistan 104, 123, 198, 203, 204, 239, 247
Arap Ahmet Paşa Camii 353
Arap Şevket 35
Arif Paşa 119
Arnavut Kulübü 242
Arnavutluk 101, 104, 106, 108, 110, 125, 126, 129, 133, 134, 144, 145, 147, 203, 239, 247, 340, 358
Asaf Muammer 242
Asir 123, 201
Atıf Bey 356, 363
Atlamataşı Rüştiyesi 16
Avlonya 358
Avusturya sefareti 226
Ayestefanos 19, 84, 86
Ayvazbaba 196
Aziz Samih 108

B

Babıâli Baskını 153, 166, 170, 221, 222, 229, 237, 256, 273, 334, 344, 353

Bağdatlı Şevket 35
Bahaettin Şakir Bey 99
Bahr-ı cedit 316
Bakırköy 159, 160
Başmabeyinci Lütfi Bey 121
Baş muhasip Cevher Ağa 96
Bedri Bey 319, 320
Bekirağa Bölüğü 59, 116, 117, 127, 128, 139, 216, 327
Besarya Efendi 166, 167
Beşzâde Emin Bey 152
Beyazıt Meydanı 25, 93, 118, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 285, 286, 290, 292, 317, 321, 327, 336
Beyrut 200, 201, 202, 204, 352
Bezmi Nusret Kaygusuz 216
Binbaşı Enver Bey 79, 83
Binbaşı Hakkı Bey 83
Binbaşı Remzi Bey 85
Binbaşı Sadettin 275
Bingazi 124, 132, 133
Bişova 361
Bolayır 178, 179, 181, 182, 184, 186
Bostancı 136
Bozcaada 237
Bulgaristan 65
Bursa 7, 8
Bursalı Bahaeddin 108
Büyük Kabine 146, 148, 149, 151, 162, 221

C

Cafer Tayyar 108
Cavit Bey 238, 239
Cebel-i Lübnan 201
Celâl Bey 166
Cemal Bey (Paşa) 33, 156, 161, 163, 206, 223, 225, 226, 227, 234, 245, 249, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 295, 296, 298, 299, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336
Cemal Kutay 356
Cemal Paşa 11, 33, 160, 207, 243, 278, 312, 327

Cevdet Molla 316
Cevizlik 151, 196
Cidde 60, 62, 362
Cin Murat 37
Cuma-i bâlâ 70
Çanakkale 11, 134, 147, 182, 186, 187, 192
Çarova Nahiyesi Müdürü Tevfik 70
Çatalca 89, 146, 147, 150, 169, 173, 174, 178, 186, 193, 197, 198, 224, 236, 293
Çatalca Ovası 178, 236
Çengelköy 253, 327
Çerkez Ahmet 160
Çerkez Hacı Nazmi Paşa 286
Çerkez Kâzım Bey 228
Çerkez Mehmet Paşa 58, 59
Çerkez Nazmi Paşa 256
Çırnal Ova 109
Çorum 356
Çürüksulu Mahmut Paşa 165, 268, 269

D

Dâhiliye Nazırı Hacı Adil 137, 141
Damat Mahmut Paşa 209, 210
Damat Salih Paşa 213, 250, 252, 253, 258, 260, 261, 262, 263, 284, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 310, 314, 315, 316, 318, 320, 328, 329, 335
Demokrat Fırkası 244
Demokrat Mustafa 119
Derviş Bey 126
Dışkat 362
Divan Yolu 20
Doktor Ficher 18
Doktor Fişher 51, 52
Doktor Mazhar Osman Bey 119
Doktor Nihat Bey 303
Doktor Rıza Nur 115, 163
Doktor Temo Bey 243, 244
Dolmabahçe Sarayı 153

E

Edhem Paşa 362

Edirne 8, 80, 149, 168, 172, 173, 176, 180, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 205, 224, 236
Edirne Kalesi 173, 190, 193, 195, 196, 197, 236
Edirnekapı 90
Emine Nadide 356
Emmanuel Karasu 258
Enver Bey (Paşa) 69, 79, 83, 155, 169, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 256, 326
Enver Paşa 79, 170, 299, 326
Erenköy 51
Erzurum 15
Erzurumlu Serdarzade Sıtkı 225
Esad Paşa 108
Eskişehir 356
Esvapçıbaşı İsmail Bey 44
Evkaf Nazırı Hayri Efendi 141
Eyüp 291
Eyüp Sabri Bey 287, 356

F

Fahri Paşa 179, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 201
Fatih 2, 11, 90, 218
Fehim Paşa 44
Fethi Bey 181, 183, 187
Filistin 356
Firzovik 66, 67, 68, 106, 108, 109, 361, 362
Firzovik Ovası 66, 67
Fransa 13, 17, 22, 50, 111, 112, 162, 250, 303, 304, 307, 309, 310, 312, 315, 317
Fuat Bey 255, 315, 318, 319

G

Galata Rıhtımı 274
Galatasaray Hamamı 254
Gaziantep 356
Gedikpaşa 31, 290, 291, 296
Gelibolu 183, 184, 185, 186, 188
Genç Osmanlılar Cemiyeti 218
Glavani Sokağı 235
Gözlüklü Emin Bey 250, 251, 252, 255, 258, 261, 316
Grandük Domgelinbug 353

Gümülcineli İsmail Bey 231
Gümüşsuyu Asker Hastanesi 361

H

Hadi Paşa 134
Hakkı Paşa 14, 19, 104, 111, 126, 129, 130, 131, 132, 137, 138, 141, 342, 343, 344
Halâskâran 134, 135, 229
Halâskâran-ı Vatan 134
Halâskârân-ı Vatan 19
Halep 7, 200, 202, 352, 353
Halil Bey 80
Halit Bey 79
Halit Ziya Bey 140, 141, 142, 342
Halkalıköy 78, 79, 81, 83
Hamdi Paşa 44, 202
Hareket Ordusu 14, 15, 17, 19, 23, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 97, 99, 100, 101, 104, 135, 139, 189, 322, 327, 337, 355, 358
Hasan Tahsin Bey 108, 109
Haydarpaşa 359
Hayri Efendi 141, 166
Hayriye Jale 356
Hıfz-ı Vatan 19, 134
Hicaz 18, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 199, 362
Hicaz Valisi Ahmet Ratip Paşa 18
Hilmi 127
Hûban Sokağı 160
Hurşit Paşa 64, 144, 178, 184, 185, 186, 187
Hürriyet-i Ebediye Tepesi 20, 356
Hürriyet ve İtilâf Fırkası 136, 139, 158, 246, 314
Hüseyin Avni Efendi 291
Hüseyin Feyzi Paşa 362
Hüseyin Hilmi Paşa 19, 72, 101, 103, 200
Hüsnü Paşa 78, 79, 80, 81, 84

I

III. Avcı Taburu 77, 84, 357
III. Ordu Kumandanı İbrahim Paşa 74
Irak 37, 123
İkdam Gazetesi 314

İmroz Adası 237
İnsaniyet Gazetesi 127
İpek 104, 105, 362
İsmail Canbolat Bey 167, 342
İsmail Fazıl Paşa 133
İsmail Hakkı Bey 104, 105, 109, 143, 154, 155, 315, 321
İsmail Kemal Bey 126
İstanbul 2, 7, 8, 9, 11, 14, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 48, 50, 51, 52, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 107, 111, 121, 122, 124, 125, 135, 139, 149, 154, 156, 158, 161, 165, 170, 172, 179, 186, 189, 205, 206, 207, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 223, 229, 230, 232, 234, 235, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 257, 259, 262, 264, 265, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 279, 280, 283, 284, 288, 289, 291, 293, 295, 297, 301, 303, 304, 306, 309, 310, 311, 312, 314, 316, 317, 321, 322, 323, 330, 331, 332, 334, 335, 337, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 363
İstanbul Valisi İbrahim Bey 165
İşkodra 125, 149, 361, 362
İştip Kaymakamı Rıza 70
İştirak Gazetesi 127
İttihat ve Terakki Cemiyeti 14, 19, 20, 72, 73, 91, 93, 104, 121, 136, 138, 145, 151, 189, 211, 287, 289, 314, 329, 341, 358, 359, 360, 363
İzmit 229, 232, 234, 251, 255, 283
İzrael Karasu 360

J

Jandarma Kâzım 255
Jandarma Kemal 255

K

Kaçanik Boğazı 107
Kadıköy 151
Kalkandelenli Mehmet Paşa Derhal 242
Kâmil Paşa 20, 76, 151, 156, 160, 162, 168, 170, 180, 221, 241, 247, 248, 249, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 272, 273, 274, 280, 352, 353
Kanun-i Esasi 14, 70, 341
Kara Ahmet 284, 316
Karadağ 125, 354, 361

Kavaklı Mustafa 256, 284, 302, 316
Kaymakam Zeki Bey 255, 315
Kâzım Ağa 20, 27, 29, 155
Kâzım Şakir 218
Kemal Mithat 259, 292, 294, 315
Kethüdazade Süleyman Bey 16
Kıratova Kaymakamı Ali Galip 71
Kırkkilise 172, 173, 180, 236
Kızlar Ağası Behram Ağa 42
Koçana 70, 72
Koçana Kaymakamı Hüsnü 72
Kolağası Niyazi Bey 66
Kosova 19, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 82, 83, 101, 106, 107, 108, 352, 353, 361, 362
Kosova Mektupçusu Mazhar Bey 65
Kosova Valisi Mazhar Bey 108
Kozana 361
Köprülü Kaymakamı Ali Münif 69
Köstence 236, 244, 245, 253, 307
Kuleli Askeri Lisesi 16
Kuşçubaşı Eşref 299
Kuşçubaşı Hacı Sami 299
Kürt Şerif Paşa 315

L

Lap Kolu 105
Lazar 226
Lefkoşe 352, 353
Levhi Bey 297, 298
Liman von Sanders 241
Londra Sulh Konferansı 168, 204, 237
Lüleburgaz 180, 236
Lütfi Fikri Bey 337, 338

M

Magdeburg 17, 48
Makedonya 363
Maltepe 136, 291
Maltepe Hastanesi 291
Manastır 66, 67, 77, 82, 99, 121, 134, 287, 288, 289, 355, 357, 358, 363

Manastır Askeri İdadi Mektebi 287
Mason Macedonia Rivorto Locası 360
Maydos 184, 186
Mecmua-i Fünûn-u Askeriye 39
Mecmua-i İnkılâp 218
Medeniyet Gazetesi 127
Medine 18, 56, 59
Mehmet Ali Paşa 186
Mehmet Esat Efendi 166
Mekâtib-i Askeriye 53, 54
Mekke 18, 56, 61, 199, 362
Mekke-i Mükerreme 362
Mekke Şerifi Avnürrefik 18
Mercan İdadisi 218
Meşrutiyet Gazetesi 216
Metroviçe 363
Mısır 7, 16, 40, 130, 247, 265, 273, 352, 356
Midye-Enez Hattı 237
Mihran Efendi 43, 44
Milano Boğazı 286
Miralay Fuat Bey 255, 315, 319
Miralay Neşet Bey 132
Miralay Remzi Bey 319
Miralay Sadık Bey 98, 100, 121, 228, 329
Mithat Paşa 37, 259, 294
Mösyö Bompar 307
Mösyö Bop 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313
Mösyö Veyl 304, 305, 306
Muahede Gazetesi 216
Muhip Bey 217, 232, 233, 235, 236, 250, 251, 252, 254, 315
Muhtar Bey 165
Mustafa Kemal Bey (Atatürk) 81, 107, 108, 109, 181, 187
Mülazım Mehmet Ali Efendi 230
Mülazım Nedim Bey 291
Münire Sultan 252, 304
Mürüvvet Vapuru 59, 60

N

Nakipzade Talip Bey 203
Namık Kemal 36

Nasliç 361
Nâşir Efendi 85
Nazım Paşa 20, 84, 162, 169, 170, 174, 180, 200, 222, 223, 230, 231, 236, 237, 256
Nazmi Bey 217, 287, 288
Nazmi Paşazade Abdurrahman 316
Nedim Bey 80, 81, 291
Nejat Sefercioğlu 356
Nesim Roso 258, 284
Nigehbân-ı Hürriyet 19
Nişantaşı 140, 252, 261, 265, 339, 342

O

Ohri 66, 243, 355, 357
Ohri Redif Taburu 357
Oskan Efendi 166
Osman Feyzi Paşa 358
Osman Paşa 108, 355
Ömer Naci Bey 224

P

Pertev Tevfik Bey 215, 216, 217, 221, 222, 225, 228, 231, 233, 234, 235, 250, 254, 315
Pire Mehmet Sokağı 255, 284, 290, 294, 296, 298, 299, 302, 307, 315, 333
Polis Müdürü Azmi Bey 33, 258, 264, 265, 301, 302
Port Sait 60
Prens Sabahattin Bey 209, 210, 211, 212, 213, 217, 219, 220, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 249, 259, 279, 302, 303, 315, 333, 334, 335
Prens Sait Halim Bey 166, 167
Priştine 105, 106, 362
Prizren 362, 363

R

Rami Kışlası 291
Recep Paşa 361, 362
Resne 66, 289, 357, 358, 363
Reşad Efendi 18
Reşit Bey (Dahiliye Nazırı) 158, 161, 315
Reval Mülâkatı 65
Rifat Bey (Maliye Nazırı) 103, 165

Roma 103
Romanya 235, 236, 241, 243, 244, 250, 354
Rubilan Paşa 130
Rumeli 13, 14, 19, 64, 65, 72, 73, 104, 114, 134, 180, 203, 204, 227, 243, 288, 352, 355
Rüştü Bey (VII. Alay Kumandanı) 105

S

Sabah Gazetesi 43, 88, 90, 125
Sada-yı Millet Gazetesi 111, 127
Sait Bey (Dava Vekili) 119, 120
Sait Paşa 19, 76, 86, 88, 130, 131, 132, 134, 144, 145, 146, 241, 323
Sakızağacı 230
Salih Paşa 213, 214, 215, 246, 250, 251, 252, 253, 258, 260, 261, 262, 263, 273, 284, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 328, 329, 335
Salih Sadık 356
Samuel Efendi 297, 298, 301
Sapancalı Hakkı Bey 133, 228
Satvet Lütfi Bey 217, 218, 219, 220, 225, 226, 227
Selanik 19, 66, 67, 77, 107, 122, 360, 361
Selânik Redif Taburu 286
serasker Rıza Paşa 55
Serdarzâde Sıtkı 333, 334
Serfice 361
Seryaver Remzi Bey 113
Seyit Bey 139, 343
Seyyidler Ovası 114
Seyyit İdris 106
Sırbistan 22, 65
Sinop 7, 109, 143, 316, 359
Sinop Kalesi 316
Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi 359
Sosyalist Gazetesi 127
Sosyalist Hilmi 127, 128, 129
Suadiye 43, 88, 123
Sultan Aziz 36, 218
Sultan Hamit 35, 40, 47, 48, 57, 58, 62, 63, 83, 84, 85, 86
Suriye 123, 198, 199, 200, 201, 203, 352, 353, 356
Süleyman Paşa 199, 202, 316

Süveyş 60
Şakir Paşa 50, 362
Şam 200, 201, 202, 204, 352
Şarköy 178
Şehzade Vahdettin Efendi 253
Şemsi Paşa 66, 67, 355, 358, 361, 362, 363
Şerif Bey 59
Şerif Haydar Bey 199
Şerif Hüseyin Paşa 199
Şerif Nasır Paşa 59
Şerif Paşa 216, 217, 233, 234, 235, 242, 245, 250, 251, 253, 254, 315
Şevket Turgut Paşa 106, 108
Şevki 255
Şevki Bey 217
Şeyh Mahmud 362
Şığlılı Mustafa 316
Şıpka 361
Şoför Abdurrahman 256
Şoför Cevat 255
Şoför İsmail 27, 29, 316
Şoför Mehmet 316
Şoför Muavini Mehmet 29, 31
Şükrü Bey 166, 167
Şükrü Paşa 135, 190, 193

T

Taif 362
Talat Bey (Paşa) 88, 141
Talat Paşa 7
Tanin Gazetesi 17, 35
Tarabya 308
Tatar Osman Paşa 355
Tercüman Gazetesi 356
Teselya 361, 362
Teşebbüs-ü Şahsi – Adem-i Merkeziyet 211
Tirgovişte 361
Topal Tevfik 29, 30, 31, 255, 258, 278, 283, 290, 291, 292, 294, 296, 316, 321
Tophane 18, 53, 54, 55, 62, 63, 115, 159, 285
Tophane Meydanı 159

Tophane müşiri Zeki Paşa 53, 54
Trablusgarp 7, 19, 124, 130, 131, 132, 133, 135, 340
Trieste 360
Tunuslu Hayrettin Paşa 213, 246, 303
Tuzla 352
Türkiye Sosyalist Partisi 127

U

Uşakizâde Halit Ziya Bey 140
Üsküdar 16, 38, 99, 139, 148, 152, 154, 206, 253, 279, 282, 339
Üsküp 65, 66, 108

V

Vefa 118, 152
Vehip Paşa 287
Veliaht Yusuf İzzettin Efendi 253
Vidinli Tevfik Paşa 45
Vitali 127, 216
Volçetrin 106
Von der Goltz 17, 21, 40, 41, 42

Y

Yakova 106, 363
Yakup Cemil Bey 256, 299
Yanya 149
Yaver İbrahim Bey 20, 30
Yemen 106, 123, 124, 125, 170, 174, 247, 289, 326
Yıldız Sarayı 10, 42, 43, 53, 55, 76, 94, 102, 115, 121, 284, 304
Yüzbaşı Eşref Bey 26, 27
Yüzbaşı Hilmi Bey 297, 301, 315
Yüzbaşı Mustafa 355, 358
Yüzbaşı Mümtaz Bey 299
Yüzbaşı Tayyar 134

Z

Ziya Paşa 159
Zülüflü İsmail Paşa 53, 54, 63, 64

ZİYA ŞAKİR'İN AKIL FİKİR YAYINLARINDAN ÇIKAN ESERLERİ

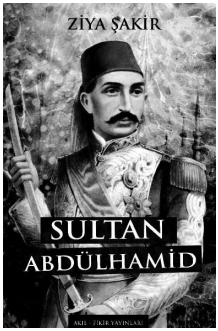

SULTAN ABDÜLHAMİD

Ziya Şakir, II. Sultan Hamid: Şahsiyeti ve Hususiyetleri kitabında Sultan II. Abdülhamid'in saray erkânı, haremağaları ve harem mensuplarından onunla ilgili toplamış olduğu anıları bir araya getirmiştir. Ziya Şakir'in bu kitabı sayesinde, Yıldız Sarayı'nın en sıkı korunan yeri olan Harem Dairesi'nin koridorlarında dolaşmak, onun bir padişah, baba, eş ve sevgili olarak kişisel özellikleri hakkında derinlemesine bilgiler elde edinmek mümkün.

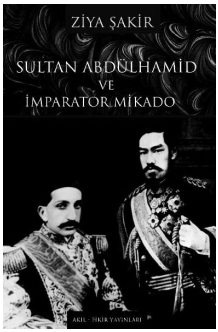

SULTAN ABDÜLHAMİD VE İMPARATOR MİKADO

Ziya Şakir'in II. Abdülhamid ve İmparator Mikado kitabı, Osmanlı padişahı Sultan II. Abdülhamid'i dönemin Japon İmparatoru Mikado ile karşılaştırarak, onu "karşılaştırılmalı tarih" alanında da bir ilk olmaya götürüyor. Osmanlı ve Japon tarihinden seçilmiş bu iki çağdaş hükümdar portresinin karşılaştırılması, Avrupai Batı modeli modernleşme karşısında doğulu iki mutlakiyetçi hükümdarın direniş çabalarını gözler önüne seriyor.

Kitap ayrıca bu iki "Doğulu" hükümdarın birbirlerinden nasıl etkilendiklerini ve Batılı güçler karşısında direnebilmek için birlikte nasıl yollar aramış olduklarının ayrıntılı bir hikâyesi. Bu anlatının temelinde, Sultan II. Abdülhamid'in Japonya'yı ziyaret etmesi için göndermiş olduğu Ertuğrul Fırkateyni'nin, Japon halk inanışında Japonya'yı dış güçlerden koruduğuna inanılan Kamikaze rüzgârlarına dayanamayarak dönüş yolunda batışının hazin öyküsünü de okuyacaksınız.

KAN DALGASI - BİR SEVDA ÜÇ SUİKAST

Sultan Abdülhamid dönemindeki Ermeni Komitacığını roman tadında yazılmış bir eserle karşı karşıyayız. Hayatın olduğu yerde söze ne hacet, "Sözde Kızıl Sultan" adı verilmiş, Sultan Hamid içindeki Allah korkusunu bir an bile unutmamıştır. Bu yüzden, kan dökmek şöyle dursun, hiçbir idam fermanını onaylamak istememiştir.

Komitacıların saraya gönderdikleri Sabin(Hayal) isimli genç Ermeni kızının Sultan Abdülhamid üzerindeki etkisini, ardı ardına yapılan ayaklanma ve tarihe "bomba vakası" diye geçen Yıldız suikastının arka planında neler yaşandığını, Ecnebi devletlerin Kafkas Ermenilerine maddi manevi destek sağlayarak oluşturdukları hadiselerin "millet-i sadıka" denilen yerli Ermenileri de ne zor durumlara düşürdüklerini, Abdülhamid Han'ın da çok elim olaylar karşısında soğukkanlılığını muhafaza edişini, Ermeni hadisesinin 1915 tarihinden ibaret olmadığını bu kitap adım adım size gösterecektir.

Eserin kaleme alındığı ve gazetede tefrika edildiği dönemde, hadiseleri yaşayanların büyük bir kısmının henüz hayatta olduğu unutulmamalıdır.

BİR HAREM BESTEKARI SADULLAH AĞA

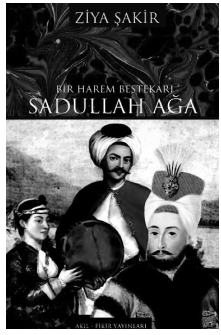

Sadullah Ağa bir Harem bestekârıdır, en bilinen eseri Hicaz makamındaki "nideyim sahni cemen" adlı şaheseri Yürük Semaîdir. Yüzlerce eser bestelemiş olan Hacı Sadullah Ağa'nın günümüze kadar gelen eserlerinin sayısı 30 civarındadır. Eserleri yüksek bir lirizm ve müzikaliteye sahiptir. Özellikle Bayati-Araban takımı oluşturan eserlerin tümü klasik mûsiki repertuvarının en güzel örnekleri arasında yer alır.

Ziya Şakir'in kaleminden III. Selim'in gözdesi Mihriban, Mihriban ve Sadullah Ağa'nın aşkı ve Mihriban için yazılan, söylenen, dillere dolanan şarkılar…

Bir yanda kudretli, kuvvetli padişah, öte yanda gürül gürül çağlayan bir bestekâr…

Kitabın her satırında o dönemin bestelerini dinleyecek, güzelliğini görecek, sevginin tezahürünü hissedecek, dostluklarla hemhal olarak muhabbet deryasına ereceksiniz.

SULTAN HAMİD'İN HAFİYESİ GAVUR MEMED KARA YÜREK ÇETESİ

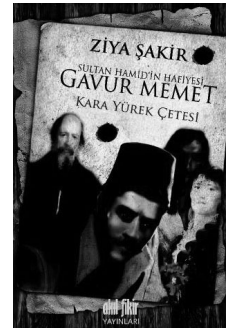

Gavur Memed kimdir? Sherlock Holmes, Arsen Lüpen, Nik Karter, vesaire gibi polis romanlarında isimleri geçen kahramanlar hayali birer şahsiyettir. Lakin Gavur Memed, böyle değildir O Sultan Hamid devrinin ilk zamanlarında yaşamış olan meşhur bir polis hafiyesidir. Ve Türk zabıtasının sicil kayıtlarına geçmiştir. Gördüğü mühim hizmetlere mukabil rütbeler ve nişanlarla taltif edilmiştir.

Gavur Memed'in maceraları koskoca bir dosya halindedir. Bunlar son devrin tarihini büyük bir ehemmiyetle tespit eden Ziya Şakir tarafından dikkatle işlenerek seri halinde bir takım romanlar vücuda getirilmiştir. Bu romanlar sadece birer zabıta vakasından ibaret değildir. Her kitap ayrı ayrı bir takım tarihi bilgileri de ihtiva etmektedir.

1897 TÜRK- YUNAN MUHAREBESİ VE SULTAN HAMİD'İN GİZLİ SİYASETİ

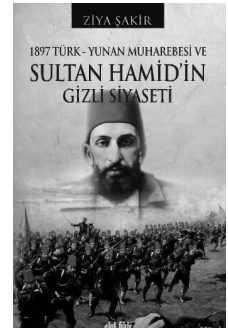

Yunanlıların Etniki Eterya kışkırtmalarıyla Türkleri İstanbul'dan kovma rüyasıyla başlayan bir savaş... Ruslar karşısındaki mağlubiyeti hafızasına kazınmış ve girilecek savaşı kaybetmekten çekinen ve kararsız kalan bir padişah, sınırların pervasızca ihlal edilmesine tahammül edemeyen bir kumanda heyeti...

Tarihimiz pek çok zaferlerle doludur... Bu savaşı ayrıcalıklı kılan ise, diplomatlar diplomatı Abdülhamid Han ile gözü pek askeri komuta heyetinin en güzel uyumluluğudur.

1897 yılında başlayan ve Osmanlı ordularının büyük başarı kaydederek kendilerini Atina önlerinde buldukları, Rus Çarı'nın müdahalesiyle Atina'ya girmeye ramak kala ateşkesle neticelenen Türk-Yunan Savaşını Ziya Şakir kendisine yakışan üslupla adeta bir kahramanlık destanı olarak yazmıştır.

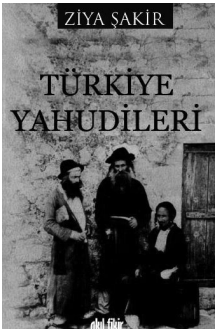

TÜRKİYE YAHUDİLERİ

Yahudiler ülkemize nereden ve ne vaziyette geldiler? Yaşanmtıları, Osmanlı toplumu ile kaynaşmaları ve Osmanlı idaresinin müsamahakâr tavırları ve arada çıkan sorunları, en veciz şekilde
ifade eden üstat Ziya Şakir'in kaleminden okuyacaksınız.
Osmanlı ile Musevi cemaati arasındaki ilişkilerinin tarihine bakılırsa,zamanımızda çokça görülen ve kangren halini almış etnik ve dini çatışmalara çözüm yolları barındırdığı görülecektir.

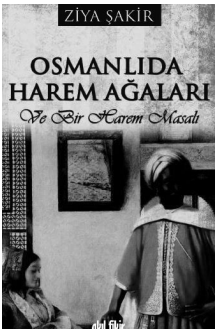

OSMANLIDA HAREM AĞALARI VE BİR HAREM MASALI

Üstat Ziya Şakir Osmanlı Sarayı'nın hiç bilinmeyen, üzerinde konuşulmayan bir bölümüne pencere açıyor. Osmanlı'da Harem Ağaları nasıl hadım edilirlerdi. Harem Ağalan âşıklık edebilirler mi? Bu gelenek Osmanlıya nasıl geçti? Bazı meşhur Harem Ağalarının hayatından kesitler...
Musikimizin meşhur bestekârı Sadullah Ağa, Sultan Üçüncü Selim ve sultanın gözdesi Mihriban arasında geçen bir harem masalı...
Ayrıca Ziya Şakir'in dergilerde saray ve musiki hakkında yazılmış birkaç makalesi de bu konularda yazılı kaynakların az sayıda olması ve ilgili dönemi en güzel bir biçimde anlatan yazılar olması nedeniyle bu kitapta siz okuyucularımıza sunulmuştur

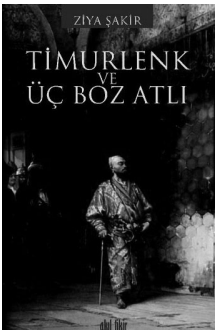

TİMURLENK VE ÜÇ BOZ ATLI

Hırs nerede başlar, hakkaniyet nerede biter? Bazılarının zalim, bazılarının muzaffer bir hakan addettiği Timur, Harzem'de başlayıp Tibet'ten yansıyan suikast zincirini fark edecek mi? Yoksa o da, tarihe faili meçhul bir suikast maktulü olarak mı kaydedilecek yahut oyunu çözüp taş üstünde taş, baş üstünde baş kalmamacasına ülkeleri mi zapt edecek?
Üç noyanın atının terkisinde ve kılıcının ucunda, iki kadının gözyaşında ve bir hakanın tahtındayız.

BARBAROS'UN REİSİ POYRAZ ALİ TULON'DA

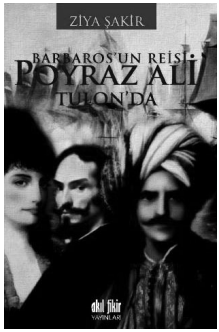

Osmanlı ile Fransa arasındaki ilk ilişkiler I. Fransuva'nın, Alman İmparatoru Şarlken'e esir düştükten sonraKanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemesiyle başlamıştı. Mohaç Savaşı Fransa'ya yardım amacıyla yapılmış, Fransuva esaretten kurtulmuştu. Daha sonra Fransuva Kanuni'den Şarlken'in elinde bulunan Nice şehrini geri alması için yardım istemişti, 150 gemi ve 30 bin leventle yardıma gelen Barbaros kışın yaklaşması sebebiyle Toulon Limanı'nda kışlamaya karar vermişti. Tarihe "Toulon'da kışlama" olarak geçen bu olay bugün Toulon Belediye başkanı dahil olmak üzere bir çok Fransız'ın yanlış olarak bildiği gibi bir işgal değil, davet üzerine gelinen bir misafirlikti. Barbaros ve Osmanlı denizcileri şehirde görülmemiş bir törenle karşılandılar ve kısa zamanda şehirde bir "Türk mahallesi" oluşmuştu.

TÜRKLER KARŞISINDA NAPOLYON / FRANSA'NIN MISIR'I İŞGALİ

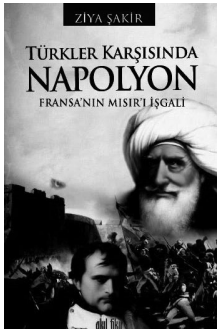

"Biliyorsunuz ki, ben kalben ve hissen tamamıyla müslümanım. Dininizi en derin bir arzu ve hürmetle kabul ettim", "sizleri kölemenlerin zulmünden kurtarmaya ve medeniyet getirmeye geldim" diyerek beyannamelerle Mısır ahalisini kandıran ve Ali Bonaparti adını alarak kendi adına camilerde hutbeler okutan Napolyon'un en büyük hayali Mısır'ı aldıktan sonra kuzeye doğru hareket ederek İstanbul'u almak ve "Şarki Roma İmparatorluğu" tacını giymekti.Bu hayalini gerçekleştirmesinde başlangıçta hiç bir engel yoktu.Kölemenlerin kahramanca kendilerini feda etmeleri de Napolyon'u durdurmaya kafi gelmiyordu.Ta ki Cezzar Ahmet Paşa adında Osmanlı paşası Akka'da Napolyon'un ordusunu darmadağın edinceye kadar..

MEÇHUL ASKER - 1912 EDİRNE MÜDAFAASI

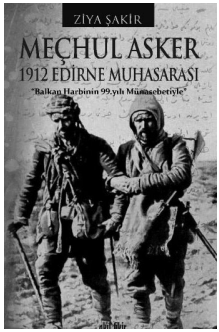

Tarihimizde içimizi yakan pek hatırlamak istemediğimiz Balkan Harbini ve onun en önemli cephesi olan Edirne Muhasara'sını bizzat gönül olarak bu savaşa kardeşi Kâzım Beyle iştirak etmiş gazeteci Ziya Şakir'in kendisini meçhulleştirerek olayları günü gününe bir destan uslûbuyla oluşturduğu günlükleri bu konuda benzeri olmayan bir eser vücuda gelmiş Vakit gazetesinde tefrikalar halinde 1929 senesinde yayınlandığında kamuoyunun büyük ilgisine mazhar olmuştur. Meçhul asker tefrikaları yayınevimiz tarafından ilk kez kitap haline getirilmekte ve sizlere takdim edilmektedir

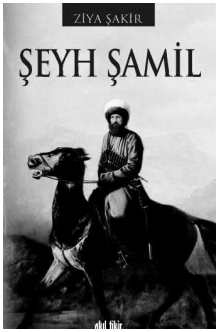

ŞEYH ŞAMİL

Şeyh Şamil ismi bir efsane olarak sadece Müslümanların değil, bütün insanların hafızasına kazınmıştır. Bir kahramanlık ve özgürlük timsali olan Şeyh Şamil kimdir? Ne yapmıştır?

Nerede, ne zaman, Niçin savaşmıştır? Bu sorunlara pek azımız hakkıyla cevap verebiliyor.

Bu kitap, Kafkaslarda doğan hürriyet güneşi Şeyh Şamil'in kırılmaz, çelik gibi iradesiyle, inancı uğruna yaptığı amansız özgürlük savaşını, teşkilatçılığını ve bu savaşlardaki cesaret ve kahramanlığını, çocukluğundan, ölümüne kadar olan mücadelesini belgelere istinaden yazılmıştır.

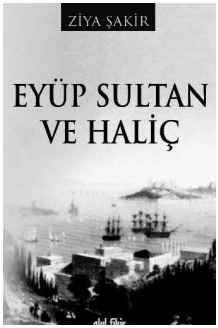

EYÜP SULTAN VE HALİÇ

İstanbul'un manevi banisi Eyüp Sultan'a biraz daha yaklaşmak isteyenler, Fatihin İstanbul'u fethetmesinde önemli bir mihenk noktası olan Haliçte daha sonra hayat nasıl gelişti? Niçin gelişti diye merak edip bu merakım gidermek isteyenler, Bizans döneminde Roma imparatorlan İstanbul'a niçin "Allaha emanet edilmiş şehir" diyorlardı? Üstat Ziya Şakir'in sıcak kaleminden Peygamber Efendimizi Medine'ye hicrederinde kendi evinde ağırlamak bahtiyarlığına erişmiş olan Hazreti Ebu Eyyüb Halit'i, yaşadığı dönemi, Peygamberin müjdesine nail olmak için İstanbul muhasaralarına katilması ve surlar önünde şehadetini,Fatih Sultan Mehmet Han hazrederinin burayı imar edişini, Camii ve türbenin yapılmasından sonra Osmanlı yönetimindeki Eyüp'ün, toplumsal, manevi hayattaki yerini, Eyüp'teki yaşantiyı (1959'a kadar), burada yaşamış Raif Hoca, Zekai Dede gibi meşhur kişilerin hikayelerini okuyacaksınız.

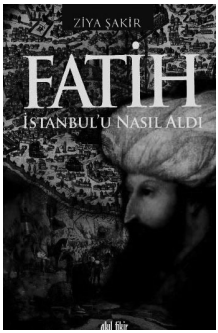

FATİH İSTANBUL'U NASIL ALDI

Bu kitap da aynı coşkuyla, İstanbul'un kuruluş efsanelerinden yola çıkarak Fatih İstanbul'u nasıl aldı? sorusuna, kuşatma sürecini gün gün ayrıntılarıyla anlatarak cevap vermektedir.

Dinlerine son derece düşkün iki kudretli hükümdar, ne büyük bir boyutta asalet ve kahramanlık mücadelesi vermişlerdir. Üstad Ziya Şakir, gerek Fatih ile ordusunun, gerek Bizans İmparatoru ile ahalisinin olaylar karşısındaki ruhsal gelgitlerini ve duygu dünyalarını, yaşanan olayları, iliklerinize kadar işleyecek olan bu nadir fetih hikayesini Bizans ve Türk kaynaklarından faydalanarak adeta bir sinema şeridi gibi gözler önüne sermektedir.

Fatih'in bıraktığı büyük mirası anlamak Peygamberimizin kutsadığı şehrimizi her türlü kötülük ve çirkinliklerden korumak şehit ve gazilerimizin ruhunu şad edecektir.

Bu kitabı İstanbul'un nasıl alındığı merak eden ve Fetih'in özünü anlamak isteyen herkes okumalı ve tavsiye etmelidir…

SULTAN HAMİD'İN SON GÜNLERİ

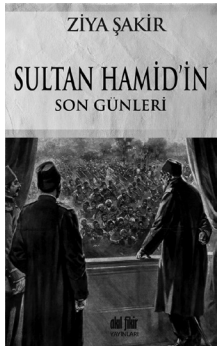

Ziya Şakir Sultan Abdülhamid'in Alâtini Köşk'üne kapandığı günden itibaren hayatının son gününe kadar kendisine refakat eden Sermuhafız Rasim Bey, Yüzbaşı Salih Bey, Mülazım Naci Bey, Mülazım Mahmut Esat Bey, Musahip Nuri Ağa, Şöhrettin Ağa, Kahvecibaşı Ali Bey'lerin bazılarının tuttukları gündelik notları kendisine hediye ettiklerini, bazılarının da gördükleri işittikleri hadiseleri not ettirdiklerini belirtiyor. Bu notları Sultan Abdülhamid'in özel doktoru Atıf Hüseyin'in 14 defterlik Hatıratıyla karşılaştırıyor ve hiçbir çelişki görmüyor ve bu notları hiçbir akademik endişeye kapılmadan gönlümüze, dilimize göre "Abdülhamid'in Son Günleri" adı altında tarihi gerçeklere dayanan bir şahesere dönüştürüyor.

Bu eserde sadece Abdülhamid'in son günleri değil bütün hayatını kendi sözleriyle okuyacak ve vefatına evinizden birini kaybetmiş gibi üzüleceksiniz.

HÜRRİYET VE İTİLAF
Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı

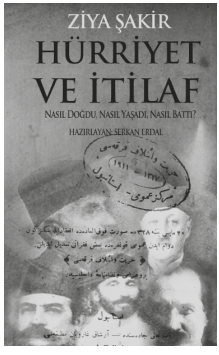

Cemiyetler Kanunu'na göre 21 Kasım 1911 tarihinde İstanbul'da kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası Mahmut Şevket Paşa suikastında parmağı olduğu iddiasıyla İttihatçılar tarafından tasfiye edildi. Üyelerinden bir kısmı sürgüne gönderildi ve fırkanın I. Faaliyet dönemi böylece kapanmış oldu.

Mütareke yıllarında (14 Ocak 1919) tekrar kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası, II. Meşrutiyet Dönemi'nin aksine iktidarı ele geçirmeyi başarmıştır. İşgal kuvvetleriyle olan ilişkileri ve milli mücadele aleyhinde faaliyette bulunmalarından dolayı milli mücadelenin kazanılmasından sonra üyelerinin bir kısmı yurt dışına kaçmış, bir kısmı da yabancı devletlerin himayesine sığınmıştır. Üyelerinin bir kısmı 150'likler listesine giren Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın II. Faaliyet devresi de böylelikle sona ermiştir.

DEDEM ZİYA ŞAKİR / Ayda Üstündağ

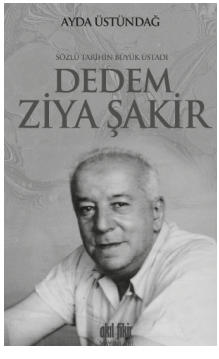

"Cumhuriyet devrinin ilk büyük sözlü tarih yazarı olan Ziya Şakir … Eserlerinin de tarihçiler tarafından halen ihmal edilmekte olduğuna işaret etmek gerekiyor."
Ali BİRİNCİ
"Ziya Şakir'in canlandırılması beni mutlu ediyor. O da hayatını anlattığı Nuri Demirağ gibi unutulmuşluğun çukurundan çıkarılıyor."
Adnan Nur Baykal
"Ziya Şakir, Türk yazı hayatının velut tabir edilen verimli yazarlarındandır."
Fatih M.Dervişoğlu
"Ziya Şakir, 23 sene zarfında memleket kütüphanesine her mevzudan 281 telif eser vermek muvaffakiyetini göstermiştir. Bu eserlerinden başka muhtelif gazete ve mecmualardaki çıkan makale ve hikâyeleri 800'ü mütecavizdir"
Halil Bingöl
"Ziya Şakir'i günümüzde pek moda olan 'araştırmacı gazetecilik' mesleğinin kurucularından ve öncülerinden birisi olarak ele almak gerekir ."
Yavuz Selim KARAKIŞLA

NURİ DEMİRAĞ KİMDİR?

1008 km demiryolu yapmış, uçak fabrikası kurmuş, uçaklar uçurmuş, Demokrat Parti'den önce ilk muhalefet partisini, Milli Kalkınma Partisini kurmuş, Taş taş üstüne koyarak, sürekli projeler üreterek ve bunları gerçekleştirerek, hayatını şekillendirmiş ve ona anlam vermiş Nuri Demirağ'dan birkaç veciz cümle:

"Başarıya amil 6 kural: İşret, Oyun(kumar), İffetsizlik, Eğrilik, Tembellik ve Zulümkârlıktan sakın"

"Eğer Avrupalılar, Amerikalılar yapabiliyorlarsa, biz de yaparız. Yapamam demek, benliğimden varlığımdan vazgeçtim; aczimi, zaafımı kabul ettim demektir"

"Hesaplı hareket ettiğini zanneden ve onunla iftihar eyleyen dar kafalar kurtulmağa, yükselmeye elverişli hiçbir eser vücuda getiremezler. Kurtuluş ve yükselişi, ancak varlığına dayanan ve milletin mülkü olan gizli kapalı hazineleri verimli hale getirmesini bilen, şahsi menfaatini, millet menfaati uğrunda feda eden, ruhu idealist, dimağı realist şahsiyetlerde aramalıdır."

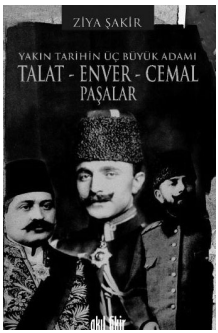

YAKIN TARİHİN ÜÇ BÜYÜK ADAMI

Talat - Enver - Cemal Paşalar

Osmanlı'nın son dönemine damgasını vurmuş, İttihat ve Terakki'nin "üç unsuru" diye ünlenen, üç büyük siyasetçi, devlet adamı ve askerin, gençlik yıllarından, İttihat ve Terakki faaliyetlerine, devletin tepesinden, üç ortak ölüme kadar ki serüvenlerini, yaşadıkları döneme bizzat şahit olmuş ve hatta Talat Paşa tarafından sürgüne gönderilmiş Ziya Şakir objektif bir anlatımla günümüz kuşaklarına aktarıyor.

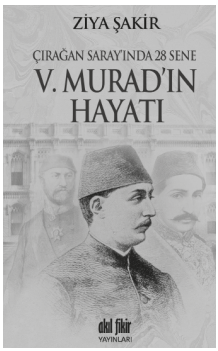

ÇIRAĞAN SARAYI'NDA 28 SENE

5. MURAD'IN HAYATI

Büyük tarihçi üstat Ziya Şakir, Beşinci Murad'ın Çırağan Sarayı'nda geçirmiş olduğu 28 senelik hayatının esrar perdesini kaldırarak bu eserini yazmak ve binnetice (sonuç olarak) tarihe hizmet etmek için tam beş yıl çalışmış, bu talihsiz hükümdara, uzaktan yakından, mensup olanlarla, Sultan Hamid'in, hayatta bulunan, en mahrem saray erkânıyla – uzun uzadıya – mülakatlar yapmış, bunların bütün hatıra ve müşahedelerini (gözlemlerini) toplamış; aynı zamanda, o devri yaşamış olan, birçok devlet ricalinin de bilgilerine müracaat ederek bunları, saray adamlarının ifadeleriyle karşılaştırdıktan sonradır ki bu eserini yazmıştır.

Bu eserin sahifeleri içinde, doğruluk ve bitaraflığa (tarafsızlığa) aykırı bir cümle, bir satır değil, bir tek kelime bile yoktur.

28–3–943 / Beyoğlu

Muallim: Fuat Gücüyener